

54623

54623⁶

1989 05-11

ACTA ACADEMIAE PAEDAGOGICAE SZEGEDIENSIS

**A
JUHÁSZ GYULA
TANÁRKÉPZŐ FŐISKOLA
TUDOMÁNYOS KÖZLEMÉNYEI**

(SECTIO HUMANA 1989-1990)

SZEGED, 1991

**ACTA ACADEMIAE PAEDAGOGICAE SZEGEDIENSIS
SERIES HISTORIAE, PHILOSOPHIAE ET
CULTUS HUMANI CIVILIS**

**A
JUHÁSZ GYULA
TANÁRKÉPZŐ FŐISKOLA
TUDOMÁNYOS KÖZLEMÉNYEI**

(SECTIO HUMANA 1989-1990)

SZEGED, 1991

TANULMÁNYOK
A TÖRTÉNETTUDOMÁNY, A FILOZÓFIA
ÉS A KÖZMŰVELŐDÉS KÖRÉBŐL

Szerkesztette:
SZEGFÜ LÁSZLÓ

ISSN 0236-770x
Acta Acad.Paed. Szeged
Ser. Hist.-Phil.-Cult. Hum. Civ.
ISSN 0236-770x

Goldpress, Szeged

B e v e z e t é s

Az a gazdasági szorítás, amely az utóbbi években hazánkat jelezte, nem kedvezett a tudományos munkák kiadásának sem. Különösen nem az olyan, kis példányszámban megjelenő, egy-egy kutatási centrum, oktatási intézmény tudományos életét bemutató kiadványok megjelentetésének, mint amilyen a Juhász Gyula Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei, melynek jelen számában az 1989-90-es esztendőben keletkezett humán jellegű tanulmányokat adjuk közre.

Magunk is tisztában vagyunk azzal, hogy az 1989-ben és az 1990-ben leadott kéziratok némelyike a rohamos politikai változások közepette korrekcióra szorulna, de nem érezzük erkölcsileg feljogosítva magunkat arra, hogy a korábban lektorált és elfogadott cikkeket átdolgozásra visszaadjuk a szerzőknek, ezáltal újabb késlekedést okozzunk kiadásukban. Ragaszkodva a gentleman's agreement elvéhez, megjelentetjük ezeket a dolgozatokat is változatlanul, csupán a cím után tett csillaggal (*) jeleztük, hogy a tanulmány régebben íródott.

Szándékunkban állt a kiadvány egységes szerkezetének kialakítása is, de erről ebben a kötetben le kellett mondanunk, mert rendkívül heterogén az anyag (tanulmányok, előadások, szociológiai vázlatok stb.), és bele kellett törődnünk a közreadás sokszínűségébe is.

Ugyancsak megkétszerez az oka annak, hogy a korábbi gyakorlattól eltérően nem közlünk a tanulmányokhoz idegen nyelvű rezümét, csak egy német nyelvű tartalomjegyzéket csatolunk.

A szerkesztés minden hiányosságáért -- úgy érezzük -- kárpótolja az olvasót a kötet függelékében található repertórium, amely intézményünk oktató gárdájának a Tudományos Közleményekben másfél évtized alatt publikált tanulmányairól ad számot.

S z e g e d, 1991. július 1.

Tartalomjegyzék

- T. HORVÁTH ÁGNES:** Püspökportrék Sidonius Apollinaris leveleiben
SULYOK HEDVIG: La Politica Italiana di Mattia Corvino
PAPP SÁNDOR: Három török dokumentum Barcsai Ákos erdélyi fejedelem hatalomra kerüléséről
GOMBOS JÓZSEF: A cári Oroszország unifikációs törekvései és a finn nagyhercegség (1809-1905)
GOMBOS JÓZSEF: Az 1939-40-es finn-szovjet "téli háború"
HETESI ERZSÉBET--MÁLOVICS JÁNOSNÉ: "Miért éppen bennünket...?"
MÁTÉ ZSUZSANNA: Variációk az autentikus lét realizálására
CSUNYAJEVA, A. A.-- DIMITRIJEVA, M. C.: A kultúra fogalmának és lényegének kérdéséhez
LACZÓ KATALIN: A népművelés tanácsi irányításának változásai 1957 után
SZÜCS JUDIT: A táplálkozás rendje Szentesen

Függelék

- A Juhász Gyula Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei. Acta Academiae Paedagogicae Szegediensis. 1974--1988. Repertorium. (Összeállította: GÁBOR KÁLMÁNNÉ)**

PÜSPÖK–PORTRÉK SIDONIUS APOLLINARIS LEVELEIBEN

T. HORVÁTH ÁGNES

A Nyugat-Római Birodalom történetének utolsó évtizedeiben az egyház rendkívül fontos szerepet töltött be. A történelmi helyzet arra kényszerítette, hogy püspökei vállalják az állami életről elforduló, vidéki birtokaira visszavonuló világi arisztokrácia helyett a Birodalom összetartását. Így volt ez a Nyugat-Római Birodalom kiemelt fontosságú területén, Galliában is. Az egyház itt is jelentős szerepet játszott a helyi arisztokrácia életében¹. A burgund, a frank, és különösen a nyugati-gót terjeszkedés nem csupán a barbárság és a római világ összeütközését jelentette, hanem az ortodoxia harcát is az arianizmus ellen.

A politikai viszonyok ziláltsága, a világi közigazgatási rendszer fokozatos széthullása rendkívül nehéz helyzetet teremtett az egyház számára is:

„Az elárvult egyházmegyékkel és egyházközségekkel senki sem törődik. Láthatod, hogyan omlanak és dőlnek le a templomok tornyai, vagy hogyan torlaszolja el tüskés bokrok termése a ki-dőlt ajtajú bazilikák bejáratát... a gaztól zöldellő oltárok tövében is barmok legelnek.”²

Érdekes megvizsgálnunk, hogy milyen emberek voltak a korabeli Gallia püspökei. Teológiai értelemben vett elhivatottság, vagy politikai tettvágy vezette őket, amikor elvállalták a püspökséget?

A korszak jelentős kutatóinak véleménye eltér a galliai püspökök megítélésében. Ph. ROUSSEAU véleménye szerint³ a püspökség az uralkodó osztály politikai eszköze, de Róma védelmét nem szabad azonosítanunk a vallás védelmével, mert végső soron a vallás az, amit védelmezni akarnak⁴. Ezzel szemben R.P.C. HANSON kifejti⁵, hogy a Római Birodalom és a kereszténység elválaszthatatlan egymástól, s az egyház azért létezik, hogy támogassa a Birodalmat⁶.

Ugyanez a kettősség fedezhető fel Sidonius püspök-portréiban is. A levelezőtársakról írott hízelgő jellemzések alapján Gallia püspöki kara csupa szentből állott, akik a hit harcos védelmezői voltak. Első látásra ez Ph. ROUSSEAU idézett gondolatát igazolja. Az általános sablontól azonban eltér egy-egy püspök néhány személyiségjegye, vagy nem nagyon illik össze az általa felvázolt jellemképpel az, amit ugyanezen püspökök tetteiről írt le. Ezek inkább R.P.C. HANSON véleményét látszanak alátámasztani.

Maguk a jellemzések egyfajta sémát követnek: a Sidonius által dicsért személy minden tekintetben a legkiválóbb tulajdonságokkal rendelkezik, a tökéletességét Sidonius saját gyarlóságának hangsúlyozásával is kiemeli. Valahogy ilyenformán:

"Te az egyházi személy mintaképe vagy, én az árnyéka csupán."⁷

A püspökök legfontosabb tulajdonságaként a tekintélyt⁸ emeli ki. Érdekes módon ezzel szinte azonos fontosságú az, hogy pártfogolják az irodalmat és az írókat⁹. Minden püspöknél hangsúlyozza annak vallásosságát¹⁰, de ugyanilyen fontossággal bír az irodalomban és a tudományokban való jártasságuk.¹¹ Természetesen valamennyi levelezőpartnere "a legtökéletesebb püspök"¹², aki templomot épít¹³, jellemzi a bölcsesség¹⁴, nemes származás¹⁵, mértékletesség¹⁶, kedvesség, nyájasság, udvariasság¹⁷, erkölcsösség¹⁸, emberségesség¹⁹, jótékonykodás²⁰, tapintat²¹, ékes beszéd²², szerénység²³, szellemesség²⁴.

Megrajzolódik tehát egy olyan tökéletes, szentéletű férfiú képe, aki egyesíti magában a világi és egyházi arisztokrata legkiválóbb tulajdonságait, anélkül, hogy túlságosan világi lenne. Főpapi mivoltukkal előkelő származásuk, irodalom- és tudományszeretetük, szellemességük jól megfér, de például Lupus püspök²⁵ tapasztalt hadvezéri²⁶ mivolta már nem tartozik a keresztény erkölcs alapvető követelményei közé.

Amikor ezek a jellemzések születtek, Sidoniusból kibújt a költő, költő-mivoltának minden romantikus túlzásával együtt.

Talán realisabb képet kaphatunk a galliai püspökökről, ha ugyanezt a kérdést a püspökválasztások oldaláról közelítjük meg. A kép azonban itt sem egyértelmű, ugyanazzal a kettősséggel találkozunk, mint a jellemzéseknél. Két püspökválasztásról olvashatunk Sidoniusnál²⁷, s ezeken két különböző karakterű embert választottak püspökké. A jellemzés módszere itt is a már megismert sémát követi: a megválasztottak kiváló tulajdonságait - miként a levelek jellemzéseiben Sidonius gyarlósága - ezen esetben a meg nem választottak megvetendő tulajdonságai ellenpontozzák.

Az első választás a cabillonumi²⁸. Az előkelő származású, de erkölcstelen, a paraziták szavazatait lakomákkal megszerezni igyekvő és a szavazatokért az egyházi birtokok átengedését ígérő jelöltekkel szemben egy olyan férfit választanak meg, akiről azon túl, hogy alacsony rangú pap volt - lector, majd archidiaconus -, csupán annyit tudunk: "A szentéletű János"²⁹. Ez a jelző pedig nem sokat mond az új cabillonumi püspökről. Milyen ember lehetett? Személyisége vajon a fentebb jellemzett püspökök magasztalt tulajdonságait hordozta-e, akikről ugyan Sidonius - egyetlen kivételtől eltekintve³⁰ - nem állította azt, hogy szentek, vagy megegyezett-e a Sidonius által "szentéletű Auxanius"³¹nak nevezett apátéval, aki: "kissé gyengébb testű és félénkebb természetű a kelleténél, ezért inkább az engedelmességre hajlamosabb mint az irányításra."³²

A megválasztás körülményeit tekintve³³, s mert mindkettőjüket "szentéletűnek" nevezi, az olvasó hajlamos az azonosításra.

A cabillonumi püspökválasztásnál sokkal többet tudunk meg a biturigairól, amelyben Sidonius aktív részt vállalt³⁴, s a végül is megválasztott püspök mellett elmondott kortesbeszéde is fennmaradt³⁵. Ebben az esetben az ellenfelek jellemzése szegényesebb, csupán egyetlen tollvonással megvont: "valamennyien elégedettek voltak önmagukkal, s elégedetlenek egymással"³⁶.

A nyugati-gót király, Eurich /466-484/ pártfogását is élvező, az arianusokhoz húzó jelöltekkel szemben Sidonius a kezdetben ugyan fenntartással fogadott³⁷ Simplicius³⁸ támogatta. A kortesbeszéd alapján Simplicius a püspökségre minden tekintetben megfelelőnek tűnt: előkelő származású, s bár ő maga nem volt clericus, de ősei között püspök és praefectus egyaránt találtatott³⁹. Felesége tekintélyes nemzetségből származott⁴⁰, fiaik tehetsége még az apjukét is felülmúlta⁴¹. Életkora éppen megfelelő⁴², s "tehetsége vetekszik tudásával"⁴³. Emberségessége alamizsnálkodásban is tükröződött⁴⁴, s városa érdekeit képviselve gyakran állt "subás királyok és biborba öltözött császárok előtt"⁴⁵. Nem hajlott a barbárokkal való kompromisszumra sem, hiszen sínylődött fogságukban⁴⁶. Az egyház javát már katonaként is kereste: templomot építtetett⁴⁷.

Ime, előttünk áll egy tekintélyes családból származó vir spectabilis, aki példás családapa, s miként az egy jó arisztokratához méltó: templomot épít és a szegények gyámola. Ám legfőbb érdeme katonai múltján túl: a barbárok ismerete, és jártassága a politikai életben. Maga a jellemzés már ismerős, hisz Simplicius tulajdonságai még fontossági sorrendjükben is megegyeznek a levelekből kirajzolódó jellemzésekkel. És ismerős maga a figura is, hiszen életrajza kísérteties hasonmása a Sidoniusénak: származásuk⁴⁸, családjuk⁴⁹, tehetségük, a barbárokhöz való viszonyuk⁵⁰, politikai múltjuk⁵¹, pártfogói szerepük, a templomépítés mind-mind megegyezik. Igaz, Simplicius püspökké szentelés előtt tapasztalta meg a barbár fogságot, Sidonius utána⁵², Simplicius katonából lett püspökké, Sidonius pedig püspökként kényszerült katonává lenni⁵³. Vajon azért állt ki Sidonius Simplicius mellett, mert ennyire hasonlóak voltak, vagy talán valamennyi püspök hozzájuk hasonló karakterű lehetett? Ha lehántjuk a jellemzésekről a hízelkedést és a keresztény erkölcsiség valamennyi toposzát, túlnyomó többségükben nagyon is világias embereket találunk mögöttük. Művelt, többnyire senatori családból származó, tekintélyes embereket⁵⁴, akik papi hivatásukat és régi életmódjukat igyekeztek valamiképpen egyeztetni⁵⁵. Szinte feltűnő, hogy annyi arisztokrata fordított hátat - sokszor váratlan gyorsasággal - a császári udvarnak, s szenteltette magát püspökké⁵⁶. Az egyház ugyanúgy biztosította az arisztokrácia számára a politikai cselekvés lehetőségét, mint a császári udvar, sőt, valamivel még többet is nyújtott: bizonyos fokú függetlenséget, szabadságot. Nem kellett ugyanis annyira alkalmazkodniuk az uralkodók és politikai környezetük gyors változásaihoz, s ez rend-

kívüli módon vonzotta a politikai lavírozásokba már alaposan belefáradt előkelőket a püspökségek felé. Az egyház a maga politikájának és kormányzatának változatlanságával az állandóság biztonságát jelentette a politikai bizonytalanság korszakában. Püspökei aktív szervezőmunkát végeztek az egyházi közigazgatás fenntartása érdekében, és bekapcsolódtak a politikai életbe is. Ha lehetett, a császárok nevében tárgyaltak a barbár uralkodókkal⁵⁷, s ha ezek nem vezettek eredményre, akár fegyverrel is megvédték városukat⁵⁸, híveiket a hódítókkal szemben. S ha nem sikerült sem tárgyalással, sem fegyverrel eredményt elérni, megtanultak együttlétezni az új hódító hatalommal. Igyekeztek elismertetni az egyház tekintélyét⁵⁹, hogy folytathassák azt a szervező munkát, amellyel a széthulló római államapparátust helyettesítő egyházi szervezetet kiépíthetik.

Sidonius korának püspökei "nemeslelkűek" - azaz egyesítettek számos emberi és keresztényi jó tulajdonságot; és "hasznosak" voltak - az egyház és a Birodalom szempontjából egyaránt. Emögött a "hasznosság" mögött megfért minden világi vonásuk, de még bizonyos fokú politikai kalandorságuk is. Olyanok voltak, mint ahogy Sidonius maga írta - nagyon jellemzően - egy püspöktársáról:

"A galamb ártatlanságával szolgál az egyházban, a kigyó ravaszságával a fórumon."⁶⁰

A fent elmondottak sokkal inkább R.P.C. HANSON véleményét igazolják; hiszen a Birodalomnak és az egyháznak akkori helyzetében nem szentéletű tanítókra volt szüksége, hanem határozott vezetőkre - a szó politikai és vallási értelmében egyaránt.

J E G Y Z E T E K

Megjegyzés: A magyarul idézett Sidonius szemelvények ANDERSON W.B.: Sidonius Apollinaris, Poems and letters, I-II. London, 1936. kiadása alapján a szerző fordításai.

1 Bizonyítja ezt a tényt a galliai püspökök aktív levelezése; továbbá a püspökválasztások /v.ö.: CLOCHÉ, P.: Les elections episcopales sous les Merovingens. Le Moyen Age, 26/1924-1925/; HEFELE, Ch. J. - LECLENCQU, H.: Histoire des conciles. II. Paris, 1908; SEMPLE, W.H.: Apollinaris Sidonius, a gallo-roman seigneur. Bulletin of Rylands Library. 50 /1967-1968/ p. 137/; a különböző egyházi ünnepségek /v.ö.: Sid. ep. V. 14.; V. 17. stb/; templomszentelések /v.ö.: Sid. ep. II. 10; V. 17. stb./; az egyház javára tett birtokadományok /v.ö.: Sid. ep. III. 1/

2 Sid. ep. VII. 6.8.

3 ROUSSEAU, Ph.: In Search of Sidonius the Bishop. Historia. XXV. /1976/3. 356-377pp.

4 ROUSSEAU, Ph., 1976. 376 p. V.ö. még: SEMPLE, W.H. 1967-1968. 137 p.

- 5 HANSON, R.P.C.: The reaction of the church to the collapse of the western Roman Empire in the fifth century. *Vigiliae Christianae*. 26/1972/ 272-286 pp.
- 6 HANSON, R.P.C., 1972. 273 p.
- 7 Sid. ep. VII.14. 10. Philagriushoz
- 8 Pl. Sid.ep. VII. 4., de szinte valamennyi levelében előfordul.
- 9 Pl. Sid.ep. I.1.; VII. 14. és még számtalan példa.
- 10 "minden cselekedetednek irányítója... egyedül Krisztus" /Sid.ep. VII.13/; "babona nélkül vagy vallásos" /Sid.ep. VIII. 13/; "erős a hitben" /Sid.ep. VIII. 5/ stb.
- 11 Sid.ep. VI. 3.; VII. 13.; VIII. 2.; stb.
- 12 "lelkipásztorok pásztora", "te vagy az első az egész világ püspökei közül" /Sid.ep.VII.2. Lupushoz/; "legtökéletesebb püspök" /Sid.ep. VII. 2. Graecushoz/; VI. 12. Patienshez/ stb.
- 13 Sid.ep. II. 10.; V. 17.; VI. 12.; VII. 1.
- 14 Sid.ep. I. 1.; VI. 3.; VII. 13.; VII. 6.
- 15 Sid.ep. III. 2.; VII. 4.; VIII. 13.
- 16 Sid.ep. VI. 12.; VII. 13.; VII. 14.
- 17 Sid.ep. VII. 4.; VII. 14.; VIII. 13.
- 18 Sid.ep. VI. 1.; VIII. 13.; VIII. 14.
- 19 Sid.ep. VI. 2.; VI. 4.
- 20 Sid.ep. VI. 12.; VIII. 14.
- 21 Sid.ep. VII. 13.; VII. 14.
- 22 Sid.ep. VII. 3.; VIII. 2.
- 23 Sid.ep. VII. 13.
- 24 Sid.ep. VIII. 13.
- 25 Lupus Troyes püspöke. MIGNE PL LVIII.
- 26 Sid.ep. VI. 1.4.
- 27 A cabillonumiról /Chalon-sur-Saone/ a Sid.ep. IV. 25.-ben, és a biturgairól /Bourges/ a Sid.ep. VII. 5.; VII. 8. és VII. 9.-ben.
- 28 Sid.ep. IV. 25.; HEFELE, Ch. J. -LECLERCQU, H., 1908. 906 p.
- 29 Sid.ep. IV. 25. 3.
- 30 Az egyetlen kivétel: a "szentételű Patiens" Sid.ep. 25. 3. v.ö.: Sid.ep. VI. 12.
- 31 Sid.ep. VII. 17. 4. Talán ugyanaz a személy, akiről a Sid.ep. I. 7. 6.-ban szól. 477-től Ábrahám utódja a Saint-Cirques kolostor élén.
- 32 Sid.ep. VII. 17. 4. Tulajdonságai nem is teszik alkalmassá a vezetésre, ezért kéri a provincia püspökeit, hogy támogassák. Ilyen típusú férfit azonban nem sokat választhattak meg, hiszen minden alkalmatlan mellé nem állíthattak védnökül egy másik püspököt.
- 33 Nem jelölték, hanem mintegy ráerőltették a püspökségre: "egy összekulcsolt kezű ember kezét fogták meg, akinek sejtelve sem volt arról, ami ott történt" /Sid.ep. IV. 25. 3/
- 34 Sid.ep. VII. 5.; VII. 8.; VII. 9. Sidonius gyakorlatilag egyedül intézi ezt a választást, ő az egyetlen püspök a provinciából, így kénytelen a szomszédos terület metropolitáját meghívni, hogy a választást lebonyolíthassák.
- 35 Sid.ep. VII. 9.

- 36 Sid.ep. VII. 9.2.
- 37 "...erről a Simpliciusról sok jót mondtak, mégpedig a legjobbak közül való emberek. Ezeket a tanuskodásokat én a tárgyalás kezdetén nem tartottam eléggé megbízhatóknak, mivel eléggé hízelgők voltak..." /Sid.ep. VII. 8. 3/
- 38 Simplicius: comes et vir illustris. Palladius bourgesi püspök veje és 471-től utódja. /MARTINDALE, J. R.: The Prosopography of the Later Roman Empire. vol. II. A. D. 1980. Cambridge. 1015: "Simplicius 9 " ; STROHEKER, K.F.: Der senatorische Adel im spätantiken Gallien. 1948. Tübingen. No 363.
- 39 Sid.ep. VII. 9. 17.
- 40 Sid.ep. VII. 9. 24. A Palladiusok nemzetségéből.
- 41 Sid.ep. VII. 9. 24.
- 42 Sid.ep. VII. 9. 18.
- 43 Sid.ep. VII. 9. 18.
- 44 Sid.ep. VII. 9. 19.
- 45 Sid.ep. VII. 9. 19.
- 46 Sid.ep. VII. 9. 20.
- 47 Sid.ep. VII. 9. 20.
- 48 Sidonius MGH AA VII; STROHEKER No 358: Sidonius apja 448/ 449-ben praefectus praetorio Galliarum. /v.0.: Sid.ep. V. 9. 2; VIII. 6. 5./ A család Sidonius születésekor már harmadik nemzedék óta keresztény: "Sidonius vir secundum saeculi dignitatem nobilissimus et de primis Galliarum senatoribus" GREG. TUR.: Hist. Franc. II. 21/
- 49 Sidonius felesége, Papianilla, Avitus császár leánya. STROHEKER No 281; Sid.ep. V. 16.
- 50 Sidonius kezdetben egyértelműen burgundellenes, a gótokkal szemben azonban elnéző. Követi apósa gót politikáját. A nyugati-gót terjeszkedés hatására azonban egyértelműen és kérelhetetlenül gótellemessé lesz, s határozottan fellép a barbárokkal történő bármiféle kompromisszum ellen. /v.0.: Sid. ep. VII. 14.10/
- 51 Sidonius püspöksége előtt fényes karriert futott be: tribunus et notarius, majd comes civitatis Arvernorum, végül 468-ban praefectus Urbi Romae és tisztelbeli patricius /v.0.: STROHEKER, No 358/
- 52 475 körül, miután Iulius Nepos /474 jún.24 - 475 aug.28/ átadta Auvergne-t a nyugati-gótoknak, rövid ideig Livia várában /Carcassonne mellett/ fogoly. /Sip.ed. VIII. 3.1.; IX. 3.3./
- 53 ANDERSON, W.B., 1936. XLIX. Sidonius sógorával, Ecdiciusszal, korának egyik legkiválóbb hadvezérével szervezte Clermont védelmét a gótok ostromával szemben.
- 54 V.0.: STROHEKER, K. F., 1948
- 55 Továbbra is megmaradt az arisztokrácia fényűző életmódja. Pompás villákat építettek, baráti összejöveteleket, lakomákat tartottak, ahová távoli vidékek egzotikus ételeit hordatták fel. De világias viselkedésük még az egyházi események közben is dominált: a Szent Justus sírjánál rendezett egyházi ünnepségen a hajnali körmenet és a délelőtti misék után a derék püspökök labda-illetve kockajátékkal, szellemes versecskék faragásával mulatták az időt /Sid.ep. V. 17/

- 56 A püspöki szék vonzereje a sidoniusi leírásokból is kiderül. Elkecseregett harc folyt a püspök-jelöltek között, s előfordul még a vesztegetés is a püspöki szék megszerzése érdekében /v.ö.: Sid.ep. IV. 25.; VII. 8/
- 57 Így tárgyalta Innocentius 410-ben Alarichkal, 452-ben Leo a Rómára támadó Attilával; közvetít Epiphanius paviai püspök Iulius Nepos és Eurich között Auvergne ügyében, illetve később Theoderichkel Odoacar híveinek amnesztíája ügyében. /V.ö.: PIGANOL, A.: Histoire de Rome⁴. Clio, Paris, 1954. 508. p.; BURNS, C.D.: The first Europe. A study of the establishment of medieval Christendom, A.D. 400-800. London, 1947. 135 p.; GAUDEMET: L'église dans l'Empire romain, 1958. 354 p./
- 58 I. 53. jegyzet. V.ö.: még: Vita Sancti Severini
- 59 Sid.ep. VII. 6.9.
- 60 Sid.ep. VII. 13.4.

LA POLITICA ITALIANA DI MATTIA CORVINO

HEDVIG SULYOK

La tavolozza italiana tanto variopinta dei secoli 13-14 colorita da un mucchio innumerevole di comuni, repubbliche, regni, principati, province, contee e marchesati, si regolò per la metà del secolo 15 e in seguito lungo le grandi linee di forza.

La Casa d'Aragona di Napoli teneva sottomesse Amalfi, Gaeta, Aversa, Puglia, Calabria, Taranto, nonchè tramite la sua parentela, la Sardegna, la Sicilia, Piombino e Bari.

Anche il Papato cercò di estendersi con ogni mezzo e trarre i comuni vicini indeboliti sotto il proprio patronato. A partire dalla metà del secolo Benevento, Salerno, Capua, Viterbo, Roma, Spoleto, Perugia, Bologna sono soggette al dominio del Papa e la sua supremazia viene riconosciuta anche da Ancona, Urbino e Cesena.

Milano, capitata nelle mani degli Sforza, pervade o esercita influenza su Imola, Fidenza, Colorno, Piacenza, Parma, Cremona, Lodi, Forlì, Pavia, Novara, Savona e approfittando delle discordie della famiglia, Campofregosi e delle lotte interne della città, soggioga periodicamente /dalla fine del secolo stabilmente/ anche Genova e la Corsica. Come dono di Ferdinando d'Aragona, un membro della famiglia, Sforza Maria Sforza, si impadronisce della città di Bari, venendo così in un contatto immediato con il Sovrano di Napoli.

La Repubblica Veneta arricchisce con grande slanci i suoi territori, in cui il potere passa di mano in mano delle famiglie più ricche. Incorpora con delle pressioni economiche e per mezzo di forze armate gli stati vicini: Ravenna, Vicenza, Padova, Brescia, Treviso, Feltre, Belluno, Trieste, Trento, Polesine di Rovigo, Bergamo, Verona, il Friuli e l'Istria.

Conservano il loro dominio su Torino, Ivrea e -- per mezzo di relazioni familiari -- sul Monferrato, la Savoia e il Piemonte, che non sono esenti dall'influsso francese e da quello degli Sforza. Firenze, in precedenza tanto forte, soggioga Pisa sotto la direzione dei Medici. Gli Estensi - Signori di Ferrara - espandono la loro supremazia su Modena, Mirandola, Reggio Emilia. La famiglia Malatesta domina Mantova e Rimini. Faenza rimane per i Manfredi mentre Monaco per i Grimaldi. Siena e Lucca conservano la forma di stato della Repubblica.

Parlando dunque dei rapporti fra Re Mattia e l'Italia dobbiamo prendere in considerazione essenzialmente i centri che rappresentano le forze più importanti: Venezia, Milano, il Papato e Napoli, mentre delle più piccole Ferrara e Firenze. Conoscendo però il carattere transitorio del processo d'unificazione, la ricerca della via giusta deve essere segnalata dai sistemi d'alleanza per un riordinamento delle relazioni delle forze, organizzanti in appena ogni lustro. Le parti alleate od opposte non risentono ancora che la politica del potere ottomano tanto forte che blocca l'oriente, nonchè lo spostamento delle vie commerciali all'occidente e le scoperte spingono l'Italia dalla

prima linea dello sviluppo europeo ben presto nella periferia di essa, ma il frenare di questo processo d'integrazione nonché l'arenamento dello stesso fanno già prevedere l'ombra di un declino cinquecentesco.

In questo periodo pieno di enormi elasticità Venezia sembra avere il campo più limitato, perché la sua ubicazione è determinata dalla vicinanza non sempre amichevole dell'Impero Germanico-Romano, inoltre il fatto che questo stato-città è il bancario dei territori tedeschi meridionali, cioè un fattore commerciale che nello stesso tempo confina con l'Impero Turco e che può influire benevolmente o no sulla praticabilità delle vie commerciali decisive per quelle di Levante nel territorio in cui sono costruiti i punti di base verso Venezia. A causa dell'imminente pericolo turco è giustificata la creazione di buoni rapporti con l'Ungheria, peraltro anch'essa minacciata, una parte della Dalmazia è occupata e per la stessa ragione deve appoggiarsi anche al Papato benché le alleanze italiane sempre in cambio la mettano sempre in confronto ad esso.

L'elezione del Re ungherese Mattia fu quindi accolta a Venezia con gradevole sollievo essendo così controbilanciati i pericoli dei confini da parte di Federico III in seguito all'eredità dei Cillei, nonché per le sue tradizioni familiari - che non mancò di accentuare nemmeno Mattia - considerandolo un alleato mobilitabile contro i turchi. L'ambasciatore rende conto per esteso della squadra del giovane Re che s'avvia verso i turchi e la Signoria appoggia caldamente le immaginazioni contro i turchi del nuovo Papa Enea Silvio Piccolomini, basantisi prima di tutto sull'Ungheria, per la realizzazione delle quali si è riunito il Consiglio di Mantova. Per l'occasione anche condottieri preparati come Sigismondo Malatesta e Francesco Sforza esposero i loro progetti.

Il consiglio fu fallito in pratica per la mancanza degli interessati più immediati. Fu chiaro ormai che un'azione su vasta scala contro i turchi - una crociata di tutta l'Europa - un naviglio di guerra, e l'unione dei nemici orientali sembrava un sogno irrealizzabile rimane quindi la cosiddetta "soluzione piccola", cioè la cooperazione fra le città immediatamente minacciate.

La cooperazione che funzionava bene all'inizio si arenò ben presto, benché i veneziani avessero occupato Morea allo stesso tempo dell'apparizione militare balcanica di Mattia e appoggiarono l'Ungheria assieme al Papa /fra il 1459 e 1464 con 8 mila zecchini che corrispondono press'a poco alla paga di un anno di 1500 soldati a cavallo/. Però la Signoria, temendo una riconquista della Dalmazia da parte del Re ungherese rin vigorito "chiave e testa di ponte" di ogni attacco contro Venezia, cercò di aver ascendente sui bani di Croazia ed appoggiare di nascosto quelle tendenze bosniache che attraversarono i disegni ungheresi, cioè privare l'appoggio finanziario nel momento giusto da Mattia.

Il Re ungherese si accorse con spavento dopo la morte di Pio II e in seguito al "fallimento anconitano" che l'affare della guerra contro i turchi era soltanto un "trucco della diplomazia" in occidente. Ma sapeva benissimo anche che Jajca, ripresa ai turchi assieme alle fortezze di Clissa e Knin, riacquistate dai Frangipane erano "la porta della Dalmazia, dell'Istria, dell'Italia e della Germania", nel possesso di cui Venezia poteva essere costretta a mettersi d'accordo in qualsiasi tempo. Non fu cosa recondita a Mattia neanche il fatto che, nel caso di un patto stipulato da lui con Federico III la Repubblica - temendo le conseguenze eventuali - avrebbe cercato l'amicizia dell'Imperatore germanico-romano. Quindi non è da meravigliarsi che smesse le operazioni di guerra contro

i turchi - benché le proposte turche fossero rifiutate ufficialmente nel 1465 - in pratica Venezia fosse rimasta sola nella lotta, perdendo una dopo l'altra le sue basi militari, fra esse la perdita più grande, Negroponte dell'Eubea /1469/. È vero che intanto il Re ungherese chiedeva aiuto finanziario per le lotte contro i turchi, facendo correre voce di una guerra da indurre contro gli stessi, ma le imprese erano mancate.

Nel 1464 Mattia rifiutò l'offerta di un'alleanza contro il Papa offertagli da parte di Giorgio Podiebrád e da quella del Re francese Luigi XI avviando così una nuova valanga politica, che minacciava di perdere la corona. Il Re francese sarebbe stato disposto a rinunciare alla sua esigenza dell'invocazione di un consiglio, se il Papa avesse tolto il regno di Napoli a Ferdinando I, che fu chiamato per la sua origine illegittima "bastardo", dandolo in eredità legittima assieme ai diritti riguardanti l'Ungheria, al figlio di René d'Angiò Giovanni, il Principe di Calabria come feudo. In seguito a questi intrighi furono falliti quei progetti di matrimonio che potevano rafforzare i rapporti di Napoli o quelli di Milano. Se nel fallire dei progetti Mattia sospettava che ci fosse la mano di Venezia, non era senza fondamento, perché Federico III dopo tanti approcci fece "un viaggio mistico" a Roma allo scorcio degli anni 1468-1469, probabilmente per far riconoscere suo figlio Massimiliano come Re boemo e ungherese, conducendo intanto delle trattative segrete anche a Venezia. La Signoria persisteva ostinatamente nei propri interessi assoggettando però a Federico i ribelli stiriani che erano in contatto anche con il Re ungherese. Anche Mattia era cauto, non aderì all'alleanza contro Milano e Venezia, creando però dal 1468 un *modus vivendi* con i turchi in modo che quest'ultimi fossero in grado di attaccare nelle loro scorrerie attraversando il territorio ungherese sia l'Austria del Sud che le province del Veneto /in 10 brevi anni si realizzarono una dozzina di tali azioni/. Venezia ordiva degli inganni contro Mattia, nella conoscenza delle pretese al trono sia degli Angioini, che degli Asburgo: è molto probabile che anche le fila della congiura Vitéz János-Janus Pannonius siano state condotte da essa.

In quel frattempo si erano delineati i contorni di quell'alleanza che fu convocata da Carlo il Temerario allo scopo di isolare e accerchiare Luigi XI e René d'Angiò. Troviamo fra i partecipanti /la Borgogna, l'Alsazia, il Tirolo, l'Inghilterra, il Papato, Milano, Firenze, Napoli, l'Aragona, la Castiglia, il Portogallo/ il Re ungherese, nemico di una restaurazione angioina, la quale riteneva quest'alleanza adatta per frenare Federico III suo rivale. In quel tempo cominciano gli approcci diplomatici che mirano a legare un'amicizia più stretta con Napoli, nemica anch'essa delle pretese angioine al trono e emerge la possibilità di un matrimonio fra Mattia e Beatrice. Fra parentesi: mentre Mattia è occupato dalla guerra mossa contro i boemi, nel segno della sua alleanza con Federico III e quindi nel segno di una crociata contro gli eretici indetta da Papa, covando dei progetti su scala europea per tutelare il proprio trono nel 1471 lascia inutilizzata una grande possibilità: non prende parte a quella guerra contro i turchi organizzata da Venezia che sostengono la Regina del Mare, Uzun Hassan, l'emiro dell'Alania e i Giovanniti di Rodi.

Proprio allora quando Mattia dà l'anello a Beatrice, figlia di Ferdinando I Re di Napoli, si sfascia l'alleanza formatasi intorno al Principe di Borgogna nelle città renane dell'unione di Costanza: la abbandonano le città renane una dopo l'altra, i cantoni svizzeri, l'Inghilterra, Venezia ed altri. Il decimo giorno dopo le nozze sontuose cadde nella battaglia presso Nancy Carlo il Temerario, capo della confederazione, il 5 gennaio

1477. Dall'organizzazione di grande portata è rimasta accanto a Mattia solo la sua parentela di Napoli: suo suocero Ferrante il Bastardo, il fratello di lui Re di Sicilia e d'Aragona, gli Sforza di Milano per mezzo del matrimonio di suo cognato, nonché Ercole d'Este, il signore di Ferrara per mezzo di sua cognata. Al Re che entrò di nuovo in guerra contro i turchi mandano dei sussidi in denaro Venezia e Firenze ma lui non è disposto nemmeno con questo a estendere le azioni di guerra oltre alla regione di Sabac.

Quando il signore di Milano, Galeazzo Maria Sforza muore, Mattia propone a Federico III invece che al di lui figlio Gian Galeazzo, di dare Milano a suo cognato Federico d'Aragona. Dopo il rifiuto s'ingegna di consigliare a Milano di abbandonare la lega pattuita con Firenze e Venezia contro il Papa e Napoli. Allo stesso tempo declina anche l'offerta di suo genero di immischiarsi al suo fianco nella guerra menzionata contro la lega.

Dopo 16 lunghi anni di battaglia Venezia fa pace con i turchi nel febbraio del 1479 le cui truppe depredanti danno fuoco ben presto alle frontiere ungheresi e all'inizio di ottobre la squadra di cinquantamila uomini del Bei Hassan-oglu Isa attacca la Transilvania. Dopo la vittoria di Kenyérmező Mattia lancia apertamente l'accusa contro Venezia in una lettera scritta al Papa, perché fu Venezia ad aizzargli le orde devastatrici. Allo stesso tempo indebolì lui stesso apposta le sue guarnigioni in Bosnia, per poter creare la possibilità per le scorrerie turche verso il Friuli e la Carniola. Balázs Magyar intanto fu mandato contro l'isola di Veglia e i Frangipane, che godevano del patrocinio di Venezia dandogli una mano con la sua flotta. La Signoria - sperando nell'acquisto di Ferrara - passò nel suo proprio interesse e si schierò dalla parte del Papato, in questo modo si creò un'alleanza di Napoli, Ferrara, Milano e Firenze di fronte ad essa. Mattia scansò anche questa. Nel segno della nuova coalizione Venezia ritirò gran parte delle sue squadre dalle sponde orientali dell'Adriatico e su suo suggerimento mandò nell'agosto del 1480 una squadra d'espedizione sotto la guida del Pascià turco Gedik Achmed in Italia che occupò la città di Otranto nel territorio e dintorni del suocero di Mattia. È tipico per la diplomazia ipocrita in che modo i comandanti turchi lusingavano i loro guerrieri fiduciosi nelle promesse di Venezia: potrete abbeverare fra breve i vostri cavalli nel Tevere a Roma. Nello stesso tempo la via che conduceva a Roma fu bloccata da forti unità veneziane. Accadde tutto questo allora quando il Papa - tramite un legato - permetteva a Mattia, lavandosi le mani, di raccogliere dei soldi di sagra per le battaglie contro i turchi. Per aiutare il suocero, alla fine dell'anno Mattia manda in Bosnia sotto la guida di Balázs Magyar 700 mercenari in primavera, per aiutare le truppe guerreggianti per liberare Otranto, mentre Kinizsi attacca i turchi in Serbia. Dopo l'azione coronata di successo invece suggerisce al suocero di far pace quanto prima con i turchi perché lui non è in grado di aiutarlo in futuro.

Benché tutta l'Italia avesse cantato il "Te Deum" né Venezia né il Re ungherese furono spinti a organizzarsi contro i turchi nemmeno per il fatto che il Saladino Maometto II che morì nel maggio del 1481 e suo figlio che gli subentrò - contro cui il fratello Bajazid II si rivoltò - fuggì prima in Egitto, poi di là nell'isola di Rodi. Il gran maestro dei Giovanniti lo accolse, assicurandogli il suo appoggio nella guerra - strappandogli delle promesse per diverse facilitazioni ed altri privilegi. In possesso di tutto questo ricattò con successo Bajazid ed ottenne che il fratello minore di lui fosse

mandato in Francia "per custodia perpetua". Sia Venezia che Mattia chiesero per sé l'estradizione del Principe per le guerre contro i turchi ma i conoscitori del segreto glielo negarono. /Infine Venezia poteva profittarne perché il Principe dalla vita travagliata - in cambio di alcune concessioni diplomatiche - fu ucciso nel 1494 da sicari veneziani. /

Nel frattempo fece attenzione alle possibilità del nepotismo in Ungheria anche la parentela napoletana di Beatrice e alle loro domande Mattia diede lo stallò vacante di Strigonio (Esztergom) a Giovanni d'Aragona, fratello minore della Regina, e dopo la morte di questo lo donò a Ippolito d'Este, nipote settenne di lei, per la quale ragione i suoi contrasti con il Papa continuarono a crescere.

Però, quando nella primavera del 1482 il Papato e Venezia danno l'assalto a Ferrara Mattia non si muove, anzi per la richiesta della lega di Napoli menziona una somma astronomica di spese militari per laquale saranno costretti a desistere. Allo stesso tempo dichiara a Sisto IV che lo incalza contro i turchi che, con tutta la somma sussidiaria del Papa si potrebbe assumere dieci soldati di cavalleria al massimo. Accusa il Papa anche perché - benché solleciti di viva voce la rappacificazione - in verità non fa niente per frenare Federico III che "incitava a vicenda contro di lui ora i boemi, gli austriaci ora i polacchi o gli ungheresi stessi, tante volte che era in procinto di muovere guerra nelle regioni periferiche con tutte le forze contro i barbari". Più tardi riferendosi a questo offre l'alleanza contro l'Imperatore a Venezia /nel 1484/. La sua proposta fu respinta dalla Signoria che, temendo la perdita della Dalmazia sovvenzionava di nascosto, anzi dopo la pace di Bagnolo, che chiuse la guerra di Ferrara, aiutò anche con le armi Federico. Non aveva però il coraggio di proporre una cooperazione contro Mattia fra l'Imperatore e Vladislav.

Dopo dieci anni di matrimonio risultò chiaro per il Re che Beatrice non poteva regalarli un erede e allo stesso tempo era incapace di convincere Federico ad annullare il contratto ereditario del 1463, anzi perfino un pretendente al trono apparve sulla scena, nella persona del Re francese Carlo VIII. Federico fece eleggere suo figlio Re germanico-romano nel 1486 volendo accentuare anche con questo la sua legittima pretesa al trono. Mattia quindi doveva muoversi per poter mettere la corona sulla testa di Giovanni Corvino suo protetto. Poiché i veneziani suggerirono ai francesi un passo contro Milano, e questi occuparono la Provenza vicina, Mattia poteva sentire nella persona di Lodovico Sforza il proprio alleato naturale che aveva ottenuto il potere con l'appoggio di suo suocero, il quale per assicurare la posizione del figlio chiese la mano alla nipote di lui, Bianca Maria Sforza.

Anche la Regina Beatrice cercava di rendere innocua la politica francese contro Napoli appoggiata da Venezia, Firenze e dall'alleanza del Papa - proprio con la partecipazione di Venezia - covando dei progetti matrimoniali della sua famiglia. Volente o nolente con ciò incrociò anche le immaginazioni di Mattia. Per far tornare il Papato alle buone ragioni, Mattia accettò nel suo patronato la città di Ancona che apparteneva alla sede apostolica, ma in verità stava sotto il controllo di Venezia alleata con esso, per il quale fatto fu scomunicata dal Papa. Il Re ungherese invece, per dimostrare la propria inclinazione alla pace, più tardi rinunciò al patronato della città.

Per consolidare anche ideologicamente la successione di Giovanni Corvino, Mattia accettò nella sua Corte l'umanista-peregrino famoso, Antonio Bonfini con il compito

di scrivere una cronaca ungherese di encomio per la Casa Hunyadi. Quando la malattia del Re si aggravò, Beatrice, tramite sua sorella Eleonora fece chiamare medici di Ferrara /Battista Cano e Egano de Florenzo/ a Buda. Nell'anno 1489 sembrava che potesse riuscire a Mattia di far riconoscere la pretesa al trono di Giovanni Corvino di fronte a Federico, ma si è dovuto rinviare proprio per la sua malattia le trattative a Linz su questo proposito. La situazione divenne più complicata per il rapporto nemico fra Giovanni Corvino e Beatrice, avendo la stessa Beatrice delle intenzioni di sedere al trono, il cui compimento fu suggerito al Re anche da Napoli.

Si intende dunque che si diffusero tante congetture e tanti pettegolezzi, quando immediatamente dopo aver convocato la dieta a Buda, Mattia si ammalò così che non potevano soccorrerlo nemmeno i medici ferraresi e morì a Vienna il 6 aprile del 1490. Così anche la questione della successione rimase aperta, ma non poteva realizzarsi nemmeno il matrimonio contratto per procuram di Giovanni Corvino e Bianca Maria Sforza.

I rapporti di Mattia con gli stati-guida furono influenzati dalle forze indipendenti esterne e in parte dalle vacillazioni e instabilità dei regnanti, principi, magistrati /e le loro famiglie/ che erano incapaci di elevarsi sopra i loro interessi egoisti, personali. In questa situazione tanto plastica il Re ungherese non trovò e non poteva trovare la possibilità di un'alleanza con Venezia, che sembrava l'alleata più promettente contro i turchi e contro l'Imperatore germanico-romano, legando il suo trono allo stesso tempo per mezzo del suo matrimonio ad un sistema di alleanza in sfascio, poi più tardi nell'interesse dell'assicurazione della successione, per conseguenza dopo la sua morte la linea di condotta della politica esterna stabilita da lui crollò.

F o n t i

- BALÁZS ÉVA, H.: Mátyás a kortársak között. /Mattia Corvino fra i coevi/. /Szerk. -- --/ Bp. 1957. Bibliotheca, [242 p.]
- BERZEVICZY ALBERT: Beatrix királyné /1457--1508/. /Beatrice d'Aragona, regina d'Ungheria/ Bp. 1908. Athenaeum, 695 p.
- BERZEVICZY ALBERT: Aragoniai Beatrix magyar királyné életére vonatkozó iratok. /Documenti pertinenti alla vita di Beatrice d'Aragona, regina d'Ungheria/ /ed. -- --/ Bp. 1914. MTA, LXVII/3/, 554 p.
- BORONKAI IVÁN--KAPITÁNYFŐ ISTVÁN: Pápa vagy zsinat? Aeneas Silvius Piccolomini. Válogatott levelek. /Papa o concilio? Enea Silvio Piccolomini. Lettere scelte/ /ed.-- --/ Bp. 1980. Magyar Helikon, 291/2/ p.
- BRANCA, VITTORE: Venezia e Ungheria nel Rinascimento. /a cura di -- --/ Firenze, 1973. Leo S. Olschki Ed. XVI, 498/13/ p.
- CROCE, BENEDETTO: Storia del regno di Napoli.5 Bari, 1958, Laterza, XI, 444 p.
- DÓRY, FRANCISCUS--BONIS, GEORGIUS--ÉRSZEGI, GEISA--TEKE, SUSANNA: Decreta regni Hungariae. Gesetze und Verordnungen Ungarns. /1458--1490/. /ed. -- --/ Bp, 1989. Akadémiai K. 391 p.
- DÜMMERTH DEZSŐ: A két Hunyadi. /I due Hunyadi/ Bp. 1985. Panoráma, 277 p.
- FRAKNÓI VILMOS: Hunyadi Mátyás király /1440--1490/. /Mattia di Hunyadi, re d'Ungheria/. Bp. 1890. Francin, 416 p.

- FRAKNÓI VILMOS: Mátyás király levelei. /Le lettere del re Mattia Corvino/ /ed. -- --/ I-II. Bp. 1893--1895. MTA
- FOGEL, JOSEPHUS--IVÁNYI, BÉLA--JUHÁSZ, LADISLAUS--KULCSÁR, MARGARITA--KULCSÁR, PETRUS: Antonius de Bonfinis: Rerum Ungaricarum decades. /ed. -- --/ I--IV. Lipsiae--Budapest, 1936--1976.
- JÁSZAY MAGDA: Párhuzamok és kereszteződések. A magyar-olasz kapcsolatok történetéből. /Paralleli e incroci. Sulla storia dei rapporti italo-ungheresi/ Bp. 1982. Gondolat, 429 p. 36 t.
- JOÓ, TIBURCE: La politique extérieure du roi Mathias. Nouvelle Revue de Hongrie, 36/N.S. 12/1943. jul. /U. 42--50.
- JUHÁSZ, LADISLAUS: Galeottus Martius Narniensis: De egregie, sapienter, jocose dictis ac factis regis Mathiae ad ducem Johannem ejus filium liber. /ed. -- --/ Lipsiae, 1934.
- KARDOS TIBOR: A renaissance Magyarországon. /Il Rinascimento in Ungheria/ Bp. 1961. Szépirodalmi K. 686 p.
- KARDOS TIBOR--V. KOVÁCS SÁNDOR: Janus Pannonius. Tanulmányok. /Saggi su Janus Pannonius/ Bp. 1975. Akadémiai K. 600 p.
- KLANICZAY TIBOR: A keresztshad eszméje és a Mátyás-mitosz. /L'idea delle crociate ed il mito di Mattia/, Irodalomtörténeti Közlemények, 79/1975/. 1--14.
- KLANICZAY TIBOR: Rapporti Veneto-Ungheresi all'epoca del Rinascimento. /a cura di ---/ Bp. 1975. Akadémiai K. 437 p. 4 t.
- KLANICZAY TIBOR: Janus Pannonius művei. Magyarországi humanisták. /Le opere di Janus Pannonius. Gli Umanisti d'Ungheria/. /ed. -- --/. Bp. 1982. Szépirodalmi K. 1412. p.
- KOVÁCS SÁNDOR, V.: Magyar humanisták levelei. /XV--XVI. század/ /Le lettere di umanisti ungheresi. Secoli XV--XVI/ Bp. 1971. Gondolat, 711/1/ p.
- KOVÁCS SÁNDOR, V.--BELLÉR PIROSKA: Mátyás király levelei. /1460-1490/. /Le lettere del re Mattia. 1460--1490/. Bp. 1986. Szépirodalmi K., 218/2/ p.
- KULCSÁR PÉTER: Humanista történetírók. /Storografi umanisti/ /ed. -- --/ Bp. 1977. Szépirodalmi K., 1195/3/ p.
- LASSERE, DAVID: Le roi Mathias Corvin et les Suisses. Nouvelle Revue de Hongrie, 36/N.S. 12/1943. jul. /U. 50--59.
- LUKINICH IMRE: Mátyás király. Emlékkönyv születésének ötszázéves fordulójára. /Il re Mattia. Albo per il Cinquecentenario della nascita del Re/ /Szerk. -- --/ I-II. Bp. 1940. Franklin
- NAGY IVÁN--NYÁRY ALBERT: Magyar diplomáciai emlékek Mátyás király korából. 1458--1490. /Ricordi diplomatici dell'epoca di Mattia. 1458--1490/ /ed. -- --/ I-III. Bp. 1875--1877. MTA
- NENRING, KARL: Matthias Corvinus, Kaiser Friedrich III. und das Reich. /Zum hunyadisch-habsburgischen Gegensatz im Donauraum/ München, 1975. Oldenbourg. 244 p.
- RÁZSÓ GYULA: Mátyás hadászati tervei és a realitás. /I piani strategici di Mattia e la realtà. /Hadtörténelmi Közlemények, 103/1990/. 1--30.
- RÁZSÓ GYULA--V. MOLNÁR LÁSZLÓ: Hunyadi Mátyás. Emlékkönyv Mátyás király halálának 500. évfordulójára. /Mattia di Hunyad. Albo per il Cinquecentenario della morte del Re/ Bp. 1990. Zrínyi K., 431 p.
- SALVATORELLI, LUIGI: Storia d'Italia. I-II. Torino, 1974. Einaudi.
- SCHÖNHERR GYULA: Hunyadi Corvin János /1473--1504/. /Giovanni Corvino di Hunyad/ Bp. 1894. Franklin, 332 p.
- SKASKIN, SERGEJ DANILOVIC: Istoriya Italii v 3 tomah. /ed. -- --/ I. Moskva, 1970. Nauka, 574 p.
- TEKE ZSUZSANNA: Mátyás a győzhetetlen. /Mattia l'invincibile/ Bp. 1990. Helikon K., 238/3/ p.
- THALLÓCZY LAJOS--HORVÁTH SÁNDOR: Jajca /bánság, vár és város/ története /1450--1527/. /Storia di Jajce, banato, fortezza e città/ Bp. 1915. MTA CCCLXXX/2/, 442 p.

- VESZPRÉMI LÁSZLÓ:** Magyar vonatkozású források Otranto ostromáról. /1480--1481/. Fonti sull'assedio di Otranto, riguardanti gli ungheresi/ Hadtörténelmi Közlemények, 103/1990/. 105--112.
- VIVES, JAIME VICENS:** Fernando el Catolico principe de Aragon, rey de Sicilia. /1458--1478/ /Sicilia en la politica de Juan II. de Aragon/ Madrid, 1952. Estades, 508 p.

HÁROM TÖRÖK DOKUMENTUM BARCSAI ÁKOS ERDÉLYI FEJEDELEM HATALOMRA KERÜLÉSÉRŐL

PAPP SÁNDOR

İSMAİL HAKKI UZUNÇARSILI 1943-ban néhány erdélyi vonatkozású dokumentumot publikált II. Rákóczi György bukásáról és Barcsai Ákos fejedelemmé történő kinevezéséről.¹ Ezek az iratok másolatokban maradtak fent az isztambuli Miniszterelnökségi levéltárban (Basbakanlik Arsivi). További kutatás után ugyanott megtalálván a fentiek eredetiét, 1953-ban azokat is közzé tette némi történeti bevezetvel.²

Ebben a cikkben a második szövegkiadásból három török nyelvű oklevelet kívánunk közzé tenni a magyar történészek és érdeklődők számára. Érdekességük egyrészt az, hogy eddig ezeket magyarul nem lehetett elolvasni, másrészt adalékul szolgálnak arra a zűrzavaros, - a Portától kevésbé függ erdélyi fejedelemség bukását közvetlenül megelőző - korra, amikor a két szembenálló fejedelem, II. Rákóczi György és Barcsai Ákos a saját - egymással szöges ellentétben lévő - elgondolása alapján kívánta megtartani az országot.

A XVII. századi erdélyi események, különös tekintettel az alább közölt dokumentumok keletkezésének körülményeire

A XVII. század közepén több jel mutatott arra, hogy a török ereje erősen megcsappant. Már I. Rákóczi György (1630-- 1648) diplomáciai lépéseket tett annak érdekében, hogy a lengyel trónt megszerezze, és így kísérletet tegyen az Oszmán Birodalomból való kiszakadásra és Magyarország felszabadítására. Halála után fia, - a gyermekkorától trónra nevelt - II. Rákóczi György (1648--1660) foglalta el a helyét. Magává téve apja terveit, tovább folytatta diplomáciai lépéseit a fenti cél elérése érdekében. Kihasználva az Oszmán Birodalom gyengülését, államából egy közép-európai nagyhatalmat kívánt létrehozni, melynek ideológiai alapján a protestantizmusban látta. Havasalfölddel és Moldvával elismertette a védnökségét, és szövetkezett X. Károly Gusztáv (1654--1660) svéd királlyal.³ A szövetséghez csatlakozott még Bogdán Hmelnyickij, a kozákok hetmanja, aki népével ki akart kerülni a lengyel fennhatóság alól. A szövetség, győzelem esetén, felosztotta volna Lengyelországot a felek között.⁴

Miután a fejedelem a Portától nem kért előzetes engedélyt a lengyelországi terv megvalósításához, sőt nem vett igénybe török segéderőt sem, mellyel az oszmán északi befolyási övezetét növelhette volna, szembekerült a tettét rosszulban figyelő török államvezetéssel.⁵ Egyik oldalról ez vezetett Erdély pusztulásához.

A fejedelem 1657. január 6-án indult seregével Lengyelországba. A hatezer fős moldvai és havasalföldi segédhadakon kívül az erdélyi had tízezer lovasból és ötezer gyalogosból állt. Később lengyel területen csatlakozott hozzájuk húszezer kozák.⁶ A sereg főparancsnoka Kemény János volt.

Bár a Krakó mellett egyesült svéd és erdélyi had közös katonai akciói sikeresek voltak, ennek ellenére X. Károly Gusztáv hamarosan hazavonult az országát ért dán

támadás miatt.⁷ Rákóczi helyzete akkor rendült meg végképp, amikor kozák szövetségesei is elhagyták a táborát. Ütközetet nem vesztett ugyan, de kilátástalanságában megalázó békekötésre kényszerült Carny-Ostrowban a lengyelekkel. A békekötés után hazaindult.

Az események másik szála Isztambulba vezetett. Az Oszmán Birodalom nehéz éveket élt át. A hosszan elhúzódó krétai háború, a velencei flotta Dardanellákban kivívott győzelme, korrupció, infláció és az udvar mérhetetlen pazarlása mind egy erős kezű, tehetséges ember fellépését követelte. Köprülü Mehmed, az 1656. év ötödik nagyvezére - egy nyolcvan éves albán származású agastyán - erős kézzel ragadta meg az állam zátonyok felé rohanó hajójának kormányát. A teljhatalom birtokában elcsapta és kivégeztette a korrupt méltóságokat, leverte a lázadásokat, letörte az inflációt, és jó pénzt veretett. Saját vagyonából kifizette a hadsereg zsoldját, megtisztította a Dardanellákat a velenceiektől, és visszavette Lemnosz és Tenedosz szigeteket.⁸

Közben a lengyelországi eseményekbe eddig is többször beavatkozó tatár kánnak, IV. Mehmed Girejnek drágaköves szablyát és handzsárt küldött, és felszólította Rákóczi megbüntetésére.

A lengyelek figyelmeztették a hazavonuló erdélyieket a veszélyre, de Jan Sapieha, a magyarok mellé kirendelt kísérő a tatár sereg torkába vezette az erdélyi hadat. A fejedelem háromszázad magával - a haditanács döntése szerint - 1657. július 27-én hazaindult. A magára hagyott erdélyi sereg viszont tovább vonult a Visztula felé, de a tatárok még a fejedelem távozásának napján rájuk törtek. Az erdélyiek a folyóparton talált, elhagyott sánc mögé húzódva védelemre rendezkedtek be. Néhány napos hősies küzdelem után július 31-én a szemény katonák árulása miatt az egész sereg a tatárok fogságába került.¹⁰

Ezt megelőzően Erdély földjére is áthúzódott a háború: 1657 júniusában több tízezres lengyel kontingens tört be a védelem nélkül hagyott Vereckei hágón. Néhány város felégetése, a lakosság megsarcolása után kivonultak az országból.

A Visztula melletti katasztrófa után a tatár sereg pusztítva, gyűjtogatva, sarcolva száguldott végig a Székelyföldön. Ezek a csapások előrevetítették a fejedelemség elkövetkező pusztulását.

A fejedelem hazaérkezése után, 1657. szeptemberében a szamosújvári országgyűlésen jöttek össze a rendek. "Egy egész sereg gyászba öltözött asszony, anyák és nők, kiknek fiaik, férjeik tatár rabságba sínylődtek, jelent meg a rendek előtt, követelve, hogy a foglyokat szabadítsák ki." Ezt kihasználva, az ország urai a könyörgő nők mellé állva szorgalmazták a kérés teljesítését.¹¹

II. Rákóczi György először látszólag hajlott a szóra, de megmakacsolta magát, és nem fizette ki a váltságdíjat. A tatár fogságban sínylődők többsége soha többé nem látta meg Erdély földjét.

R. VÁRKONYI ÁGNES véleménye szerint, ha a fejedelem megnyitja magánkincstárát, nem lett volna pénze a háború folytatására, amelynek az volt a célja, hogy bevonja a Habsburg Birodalmat a török ellenes küzdelembe. A lengyel kudarc után, a Rákóczi fejében megszületett új ötlet szerint a Habsburgok és az egyesült európai seregek közös támadása során kell felszabadítani Magyarországot és Erdélyt a török uralma alól.¹²

Az októberi gyulafehérvári országgyűlésen Rákóczi lemondott a trónról Rhédey Ferenc javára. A fiskálisbirtokokat viszont megtartotta, mivel terveihez szüksége volt

ezek jövedelmeire is. Lemondása után folytatta diplomáciai manővereit Bécs és a német fejedelmek megnyerésére.

Közben Körülü Mehmed nagyvezér 1658. június 24-én elindult Edirnéből Erdély ellen, de a konkrét támadás előtt kívárta, hogy a fentiek miatt változik-e a bécsi politika. Addig is a Rákóczi befolyása alá került moldvai és havasalföldi vajdát elcsapta. Ők a leváltásukat ugyan nem fogadták el, de a rájuk törő oszmán sereggel szemben védekezni sem tudtak, s ezért Erdélybe szöktek Rákóczihoz.¹³ Ugyanakkor a nagyvezér Erdély ellen küldte a budai pasát, akit Rákóczi július 26-án Lippa mellett megvert, és kiűzött az országból.

Az Oszmán Birodalom elleni közös fellépés igénye az ekkor tanácskozó Német-Római Birodalom császárválasztó ülésén is jelentkezett, ahol német rendek az új császártól a török ellenes háború közeli megindítását várták. Lipótnak, az 1655. június 27-én magyar királynak megválasztott Habsburg hercegnek nagy esélyei voltak a császári trónra, ha vállalja a törökellenes háborút. A nyugat egységes fellépése a török ellen a két magyar haza felszabadítását jelenthette volna. A királyságbeli magyar urak szintén támogatták Rákóczi akcióját, elsősorban a fejedelemez végig nagy reményeket fűző Zrínyi Miklós. A szép álmok azonban gyorsan szertefoszlottak. Az 1658. július 18-án megválasztott német-római császár, I. Lipót portai rezidensén, Reningen Simonon keresztül hivatalosan közli az oszmán kormányzattal, hogy nem akarja megbontani jó viszonyát a Portával, nem hajlandó részt venni egy török ellenes szövetségben.¹⁴ Ez Köprülü Mehmed számára a támadás megindítását jelentette. A Bodza-szoroson betörő tatár és kozák sereggel támogatva az erdélyi háború útjára lépett. II. Rákóczi György pedig, miután a Köprülü vezette főszereggel nem mert szembeszállni, Erdély északnyugati határaihoz menekült.¹⁵

Az erdélyi hadjárat első vesztesége Jenő várának az elfoglalása volt. Tulajdonképpen nem került sor ostromra, valószínűleg a védelem kilátástalansága vitte rá a védőket, hogy 1658. szeptember 2-án megnyissák a vár kapuit. Ráadásul még egy súlyos veszteség éri a fejedelemséget, hiszen szeptember 5-én a tatár és kozák portyázók elfoglalták és felprédálták a fővárost, Gyulafehérvárt. Felbecsülhetetlen kulturális érték emésztődött el a kollégium lángjai között.¹⁶

Miközben a nagyvezér Erdéllyel volt elfoglalva, Abaza Haszán pasa vezetésével egy nagy dzseláli-felkelés¹⁷ tört ki Anatóliában, mely már Isztambult fenyegette. A szultántól még Jenő elfoglalása előtt egy parancs érkezett Köprülü Mehmedhez, miszerint: "Édes vezérem! Ha az erdélyi királyt megláncolva és megkötözve elém hozod, nem lesz előttem kedves, hanem birodalmi székhelyemre siess s ez ellen a lázadó Haszán pasa ellen indulj."¹⁸

Jenő elfoglalása után a magyar urak közül egy küldöttség érkezett a török táborba, a vezetőjük Barcsai Ákos volt. A nagyvezér és a követek között lefolyt tárgyalásnak a végén egy ahdnámében fogalmazódtak meg a megegyezés pontjai. Az alább következő dokumentumok közül az első tartalmazza a fenti ahdnáme szövegének fordítását. A megegyezés szeptember közepén kötött meg, mely szerint Rákóczi helyére Barcsai Ákost nevezték ki uralkodónak, aki UZUNÇARSILI szerint: "A fejedelemséget ha nem is akarta elfogadni, mivel nem tudott ellentmondani az erőltetésnek, beleegyezett. Cobolyprémes díszruhát küldetett neki, (a nagyvezír) és fejedelmi jelvénynek számító lófarkat, zászlót és buzogányt kapott..."¹⁹

A szerződés értelmében Jenőn kívül még Sebes és Lugos várakat is át kellett adni a töröknek. Ezen kívül az új fejedelem háborús jóvátételként ezer kisze akcsét volt köteles befizetni az oszmán államkincstárba, és el kellett fogadnia a Portának fizetendő adó felemelését tizenötezerrel negyvenezer aranyra.²⁰

Még a jenői katonai táborban megszületett Barcsai fejedelem hűségnyilatkozata is, melyben a fent említetteken kívül a szultán iránti mindenkori hűségre és Rákóczi ellenességére esküdött meg az új uralkodó. A fenti nyilatkozat szövegét a második, alább látható dokumentumban olvashatjuk.

Köprülü hazatérése után a két fejedelem között kiéleződtek az ellentétek. Rákóczi abban bízott, hogy a bécsi udvar megsegíti katonailag a török ellen, illetve abban, hogy a királyi Magyarország vezetői nem engedik elpusztulni a másik magyar hazát.

II. Rákóczi György a moldvai és havasalföldi vajdákat maga mellé állítva 1659-ben bevonult Erdélybe, s a fejedelemség ismét neki tette le a hűségesküket. Barcsai a Portától kért segítséget. Szejdi Ahmedet, a budai pasát küldték a megsegítésére, aki kétszer legyőzte Rákóczit. A sikeresen működő budai pasa decemberben hazavonult. Ezt megelőzve védence, Barcsai Szeben várában húzta meg magát, melyet az újév első napjaiban ostromolni kezdett a régebbi fejedelem, de nem tudta bevenni. Ekkor Szejdi Ahmed pasa ismét Erdélyre tört.²¹ Feldúlta a hajdúvárosokat, majd 1660. május 22-én Kolozsvár mellett, Szászfenesnél összecsapott az újonnan szervezett, moldvai és havasalföldi segédhadakkal támogatott erdélyi sereggel. A csata közben Rákóczi fejéről leesett a sisak, s katonái csak három súlyos sérülés elszenvedése után tudták kimenteni a törökök közül. Innen Váradra vitték, ahol június 7-én elhunyt.

Barcsai ezután elhagyta Szebent, és a budai pasa táborába ment, hogy visszafoglalja hűtlen országát. Az erdélyi ügyek végleges elintézése végett a Portától jelentős sereggel iderendelt Kösze Ali pasa szerdár is megérkezett, s Barcsait fogságba vetve elkezdte megszállni és elfoglalni a volt Rákóczi-birtokokat, várakat és a Partiumot. Ennek kapcsán Szejdi Ahmed és Kösze Ali pasák 1660. július 14-én körülvették az Erdély kulcsának számító Váradot.

A vár katonasága az itt nemrég elhunyt fejedelem, II. Rákóczi György földi hamvait kísérté Sárospatakra, a temetésre. Az augusztus 24-én kezdődött ostromot a városi polgárokból, bemenekült parasztokból, néhány katonából és diákokból összeállt védősereg - összesen nyolcszázötven körül - nagy hősiességgel állotta. A falak elleni rohamokat akkor lehetett elkezdni, amikor a várárok vizét egy - a török fogságba került fiát kimenteni akaró - magyar nő útmutatása alapján leeresztették.²²

Európa szeme eközben Váradra figyelt. Zrínyi támadást indított Kanizsa ellen, hogy megossza a török erőket. Ezt a lépést a bécsi haditanács leállította, később ugyan engedélyezték a magyarországi csapatok gyülekezését a vár felmentésére, de ez már nem bírt túl nagy jelentőséggel. Talán a fenti készülődés híre és a várvédők erejének túlzott felértékelése miatt, Kösze Ali tárgyalásos megoldást javasolt. Ennek eredményeként a török csak a váradi uradalmat szállhatta meg, és biztosítania kellett Erdély területi sérthetetlenségét. Az első fordulóban a magyarok követelték az "ötszázezer summának"²³ az elengedését, és Barcsai fejedelem jelenlétének engedélyezését a tárgyaláson. Ezeket nem fogadta el a vezér, de siettetta a megállapodást, hiszen Jenő korábbi elfoglalásának napjára bent kívánt lenni a várban.²⁴

A második fordulóban a következőkre esküdött meg a két szemben álló fél:

- Mindenkinek meghagyják tulajdonát, és a következő napi kiindulásig (augusztus 28.) a várfal átjárható pontjait a fosztogatás kivédéséért janicsárokkal őrizteti a szerdár. Kétszáz szekeret biztosít továbbá a török, hogy az ingóságát mindenki magával vihesse.
- Várad várán kívül más várakat és városokat nem foglalhat el a török sereg. (Természetesen Jenő, Lugos és Sebes a mohamedánok kezén maradt.)
- Az erdélyi adó leszállítására és az ország régi szabadságának a biztosítására a vezér tegyen lépéseket a Portán. A fejedelmi hatalom a korábbi uralkodók állapota szerint visszaálljon.
- A kivonulásra elegendő időt ad a török és mindenki fegyveresen szabadon és bántatlanul hagyhatja el a várat az ellenség fedezete és kíséréte alatt.
- Külön rendelkezés szolt az iskolák és egyházak felszereléséről, értékeiről. Különösen érdekes, hogy a váradi nyomdát és az ott készülő bibliákat, az ezekhez szükséges papírokkal, a harangokat a káptalanban található levelekkel és könyvekkel is elszállították a magyarok. Azonban a nyomda leszereléséig - amely nehéz és időgényes feladat - maga a szerdár szervezte meg az épület védelmét. Ezeket az értékeket később és bármikor kivihették a várból tulajdonosaik.

Mindezekkel érdemes szembeállítani az általunk közölt - és alább harmadikként olvasható - okirat szövegét. Az oszmán táborban fogolyként tartózkodó s onnan is a vár védőit kitartásra buzdító Barcsai fejedelem - mint láttuk - a váradiak külön kérése ellenére sem vehetett részt a vár megadásáról szóló tárgyaláson. Vele később, külön kötött szerződést a szerdár szeptember közepén, melynek pontjai és a Várad átadásakor született dokumentum között van egy nagy különbség! A tárgyalások során a vezér megtagadta az ötszázezer tallér háborús jóvátétel leengedését, de megígérte az erdélyi adó csökkentését. A Barcsaival kötött szerződésben viszont ismét a megemelt adó került a szövegbe, melyet Jenői mellett - kétévvel előbb is - kénytelen volt elfogadni a fejedelem.

I.

Ahdnáme,²⁷ melyet az erdélyi fejedelemnek adtak, miután Köprülü Mehmed pasa elfoglalta Jenőt.

Ő a segítő!

Ő, a mindeható, az ő szolgálai részére!

Fogadd azt, aki szerződéseket és egyezségeket köt az uralkodó, az élő, az imádott Isten gondviselésével, a legtökéletesebb módon, a legjobb szándék által vezérelve. Isten szegény szolgálja Ahmed ibn Mahmud, kádi²⁸ írta ezt a császári táborban. Bocsáss meg neki, készséggel és szeretettel!

Pecsét

Mehmed Ahmed, a törvény szolgálja.

Istennek legyen hála, aki a várakat és a városokat alávetette és ezekbe muszlim szolgálait telepítette. Kiűzte belőle azokat, akik bűnös dolgokat műveltek, erőszakoskodtak a városokban. Isten kegyességében nem hittek és akik megsokasították ezekben a bűnt.

Áldás a Profétájára, Mohamedre, a végső bizonyíték tulajdonosára és családjára és társaira, akiknek a kardja úgy csillogott, mint a fényes villám.

Az iszlám padisahja, a győzelem jelével fényeskedő sahensah, a két földrész szultánja, két tenger hákánja, a két szent hely szolgálója,²⁹ szultán fia szultán, Mehmed hán³⁰ -[aki]-fia szultán Ibrahim³¹ hánnak - [aki] - fia Ahmed hánnak³² - tartsa meg az Isten kalifátusát a végítélet napjáig, - felségének ragyogóan nemes részéről az 1068-ik évben lévő erdélyi hadjáratra szerdárnak kinevezett nagyvezír, a legbölcsebb müsír,³³ a népek sorainak elrendezője, tiszteletreméltó és boldogságos Mehmed pasa önagyságának Isten segítségével s Isteni kegyelemmel elfoglalt Yanova [Jenő] vára mezején, a béke alábbi módon köttetett meg.

Az utóiratban lejegyzett³⁴ nagyvezérek és kegyes emírek és miri-miránok³⁵ és a janicsár testület és agái és a hat lovas alakulat³⁶ agái és az állam többi oszlopai és a szultánság nagyjai jelenlétében megtartott, tiszteletet és megbecsülést parancsoló nemes törvényhozó gyűlésen az erdélyi vilájetben lévő három nemzet megbízottjainak kérése és a hadsereg bölcseinek egyetértésével Ráköyi Görgi [Rákóczi György] helyére a nevezett vilájetben uralkodónak kinevezett Akäkeäkos Barckai [Barcsai Ákos] nevű bán, mivel az említett gyűlésen jelen volt, a következő módon adta elő mondanivalóját s terjesztette be kívánságait. "Az előző erdélyi uralkodó, a fent említett Ráköyi Görgi jótevőjével [ti. a szultánnal] szemben hálátlan volt és ellene fellázadt, emiatt leváltatott és elbocsájtott, s a világ menedékhelyéül szolgáló boldogságos és fenséges padisah nemes részéről ezen szolgálja [ti. Barcsai] uralkodónak kineveztetett és kijelöltetett.

A következőkre szerződtem és válaltam kötelezettséget: a fent említett vezér által most elfoglalt Yanova várán kívül Šebeš [Sebes] és Lugöš [Lugos] várának a kulcsait is

átadom, s a megemlített várak között épült palánkokat és az ott lévő falakat is a nevezett Šebeš és Lugoš várakhoz hozzácsatolván, ezek határába e naptól fogva tőlünk semmilyen módon támadás és beavatkozás nem lesz.

Továbbá ebben az áldott évben lévő erdélyi hadjárat szükségletei miatt, a magas szultánság részéről kiadott és ráfordított pénzösszeg ellenszolgáltatásaként ezer kisze akcsét, csak ebben az évben, az uralkodói kincstárba beszolgáltatatom.

Továbbá Erdély vilájet adójaként minden évben negyvenezer aranyat fizetek és megadok.

Továbbá az előbb említett városok és palánkok között járó utazókat és kereskedőket és a többi lakosokat, valamint a palánkokat, részünkről semmilyen módon támadás és bántalmazás nem éri.

Továbbá az elhunyt és megboldogult szultán Szulejmán hán felségének felséges ahdnáméjában szereplő határtól eltérés nem lesz.

Jézus Próféta Úr szentsége - Béke legyen vele! - [és az] szent törvényeire egyetértéssel és szilárd hittel megesküszöm, hogy a fent említett hatalmat az ismertetett feltételek szerint elfogadom." - mondván - [Barcsai ezeket] önkéntesen nyilatkozta.

Az említett fejedelem írásban foglalt ígérete és kötelezettségvállalása a függelékben név szerint feltüntetett birodalom nagyjai és a kormányzat előkelőinek egyetértésével a fentemlített vezér parancsára az eseményeknek megfelelően részletesen leíratott.

Ez történt és íródott a nemes zilhidze hó közepén, a hidzsra 1069. évében [1068. zilhidze hó = 1658. augusztus 30. 1658. szeptember 28.]. Ő az, akié a hatalom és a dicőség!

II.

Barcsai Ákos fejedelem hűségnyilatkozata

A jelenlegi erdélyi fejedelem, Akäkeäkos Barckai [Barcsai Ákos] által tett eskü-hitlevél fordítása:

Amikor Mi, Akäkeäkos Barckai a világ menedékhelyéül szolgáló boldogságos, nagyságos és hatalmas padisah, öfelségének nagyvezíre és kegyes szerdárja, a tiszteletreméltó, boldogságos, és magas igyekezetű Mehmed pasa önagyága magas színe elé az Erdélyországban lakozó három nemzet követeivel járultunk azon voltunk, hogy Erdélyjónéhány ügyét elrendezzük a boldogságos és kegyes nagyvezír, az iszlám fenséges és hatalmas padisahjának kegyes engedélyével, ezen szolgálójának az erdélyi fejedelemséget ajándékozta.

Ez nem volt ezen szolgálójának kívánsága, és elfogadni sem akarta. De azért, hogy ne forduljak el uram önagyágának magas szolgálatától, és a boldogságos nagyvezír nagyságának magas parancsától, Erdély kormányzását elfogadtam és ezen feltételekre esküszöm, hogy: az én igaz hitemre és a magasságos Isten egységére, Jézusra és a Szentlélekre amíg Erdély fejedelme vagyok, az Iszlám magasztos, hatalmas, és fenséges padisahjának igaz szolgálója leszek, hűségesen és állhatatosan szolgálom és a boldogságos Küszöbtől³⁷

bármilyen [fermán] érkezne, számunkra, amennyire csak képes vagyok, hűségesen és állhatatosan a véghezvitelére törekszem.

Jelenleg Erdélyország többi követével együtt a nemes, boldogságos nagyvezír nagysága magas színe előtt Erdélyországról és más dolgokról bármi is megtárgyaltatott, annak a végrehajtására törekszem. És aminek a megadását megígértük, annak a kifizetését magunkra vállaljuk. Továbbá elfogadjuk, hogy Ráköyi Görgi [Rákóczi Györggyel] sem titokban, sem nyilvánosan nem barátkozunk és vele soha kapcsolatunk nem lesz. Őt ellenségnek tudván a fent említett Ráköyi Görgi-nak a két vajdával³⁸ együttvaló kézrekerítésén fáradozunk, és ha a kezünkbe kerülnek, elküldjük őket a Boldogság küszöbéhez.³⁹

Ha ezen feltételekkel, amelyekben megegyeztünk, szembehelyezkednek, azzal a világ menedékhelyéül szolgáló magas és hatalmas padisah felsége ellen lázadóvá az egész iszlám katonasággal szemben ellenséggé válnék.

A legnagyobb Isten szentsége legyen velünk! Iratott a nemes zilhidzse hónap 16. napján a szent 1068. [1658. szeptember 14.] évében.

Yanova székhelyen

híve: Akäkeäkos Barckai

III.

Barcsai Ákos és Közse Ali pasa között készült szerződés szövege
Várad elfoglalása után

Az ügy a valóságnak megfelelően íratott le benne. Lejegyezte a magasságos és dicsőséges Isten szegény szolgálja, Ramazán ibn Ibrahim kádi, a szultáni táborban, Bocsáttassék meg neki!

A tiszteletben tartandó irat megírásának oka az, hogy a legnagyobb szultán és a legtisztetreméltóbb hákán, a fényességes vallás zászlajának magasra emelője, a tiszta seriát vesszorainak helye, a két földrész szultánja, a két tenger hákánja, az előkelők hőse, az arabok, perzsák és Rum szultánja, a nyugati és keleti országok legyőzője, a kegyes Isten segítségével támogatott, győztes hadseregű szultán fia szultán, gázi⁴⁰ Mehmed szultán hán, [aki] fia a kiváló elhunytak - [aki] eljutott az Isten irgalmának közelébe, - Ibrahim szultán hánnak, - tartsa meg az Isten kalifátusát az idő és a világ végének napjáig, - nagyságának magas elejétől az Erdély gyaurjai ellen kijelölt, a győzelmes katonaság élére szerdárnak kinevezett jeles és kegyes vezír, a hatalmas és kiváló müsír, a világ sorának elrendezője, szilárd eszével és kiváló szellemével a népek ügyeinek igazgatója, Ali pasa⁴¹ - Isten ajándékozza az Ő kegyét, ahogy akarja! - kívánságának megfelelően, Önagyságának - [aki] éljen soká! - és a többi, az utóiratban lejegyzett vezíreknek és emíreknek és agáknak és a díván tagjainak a jelenlétében a prófétai szent törvény ülésén, és a Mohamedhez tartozó magas vallás tanácskozásán, Erdély mostani uralkodója Párcgái Ákös nevű király, amikor megjelent és az előtt állt, [az alábbiak] hangoztak el.

A magasságos Isten segítségével és általa megkönnyített módon, ebben a szent évben elfoglalt és meghódított Várat [Várad] várához régi időkből tartozó várakkal és palánkokkal és vidékekkel és falvakkal és pusztákkal valamilyen módon kapcsolata és összeköttetése van-e?

S mi az említett válasza az ezer kisze akcséről, amit akkor vállalt el, amikor a magas szultánság részéről fejedelemnek kinevezeték, illetve a két évi adó [megadásáról]?

Amikor ezeket megkérdezték, ezt mondta: "Az a kívánságom, hogy amit mondtunk, az írássá le. S készüljön róla a szent törvénynek megfelelő dokumentum."

A kérdést követően a király a válaszában így szólt: "Az említett Várat várának régi függéseiben lévő várakkal, palánkokkal, és vidékekkel, és falvakkal és pusztákkal nekem semmilyen kapcsolatom és összeköttetésem nincs, s az említett várban korábban lévő tisztek és kapudánok⁴² amennyi várral és faluval és pusztával rendelkeztek, a mai naptól a nevezett vár beglerbégjei annyi várakkal és palánkokkal és falvakkal és pusztával rendelkezzenek.

Ha ettől a naptól a nevezett vár régi tartozékainak számító várakat, palánkokat, falvakat és pusztákat saját magam vagy alattvalóim részéről bármilyen módon károsodás vagy árulás érné, annak felelőssége rajtam legyen, és én bánjam.

Korábban, amikor az erdélyi királyságot a magas szultánság részéről nekem adták [ennek fejében] az általam elfogadott ezer kisze akcse és két év adója még mindig olyan adósságom, melyet az állam kincstárnak meg kell fizetnem és meg kell adnom.

Isten akaratával Erdélyországra kerülésemtől az általam elfogadott ezer kisze akcsét és a két évi adót megküldöm."

Az említett uralkodó nevezett nyilatkozata megtétele után Ali pasa szerdár azt személyesen ellenjegyezte s a tényleges helyzet leíratott a szent muharrem hónap 20. napján az 1071. évben [1660. szeptember 25.].

J e g y z e t e k

- 1 UZUNÇARSILI, ISMAIL HAKKI: Ekos Barckay'in Erdel Kralligina Tayini Hakkinda Bir Kaç Vesika. Bellenten 27 (1943). Istambul, 361-377.
- 2 UZUNCARSILI, ISMAIL HAKKI: Barcsay Akos'un Erdel Kiralligina Ait Bazi Orijinal Vesika-lar. Tarih Dergisi 7 (1953). Istambul, 51-64.
- 3 SHAW, STANFORD JAY: History of the Ottoman Empire and modern Turkey. Vol. 1. Cambridge-London, 1977. 210.; MATUZ JÓZSEF: Az Oszmán Birodalom története. Bp., 1990. 144-145.; UZUNCARSILI, 1953. 51.
- 4 SHAW, 1977. 210.; KESERŰ GIZELLA: II. Rákóczi György háborúi és politikai hátterük. [Is-meretlen szerző: Rákóczi-eposz. (ed.: SZIGETI CSABA) Bp., 1988. Európa K. 215-216.
- 5 R. VÁRKONYI ÁGNES: Erdélyi változások. Bp., 1984. Magvet K. 12-13.; PACH ZSIG-MOND PÁL - R. VÁRKONYI ÁGNES: Magyarország története 1526-1686. [ed.: --] Bp. 1987. Akadémiai K. 1070.
- 6 A kozákok létszámát túlzottnak kell tartanunk, de a jelen munkánkban nem térünk ki erre rész-letesen. A magyar feldolgozások ezt az adatot közlik. Lásd: PACH - R. VÁRKONYI. 1987. 1069.; BENDA KÁLMÁN: Magyarország történeti kronológiája. [ed.: --] Bp., 1982. Akadé-miai K. 475.
- 7 UZUNCARSILI. 1953. 52.; MATUZ. 1990. 145.

- 8 MATUZ. 1990. 144.; UZUNCARSILI. 1953. 52.; CABUK, VAHID: Köprülüler. Istanbul, 1988. Kultúr ve Turizm Bakanlığı. 11.; KÖPECZI BÉLA: Erdély története. [ed.: --] II. Bp., 1988. Akadémiai K. 720-721.
- 9 RYPKA, JAN: Festschrift Georg Jakob zum siebzigsten Gesurtstag. Leipzig, 1932. 241-269.; R. VÁRKONYI ÁGNES: Magyarország keresztútján. Bp. 1978. Gondolat, 159.; UZUNCARSILI. 1953. 52.
- 10 KEMÉNY JÁNOS: Önéletírása és válogatott levelei. [ed.: WINDISCH ÉVA] Bp., 1959. Szépirodalmi K. 361--373.; Ismeretlen szerző: Rákóczi-eposz. [ed.: SZIGETI CSABA] Bp., 1988. Európa K.169-176.; Szemény katonák: havasalföldi vajda zsoldosai, a Balkán különböző területeiről összeverődött sereg.
- 11 KÖPECZI BÉLA. 1988. 722.; SZILÁGYI SÁNDOR: Erdélyi Országgyűlési Emlékek (1649-1658). [ed.: --] Bp., 1886. 257.
- 12 R. VÁRKONYI. 1978. 161.
- 13 UZUNCARSILI. 1953. 52.; lásd: 38.
- 14 R. VÁRKONYI. 1978. 165.
- 15 UZUNCARSILI. 1953. 52.
- 16 KÖPECZI. 1988. 724.
- 17 Dzselaí: anatóliai felkel megjelölése a XVII. század végén.
- 18 KARÁCSON IMRE - FODOR PÁL: Evlia Cselebi török világutazó magyarországi utazásai 1660-1664. Bp., 1985. Gondolat K. 44.; UZUNCARSILI. 1953. 53.; MATUZ. 1990. 144.; EVLIYA CELEBI: Evliya Celebi Seyahatnamesi. [ed.: ZUHURI DANISMEN] VIII. Istanbul, 1970. 264.
- 19 UZUNCARSILI. 1953. 53.; KARÁCSON IMRE: Naima Tarihjából. [KARÁCSON IMRE: Török történetírók III. Bp., 1916. 408.]
- 20 A szerződés tartalmát Naima is közli, de az ezer kiske akcse kifizetésének okát a fejedelmi cím elnyerésében látja, s nem a háborús jóvátételben. Lásd: KARÁCSON. 1916. 408.; kiske: zacskó, erszény; olyan zsák az oszmán pénzügyi igazgatásban, ami elszámolási egység is volt; akcse: fehérke; kisméretű oszmán ezüstpénz; ezer kiske akcse összeg ötszázezer tallérnak felelt meg. Lásd: ERDÉLYI ALAJOS: Barcsay Ákos fejedelemsége. Századok. 49 (1906) 448.
- 21 KARÁCSON. 1916. 413-416.
- 22 KARÁCSON - FODOR. 1985. 51-52.; EVLIYA CELEBI. 1970. 270-271.
- 23 "Ötszázezer summa" a Jenő elfoglalása után kirótt háborús jóvátétel. Lásd még: 20.
- 24 SZALÁRDI JÁNOS: Siralmas magyar krónikája. [ed.: SZAKÁLY FERENC] Bp., 1980. Magyar Helikon. 615.
- 25 SZALÁRDI. 1980. 615-617.
- 26 Itt szeretném megköszönni tanárainknak, IVANICS MÁRIÁNAK és DÁVID GÉZÁNAK azt a jelentős segítséget, mellyel a dokumentumok kiadására lehetőségem nyílt.
- 27 Ahdnáme: szerződéslevél, szultáni hitlevél.
- 28 Kádi: bíró: az igazságszolgáltatás mellett adminisztratív feladatokat is ellátott.
- 29 Két szent hely: Mekka és Medina.
- 30 IV. Mehmed szultán (1680-1687).
- 31 Ibrahim szultán (1640-1648)
- 32 Ahmed szultán (1603-1617)
- 33 Músir: a nagyvezér egyik díszít jelze
- 34 A cikkben kiadott dokumentumok közül az első és a harmadik tartalmazza a tárgyalásokon résztvevők (az "ügy tanúi") felsorolását. Mivel a terjedelmes lista az iratok tartalmát nem befolyásolja, a közzétételét nem láttuk szükségesnek.
- 35 Mirimírán: beglerbég, a vilájet parancsnoka.
- 36 Hat lovas alakulat (alt bölük halk): hat udvari lovas alakulat.
- 37 Magas Küszöb: illetve Boldog Küszöb: a szultáni udvar jelzői .

- 38 Két vajda: havasalföldi vajda Konstantin Serban, a moldvai Gvajda Stefan Gheorge.
- 39 Boldog Kűszöb: szultáni udvar egyik díszít jelzje.
- 40 Gázi: hitharcos; szultán díszít jelzje.
- 41 Ali pasa: Kösze Ali pasa szerdár temesvári beglerbég.
- 42 Kapudan: tiszt a flottánál; parancsnok. Itt a volt váradi főkapitányságot, illetve annak tisztjeit és kapitányait kell értenünk, amely 1660 előtt a Partiumot, azon túl pedig Erdélyt védte a török ellen.

A CÁRI OROSZORSZÁG UNIFIKÁCIÓS TÖREKVÉSEI ÉS A FINN NAGYHERCEGSÉG (1809-1905)

GOMBOS JÓZSEF

"Nem a finn törvényhozás szabja meg az orosz államhatalom kompetenciájának határait, hanem fordítva...."

/VITTE/

Oroszországban a XV. századtól kezdve a XX. századdal bezárólag mind a forradalmi jelentőségű változások, mind a visszarendeződést biztosító konzervatív intézkedések fölülről indultak ki, minden esetben transzformálódva a sok évszázados centralizáció által kitermelt, nagyhatalmú bürokrácia közvetítése révén. Első megközelítésre úgy tűnik, hogy a cárok váltakozása, a konzervatív és reformkurzusok periodicitásával esik egybe. Ezzel szemben a modernizációs törekvések, a reform feszítő szükségességének felismerése, I. PÉTER -től kiindulva, az utolsó orosz cárral bezárólag meglehetősen ambivalens politikus személyiségeket produkált, akiket jobb nem besorolni egyik kategóriába sem, mert egyszemélyben képviselték az ázsiai despotát és a reformok szentesítőjét.

Igy válik a modernizációs kísérletezőkedv cári laboratóriumává Finnország, ahol ugyanolyan természetes dolognak számít a XIX. sz. elején, olyan szabadságjogokat adományozni, amelyekről csak 100 év múlva álmodhat Oroszország, mint amilyen természetes dolognak számít azok korlátozása vagy akár megsemmisítése.

I

Az 1808-1809-es orosz-svéd háborút lezáró békében (Hamina, 1809- IX. 17.) Svédország lemondott Finnországról. I. SÁNDOR cár megerősítette a finn autonóm Nagyhercegség jogait, a régi finn alkotmányt, amely értelmében a szejm, vagyis az összes rendek képviselőiből álló gyűlekezet hozzájárulása nélkül, egyetlen alaptörvényt sem lehet kiadni, módosítani, magyarázni, vagy hatályon kívül helyezni. Ezt az esküvel megerősített ígéretet később valamennyi orosz uralkodó megismételte.

Az ország ügyeit a cár által kinevezett főkormányzó intézte. A korábbi - svéd - törvények maradtak életben, ezekre támaszkodtak a cári manifesztumok is.

Az önkényuralkodó mint finn nagyherceg csak alkotmányos monarcha volt, a szejm és a szenátus által erősen korlátozott törvényhozó és végrehajtó hatalommal.

A finneknek hivatalosan megvolt a saját finn állampolgárságuk, de egyidejűleg élvezték az orosz állampolgársággal járó jogokat mind az Impérium területén, mind külföldön. Ezzel szemben az orosz és más nemzetiségűeket mint külföldieket kezelték Finnországban.

Még külpolitikai szimbólumok alkalmazását is eltúrta a cári hatalom: a nemzeti himnuszét (1848-tól), és a nemzeti zászlóét (1869-től). Finnország sohasem vált az Orosz

Birodalom részévé annyira, amennyire Svédország része volt. Az ország gazdaságpolitikája lényegében autonóm volt, gazdasági élete egy független egységet alkotott. A vámhatár lényegében politikai határ jellegű volt. Az Oroszországhoz való csatolás fordulatot hozott a finn ipar fejlődésében. A svéd uralom alatt gazdaságilag gyengén fejlett ország volt Finnország. Ősi iparágai a vaskohászat, gyantatermelés, fafűrészelés, gyapjú- és lenfeldolgozás, valamint az üvegfúvás. (1809-ben a lakosság túlnyomó része a mezőgazdaságban dolgozott.)

1820-ban JAMES FINNLAYSON, skót vállalkozó Tamperében gyapjúfonó gyárat épített. Az alapításkor biztosított számos kedvezményt a kormány később kiterjesztette az egész iparra ("tamperei privilégiumok"). A textilipar a XIX. sz. második negyedében, a technikai fejlődés kezdetében tőkés gyáriparrá változott. A termelékenység 1843-1850 között több mint a kétszeresére nőtt. A munkások 50%-a ebben az iparágban dolgozott.

A gépgyártás és a fémmegmunkálás fejlődését segítette elő, hogy a század közepéig kb. 30 kohászati és vasgyárat építettek. A textiliparban és a kohászatban már nagy gépesített vállalatok voltak, amelyek "önkéntes" munkaerőt alkalmaztak. 1850-ben az ipari vállalkozások száma elérte a 400-at.

Fékeztek a tőkés termelési viszonyok kibontakozását a feudális maradványok (céhszisztem, természetes gazdálkodás a mezőgazdaságban), kevés volt a hazai tőke és korlátozottak voltak a piaci lehetőségek.

Az európai hatalmakkal kötött orosz kereskedelmi megállapodás mintájára, 1869-ben orosz-finn egyezményt kötöttek. Finnország jogot kapott a külföldi áruk vámmentes behozatalára. Erősítette a nyugati tőke érdekeltségét az, hogy míg a finn piacon Oroszország "külföldinek" számított, addig a finn kereskedő az európai áruk viszonteladójává vált Oroszországban.

A finn export fő piaca Oroszország és Anglia volt, a behozatal szempontjából Németország volt az első kereskedelmi partner.

Az orosz tőke betörése a finn piacra sokkal problematikusabb volt, mint a piac kiszélesítése a Birodalom egy másik részében. A finn piacot elzárták, elhatárolták az orosz kapitalizmustól azok, akik uralták azt:

- A finn burzsoázia, amely tőkésének Finnország nemzeti piaca volt
- A nyugat-európai (angol, német, svéd és dán) tőke
- A fennálló jogi-, gazdasági és politikai körülmények izoláló hatása.

Az elmaradott papíripara miatt Oroszország egyre több finn papíripari termék behozatalára kényszerült. A növekvő konkurencia miatt 1885-ben vámot vetettek ezekre a cikkekre, de ez nem vezetett a finn export visszaeséséhez.

A finn kereskedelem erős pozíciókat harcolt ki a XIX. sz. második felében az orosz piacon más termékekkel is: hajók és vagonok, fém- és textilipari termékek kivitelével Finnország Oroszországgal kapcsolatban úgy lépett fel, mint az ipari "műhely" a mezőgazdasági "gyarmattal".

A finn expanzió által leginkább érintett gazdasági területek tőkései nyomására 1885-ben megtörtént ugyan a finn-orosz kereskedelmi egyezmény (1869) fölülvizsgálata de a cárizmus csak részengedményeket tett az orosz burzsoáziának. Ekkor még nem szánta el magát a Finnországgal való "különleges politika" feladására, hanem az oroszországi viszonyok finnországihoz közelítésének kompromisszumát választotta.

Ezért az orosz burzsoázia a harcot nem a szokásos "becsületes verseny" talaján vívta meg, hanem felhasználta saját érdekében a Birodalom állami, adminisztrációs apparátusát, bürokratikus gépezetét.

A XIX. sz. második felétől az országban felgyorsult a kapitalizmus fejlődése. A fellendülés oka, hogy külföldön megnőtt a faipari termékek iránti kereslet, továbbá pezsdítőleg hatottak a 60-as, 70-es évek reformjai: saját pénzügyi rendszer bevezetése, a hitelfeltételek megkönnyítése, a parlamenti élet kibontakozása.

1857-ben kezdődik a vasútépítés Helsinki-Hämeenlinna vonalalal, és 1900-ra 3.000 km a vasútvonalak hossza. 1860-ban Finnország engedélyt nyert saját pénz kibocsátására. Öt évvel később a Finn Nemzeti Bank kibocsátja a "Markka"-t. 1878 januárjában a finn valuta arany paritású lett, és a francia frankhoz igazították. Ez pénzügyi és valutáris tekintetben teljes elválást jelentett Oroszországtól. 1887-ben áttértek a méter-kilogram rendszerre, míg az egész Birodalomban az orosz mértékrendszert használták.

Egy 1864-es törvény megengedte a részvénytársaságok alapítását, és 1879-ben eltörölték a céhes maradványokat.

Az ipari termelés általános növekedését jellemzi, hogy 1885-től 1901-re az üzemek száma 4.333-ról 8.218-ra, termelésük pedig 117,4 millióról 316,5 millió Fmk-ra emelkedett. A termelés 90%-át az összes üzemek 1/4-ét kitevő nagyüzemek adták. A finn gyáripár sajátossága a hatalmas ipari központok hiánya. Az, hogy gyár a legtávolabbi faluban is lehetett, magyarázható a vízienergia nagymértékű felhasználásával, és az olcsó munkaerővel. Így a vidéki vállalkozások - ha termelékenységből nem is - számszerűleg fölülmúlták a városiakat.

A délkeleti kalandozások megszűnte, és a novgorodi nagyfejedelemség kialakulása után a svédek figyelme fokozatosan a finn szálláshelyek felé fordult. A svéd társadalom feudalizálódása a XI. században fejeződött be. Ekkortól államvallás a kereszténység. A finn szállásterületeken a pogány vallás szívósan tartotta magát, és a szórványos svéd térítési kísérleteknek és a hithez kapcsolódó új társadalmi rendszernek a finn törzsek sokáig ellenálltak. A svéd társadalmi berendezkedés a feudalizmus sajátos, ún. skandináv típusát képviselte. A feudális uralkodó osztály mellett egy laza függésbe vont, csak a királynak adózó szabad parasztság található.

A keresztes hadjáratok után a finn területek fokozatosan beépültek Sváország közigazgatási rendszerébe. A hódító svédek nem hozhatták magukkal a feudalizmus más formáját mint ami náluk meghonosodott. Ezt eleve kizárta a svéd parasztnak nagytömegű betelepítése is. A finn társadalom a csonka társadalmak szerkezetét vette fel. Az alapvető finn etnikum nem rendelkezett saját uralkodó osztállyal, a nemesség kizárólag a svédek közül került ki. A parasztnak döntő többsége bérelte földjét.

A XIX. század közepére kialakult finn paraszti kistulajdon sokkal kiépültebb volt mint Oroszországban. Ugyanakkor hasonlított az obscsinára a falvak patriarchális színvonalú kollektívizmusa, a paraszti bérlet és tulajdon közötti határ még gyakran elmosódott. A Finn Nagyhercegségben kevés birtok volt, ezeket 1867-ben állami támogatással megváltották, és paraszti családok között felosztották. Ennek ellenére a vidéki lakosság 60%-a földnélküli maradt.

A finn társadalmi fejlődés másik meghatározó eleme a szabad parasztnak mellett a szintén középkori eredetű széles önkormányzat. Az egyházi, - adó- és igazgatási községeket találhatunk már az 1400-as években. A községi gyűlés és a koronatorvénygyűlés a

községi önkormányzatok fontos intézményei voltak, melyek szerepe 1789 után is jelentős, mikor a paraszti rend egyenrangúvá vált az országgyűlésen. Az önkormányzatok régi joga és hatásköre megmaradt az orosz uralom alatt is, sőt - bővült.

Finnország egy dinasztikus háború "eredményeként" - a fejlett Svédország kereteiből kikerülve vált Európa tőkés fejlődésének egyik perifériáját képező cári Oroszország részévé. Első látásra paradox módon, - ez nem vezetett a feudális termelési viszonyok konzerválódásához a Nagyhercegségben.

A társadalmi és gazdasági fejlődés egy elmaradott fokát reprezentáló Impérium nem integrálta magába ezt a kis országot, sőt, különféle jogi garanciákkal szinte a teljes önállóság határát súroló autonómiát biztosított számára. Az így létrehozott különleges gazdasági övezet üvegházi viszonyai között dinamikusan fejlődött a finn kapitalizmus, melynek szponzora egy feudális abszolutizmus volt.

A társadalmi fejlődés folyamán, a nemzeti öntudatra ébredés egy olyan országban, ahol a svéd és a finn a hivatalos nyelv, és az "anyaország" nyelve az orosz - az érdekek ütközésének sokféle politikai kombinációjára ad lehetőséget. Mint látni fogjuk, a társadalmi és politikai küzdelmeknek kezdetben egyik meghatározó eleme lesz a nyelvi kérdés, (pld.: a polgári politikai pártok elnevezésében: "Finnpárt", "Svédpárt".) - vagy mint motívum, vagy mint a valós indítékok és célok leple.

II.

I. MIKLÓS nyílt, brutális diktatúrája után, II. SÁNDOR trónralépésével (1855. III. 2.) vette kezdetét az orosz polgári "reformkor". Az orosz liberális irányzatok számára a Nagyhercegség mintaoszágnak számított, rokonszenveztek vele, HERZEN, OGARJOV és forradalmi orosz táboruk hamarabb hirdette meg a finn nemzeti-állami önállóság gondolatát, mint maguk a finnek.

(OGARJOV: "Számunkra Finnország önállósága ugyanolyan drága rejtett gondolat és cél, mint a finnek számára a "pétervári" Oroszország népivé és szövetségivé történő gyökeres átalakítása.")

CSENYISEVSKIJ is megbékélhetetlen ellensége volt a nemzeti elnyomásnak: "...nem adni egy népnek függetlenségét csak azért, mert ez hasznosnak tűnik a katonai hatalom és a más országokra gyakorolt politikai befolyás szempontjából, - aljas dolog."

A XIX. sz. közepén a születő finn burzsoázia, melyet a fiatal nemzeti intelligencia képviselt, fő célkitűzésnek a szejm munkájának felújítását tekintette. Erősödött az oroszellenes nacionalizmus és vele párhuzamosan a finn-svéd történelmi együttélés idealizálása. A cárizmus "klasszikus" taktikája ebben a helyzetben: a finn (parasztság) és a svéd (nemesség) nemzeti mozgalom egymás ellen történő kijátszása. (Jól példázza ARWIDSSON tépelődése a finn-svédek több ellentmondástól terhes helyzetét: "...svédek nem vagyunk, oroszokká nem akarunk válni, legyünk tehát finnek.")

A finn nemzeti mozgalomban kulcsszerepet töltött be J. V. SNELLMAN, a helsinki egyetem filozófiai tanszékének professzora. Fellépése egybeesett a finn társadalom érzékennyé válásával a szociális és nemzeti problémák iránt. Lojális viszonyt akart a cári hatalommal. Nézetei nagy hatással voltak a formálódó burzsoá ideológiára és nemzeti mozgalomra, amely a 80-as években fejlődésének egy általános demokratikus szakaszába jutott.

1861. április 10-i cári manifesztuma 1862. január 20-ra rendenként 12 képviselőt delegált a finnországi rendek bizottságának megalakítása céljából. A reformmozgalmat viszont ez nem elégítette ki: ragaszkodott a teljes országgyűlés összehívásához.

1861. augusztus 1-jén egy cári nyelvrendelet egyenjogúsította jogilag a finn nyelvet a svédvel. (Erre 20 év "átfutási időt" hagyott, és a belső hivatali ügyrendben továbbra is megmaradhatott a svéd.

A cár 1861 júniusában, szeptemberre összehívta a finn rendi országgyűlést. Ekkor Oroszországnak egyszerre több problémával kellett szembenéznie: parasztmozgalmak, a lengyel felkelés és a finnországi reformmozgalom.

A hét hónapig tartó parlament képviselői alakították meg Finnország első politikai pártjait: a Svédpártot - főnemesi (részben polgári), a Finnpartot - papi és paraszti rendek (vezére SNELLMAN) és a Liberális pártot (túlnyomórészt svédek alkották, polgári demokratikusak).

A szejm ülését követő években rendeletek egész sora jelent meg, a reformpolitikai jegyében. 1865, 1873: - Közigazgatási rendeletek. A városok és a községek széleskörű önkormányzatot kapnak. - Ideiglenes (2 év) sajtószabadság. 1866: - A hivatalok maguk dönthetnek a használandó nyelvről. - Rendeletek a finn népiskolákról. - 1867: - Pontosítja az uralkodó és az országgyűlés jogkörét; törvény a vallásszabadságról, az iskolák kivonása közvetlen egyházi irányítás alól; a nagybirtok állami támogatással történő megváltása. - 1869. - A szejm ellenőrzése alá rendelik a Finn Állami Bankot. - 1878. - Hadkötelezettségi törvény, a finn nemzeti hadsereg felállítására).

A XIX. sz. végén Oroszországban felerősödtek a törekvések a finn autonómia "szűkítésére".

Az 1890-es "postarendelet" a finn postaügyet az összbirodalmi postaügyi minisztérium irányítása alá vonta. Ugyanebben az évben cári vétón megbukott az új finn büntető-törvénykönyv-tervezet.

1898 augusztusában a cár N. I. BOBRIKOVOT nevezi ki a Nagyhercegség főkörmányzójává, aki bejelentette, hogy új hadviselési törvényt ad ki a cár, amelyhez nem kéri a rendek jóváhagyását. A "bobrikovi éra" kezdete az az általánosan elfogadott "korszakhatár", amelytől a finn politikai autonómia felszámolásának kezdetét datálják. Növekedett a rendőri-bürokratikus elnyomás. Napirenden voltak az újságbetiltások, ill. felfüggesztések, és az egyes számok elkobzása, csakúgy mint a latartóztatások és házkutatások.

1899. február 15-én a cár aláírta BOBRIKOV tervezetét, amely "Februári Manifesztum" néven vált ismertté. II. MIKLÓS új törvényhozási rendet vezetett be: az összbirodalmat érintő kérdésekben megfosztja a szejmet törvényhozási jogától. 1920-tól (!) hivatalossá tette Finnországban az orosz nyelvet. A finn szejm több mint 500 ezer aláírással petíciót intézett a cárhoz, hogy változtassa meg a manifesztumot; eredménytelenül. Igazi "államcsíny" a manifesztum, mert minden törvényre rá lehet mondani, hogy általános állami érdekeket érint.

A cári reformpolitikát felváltó új kurzus okait keresve, több elképzeléssel találkozunk:

- VITTE visszaemlékezéseiben szubjektív okokra hivatkozik. Az események mozgatórugóit a cár és BOBRIKOV, valamint más politikusok (KUROPATKIN, PLEVE stb.) hibás politikai koncepciójában véli felfedezni.
- FOMICSEV az oroszító politika következményeként fogja fel a manifestumot. Ezen ok kizárólagosságát valló szerzőknél elfogadhatatlan konzekvenciák is fellelhetők: "A russzifikáló politika elsősorban a széles dolgozó tömegek ellen irányult."
- A katonai és stratégiai okra való visszavezetés is megtalálható. (BOBRIKOV szerint Finnország viszonylagos önállósága gyengíti Oroszország katonai védhetőségét.) A "tradicionális" ellenfelek (Svédország, Dánia) potenciális veszélyt már nem jelentettek, tehát Finnország nem mint hadszíntér, hanem mint "kiszolgáló" jöhetett számításba.
- A finnországi burzsoázia egyre erősödő polgári demokratikus követelései, amelyek végső soron az ország autonóm státusát célozták erősíteni az Imperiumon belül, elkerülhetetlenül vezetett a cárizmus és a nemzeti burzsoázia összeütközéséhez. A nacionalizmus a központi kormány elleni prominens fegyverré vált, melyben szeparatista veszélyt láttak Pétervárott.

Tulajdonképpen az orosz és finn gazdasági érdekek ütközéséről és a cárizmus katonapolitikai érdekeinek védelméről van szó. A 90-es években az orosz burzsoázia már határozottabban követelte a cárizmustól, hogy egyszer és mindenkorra szüntesse meg a finn tőke privilégizált helyzetét Oroszországban. A kapitalizmus fejlődése miatt, a Birodalomban szükségessé és elkerülhetetlenné vált az egyesítés és központosítás mind a gazdasági, mind az adminisztrációs életben. Amikor a hadügyminiszter (KUROPATKIN) és BOBRIKOV a katonai helyzetet vizsgálták, rá kellett jönniük, hogy Finnország nem csak gazdaságilag, jogilag, stb. különült el, hanem katonailag is. Így talált egymásra a katonai körök és a burzsoázia követelése.

Az adminisztratív-politikai és technikai-gazdasági egyesésgesítő (unifikációs) törekvés a minden tekintetben magasabb szinten levő Finnországnak az általános, nálánál alacsonyabb orosz szintet jelentette volna. A cári kormány ezt az utat választotta az egységes állam, az egy és oszthatatlan Impérium érdekében.

A finn burzsoázia "russzifikációról" beszélt, saját ügyét nemzeti ügynek tüntetve fel, holott az ún. "russzifikálás" maximális programja sem volt soha megvalósítva. A kísérletek Finnország adminisztratív közelítésére Oroszországhoz - 1905 októberében léptek volna életbe - papíron maradtak.

A 80-as években a bomlás jelei mutatkoztak a Finnpartban. Belső, ellenzéki frakciókból kialakult az ifjú-finnek áramlata. Az ellentétek pártszakadáshoz vezettek, és 1889-ben a párt "Ófinnek"-re és "Ifjú-finnek"-re vált szét. Az ófinnek a nemzeti nagyburzsoázia érdekeit képviselték, amely az orosz piaccal volt kapcsolatban. A cárizmussal egyezséget kereső politikát folytattak, de felleptek a Nagyhercegség autonómiájáért. Vezetőjük - YRJÖ-KOSKINEN - elképzelése szerint a párt a "híd" szerepét töltené be a cár és Finnország között.

Az ifjú-finnek a nyugati orientációjú liberális ipari körök érdekeit képviselték. Az autonómiáért folytatott harcukban, kezdetben, keresték a széles néptömegek támogatását. Később az agresszívabb, társadalmilag maradibb elemek kerültek fölénybe, és a populáris irányzat háttérbe szorult.

A kormány ellenzékeként, 1900-ban, L. MECHELIN vezetésével megalakult az Alkotmányos Blokk. A konsztitucionalisták a svédpártot, az ifjú-finneket és az ófinnek egy részét tömörítették. Céljuk (általánosságban) a "Status quo ante Bobrikov." Élesen szembefordultak a cárizmus egységesítő politikájával, az autonómia védelme érdekében. Feladatuk a régi alkotmányos rend konzerválását tűzték ki, a törvénysértő cárizmussal szemben, passzív ellenállás útján. Igyekeztek meglovagolni a tömegek elégedetlenségét (aláírások gyűjtése a februári manifesztum ellen), de az aktív fellépéstől féltek, és lojálisak maradtak a cári kormányzat iránt. A finn és a svéd burzsoázia liberális szárnyát és a kispolgári demokratákat reprezentálták. A passzív rezisztencia képviselői ("passzivisták") fokozatosan illegalitásba szorultak, és 1900 elején már hét titkos bizottsága dolgozott, behálózva az országot. Központi szerve a "Kagal" volt. (Héber eredetű szó, jelentése: congregatio /"gyülekezet"/.)

A teljesség igénye nélkül ismertetünk néhány elképzelést Finnország politikai státusza vonatkozóan, amelyek egyes pártokon belül jelentkeztek, vagy bizonyos átfedést mutatnak a különböző csoportosulások törekvéseiben

- Külpolitikai szövetség Oroszországgal (Ófinnek: YRJÖ-KOSKINEN, PAAS-KIVI).
- Finnország átváltoztatása "híddá" Skandinávia és Oroszország, ill. Kelet és Nyugat között (Az Ófinnek egyes körei)-
- Semleges Finnország, svéd és orosz garanciával (liberális svédpártiak és az ifjú-finnek egy része).
- Finnország semlegessége - nyugati garanciával (MECHELIN svédpárti frakciója).
- Külpolitikai szövetség Svédországgal Oroszország ellen (a konzervatív-nemesi svédpártiak egy része).
- Finnország belépne egy Oroszország-ellenes koalícióba, és a Nyugat előretolt állása lenne (Az ifjú-finnek legnacionalistább része és a Svédpárt "aktivistái").

A XIX. sz. végén a cárizmus Finnországgal szemben folytatott reformpolitikája elfogadhatatlanná válik az orosz burzsoá- és katonai körök számára. A finn polgári reformmozgalmat nem tudja többé tolerálni, és az unifikációs kurzus kerül előtérbe. Ambivalens folyamatnak vagyunk tanúi: a tőkés fejlődés tűzte napirendre az orosz egyesítő-centralizáló törekvéseket, de az általa "kínált" szint azért sérti a finn burzsoázia érdekeit, ami miatt az orosz burzsoáziának kívánatos lenne az.

A nemzetérválás gondoljaival küszködő finnországi burzsoázia a megoldást kereste: a Birodalmon belül (többség) vagy azon kívül. A gazdasági és politikai szférában őt ért sérelmeket igyekezett finn nemzeti sérelmekként feltüntetni, de csak a polgárságnak, Finnország más rétegeinek sem állhatott érdekében a visszalépés a társadalmi fejlődés egy magasabb fokáról.

III.

Az oroszországi uralkodó köröket, de különösen a szélsőségesen sovinszta cári kamarillát már régóta zavarta a finnországi alkotmány. Az alkotmány megsértése azonban felbolygatta a viszonylagos nyugalomban élő országot. II. MIKLÓS és tanácsadói végeredményben elszámították magukat: egy valóságos "második Lengyelországot", egy

újabb válsággócot hoztak létre, méghozzá az orosz főváros tőszomszédságában, anélkül, hogy meg tudták volna szilárdítani az autokratikus diktatúrát. A cár 1899 augusztusában V. K. PLEVÉT nevezte ki a finnországi ügyek államtitkárává, megtörve a törvénynek tekintett gyakorlatot, hogy ebbe a tisztségbe csak finnországi állampolgárt lehet beiktatni.

1900-ban a szejm a kétkamarás felépítése és összetétele (130 nemes, 47 pap, 69 polgár és 63 paraszt képviselő) miatt akár megfelelő garancia is lehetett volna, de a cár feloszlatta a nagyobb arányú tiltakozással fenyegető országgyűlést. Ugyanez év júniusában uralkodói kiáltvány rendelte el az orosz nyelv szolgálati nyelvként történő szakaszonkénti bevezetését. /1905-ig tervezte befejezni az egész hivatalszervezet nyelvi átállítását/

1901 júliusában megjelent az 1899. évi "februári manifestum"-mal összhangban levő új véderőtörvény, amely feloszlatta a finn hadsereget. A bevonuló finneknek ezentúl ugyanolyan szöveggel kellett hűségesküt tenniük az önkényuralkodóra, mint az oroszországi katonáknak.

Több mint 470 ezer aláírással petíciót intéztek a cárhoz, de ő megtagata a petíció átvételét. A polgárok honvédelmi kötelezettségére vonatkozó rendeleteket, az alkotmány értelmében, csak a rendi gyűlés hozzájárulásával lehet kiadni. Az új törvény értelmében a finnek orosz csapatokban kötelesek szolgálni, és akiket így, erőszakkal olyan csapatokba fognak besorozni, amelynek nyelve, vallása, erkölcsi és szokásai idegenek számukra.

A szejm még a haditerhek növeléséhez is hozzájárult volna, ha a finn csapatok megtartják jogi helyzetüket.

A júliusi törvényben olyan kifejezések is előfordulnak, amelyek a finn néptől elvitatják a jogot a külön politikai és nemzeti létre.

A finnországi alkotmányos mozgalom polgári vezetői felhívták a katonaköteleseket, hogy ne jelenjenek meg a sorozóbizottság előtt. A cárizmus, hogy leszűkítse a bojkott hatókörét, elrendelte, hogy az első alkalommal csak a katonakötelesek egy százalékát sorozzák be. /A behívásoknak 1901-ben 51 %; 1902-ben 54 %; 1903-ban 32 % nem tett eleget/ A "katonasztrájk" fontos előrelépést jelentett a finnországi tömegek politikai aktivizálódásában, mégsem tudta elérni célját, sőt a hadsereg fegyelmére rendkívül érzékeny önkényuralmi kormányzat, fokozta elnyomó intézkedéseit. A sorozás alkalmából rendezett helsinki tüntetését szétverték, s eközben nem csak finnországi rendőröket, de kozákokat is bevetettek.

1902-ben az állami intézetekben a finn és a svéd nyelvvel azonos rangra emelték az orosz nyelv használatát, továbbá eltörölték azt a szabályt, hogy csak finn állampolgár alkalmazható állami szolgálatban. Míg korábban csak svéd és német diplomákat ismertek el Finnországban, egy új rendelkezés értelmében a moszkvai, pétervári, kievi, kazanyi és tomszki egyetemek diplomái azonos értékűek lettek a helsinki egyetemével.

1902. szeptember 20-án cári rendeletek hatályon kívül helyeztek több régi finnországi törvényt, köztük a bírók és államhivatalnokok elmozdíthatatlanságáról rendelkező cikelyt.

BOBRIKOV szabad kezet kapott az ellenzéki mozgalomban részt vevő tisztségviselők üldözésére. A "tisztoztatás" a hivatalnoki kar minden rétegére kiterjedt.

1903 januári cári leirat szerint eljárást kell foganatosítani a katonai behívást megtagadók ellen. Így is csak a behívottak kb. 70 %-a vonult be. Az újabb siralmas sorozás miatt

a cár áprilisban rendkívül széleskörű felhatalmazással ruházta fel a főkormányzót. A "diktátora dekrétum" néven ismertté vált cári ukáz, feljogosította BOBRIKOVOT, hogy a hatalom számára kellemetlen embereket Szibériába vagy külföldre száműzhesse, hogy bármely politikai vagy társadalmi egyesületet, sőt gazdasági szervezetet és céget is feloszlatthasson.

A Bobrikov-diktatúra alatt a legális ellenzéki sajtó végleg lehetetlenné vált. Ősszel megkezdődtek a száműzések, amely eddig ismeretlen büntetési forma volt Finnországban. Összesen 53 személyt száműztek, közülük 10-et Oroszországba.

Októbertől a szenátus plenáris üléseinek nyelve az orosz lett. Így BOBRIKOV képes volt elnökölni ott, és közvetlen hatást gyakorolni a döntésekre.

Ugyanebben az évben orosz állampolgárok is jogot kaptak ingatlanvásárlásra a Nagyhercegségben.

IV.

Az 1904- február 9-én kitört orosz-japán háború olyan eseményeket gyorsított fel, amelyek a finnországi történelemet is nagymértékben befolyásolták.

A passzív ellenállás polgári taktikája semmilyen eredményt nem tudott felmutatni, hatásfoka alacsony volt. A passzív ellenállás titkos szervezetén, a "Kagal"-on belül Konni Zilliacus vezetésével, egy fiatal értelmiségiekből álló csoport elhatározta, hogy aktív és illegális harcot kezd a diktatúra kiteljesítése ellen. A szervezet gyorsan kiépült, tevékenységük fő formája eleinte a nemzeti-demokratikus irodalom kiadása és terjesztése volt. Az illegális autonomista kiadványokat külföldről csempészték be. Ilyen közlönye volt a Kagalnak az "Állampolgári katekizmus" c hírlap, amely nem csak az ófinneket, de a passzív ellenállás híveit is ostromozta. 1903 őszén a passzivisták és az aktivisták Svédországban közös kongresszust tartottak, amely a "stockholmi országgyűlés" néven vonult ve a finn történelembe. /1901 óta a cár nem engedett összehívni újabb parlamentet./

1904. június 16-án - az aktivista szervezettől függetlenül cselekedve - EUGEN SCHAUMANN a szenátus lépcsőjén lelőtte BOBRIKOV főkormányzót, majd magával is végzett. A fiatal SCHAUMANN a finn közvélemény szemében nemzeti vértanúvá vált. DOLMÁNYOS ISTVÁN azonban rámutat, hogy: "Azok a történészek, akik a finnországi fejleményeket nem kapcsolják eléggé össze a cári birodalom eseményeivel, mindazt a változást, ami 1904 nyarán kezdődött az uralkodó finnországi politikájában, hibásan SCHAUMANN merényletéből és BOBRIKOV halálából vezetik le."

A cár főkormányzónak a volt harkovi kormányzót, a hírhedt BOLENSZKIJT nevezte ki. /A herceg a legnagyobb kegyetlenséggel verte le 1902-ben a harkovi kormányzóság parasztmozgalmát. VITTE szerint "Dicsekvő Ványa" kinevezése nagy meglepetést keltett./

Az aktivisták és a radikálizálódó tömegek tüntettek japánbarátságukkal, s még az alkotmányos blokk hívei is a cárizmus vereségét óhajtották.

A háború kitörésekor ZILLIACUS érintkezésbe lépett Japán európai diplomáciai képviselőivel. Japánban támogatásra talált ZILLIACUS terve: az oroszországi ellenzék anyagi támogatása. KONNI ZILLIACUS 1904 szeptember 30 és október 5 között egy konferenciát szervezett Párizsban. A finn aktivisták mellett megjelentek az orosz (és oroszországi) önkényuralomellenes pártok. (Pld.: SzR-ek, orosz liberálisok és néhány

nemzetiségi párt). Fő követelései az önkényuralom felváltása demokratikus rendszerrel, és a nemzeti önrendelkezési jog voltak. Az értekezlet gyakorlatilag a finn aktivisták és az oroszországi eszerek közötti alkalmi szövetséget pecsételte meg, akikkel végig a legszorosabb kapcsolatban maradtak.

1904 decemberében ZILLIACUS érkezettnek tartotta az időt az "Aktív Ellenállás Finnországi Pártja" formális megalakítására. Megjelent deklarációjukban a fő célt a köztársaság kikiáltásában és az Oroszországtól való elszakadásban látták. Az eszközök az egyéni terror mellett a cárellenes erők (főleg az eszerek) támogatása szerepelt, kapcsolatban álltak az OSZDMP-vel is. (ZILLIACUS energikusan propagálta az oroszországi forradalmi mozgalom támogatását.) Programjukban szerepelt fegyverek szétosztása a lakosság között és a fegyverszállítás is. Ezt fedezte volna titkos szövetségük a "Voima" ("Erő"). 1906-ban a cári kormány követelésére a szenátus feloszlatta.)

A XX. sz. elején Finnország valóságos "híd" szerepét játszotta Európa és Oroszország között. Nagy szerepe volt az illegális irodalom, az emigránsok és a fegyverek továbbításában.

Egy 1905-ös rendőrségi feljegyzés szerint február és június között a Pétervárra irányuló fegyverszállítások megsokszorozódtak. A bolsevikok és az aktivisták ilyen irányú kapcsolatairól a marxista irodalomban is találunk említést. Azonban sem ott, sem az objektív polgári szerzőknél nem maradt kétség afelől, hogy a kapcsolatoknak milyen motívumai voltak.

A hosszú szünet után összeült parlamentből az ófinnek szinte teljesen kiszorultak, az alkotmányos blokk pártjai többséget szereztek a választásokon. A mérsékeltek december 31-én ünnepélyes kérelemmel, (ún. "Nagy Petícióval") fordultak a cárhoz, amelyet II. MIKLÓS hónapokon keresztül válaszra sem méltatott. 1905 márciusában, csak azután válaszolt a Nagyhercegség parlamentjének diktatúraellenes kérvényére, miután kitört az orosz forradalom. A cári leirat továbbra sem volt kielégítő. A fő kormányzó jogköre alig változott, és a régi szenátus is a helyén maradt. Az uralkodói leirat arra korlátozódott, hogy visszaállította a bírák elmozdíthatatlanságát és ideiglenes érvénnyel felfüggesztette az 1901. évi oly nagy vihart támasztott honvédelmi törvényt. A függőben maradt kérdések rendezése céljából MECHELINNEL az élen küldöttséget menesztettek a cári kormányzathoz, és szavukat adták, hogy Finnország megnyugszik, a jövőben korrektül viseli magát, ha az orosz kormány visszatér a régebbi politikájára. VITTE a finn küldöttség fogadása után kifejtette az uralkodónak, hogy "a legnagyobb mértékű veszélyt jelentené, ha Pétervár közvetlen közelében második Lengyelország jönne létre."

V.

Finnország szempontjából nagy hordereje volt az oroszországi októberi politikai sztrájkoknak. Október 29-én a mozgalom áterjedt a Szentpétervár-Viborg vasútvonal munkásságára. Október 30-án az egész finn vasut csatlakozott a "Nagy Sztrájkhoz" ("Suurlakko"). Ezen a napon a helsinki pályaudvar ("Vasúttér") előtti téren a szociáldemokraták javaslatára a tömeg kikiáltotta az általános sztrájkot. A nagygyűlésen elfogadott határozat kimondja: "Szívből jövő együttérzésünket fejezzük ki az orosz nép jelenlegi küzdelme iránt, melyet szabadsága és az általános emberi jogok védelmében folytat."

Finnországban az események nemzeti színezetet kaptak. A sztrájkot több helyütt támogatták az aktivisták, az ifjú-finnek és más polgári csoportok, sőt az utóbbiak kizárólag nemzeti sztrájkként kezelték. A tőkések több helyen - szokatlan módon - munkabért fizettek a le nem dolgozott időért. A burzsoázia elégedetten figyelte az eseményeket, hiszen azok nem ő ellene irányultak.

Október 31-én mintegy 20 ezer fős tömeg gyűlt össze a helsinki Vasúterren. Követelték az ófinnekből álló szenátus azonnali eltávolítását és OBOLENSZKIJ kormányzó lemondását. A nap folyamán világossá vált, hogy a cári manifesztumot nem fogják automatikusan alkalmazni a Nagyhercegségben.

November 1-jén csaknem mindenütt városi gyűléseket tartottak. A legjelentősebb volt a tamperei munkások és polgárok megmozdulása. Itt a szociáldemokrata Y. MÄKELIN által megszerkesztett ún. "Vörös Kiáltványt" még az ifjú-finnek is elfogadták. A manifesztumot támogatták a fővárosi sztrájkolók is. A hat pontból álló dokumentum követelése a következők voltak: 1. A Bobrikov-rendszer maradványainak eltörlése, 2. Ideiglenes kormány Helsinkiben, 3. A nemzetgyűlés összehívása, 4. A rendi parlament feloszlata, 5. Önkormányzat és saját törvényhozás (Ugyanakkor kimondja, hogy Finnország "nem kíván elszakadni az orosz birodalomtól, ha biztosítékot kap arra, hogy Oroszország legjobbjai veszik kezükbe az ország vezetését, és ha az események nem teszik elkerülhetetlenné az elszakadást.") 6. Szólás-, sajtó-, gyülekezési- és egyesülési szabadság. A finn munkásosztály tehát teljes belső önállóságot követelt, szemben a burzsoázia Alkotmányos Pártjával, amely csak a "törvényesség visszaállítását" követelte.

November 4-én a cár "Kegyelmes Kiáltványában" sietve jóváhagyta a finn alkotmányosokkal egyeztetett kibontakozási tervet. A cárizmus minden bizonnyal ekkor szenvedte el legnagyobb tekintélyvesztését. Amíg ugyanis az októberi manifesztum újat ígért Oroszország népeinek, addig a novemberi manifesztum Finnországnak visszaadni kényszerült. Visszavonta a Bobrikov-idők "diktatúra dekrétumát", felfüggesztette az 1899. évi "februári manifesztum" érvényét, azzal a kikötéssel, hogy a birodalmi törvényhozás még visszatér az érintett kérdések megtárgyalására. Elvileg engedélyezte az általános és egyenlő választójogot, és az alkotmány módosítását. Ígéretet tett a polgári szabadságjogok visszaállítására, és december 22-re összehívta a szejm rendkívüli gyűlését. A manifesztum kihirdetése után (nov.06.) kiéleződött az ellentét a szociáldemokraták és a polgári irányzatok között. A konsztitucionalisták úgy ítélték meg, hogy elérték a céljukat. A polgári elemek tömegesen hagyták el a Vörös Orséget (főleg az egyetemisták), és megalakult a Fehér Gárda. A burzsoáziának most már nem volt szimpatikus az ideiglenes kormány gondolata. OBOLENSZKIJ a város bombázásával fenyegetőzött. Az így kialakult helyzetben, november 6-án a helsinki munkásság nagygyűlése elhatározta a munka felvételét. (IGESTRÖM: "Megértve a helyzet veszélyességét, a munkások a vérontás elkerülését óhajtották és visszavonultak. A sztrájk véget ért." A polgári sajtó hangja is egyre fenyegetőbbé vált: "Nem fogjuk belekeverni a mi dolgunkat Oroszország dolgába. A körülmények, amelyek között a célt Oroszországban elérték, - számunkra nem felelnek meg."

Az új összetételű szenátus december 1-jén lépett hivatalba.

1907 márciusáig Finnországban addig soha nem tapasztalt választási vetélkedés bontakozott ki. A választók 1907. március 15-16-án járultak az urnákhoz. A 200 képviselői mandátumból nyolcvan a szociáldemokraták szereztek meg. (Ófinnek: 59; Keresz-

tény Munkásszövetség: 2). A szavazók száma korábbi 125 ezerről csaknem 1 300.000-re emelkedett. A 80 szociáldemokrata mandátum tehát több mint 300 ezer szavazatot jelent.

A szociáldemokrata párt győzelmét azonban két tényező nem engedi túlértékelni:

- 1/ A polgárság - ha megosztottan is - számszerű többségben volt a parlamentben.
- 2/ Oroszországban 1907 őszére már fölülkerekedett az ellenforradalom. Az orosz jobboldal mértéktelenül felnagyította Finnország forradalmasító hatását: Az SZDP "kormányképtelen"-nek számított a cárizmusnál. A sztolipini reakció a későbbiekben az "elnyomás második periódusá"-hoz vezetett a Nagyhercegségben.

IRODALOM

Politicseskije partyii v Finlangyii. Gosz. Tip. SzPb. 1909.

Finljandszkaja Gazeta (1904-1907-e évfolyamok)

DOLMÁNYOS, I.: Finnország története. Bp. 1972.

JUTIKKALA, E. - PIRINEN, K.: A History of Finland. Praeger Publ. NY-W. 1974.

KIRBY, DG.: Finland and Russia. Macmillan. London. 1975.

MYLLY, J.: The Emergence of the Finnish Multi-Party System. (in: Scandinavian Journal of History, 1980/5)

PUNTLA, L. A.: The Political History of Finland 1809-1966 Otava. Hki. 1974.

SETON - WATSON, H.: The Russian Empire 1801-1917. Oxford. 1967.

VITTE, Sz. J.: Egy kegyvesztett visszaemlékezései. Gondolat. Bp. 1964.

EJDELMAN, N.: Forradalom? Fölülről? TÉKA. 1989.

AZ 1939-40-es FINN-SZOVJET "TÉLI HÁBORÚ"

GOMBOS JÓZSEF

1. Finnország évszázadokon keresztül szenvedő alanya volt a svéd-orosz hatalmi villongásoknak. Az a meggyőződés, hogy e kis ország fenyegetettséget jelent Oroszország számára, nem szovjet eredetű elem a védelmi szempontokban, hanem az orosz katonai gondolkodás egyik legmerevebb dogmája volt. Nagy Péter azzal indokolta a svédeknek Karélia és Vüborg elfoglalását, hogy a "...hölgyek Szent-Péterváron nem tudtak nyugodtan aludni, míg a finn határ ilyen közel volt fővárosunkhoz." A korabeli katonai vezetés viszont a Botteni-öblöt tekintette volna legszívesebben Svédország és Oroszország "természetes határának". (Ez 1809-1917 között így is volt.) 1917 után Jugyencsék igényelték a finnek segítségét Pétervár ellen, de ezért cserébe túl nagy árnak tartották a független Finnországot. Kolcsak ígérete sem ment túl egy belső autonómián, mert "a teljes önállóság sértené az orosz stratégiai érdekeket, főleg Pétervár biztonságát."

A forradalom utáni bolsevik vezetés beletörődött Finnország kiválásába, majd a finn Tanácsköztársaság leverésébe is, sőt még arra sem volt ereje, hogy katonai követeléseit elfogadtassa a finnekkel az 1920-as tartui béketárgyalásokon. (Határkiigazítást és tengerészeti támaszpontokat követeltek.) Az orosz birodalomépítő gondolkodás a sztálini, ázsiai típusú despotizmusban lelte meg kontinuitását. Az 1939-es szovjet doktrína ("kollektív biztonság elve") ártalmatlan lózungja mögött nagyhatalmi érdekek húzódtak, amelyekkel szemben soha, sehol sem akceptálták a kis országok érdekeit.

Eleinte Sztálin személyesen is részt vett a finn-szovjet tárgyalásokon: "Mi csak hetven kilométert követelünk Leningrád és a határ között ... és ne gondolják, hogy ebben alkudozhatnak. Leningrádot nem tudjuk odább vinni, ezért a határt visszük odább... 5.500 km²-t ajánlunk. Melyik nagyhatalom volna kész erre? Csak mi vagyunk ilyen ostobák!"

Sztálinnak igaza volt: Ilyen nagyhatalom nincs...

2. Az 1938. április 14-én kezdődött finn-szovjet (titkos) tárgyalásokon a Szovjetunió alapállása az volt, hogy egy esetleges német támadás finn területeket is igénybe venne szovjetellenes agresszió céjából. Ezt a Szovjetunió nem nézné tétlenül, és egy német invázió esetére felajánlja teljes gazdasági és katonai potenciálját. A finnek nem látták ilyen borúsnak a helyzetet, és mind belpolitikailag (válasz a szovjetek célzására egy fasiszta puccsról), mind a külkapcsolatok terén szilárdnak ítélték meg a kormányuk helyzetét. A semlegesség elegendő garancia, ezért a szovjet ajánlat szükségtelen, s elfogadása sértené az ország szuverenitását.

A szovjeteket a válasz nem elégítette ki és (pontosan meg nem nevezett) "garanciákat" követeltek arra, hogy Finnország nem csatlakozik Németország oldalára egy szovjetellenes háború esetén. Mivel a szovjet fél a tárgyalásokon szokatlanul alacsony szinten képviseltette magát, a finnek nem tudták eldönteni, hogy mekkora komoly-

ságot tulajdonítsanak a moszkvai szándéknak. Helsinkiben tisztában voltak azzal, hogy a szovjet vezetést milyen külpolitikai kérdések foglalkoztatják, és a tárgyalások alapján az "üzenetet" úgy értelmezték, hogy Moszkva számára a finn semlegesség nem elegendő garancia, és semleges szomszéd helyett szövetségest akarnak. Új elem volt az is, hogy a Vörös Hadsereg nem fogja a határokon várni az ellenséget, hanem finn területeken mér megelőző csapást.

A finn kormány (és a közvélemény is) elfogadhatatlannak tartott bármilyen katonai együttműködést a Szovjetunióval, mert ez a szovjet dominanciának való alárendelődést jelentette számukra. Alapvető konfliktus húzódott továbbá a szovjetek felfogása az ország biztonságáról, és a finnek mély bizalmatlansága között. Ezt az érzést csak tovább növelte az igény arra az automatikus jogra, hogy háború esetén bármikor bevonulhat a Vörös Hadsereg, ha a szovjet érdekek úgy diktálják.

A tárgyalásokon felvett "kis népek protektorá"-nak póza további ellenérzéseket szült

A történelmi tapasztalatokban gyökerező általános hangulat Finnországban nyíltan ellenséges volt a szovjetekkel szemben, leplezetlenül antikommunista. (A FKP-ot 1930-ban betiltották, tagjaira börtönbüntetés várt.) Szabadon hangoztathatóak voltak viszont a Karéliát érintő irredenta nézetek, s ez irritálta a Szovjetuniót, noha ezek nem lettek soha a kormánypolitika szintjére emelve. A Németországhoz, ezen belül a nácizmushoz való viszonyt nem egy valamiféle "ideológiai affinitás" határozta meg, hanem a bolsevik terjeszkedés ellensúlyának tekintették a finnek. A szovjet külpolitika és propaganda meghatározó tényezői természetesen a "kézenfekvőbb", átideologizált interpretációt választották. Ezzel szemben a finnek a két nagyhatalom között a "túlélést" jelölték meg célként, létérdeküknek tekintették a status quo megőrzését.

A 30-as évek végén, mint katonai vákuum, az Aaland szigetek felkeltette mind a szovjetek, mind pedig a németek érdeklődését. A demilitarizált övezetre közös svéd-finn tervet dolgoztak ki. A szigetek újrafelfegyverzésében Svédország egy német, Finnország pedig egy szovjet támadás ellen látott biztosítékot. A kiszivárgott terveket a Szovjetunió felhasználta a tárgyalásokon, és bizonyítékul hozta fel a német befolyásra. Követelte szakértői bevonását a tervezésbe és ellenőrzésbe, s így megelégedve a Balti Flotta nagyobb mozgásterével a térségben. Azzal, hogy a szakértők bevonása mellett a svédek kizárását is kérték, egy újabb hagyományos külpolitikai elem került elő a szovjet kelléktárból: Finnország eltávolítása Svédországtól.

A müncheni konferencia eredményét megkönnyebbüléssel fogadták, az eseményeket kizárólag a "bolsevik veszély" optikáján keresztül szemlélő Finnországban. A finnek attól tartottak, hogy ha háború tör ki a Nyugat és Németország között, Finnország menthetetlenül ki lesz szolgáltatva a Szovjetuniónak. Sztálinban viszont tovább erősödött a meggyőződés, hogy Moszkvát mindenféle európai rendezésből ki akarják zárni, és nem lehet különbséget tenni az "imperialista rablók" között, (agresszor vagy békeszerető), mert mind egyformák.

Finnország méginkább a szovjet katonai szempontok fókuszába került, geopolitikai helyzete még jobban felértékelődött. Közölték, hogy nincs kifogása Moszkvának az ellen, hogy Finnország békeidőben semleges és "skandináv", ha háborúban "balti" állam és szovjet szövetséges lesz. A "csomag" része volt még az is, hogy előnyös kereskedelmi szerződéseket kötnek a finnekkel, a politikai koncesszióért cserében.

Az újabb szovjet előterjesztések hagyományos finn érvekkel történő elutasításával lezárultak a tárgyalások 1938-ban. A finn kormány 200 millió márkát különített el az 1940-es Helsinki-i olimpiai játékok céljára, és az 1939-es évet az "Olimpia Előestéjének" nyilvánította. Finnországban senki nem gondolt háborúra.

3. 1939 márciusában - továbbra is titkos diplomácia keretein belül - a szovjetek Hogland és néhány más sziget bérbeadását kérték a Finn-öbölben, "tengerészeti megfigyelőpontok" számára, cserében Szovjet Karélia egy részét ajánlották fel. A finn vezérkarban váratlan pártfogója akadt a javaslatnak Mannerheim marsall személyében. A nem éppen szovjetbarát, volt cári tiszt katonai érveit a politikai vezetők nem akceptálták, és a szovjet tárgyalófélnek most is be kellett érnie a finn semlegesség ismételt deklarálásával.

Áprilisban fontos fordulatot vettek az események, amikor a Szovjetunió kinyilvánította új katonai doktrínáját, melynek Sztálintól származó, elméleti alapvetését a Moszkvában folyó háromhatalmi tárgyalások angol-francia delegátusai jól ismerték. A Szovjetunió nyugati szomszédai protektorává manifesztálta magát, a Baltikumot a szovjet befolyási övezet részének tekintették, amelyben nem tolerálható más külső befolyás. "Ez a második imperialista háború, melyben a Szovjetunió egyik fél oldalán sem óhajt belekeveredni, szomszédainkkal pedig békés, közeli és baráti kapcsolatokra törekszünk, míg azok határaink integritását és sérthetetlenségét nem fenyegetik." "Oroszországnak is van Monroe-elve." - közölte Majszkij követ Londonban Lord Halifax-szal.

A szovjet-francia-angol tárgyalások első napján a berlini szovjet követ a német külügyminisztériumban magyarázatot adott a háromhatalmi megbeszélésekre, majd kijelentette, hogy az ideológiai különbségek nem akadályozzák meg szükségszerűen a normális kapcsolatok kiépítését a Szovjetunió és Németország között.

A szovjet doktrínára válaszul Németország ajánlott meg nem támadási szerződést a skandináv- és a balti államoknak. Ennek finn részről történő visszautasítása semmilyen emóciókat nem váltott ki Moszkvában, sőt a nyilvánosság előtt is napirendre tűzték az Aaland szigetek erődtítéseinek s abban Svédország szerepének kérdését. A szovjet újságok Oroszország "történelmi jogai"-ról cikkeztek Aalanddal kapcsolatban.

Amint a franciákkal és az angolokkal folytatott tárgyalásokon nem sikerült elérni, azt augusztus 24-én Molotov megkapta Ribbentroptól: szabad kezét a szomszédos országokkal szemben, és újraélesztették Lengyelország felosztásának mind Berlinben, mind Moszkvában örökké kedves ideáját. A meg nem támadási szerződés "Molotov-Ribbentrop paktum"-ként ismert titkos záradéka, rendelkezett az érdekszférák felosztásáról a két nagyhatalom között. A szovjet doktrína először került elismerésre nemzetközi dokumentumban. (Második alkalommal Jaltában.)

Szeptember 1-jén Németország, 17-én pedig a Szovjetunió is megtámadta Lengyelországot. Ribbentrop a hónap végén, másodszori moszkvai útján barátsági szerződéssel bővíti a két ország kapcsolatát. Gyorsan peregték az események: az ultimátum-szerű szovjet felszólítás nyomása alatt, október 11-re már mindhárom balti állam aláírta a kölcsönös segítségnyújtási egyezményt a Szovjetunióval, mely szerződések mindegyike tartalmazta a biztosítékot, hogy a szerződő felek tiszteletben tartják egymás szuverenitását, gazdasági és politikai berendezkedését. A nyugat-eu-

rópai német győzelmek reakciójaként viszont, 1940 nyarán bekövetkezik a balti államok függetlenségének lerombolása.

4. 1940³⁹ október elején "konkrét politikai problémák tárgyalására", a "lehető legrövidebb időn belül" finn tárgyalóküldöttséget hívott Molotov Moszkvába. A körülményekkel a szovjet hangnem is megváltozott. Helsinkiben nem volt kétséges, hogy mik lehetnek azok a "konkrét politikai problémák", és az sem, hogy már nem lehet megúszni a tárgyalásokat egy jámbor nyilatkozattal, a finn semlegességről. Mivel a türelmi idő lejártá után sem érkezett válasz, Molotov szükségesnek tartotta emlékeztetni a finn nagykövetet, hogy a kelléktárban "más eszközök" is rendelkezésre állnak a tárgyalókészség kikényszerítésére.

A J. K. Paasikivi vezette küldöttséget nagyon szűkreszabott manőverezési lehetőséggel bocsájtotta útjára a finn kormány. Az instrukciók néhány jelentéktelen sziget átadására, vagy inkább karél területekre való elcserélésre szóltak, utólagos parlamenti jóváhagyástól téve függővé. Időközben a finn kormány Berlin, személyesen Hitler támogatását próbálta elnyerni, de azt a - számukra - meglepő választ kapták, hogy "Németország nincs érdekelve a szovjet-finn problémákban". A finnek meglepetésére, Sztálin olyan új megnemtámadási szerződést javasolt, mely szerint a két fél nem csatlakozna a másik ellen közvetve vagy közvetlenül irányuló szövetséghez. Ezután terjesztette elő a területi követeléseket, melyek fejében kétszer nagyobb kompenzációt ajánlott fel Szovjet Karélia területéből. Sztálin a példátlan gesztuson túl, azzal érvelt, hogy a németek 300 km-rel tolták keletre a lengyel határt.

Az újabb információkért hazautazó Paasikivi, október 22-én már azzal a felhatalmazással indulhatott vissza Moszkvába, hogy olyan területek átadásáról tárgyalhat, amelyek "Finnország történelmi határait" is érintenék. Úgy vélték, hogy Sztálin azért mérte oly bőven a szovjet követeléseket, hogy abból lehessen lealkudni. Ebben a feltevésükben a finneknek csalatkozniuk kellett, mikor Sztálin - felháborodva a küldöttség szűkmarkú ajánlatán - kijelentette, hogy a szovjet területi követelésekből a minimumot terjesztette elő.

A tárgyalásokat ezen a ponton finn részről befejezettnek tekintették, de a Kremlben elérték, hogy október 31-én újra küldöttség utazzon Moszkvába. A területi engedményekre adott felhatalmazás továbbra is messze Sztálin igényei alatt maradt, arra számítva, hogy a Szovjetunió úgysem kockáztat meg egy fiaskóval járó konfliktust. Az újfent eredménytelenül zárult tárgyalások felborították a szovjet elképzeléseket arról, hogy a titkos záradékban foglaltakból rövid idő alatt a maximumot hozzák ki.

A szovjet közvéleményt - habár a tárgyalások ténye tudott volt - nem tájékoztatták a megbeszélések kudarcáról, egy fegyveres konfliktusra pedig egyáltalán nem készítették fel. November 26-án, vasárnap, a Pravda példátlanul útszéli hangnemben támadta finn kormányt. Molotov reggel magához kérte a finn követet, közölte, hogy finn oldalról a tűzéréség lőtte Mainila falut. Követelte a finn csapatok visszavonását a határtól 20-25 km-re. Beindult a szovjet propagandagépezet, és "spontán" munkagyűlések ezrei ítélték el és követelték "a finn háborús gyújtogatók" megbüntetését. A szovjet történetírásban elterjedt beállítás a háborúra lázasan készülő, katonai kiadásait állandóan emelő fasiszta finn kormány képe, amelyet minden nyugati nagyhatalom fegyverekkel és katonai szakértőkkel támogatott, szovjetellenes céljai elérésében. Valójában Mannerheim marsall többször felhívta kormánya figyelmét

arra, hogy az ország védelmi ereje nem kielégítő, de emögött a katonák szokásos taktikázását látták a politikusok, hogy a honvédelmi tárca nagyobb arányban részesüljön a költségvetésből. A finn kabinet továbbra is kizárta egy szovjet agresszió lehetőségét.

November 28-án Molotov nem fogadta el a szovjet jegyzékre adott finn választ, és egyoldalúan felmondta a finn-szovjet megnemtámadási szerződést. Másnap a Szovjetunió megszakította a diplomáciai kapcsolatokat Finnországgal. A sajtó hisztérikus hangnemű munkásrezolúciókkal volt tele, a manipulatív propaganda felülmúlta önmagát. Molotov rádióbeszédében jelentette be, hogy a kormány utasította a hadsereget, hogy készüljön fel minden eshetőségre, és tegye meg a szükséges lépéseket a finn katonai klíkk újabb provokációja esetén. A szovjet kormány nem tudja tovább tolerálni Finnország uralkodó köreinek ellenségeségét. A Szovjetunióknak nem célja finn területek elcsatolása, sem a belügyekbe való beavatkozás. Barátságosabb finn magatartás esetén a Szovjetunió hajlandó lett volna beleegyezni Finnország és Karélia újraegyesítésébe, egy szuverén finn állam keretein belül.

1939. november 30-án reggel, a Szovjetunió hadüzenet nélkül megtámadta Finnországot.

5. A szovjet sajtó "álcázott válaszcsepéről" cikkezett, senki nem vonhatta kétségbe a sérelem megtorlásának jogosságát, Leningrád biztosításának szükségességét. A szalagcímekben és a munkásgyűlések követeléseiben azonban hirtelen tartalmi változás történt: "Felszabadítjuk Finnország dolgozóit a földurak és gyárosok elnyomása alól!" Ebből a szempontból a szovjet vöröskatona hamarabb észlelte a változást mint újságolvasó polgártársa. Még aggályai sem lehettek a háború céljának megváltozása miatt, mert a hadparancsból hamarabb megismerte az igazi célt: "...nem mint hódítók megyünk Finnországba, hanem mint a nép barátai és felszabadítói."

Finnország a Népszövetséghez fordult panasszal. A NSZ közvetítését kategórikusan visszautasította Molotov, és december 4-i válaszában cinikusan leszögezte: "...a Szovjetunió nincs hadiállapotban Finnországgal és nem is fenyegeti háborúval a finn népet." Mivel az NSZ minden kísérlete kudarcba fulladt a háború beszüntetésére, a Szovjetunió pedig bojkottálta az üléseket, december 14-én agresszornak minősítették és kizárták a nemzetközi szervezetből.

December 1-jén, a háború második napján, Moszkvában bejelentették, hogy az épp hogy felszabadult Terijokiban (ma Zelenogorszk) baloldali erők megalakították a Finn Nemzeti Kormányt, amely kikiáltotta a Finn Demokratikus Köztársaságot. A "nemzeti" kormányt rögtön elismerte a szovjet vezetés, és felvették a diplomáciai kapcsolatokat. December 2-án a két kormány képviselői barátsági és kölcsönös segítségnyújtási egyezményt írtak alá Moszkvában. A napilapokban is közzétett dokumentum területcserékről és katonai támaszpontok bérbeadásáról rendelkezett, és az aláírás napján életbe lépett. A ratifikált okmányokat a lehető legrövidebb időn belül Helsinkiben (!) akarták kicserélni.

Egy "baráti" finn kormány kreálása már jóval a konfliktus kirobbanása előtt megindult a Szovjetunióban élő finn kommunistákból. A finn határfaluban "megalakult" kabinet feje az ismert Komintern-funkcionárius, O. V. Kuusinen volt, aki befolyásos marxista teoretikusnak számított Moszkvában (és az is maradt 1964-es

haláláig). A finn valóságtól régen elszakadt Kuusinen arra számított, hogy az "osztályharcos" munkások az ő kormányát fogják támogatni és tömegesen fognak jelentkezni a "nemzeti hadsereg"-be. Felhívásokkal fordult a finn néphez, hogy forduljanak a közös ellenség, a "fehér hentesek" ellen. Igérte a bankok államosítását, a 8-órás munkaidőt (már 1917 előtt megvolt!) és nem győzte ismételni, hogy a Vörös Hadsereg nem marad Finnország területén, mivel "... csak a Szovjetunió utasítja el az erőszakos területszerzést és más népek leigázását."

A Kuusinen-kormány hirtelen előkerülése Molotov kalapjából és a gyorsan megkötött egyezmények nem hagytak kétséget afelől, hogy bábkormányról van szó, és nem a "finn nép képviselői"-ről. A forradalom exportjával Finnország szuverenitását akarták megszüntetni, és megváltoztatni annak társadalmi és politikai berendezkedését. Kuusinen – ha egyáltalán elhagyta Moszkvát – ezt szentesítette aláírásával. A TASSZ arról számolt be, hogy Finnország lakossága örömmel fogadta a hírt a Nemzeti Kormány megalakulásáról.

A példanélkülien hideg (-40-50 C) télben a szovjet támadások megtorpantak. A 105 napig tartó háború óriási váráldozatot követelt mind a két fél részéről. A finn források 25 ezerre teszik a saját, és 200 ezerre a szovjetek veszteségeit. A hivatalos moszkvai álláspont 48 ezer szovjet katona elvesztését ismeri be, és 60 ezer elesett finn katonával számol. Több jel is arra mutat, hogy a szovjetek gyors sikerre és minimális ellenállásra számítottak. Az elavult fegyverzettel rendelkező Vörös Hadsereg rosszul volt kiképezve, vezetése – a nyugati katonai szakértők nem kis meglepetésére – hibát hibára halmozott. "A németek – kesergett emlékirataiban Hruscsov – leplezetlen kárörömmel figyelték, mint csépelnek bennünket a finnek." A katonai kudarcok konzekvenciája igen komoly volt. Tarthatatlanná vált a polgárháborús tapasztalatok felmagasztalása, és a haditechnika terén végbement változások lebecsülése. A parancsnoki állomány szakmai színvonala kétségtelenül csökkent a hadseregben véghez vitt tisztogatások után. Az ún. "Mannerheim-vonal" legendája sokkal erősebb volt, mint maga az erődítményrendszer. A háború alatt és utána is, a szovjetek a Vörös Hadsereg gyengeségeit próbálták leplezni egy olyan bevehetetlen erődkomplexum képével, amely a valóságban sohasem létezett. (Maga Mannerheim marsall mondta, hogy a védővonal legfőbb ereje a hazájukat védő katonák bátorsága volt.) 1940 februárjára átszervezéseket hajtottak végre a front szovjet oldalán, és többhetes előkészület után 25 hadosztály lendült támadásba, 3.000 tankkal. A nemzetközi események a konfliktus mielőbbi felszámolására sürgették Moszkvát.

6. Németország semleges maradt a háború idején, tartotta magát a szovjetekkel kötött megállapodásokhoz. A német sajtó az események tárgyyszerű közlésére szorítkozott. Hitlerék elzárkóztak a mintegy 350 fős magyar önkéntes alakulat átárgédése elől is. A magyar önkéntesek így Olaszországból indulva, Anglia érintésével, úgy érkeztek meg Finnországba, hogy a harcokban már nem vettek részt.

Az Egyesült Államok "morális embargót" hirdetett a Szovjetunió ellen, de pénz és fegyverek helyett inkább a "retorikai segítség" felé hajlottak az amerikai honatyák.

Az alig pár hónapja még a szovjet befolyási övezetről Moszkvában tárgyaló angolok és franciák, új lehetőséget láttak megcsillanni az elhúzódó konfliktusban. Főleg a francia vezérkar bizonyult igen termékenynek a "hóbortos" és megalomán tervek gyártásában. Ezek a tervek megegyeztek abban, hogy a frontot biztonságos

távolságban akarták tudni Franciaországtól, valamiféle szovjetellenes egységfrontot képzeltek el, akár Németország bevonásával. A legmerészebb francia terv szerint Iránból támadnák meg a Szovjetuniót, felláztaták a mohamedán lakosságot, a bakui olajmezők bombázásával pedig a németekre is csapást mérnének. Végül az angol-francia haditanács egy expedíciós hadsereg felállítása mellett döntött, annak ellenére, hogy Norvégia és Svédország nem adta hozzájárulását ahhoz, hogy e csapatok Narvikban partra szálljanak, és átvonuljanak a két ország területén.

1940. február elején fordulat állt be a háború menetében. A szovjet csapatok több ponton áttörték a finn védelmi vonalakat, Finnországot a katonai összeomlás fenyegette. A finnek Stockholmban titkos tárgyalásokat kezdeményeztek a Szovjetunióval. Az angolok és franciák az expedíciós hadsereg mihamarabbi útbaindításával akartak nyomást gyakorolni a háborútól megszabadulni igyekvő finn kormányra. A narviki partraszállás viszont nem csak a norvég és svéd semlegességet sértette volna meg, hanem a háború eszkalálódásához is vezetett volna. Az expedíció német érdekeket is sértett, ugyanis a svéd vasérc Narvik fagymentes kikötőjéből indult Németországba. Moszkvában tudtak az angol-francia tervekről, ezért elfogadták a helsinki kormány javaslatát a tárgyalásokra, ezzel de facto elismerve őket Finnország legitim képviselőinek, közölték egyben azt is, hogy a Kuusinen-kormánynak adott ígérek érvényüket veszítették. Ezzel véget ért a "Finn Demokratikus Köztársaság" rövid története. A bábkormány, - amely hosszú ideje nem hallatott magáról - egy proklamációban tudatta a világgal, hogy a "finn nép érdekében" és a "további vérontés elkerülése végett", nem áll a tárgyalások útjába, és "lemond".

A Szovjetunió katonai presztízse csorbát szenvedett, ezért Sztálinék megemelték a "béke árát", így próbálták egyértelművé tenni a világ szemében, hogy ki nyerte a háborút. A békétárgyalásokra előkészített szovjet dokumentumot, úgy írta alá március 12-én a finn delegáció, hogy egy vessző megváltoztatását sem tudta elérni. A moszkvai békében Finnország kb. 40 ezer négyzetkilométernyi területről mondott le, "Leningrád és a Szovjetunió nyugati határainak biztonsága" érdekében. A békeszerződés preambuluma szerint a konvenció mind a két fél érdekeit szolgálja, ami természetesen nem igaz, mert a finnek számára nem értelmezhető így a "Pax Sovietica."

7. A finn-szovjet "Téli háború" mind a II. világháború, mind a szovjet "Monroe-elv" alakulásának szempontjából lényeges mozzanat, a kelet-európai kis népek történelmében meghatározó jelentőségű. A nagyhatalmi identitás nem rendszerspecifikus, ezért a birodalomépítő reflexek a szovjet külpolitikának is részei maradtak, a változás legfeljebb csak annyi, hogy a marxista ideológia köntösében jelentek meg.

A II. világháború után a szovjet befolyási övezet országaira - a nyugati nagyhatalmaktól szabadkezet kapva - Moszkva rákényszerítette társadalmi, politikai és gazdasági viszonyait, az uralkodó ideológiával együtt. A balti államok esetében, ez már 1940 nyarán az önálló államiság elvesztését, a Szovjetunióba való beolvasztást jelentette, melynek befejezése - a háború miatt - 1945 utánra húzódik.

A kelet-európai kis országokban – habár az állami önállóság látszatát meghagyják – a szuverenitás nagyfokú korlátozásának voltunk tanúi, a "szovjet belügyek" határai messze nyugatra tolódtak, gyakorlatilag egybeestek az érdekszféra határaival.

A két fenti típustól eltérően alakult Finnország sorsa. A sztálini politika megelégedett azzal, ha a mindenkori finn kormány úgy alakítja politikáját, hogy az vélt vagy valós szovjet érdekeket ne sértsen. A "Paasikivi - Kekkonen vonal" azzal a realitással számol, hogy egy nagyhatalom szomszédságában van Finnország, és cserében Moszkva nem törekszik a fennálló rendszer megdöntésére. A szovjet-finn gazdasági és politikai kapcsolatok "finlandizálásával", úgy tűnik, hogy a XIX. századi cári reformkoncepcióknak is volt némi kontinuitása...

I R O D A L O M

"Izvesztyija" (1939-40-es évfolyamok)

Puna.arnejan marssiopas Suomeen 1939 (toim.: A KAUTTO) Karisto Oy. Hameenlinna. 1989

Suomi Sodassa. Oy Valitut Palat. 1982.

TAKKA, J. - TIITTA, A.: Suomi. Otava. Hki. 1987.

N. V. BARISNYIKOV: "Zimnaja Vojna" (in: "Avrora" 1990/2)

JACOBSON, M.: The Diplomacy of the Winter War Harward Univ. Press. 1961.

SZEMIRJAGA, M. I.: "Neznamenitaja Vojna" (in: "Ogonyok" 1989/22)

A finn Kék-fehér Könyv. Magyar-Finn Társaság. Bp. 1941.

ERDEŐS, L.: Finnország szabadságharca. Magyar-Finn Társaság. Bp. 1942.

SALY, D.: Szigorúan bizalmas! Fekete Könyv: 1939-1944. Anonymus. Bp. 1945.

CHURCHILL, W. S.: The Second World War (2, The Twilight War) Cassel. London 1969

SZOLOVJEV. M.: Zapiszki Vojennogo Korreszpudenta "Csehov". New York. 1954.

**"MIÉRT ÉPPEN BENNÜNKET...?"
(40 ÉV KÉNYSZERŰ HALLGATÁS UTÁN...)**

HETESI ERZSÉBET - MÁLOVICS JÁNOSNÉ

Vallomások prológos helyett:

"Azért vittek el, mert svábok voltunk és a magyaroknak kellett a hely. Így volt. Ezeknek a telepéseknek útban voltunk és ezért kitettek bennünket. Pedig úgy hallottam, hogy az volt a terv, hogy ezeket viszik majd Oroszországba."

"Hát, azt nem tudjuk miért vittek el bennünket. Azért talán, mert németek voltunk. Mit tudom én. Mert voltak ott magyarok is. Uralban volt olyan tábor, ahol csak magyarok voltak. A mai napig nem tudom, hogy miért voltunk ott."

"Egyszer híre volt, hogy a Volksbund miatt vittek el. De nekem az apám nem volt bundista és mi még fiatalok voltunk, azt sem tudtuk, mi az a Volksbund".

"Én benne voltam a Volksbundban, de nem azért vittek el. Volt olyan ott, aki még német se volt, mégis elvitték. Nem hiszem, hogy azért vittek el. Aki itt igazi nagy vezér volt, azok addigra már mind elmenekültek. Azok már jó helyen vannak. Nekem apám azt mondta, hogy nekünk nincs semmi bűnünk, miért kellene elmennünk. Na, aztán megkaptuk."

"Én a férjem miatt léptem be a Volksbundba. Nem csináltam semmit, nem is jártam sehova. De nem az a hibás - azt mondom - nem az a hibás, akit így belekevertek a dolgokba, hanem az állam volt a hibás. Az állam, aki ezt beengedte az országba. Az volt a hibás. Mert a szegény embernek kell megszenvednie az ilyen hülyeségeket".

"Nem tudom miért vittek el. A mai napig nem tudom. Ha tudnám, én megmondanám magának, de senki nem mondta meg eddig. Azt most már mi is szeretnénk tudni, hogy miért vittek el?"

1944 decemberétől 1945 január végéig Baranya- és Tolna megyéből több tízezer polgári személyt hurcoltak el a Szovjetunióba munkatáborokba.

1987 őszétől számos interjút készítettünk a dél-dunántúli megyékben, melyek alapján körülhatárolható mindaz, ami az elhurcoltakkal történt és egyéb dokumentumok hiányában leírható deportálásuk, lágeréletük és hazatérésük.

"A magyarországi német nevű és származású személyek deportálása-internálása - finomabban szólva: jóvátételi munkára, jóvátételi közmunkára való mozgósítása - a hadrakelt hadsereg 1944. december 22-i 0060. számú parancsa alapján kezdődött el... Ezt követően adták közre Erdei Ferencnek, az ideiglenes nemzeti kormány belügyminiszterének a magyar kormány és a szovjet katonai hatóságok közötti megállapodását tartalmazó 1945. január 5-én kelt rendeletét. E szerint az ország területén lakó, illetve tartózkodó személyeket veszik igénybe. Az említett szovjet parancs az összes "német származásúak" mozgósítását írta elő".¹

1944. december 26-án, a szovjet katonai parancsot követően a Dél-Dunántúlon megkezdődött a polgári lakosság deportálása a Szovjetunió különböző munkatábo-

raiba. A szükséges létszám "begyűjtése", illetve a még munkára alkalmas személyek kiválasztása körzetenként és falvanként igen eltérő módon történt. Az elbeszélések alapján úgy tűnik, hogy a szovjet parancsnokságok és az előjáróságok nem ismerték pontosan a 0060. sz. parancs tartalmát, csak a szokásos utasításoknak kívántak eleget tenni. Bár birtokában voltak meghatározott kiválasztási szempontoknak /pl. nőknél a 18-30 év közötti korhatár, férfiaknál a 14-45 közötti életkor, a német nemzetiséghez való tartozás.../ a végeredmény ezektől általában eltért. A falvak többségében a szovjet parancsnokságok a helyi hatóságokra bízta a szükséges létszám összegyűjtését. Ez természetesen teret engedett a helyi vezetők önkényeskedésének, illetve többnyire a községi előjáróságok hozzáállása döntötte el, hogy kiket és - néha azt is, hogy - hány személyt szállítanak el. Egy baranyai faluban az is előfordult, hogy az előjáróságon nem is tudták, hogy miért kell az embereket elindítani.

"Itt kétszer volt összegyűjtés. Először minden német nevűt belevettek. Nagyon sokan voltak, akik elindultak gyalog Sásd felé. Engem küldött utánuk a D.J. aki nekem a nagybátyám volt és ő volt akkor Mágocson a bíró. A Marxéknak a fakó lovukkal mentem, egy vágta volt egészen Sásdig. Ott a Volkov volt az orosz parancsnok és a Ludmilla volt a tolmácsa. Na, én elmondtam nekik, hogy mi van a faluban és hogy elindult a nép. Hát, azok csak néztek és kérdezték, hogy ki találta ezt ki. Én meg mondtam, hogy a F.A. Akkor azt mondta a parancsnok, hogy volt erről szó, hogy majd lesz ilyen, de hogy kiket és mikor kell elszállítani az még nem volt pontosan kitűzve és azzal küldtek vissza, hogy gyorsan menjek és fordítsam vissza a népet. Így is volt. Az öreg, a vezér, a F.A. csinálta az egészet".

Egyes falvakban a korhatárt is módosították, másutt igyekeztek volt Volksbund tagokat előállítani és volt olyan vegyes község, ahol magyarokat is begyűjtöttek. Általában a bíróval való jó kapcsolat, az esküdtek jóindulata, vagy a család képességei határozták meg, hogy ki kerül elszállításra és ki nem.

Az elszállítandó emberek értesítése is változatos módon történt. Az esetek túlnyomó részében a bíró egyszerűen kidoboltatta, hogy az adott korhatárba tartozók jelentkezzenek a községházán, másutt az esküdtek listákkal járták a házakat. Az emberek általában jóhiszeműen, önként jelentkeztek a munkára és kísérők nélkül vonultak a gyűjtőhelyekre, az is előfordult azonban, hogy szovjet katonák vitték el őket a házukból és fegyverrel kísérték a kijelölt helyre.

"Nálunk volt névsor és az orosz parancsnokságon a szolgabíró volt a tolmács. Az intézte, hogy ki megy. Akkor már nem voltak velünk gazdagok. Szalatnáról az egész falu gyalog ment be Sásdra. Nem volt kísérőnk, magunktól mentünk, sőt a kisvaszarok is maguktól csatlakoztak hozzánk".

A még élők elbeszéléseiből nagyon nehéz megállapítani, hogy vajon az előjáróságokon dolgozók, vagy a községi bírók tudták-e, hogy a parancs alapján összegyűjtött embereket hova szállítják. Sokan a deportáltak közül még 40 év után is úgy érzik, hogy a bírók megmenthették volna őket, mert nekik tudniuk kellett, hogy az összegyűjtött embereket a Szovjetunióba szállítják jóvátételi munkára. Ezeknek a feltételezéseknek ellentmondanak azok a tények, hogy egyes községekből a bíró gyermekei is elindultak a "munkára" valamint hogy az emberek összegyűjtésében közreműködők ma is úgy tudták, hogy mindössze két heti mezőgazdasági munkára mennek a kiválasztottak.

"Arról volt szó, hogy két heti munkára visznek bennünket a Bácskába. Itt mindeki úgy tudta, hogy megyünk kukoricát törni, azt mondták, hogy vigyünk magunkkal 2 heti élelmet és meleg ruhát. Nem gondoltuk mi, hogy Oroszországba megyünk".

"Én esküdöt voltam abban az időben. Tudom, hogy a jegyzőket berendelték és az orosz katonai parancsnokságon a németek közmunkára való kirendelésével kapcsolatos tennivalókat ismertették, de azt nekünk senki nem mondta meg, hogy ezeket az embereket Oroszországba viszik".

A rendelkezésre álló adatokból nem állapítható meg, hogy a szovjet parancsnokságokon közölték-e a jegyzőkkel, hogy az érintetteket a Szovjetunióba hurcolják kényszermunkára, tény azonban, hogy velük ezt nem közölték. Valószínű, hogy az előjárásokkal nem közölték az "uticélt", de mindazok, akik a szovjet katonákkal jó kapcsolatokat tudtak kialakítani tudták, hogy a szállítmányok hova indulnak. Így fordulhatott elő, hogy bizonyos falvakban egyetlen embert sem szállítottak el, másutt viszont lelkiismeretesen végrehajtották a parancsot. "Majos községben olyan lelkiismeretesen hajtották végre a dobszó útján kihirdetett parancsot, hogy a korosztályba tartozó szoptatós anyákat is bevonultatták a gyűjtőhelyekre. Őket csak a magyar hatóságok közbelépő orosz katonai parancsnok intézkedés nyomán engedték haza. Ennek nyomát még ma is őrzi Majos község születési anyakönyve, melynek bejegyzett lapjait az orosz katonák kitépték a kötetből és magukkal vitték, amikor azzal kísérelték igazolni az érintett anyák születési időpontját".²

Ritka volt az k alapján a községi rendbiztosok értesítették az érintetteket a kirendelésről, így utólag csak a visszaemlékezők listáiból állapítható meg, hogy kiket is szállítottak el az adott faluból. Azt, hogy a hatóságok elsősorban létszámteljesítésre törekedtek az is alátámasztja, hogy az útközben megszökött deportáltak helyére válogatás nélkül állítottak be új embereket.

A dél-dunántúli falvakban összegyűjtött embereket különböző központi gyűjtőtáborokba szállították. Baranya megye északi községeiből, valamint Tolna- és Somogy megyéből Sásdon és Dombóváron keresztül jutottak el az elhurcoltak a pécsi gyűjtőhelyre, míg a déli községekből Pécsváradon keresztül szállították az embereket ugyanabba a laktanyába. Voltak helységek, ahol több alkalommal is sor került a lakosság elszállítására és megmagyarázhatatlan módon más- és más útvonalon jutottak el a kijelölt gyűjtőhelyekre. Mágocs községből például háromszor indítottak útnak embereket.

"Január 4-én jöttek hozzánk, hogy engem keresnek. Be kellett menni a község-házára és onnan Dombóvárra. Ott néhány napig őriztek bennünket aztán elindultunk gyalog Bajára. Itt mentünk át a falun, a szüleink kint álltak és sírtak, de már nem lehetett elbúcsúzni tőlük."

Tolna megyéből Bonyhádon és Szekszárdon keresztül jutottak el az érintettek Bajára. A szekszárdi és a pécsi gyűjtőhelyen az első csoportok több napig tartózkodtak, de még akik két hetet töltöttek ezekben a gyűjtőközpontokban, azok sem gondolták, hogy a Szovjetunióba szállítják őket. Mindkét központban meglehetősen viszontagságosak voltak a körülmények. Pécssett egy laktanyában szállásolták el az embereket, ahol istállóban, fagyott trágyán a csomagjaikon aludtak. Hasonló állapotokról beszélnek azok is, akiket Tolna megyéből a szekszárdi börtönben tartottak fogva több napig. Bár a szülők meglátogathatták gyermekeiket és élelmet is vihettek

nekik, ezekből a táborokból már nem lehetett megszökni. A gyűjtőhelyeken orvosi vizsgálatokat is tartottak és az állapotos nőket, valamint a súlyos betegeket elengedték:

“Pécsig mentünk, ott egy laktanyában szállásoltak el bennünket. Egyszer volt orvosi vizsgálat és onnan az én testvéremet hazaengedték, mert nagyon beteg volt. Onnan még néhány beteget elengedtek. Szökni nem mertünk mert azt már otthon mondták, hogy aki nem jelenik meg, annak kiírtják a családját. Inkább maradtunk, minthogy a szüleinket bántsák”.

Több interjúalany említi, hogy a fiatal szovjet katonák egy része igyekezett segíteni nekik, volt, akit kifejezetten bátorítottak a szökésre, de a korábbi fenyegetések miatt csak nagyon kevesen vállalták a szökést. A gyűjtőközpontokban néhány nap múlva már különböző hírek keltek lábra arról, hogy talán nem is a Bácskába szállítják őket tengeriszedésre, hanem hosszabb időre a Szovjetunióba mennek. Az elhurcoltak többsége ezt nem hitte el, vagy legalábbis bizakodott.

“Ott már terjedt a hír, hogy minden Oroszországba visznek. Mindig voltak olyanok, akik érdeklődtek és azok valahonnan hallották. Akkor jött a tolmács és azt mondta, hogy még egyszer valaki azt meri mondani, akkor azt agyonlövik. Mindig ezzel fenyegettek. Akkor az ember nem hitt, de mégis mert reménykedni, hogy talán, talán mégse. Szóval az ember csak naívan bízott”.

A gyűjtőtáborokban fogva tartott embereket 1945 január elejétől folyamatosan szállították Bátaszéken át Bajára. A Bajához közelebb eső falvakból, valamint a később összegyűjtött csoportokból sokan gyalog mentek. Az indulás már több elhurcoltban gyanút keltett, mert sokkal szigorúbb őrséggel kísérték őket a Bajára készülő vonatokhoz és érezhetően jobban vigyáztak rájuk.

A vonattal, szekérrel és gyalog elindított emberek erről a vidékről valamennyien Baján kerültek a “végzetes” szerelvényekbe. A bajai híd akkor már nem működött, így több csoport emlékezetes éjszakát töltött a bajai erdőben.

“Baja előtt le kellett szállni a vonatról, mert a híd le volt bombázva. A pörbolyi állomásról gyalog mentünk a bajai erdőig. Hideg volt, esett a hó, ezt a hosszú utat a nehéz csomagokkal nehéz volt megtenni. Volt, aki eldobta a kenyerét, volt, aki a zsírt, mert már nem tudta vinni. Ez egy rettenetes látvány volt. Bajánál mondták, hogy meg kell várni, míg jön a komp. Ott álltunk a bajai erdőben egész éjszaka. Átázott a ruhánk, ránkfagyott, de ott kellett állni reggelig”.

KATHARINA WIESNER így írt erről naplójában 1946-ban:

“Január 11-én Bátaszéken kiszállítottak bennünket. 3 km-t gyalogoltunk csomagtól Bajáig, a partizánok durván hajtottak bennünket. A testünknek már szinte elviselhetetlen volt, a lábunk felmondta a szolgálatot, de hajtottak, mint az állatokat... Délután a Duna partján egy erdőbe értünk, itt leülhettünk a csomagjainkra. Ekkor eleredt az eső, s amikor elállt tüzet gyújtottunk és a tűz köré gyűltünk, hiszen mindenünk vizes volt az esőtől. Nagyon nehéz és keserves volt ez az éjszaka. Sokat imádkoztunk reggelig és csodálkoztunk, hogy nem fagytunk meg. Reggel átmentünk a Dunán, de nem a hídon mentünk át, hanem kompra szállítottak bennünket. Olyan hideg volt, hogy egy idő után már semmit sem éreztünk, és azt gondoltuk, hogy most meg kell halni, mert ennyi szenvedést már nem lehet kibírni. Milyen jó lett volna ott meghalni, s nem átélni azt, ami utána következett. El sem tudtuk képzelni, hogy az

ember mennyivel többet bír ki ennél. Végül is átkeltünk a Dunán, aztán gyalog folytattuk utunkat a nehéz csomagokat cipelve. Útközben találkoztunk sok busszal, a buszokon levő emberek leköpködtek bennünket és ordítottak ránk, volt aki azt kiabálta: "Heil Hitler", vagy "Éljen Horthy", mintha háborús bűnösök lettünk volna. Január 12-én a bájai pályaudvarra érkeztünk, ahol már havagonokba szállítottak be bennünket, amit kitrágyáztunk, itt végre pihenhettünk. Éjjel ment a vonat, nappal azonban gyakran álltunk".

EMMERT ANNA naplójában a következő tényeket jegyzi fel:

"1944 december 30-án indultunk el otthonról. 31-én értünk Bajára. 1945 január 6-án bevagoníroztak bennünket. Január 18-án kaptunk először enni, kukoricakását, 19-én káposztalevest kaptunk, 21-én káposztalevest egy kis kölessel. Január 23-án szálltunk ki a vagonból. 25-én délben bablevest kaptunk, este káposztalevest. 26-án reggel megint káposztalevest, este kásalevest, egy kis füstölt hússal. 27-én reggel káposztalevest..." S ez így folytatódik oldalakon keresztül.

"Igy tartott 17 napig az út. Az éhség, a szomjúság és a betegség uralkodott. Háromszor kaptunk enni kölest és káposztalevest, háromszor kaptunk cukrot. Az otthoni élelmünk elfogyott, csak a fekete kenyér maradt. És mi történt egy reggelen, egy halott feküdt a földön, egy jó barátnőm örökre lehunyta a szemét. Az Isten küldött neki egy betegséget és elvitte az örök békébe. Fájdalmában, kínok között, távol hazájától, gyakran hívta az édesanyját... Elisabet Petz. Meghalt 1945 január 19-én. Nem sokkal azután a vőlegénye is meghalt. Johan Wigant. Meghalt 1945 január 27-én Kagyijevkában. Igy következett egyik szomorúság a másik után, egy másik barátnőm is beteg lett és örökre lehunyta a szemét. Mielőtt meghalt azt mondta: édesanyám sírhat, mert én már nem jutok haza. Körül ültük, de nem tudtunk segíteni rajta. Nagyon fájt. A Jóisten segített rajta, megszüntette a szenvedéseit... Terézia Müller, Himesháza, meghalt január 22-én, Kagyijevkában".

Az útról, az érkezésről és a munkatáborban eltöltött évekről gyűjtött interjúk mindegyikében megtalálhatók ugyanazok a tények, adatok, mégis mindegyikben van valami új, minden emberrel sok minden történt, ugyanazokat az eseményeket mindenki másképpen élte át.

A nők emlékezéseiben központi szerepet játszik a vallás, a hit. Sokat imádkoztak, szinte valamennyien úgy gondolták, hogy ezt a csapást Isten mérte rájuk, nem lázadtak ellene, remélték, hogy Isten segít rajtuk. Ez derül ki a naplókban is, ahol az átélt események és az imádságok, vallásos énekek váltják egymást.

Sokan meghaltak. Volt aki küzdött az életéért, de senki sem tudott rajta segíteni, volt, aki feladta, s nem is akart tovább élni. A kapott élelem s az egyéb életfeltételek nem voltak alkalmasak arra, hogy az emberi szervezet néhány hónapnál tovább életben maradhasson.

Akik mégis túléltek, annak ellenére, hogy irigyelték a halottakat, nap mint nap harcoltak azért, hogy annyi táplálékhoz jussanak, amennyiből életben tudtak maradni.

Loptak, koldultak, csaltak, a szemétből szedték ki az ételmaradékot, minden szabadon található, ehető állatot és növényt összegyűjtöttek.

"Február 7-én érkeztünk meg Kagyijevkába. Két hétig nem dolgoztunk. Aztán beosztottak munkába, volt akit a kolhozba, volt akit a bányába. Olyan kevés volt az

élelem és olyan sokan éhen haltak. A bányában dolgozók nagyobb kenyeret kaptak. Mi magunk jelentkeztünk a bányába a nagyobb darab kenyér miatt. Sokan olyan hirtelen haltak meg. Este még beszélgettünk, reggel meg hallottuk, hogy ez is meghalt, az is meghalt. Egy deszkakunyhóba gyűjtötték a halottakat, ezek télen megfagytak, amikor összegyűlt egy teherautóra való, elszállították őket. Mésszel le lettek öntve és tömegsírba kerültek. De nem ásták el őket elég mélyre, kilógtak a végtagjaik. Három évig éltünk ilyen körülmények között...”

“A fejtőknában dolgoztunk, a férfiak csákánnyal fejtették a szenet, a nők pedig a lábukkal tolták lefelé. Kb. 10 méterenként ült egy nő, amikor a szén elérte az utánunk következőt, akko térden vissza kellett kúszni a helyünkre. Napi nyolc órán keresztül ezt csináltuk, borzalmas munka volt”.

“Amikor odaértünk Kagyijevkába, akkor 3450 ember volt a lágerben. Én vājār voltam a bányában. Ha jól dolgoztunk, akkor kaptunk öt dkg szalonnát és két dkg cukrot és kész. Hazafelé összeszedtünk ezt azt, hagymát, csalánt, disznóparéjt, összevágtuk. Megfőztük, jött az orosz, belerugott, amikor elment összeszedtük és megettük. Kenyeret akkor kaptunk, amikor hazamentünk. Hol az egyikünk hozott húst, hol a másikunk.

Kutyát, macskát, lovat, amit találtunk.

Egyszer, amikor megjöttem, olyan jó szag volt a szobában. Kérdeztem, hogy mit főznek. Azt mondták, ha adok kenyeret, kapok húst. Hoztam a kenyeret, kaptam egy darab combot, meg egy darab oldalast. Azt mondták, hogy kecske. Gondoltam, hogy a kecske nagyobb, de nem számított. A végén előhozták a lavórt, benne volt a kutya bőre. Az oroszok nagyon haragudtak, ha a kutyát bántottuk”.

KATHARINA WIESNER így ír a naplójában a tábori életről: “Itt az ember nem lát templomokat, sem azt, hogy az emberek vasárnap szebb ruhába öltöznének. Nap mint nap ugyanolyanok, piszkosak, tetvesek és vadak... Itt minden nap egyforma és vasárnap is ugyanazt az ételt kapjuk, az átkozott káposztalevest... Ha egyszer végre hazajutunk, káposztalapántát soha nem ültetünk többé a kertbe, mérgező növénynek tartjuk... Csüörtökön Elisabeth Rauschel préselt szénát kellett hordanunk. Persze annyi eszük nem volt, hogy előtte enni adjanak... 50 kg-os csomagokat kellett kettőnknek cipelni. A felügyelőnk egy nagyon kegyetlen fickó volt, állt é nézte, hogy fel sem tudjuk emelni a kötegeket, annyira éhesek és elgyötörtek voltunk. Vert bennünket és azt mondta, amíg nem végeztük el a munkát, addig nem mehetünk vissza a táborba. Két asszony elájult az éhségtől, azokat is verte, de hiába, nem tudtak fölkelni. Úgy gondoltuk, hogy most meg kell halni, boldogok lettünk volna, ha a Jóisten elveszi az életünket. Este támolyogtunk vissza a lágerbe, mint a részegek. Ki gondolta volna, hogy ilyen szenvedés létezik a földön, a Jóisten mégsem hagy el...”

Egyik reggel egy orosz jött értünk, és a zuhogó esőben kocsikat kellett megrakni. A felügyelő persze száraz helyen volt, és onnan nevetett rajtunk és azt kiabálta: magyarok hívjátok a “Horty”-tokat, hogy segítsen rajtatok. Sírtunk és a mindenható Istenhez fohászkodtunk, hogy ne hagyjon el bennünket. Este teljesen átvizesedve értünk haza és nem volt száraz ruhánk, amit fel tudtunk volna venni”.

A dél-dunántúli megyékből deportáltak 1945 decemberétől több csoportban tértek vissza Magyarországra. Elsőként azok érkeztek, akik már az első évben súlyos betegek lettek, hogy további munkára alkalmatlannak nyilvánították őket. A tartósan

munkaképtelenné vált és gyógyíthatatlan betegeket összegyűjtötték és meghatározott időszakokban szállítmányok indultak Magyarországra. Az elbeszélések alapján a szállítmányok egy része Csehszlovákián keresztül érkezett Magyarországra, sőt volt olyan szállítmány is, amely Németország keleti részébe vitte a lágerlakókat. Az első csoportokban hazatérők viszontagságos körülmények között utaztak és útban hazafelé még nagyon magas volt a halálozások aránya. Őket még nem fogadta a határon senki, nem vették nyilvántartásba az érkezőket és semmilyen segélyben nem részesültek.

“Én az első transzporttal jöttem. Akkor azokat engedték, akik már nem tudtak dolgozni, mert nagyon betegek vagy gyengék voltak. Akiről tudták, hogy nem bírja az utat, azt már nem is engedték. Útközben sokan meghaltak. A mi vagonunkban Focsanig 6-an haltak meg, de ott még sokat kivettek a vagonból és azok ott is maradtak mind. Minket senki sem fogadott. Olyan éhesek voltunk, hogy már Szege-den elmentünk koldulni. Pesten a Rákosmezőn kinyitották a vagonokat és azt mondta a tiszt, hogy mindenki menjen amerre lát”.

Az elsőként hazatérők többsége nem sokkal visszatérése után átélte a magyarországi németek kitelepítését is, így közülük már csak nagyon kevesen élnek az országban. Az igazán jelentős első szállítmány visszafelé az 1947. augusztusi volt, amikor már nem kizárólag a súlyos betegek kerülhettek be a “retur-transzportba” és több lágerből a nők teljes létszámban hazatérhettek. Ezeket a szállítmányokat már fogadták is Debrecenben és ellátásban is részesültek.

Az utolsó szállítmányok 1949-ben érkeztek meg Magyarországra. A hazatérő deportáltak egy részének szüleit már kitelepítették és így ők választhattak Magyarország vagy a külföld között. Akik hozzátartozóik után kívántak menni, azok számára a magyar hatóságok Debrecenben gyűjtőtábort létesítettek azzal az ígérettel, hogy hamarosan elszállítják őket. Közben újabb és újabb szállítmányok érkeztek a Szovjetunióból és a kivándorolni szándékozók száma egyre gyarapodott. Többségük csak 1950. júniusában szabadult a debreceni táborból, de kivándorlásuk még akkor sem intéződött el. A nyilvántartások hiányosságait igazolja, hogy gyakran előfordult, hogy egyes szállítmányokkal nem közölték a hozzátartozók tartózkodási helyét és sokan úgy tértek vissza falujukba, hogy családjuk már nem élt ott. Ők többnyire szülőfalujukban maradtak, és csak hosszú évek múltán láthatták újra rokonaikat. Néhányan az illegális távozást választották.

A falvakba a hazatérők semmilyen fogadtatásban nem részesültek. Többségük sokáig nem állt munkába, mert egyrészt nem szívesen alkalmazták a “hadifoglyokat” másrészt a nők nagy része olyan betegségeket hozott magával, hogy hónapokig ápolták a szülők vagy a rokonok. A férfiak elhelyezkedése is nehéz volt. Általában bányákban, fizikai munkaterületeken kaptak állásokat. A hazatérők nyomorúságos beilleszkedési lehetőségeit érzékelteti az az interjú, melynek alanya /ritka kivételkép-pen/ szinte visszasírta a lágert.

“Ott találkoztunk a férjemmel a lágerben, egy helyen dolgoztunk.

- Egymásba szerettek?
- Ó, szerelem! A nyomor! Ketten könnyebben elviseltük, mint egyedül. Ott született a lányunk az ötödik évben. Egy nagyon szép kórházban szültem, a városban. November 10-én született, de november 7-re anyakönyvezték”.

"Az utolsó két évben már azt sem tudták, hogy mit csináljanak velünk. Odahozták a német frontszínházat, felállítottak egy színpadot a lágerben, biztattak, hogy táncoljunk. Focicsapat alakult, a mi lágerünk csapata megnyerte a meccset a hadifoglyok ellen. Lett egy zenekarunk, semmi különös, 4-5 férfi zenélt, persze táncolni nem volt kedvünk".

"A gyerekekkel már nem kellett dolgoznom. A férjem akkor már nagyon jól keresett. Amikor aztán hazakerültünk és nem volt pénzünk, és az a szegénység, ami Kisnyáradon volt, az anyámékat kidobták a házukból, semmijük sem maradt, és mindketten 60 fölött voltak. Nyugdíj nélkül.

Egy szoba-konyhában laktunk öten. Aztán lassan, lassan újrakezdtük. Ó nagyon nehéz volt. Hányszor mondtuk, bárcsak maradtunk volna Oroszországban, ott már sokkal többet kerestünk."

"Ha én nem tudtam volna Isten kegyelmével ezt keresztül harcolni, akkor én vagy öngyilkos lettem volna, vagy egy idegosztályon kötöttem volna ki. És így, ha visszatekintek, akkor azt látom, hogy ezek a dolgok, amit mi átélünk, ezek mind az emberek bűnei voltak. Az ember nem azért van, hogy egymást meggyilkolja, hanem, hogy a nehéz helyzetben is ember maradjon... Az volt bennem, ha majd egyszer hazajövök minden másként lesz. Nem fogok soha senkit megbántani..."

A hazatértek lassan beilleszkedtek és igyekeztek elfelejteni a lágeréveket. Csak az utóbbi időben - amikor a nyugdíjukba beszámítható éveknél felhasználhatónak válték a Debrecenben kapott igazoló dokumentumot - kezdtek újra emlékezni.

A túlélők hihetetlen részleteséggel elevenítik fel meghurcolásuk történetét, előke-resik hosszú évek alatt megőrzött dokumentumaikat és az elmúlt évben találkozókat, hálaadó miséket is szerveztek.

Az elhurcolt polgári személyek száma ma már megállapíthatatlan. Az elszállított és a községi előljáróságokon nyilvántartásba vett személyek között igen lényeges az eltérés. Hasonló bizonytalanságokkal találkoztunk a visszatérők adatainak rögzítésénél is. Az első szállítmányokat senki sem fogadta, a határon a hazatérőkről kezdetben a Hadifogolygondozó Iroda nem vezetett nyilvántartást és bár a falvakban a rendőrségen jelentkeztek a visszatérő deportáltak, nincs bizonyíték arra, hogy ezeket a listákat bárhová továbbították volna. A községekben sem a tanácsokon, sem a plébánián nem található megbízható adat. A nyugdíjazási kérelmeknél gyakran előfordul, hogy a kérvényezőnek tanúkkal kell igazolnia, hogy valóban munkatáborban volt. Nincsenek dokumentálható adatok arra sem, hogy az elhurcoltak közül hányan nem tértek vissza. A hozzátartozók csak a visszatérőktől értesülhettek arról, hogy gyermekük vagy rokonuk hol és milyen körülmények között halt meg. Egyetlen olyan dokumentummal sem találkoztunk, amely arról tanúskodna, hogy a hozzátartozókat tájékoztatták volna az elhunytakról.

A deportáltak létszámának megállapításánál használhatatlanok a szovjetunióbeli lágerszámok is, valamint az interjúalanyok visszaemlékezései a lágerek létszámára, mert egyrészt egymás mellett működtek hadifogoly és internálótáborok, illetve a lágerlakók egy részének más területekre történő áthelyezésére. Az elbeszélések szerint a lágerekben Jugoszláviából, Romániából is voltak deportáltak.

Úgy gondoljuk, hogy a Magyarországról deportált polgári lakosság száma és a halálozások aránya ma már végérvényesen megállapíthatatlan. Becslésekre támaszkodhatunk csak és még egy teljeskörű, országos kutatás sem kecsegtetne megbízható eredményekkel. A túlélők visszaemlékezései, a maguk által készített listák is gyakran hiányosak. Az 1956-ban megjelent un. Bonni Dokumentáció szerint a Magyarországról elhurcolt németajkú lakosok száma 35.000-re tehető, az ott meghaltak számát pedig 11.000-re becsüli.³

Egy másik kiadványban az szerepel, hogy Jugoszlávia, Románia és Magyarország területéről a szovjet katonai hatóságok közel 150.000 német nevű és származású személyt hurcoltak el, s ezek 20%-a életét vesztette a különböző munkatáborokban. Zielbauer György kutatási szerint az elhurcoltak száma a következőképpen alakult: "Tiszántúlról és Észak-Kelet Magyarországról 16.156, Budapest környékéről és a Duna-Tisza közéről 19.802 és a Délkelet-Dunántúlról 8.055 fő. Ez összesen 44.013 személy."⁴

Eddigi vizsgálódásaink alapján bizonyos, hogy a déldunántúli megyékből elhurcoltak száma is több tízezerre tehető és a halálozások aránya a lágerekben megközelíti a 30 százalékot.

Irodalom

1 ZILBAUER GYÖRGY: Magyarországi németek deportálása a Szovjetunióba. Magyar Nemzet, 1989. V. 6.

2 FEHÉR ISTVÁN: A magyarországi németek kitelepítése 1945-től 1950-ig. Bp. 1988. Akadémiai K.

3 Dokumentation der Vertreibung der deutschen aus Ostund Mitteleuropa. Bonn, 1956. II. 44E, 72E.

4 Zilbauer i.m.

Felhasználtuk továbbá KATHARINA WIESNER és EMMERT ANNA naplóit.

Adatközlőink voltak:

BUCHOLZ ANNA, BUCHOLZ ERZSÉBET, CZIER MIKLÓS, HÁY JÁNOS, HOLMANN JÓZSEF, LAKATOS JÁNOS, KUHL GÁBORNÉ, LOOSZ JÁNOS-NÉ, MARÁTH ÁDÁMNÉ, MAUL KATALIN, RADNAY ANDRÁSNÉ, RIPP JÁNOSNÉ, RITTINGER ÁDÁMNÉ, SCHAUERMANN MENYHÉRTNÉ.

VARIÁCIÓK AZ AUTENTIKUS LÉT REALIZÁLÁSÁRA
(A FIATAL ESZTÉTA LUKÁCS ÉRTELMEZÉSE
AZ IDŐS LUKÁCS ALAPJÁN) (*)

MÁTÉ ZSUZSANNA

A tanulmány a lukácsi életműből kiemeli a nembeliség esztétikai, filozófiai, etikai kategóriáját. E kategória: a lukácsi lényeg, mely életét és életművét megalapozza. A nembeliség életművi sajátossága egyrészt az, hogy a lukácsi, egyéni lét életmotívuma; másrészt a lukácsi teóriák gondolatmotívuma is, mely összeköti a fiatal és idős LUKÁCS nézeteit. Az életműben két alapvető nembeliség felfogás tételezhető: az esztétikai típusú és az ontológiai típusú nembeliség. Az esztétikai típusú nembeliségen belül megkülönböztethető a duális, divergáló fiatalkori felfogás és a nagy Esztétika divergáló - konvergáló esztétikai típusú nembelisége. A LUKÁCS - szakirodalomtól eltérően tagolom a fiatalkori esztétikát (1907 -1918): fenomenológiai (1907 - 1910), metafizikai (1909 - 1913) és axiológiai (1912 - 1918) tárgyrétegre. E három szféra egyre általánosabbá válását egy jellegzetes lukácsi beállítódásban látom: az egyetemességre törekvésben.

A nembeliség koncepciójának életműben felfedezhető variánsai az értelmes emberi létezés nagy problémájára adnak különböző teoretikus válaszokat.

A LUKÁCS - kutatók ítéletei koronként és országonként rendkívül sokszínűek; néhol és különösen ma: szélsőségesek is. A tendencia - LUKÁCS görögökre vonatkozó gondolatát átírva - röviden így fogalmazható meg: minden kornak más LUKÁCS kell. E tanulmány nem új ideológiai nézőpontból történő új LUKÁCS - képet kínál. Szerényebb igénnyel: az idős LUKÁCS koncepcióiból tesz kísérletet a polgári LUKÁCS teljesebb megértéséhez; mégpedig filozófiájának, esztétikájának fő kategóriáján, a nembeliség koncepció elemzésén keresztül.

1. A nembeliség problémájának genezise

"Az ember emberréválásának első metafizikai megfogalmazását"¹ LUKÁCS-visszatekintő, és értékelő szavaival A lélek és formák esszékorszakára helyezi. Mielőtt e problémakört esztétikai és filozófiai összefüggéseiben elemezném, szükségesnek tartom általam tételezett kiindulópontját, alapját is ismertetni.

A nembeliség problémakörének genezise LUKÁCS romantikus antikapitalizmusa. A LUKÁCS - szakirodalom már számtalan helyen és összefüggésben vizsgálta a fiatal gondolkodó kora társadalmához való viszonyát.² Témám felől közelítve a következő összetevőit emelném ki a fiatal LUKÁCS romantikus antikapitalizmusának.

Elsőként: LUKÁCS romantikus antikapitalizmusa egyfajta életfelfogás, mely átfogóan és totálisan a lukácsi élet minden területén érvényre jutott. Így például a család életmódjával való szembenállás. Ha tovább szélesítjük a kört, ez a szembenállás kiterjedt saját társadalmi rétegére, a lipótvárosi zsidó életvitelre és az egész provinciális, dzsentri Magyarországra.³

Másodszor: LUKÁCS romantikus antikapitalizmusa nem csak szűkebb - tágabb társadalmi környezetének szólt, hanem az egész századelő korhangulatának. E káosz-nak tekintett korban LUKÁCS szemtanúja volt egy mindenre kiterjedő relativizmus-nak, beteges felaprózottságnak, egy rangos ürességnek, az értékek folytonos átértékelésének, erkölcsi - irodalmi léhaságnak, az élet esendőségének. Egyszóval: a századelő hangulatanarchiájának. 1909-ben A lélek és formák egyik esszéjében így ír erről az életérzésről:

"Kóvályog minden; minden lehet és semmi sem biztos, egymásba folyik álom és élet, vágy és valóság, félelem és igazság, fájdalmak elhazudása és bátor szembenézés szomorúságokkal. Mi marad meg? Mi biztos ebben az életben? Hol van egy pont és legyen bármilyen kopár és sivár és minden szépségtől és gazdagságtól elkerült, ahol biztosan megvethetné a lábát az ember? Hol van valami, ami nem pereg ki, mint a homok, újjai közül, ha ki akarja emelni az élet formátlan tömegéből, és fogni akarja, ha csak pillanatokra is? Hol válik el egymástól álom és valóság, én és világ, mély tartalom és múltó impresszió?"⁴ Tehát LUKÁCS lázadása, nemcsak a polgári életvitel, kora Magyarországa, a kapitalizmus ellen irányult, hanem e kor általános dekadens hangulatanarchikus életérzése ellen is.

Harmadszor: e romantikus antikapitalizmus, mint életfelfogás, mint a fennállóval szembeni lázadás e kor kultúráját is megtagadta. E harmadik mozzanat a legfontosabb a nembeliség problémáját illetően. E kor kultúrájára az "esztéticizmus", az "impresszionizmus" illetve később az "esztétikai kultúra" kifejezéseket használja LUKÁCS, és így jellemzi Az utak elváltak című 1910-es esszéjében: "Most az az egész világfelfogás, amelyben mi felnőttünk, az a művészet, amelytől mi első nagy benyomásainkat kaptuk, nem ismert dolgokat, és tagadta, hogy lehet valaminek lényege,... nem hitte semminek az állandóságát, ... nem volt benne semmi szilárd és semmi állandó. ... Minden hangulattá vált, minden csak egy pillanattig létezett: addig a pillanattig, amíg én - bizonyos élményektől bizonyos irányban diszponáltan - bizonyos megvilágításban néztem. ... Az én kiáradt a világba, és - hangulatai segítségével - magába olvasztotta azt. ... A dolgok szilárdságával megszűnt az énnek a szilárdsága is; s tények elvesztésével elvesztek az értékek is. ... Megszűnt minden egyértelműség, mert minden csak szubjektív volt."⁵ Miért ez a mozzanat, a kultúra elleni lázadás mozzanata a legjelentősebb? Mert e lázadás nemcsak rombolni, tagadni tud; hanem teremteni is. Azaz a lázadás e mozzanata nem az egész esztétika, filozófia, művészet megtagadása ellen irányult, hanem egy új lukácsi esztétika, művészet, filozófia megteremtése felé mutatott. Hiszen a romantikus antikapitalista életfelfogás csak ezen a területen nyújthatta LUKÁCS számára a cselekvés, az újat teremtés lehetőségét.

Milyen antipólusok találhatóak az elvetett esztéticizmus és a megteremtett, új lukácsi esztétika között? A hangulatanarchiával szemben célok, ideálok keresése. A relativizmussal szemben "fix pontok" felállítása. Az értékek átértékelése ellenében a lényeg megkeresése. A pillanatnyisággal szemben megkeresni a művészetben az

állandót, a "rendet teremtés principiumát", a legfőbb értéket, azaz a formát. "A forma talán csak az abszolútságnak egyetlen útja az életben"⁶ írja LUKÁCS a Kierkegaard-esszéiben. A forma, mint minden - LUKÁCS számára elfogadható - művészet egységes nézőpontja, egyben értékelése az életnek, "ítéletmondás az élet felett."⁷ E formafogalomra épül fel az a művészetfelfogás, mely a megtagadott, tényleges élettel szemben a szellem álmodott valóságát jelenti, azaz egy tökéletesen harmonikus egész egységes rendezett, boldogító totalitást. A fiatal LUKÁCS számára így az ember emberré válásának útja, az értelmes élet keresése és megtalálása ebben a művészetfelfogásban tételeződik. A nembeliség problémájának alapjait tehát a lukácsi romantikus antikapitalizmus kultúratagadó és új művészetet, új esztétikát teremtő mozzanatában látom. Ez a kanonikusságra, normatív szférákra vágyódó új művészetfelfogás lesz először kizárólagos útja az egyén partikularitásból való kiemelkedésének. Ez az új művészet jelenti LUKÁCS számára az értelmes életet. Az új művésztetre épülő esztétika állít fel olyan dualitásokat, mint: közönséges és valódi élet; élet és az élet; élet és lélek fogalompárokat. A lukácsi új esztétika az egyetemességnek egy magasabb fokára törekedett, kettéválasztva ezzel a valóságot egy értéktelen és lényegi világra, megalkotva kétvilágelméletét, melyet a dualitások feloldatlansága miatt végletesen kettészakított.

A dualitás, mint az ifjúkori lukácsi esztétika és filozófia alapvető felvetése már az 1907-ben megjelenik A modern dráma fejlődésének története című munkájában. Itt még szociológiai kérdésnek tekintett, illetve - terminológiám szerint - a fiatal lukácsi esztétika fenomenológiai tárgyrétegének kérdése.

Az esszékorszakban, A lélek és formák, az Esztétikai kultúra megírásának idején már túlnő a szociológizáló esztétikai tárgyrétegen és a fiatal lukácsi esztétika metafizikai tárgyrétegének alapvető kérdéseként fogalmazódik meg a mindennapi, kaotikus és az autentikus élet ellentéte. Végül A heidelbergi művészetfilozófiában és esztétikában már szélsőségesen éles ellentété fokozódik ez a szembeállítás, és a fiatal LUKÁCS esztétikájának axiológiai (értékelméleti) tárgyrétegébe emelkedik ez a probléma. Bárhogy változzanak is a terminológiai megközelítések, a probléma tartalma az egész ifjúkori életművön át azonos marad: a külső, kaotikus világba belesüppedő, magányra, elidegenedésre kárhozottatott individuummal - kinek életét csak az élmények, hangulatok folytonossága teszi egységessé - ellenpontozódik az autentikus individuum, aki legszemélyesebb képességeit megvalósítva változtatja életét értelmes totalitássá, megismételhetetlen sorssá formálja a külső események zűrzavarát, és ezáltal válik megismételhetetlenné, de mégis általános érvényűvé. Az ellentétek e két pólusát köti össze a forma kategóriája. A forma legáltalánosabb és az egész fiatalkori életműben megfigyelhető funkciója: a homogenizálás és jelentésadás; a kaotikus életanyagot értelem alakulatokká átrendező; a személyfeletti, az általános és objektív érvényesség hordozója. E formák hozzák létre a normatív - homogén szférákat, az igazi művészetet, filozófiát, etikát. Ebből következik az egyéni és nembeli lét dualizmusának végső kérdése: lehetséges-e az életnek a megformálása, az autentikusság realizálása? Vagy másképpen fogalmazva: lehetséges-e az élet művészetként való megélése? A fiatal LUKÁCS többféle válaszdassal kísérletezett, mint azt a következő fejezetekben ismertetem. De a probléma megoldása helyett csak egyre inkább mélyült e dualitás. Végső megoldást Az esztétikum sajátosságában és A társadalmi lét ontológiájában nyert.

Mint már említettem, az életműben elkülöníthető egy esztétikai típusú nembeliség, mely konkrét, tükrözött nembeli léttel bír - és egy ontológiai típusú nembeliség, mely történelem-filozófiai. Az esztétikai típusú nembeliség felfogáson belül is két lukácsi koncepció tételezhető: egyrészt a fiatalkori esztétikában dualitásra és divergenciára épülő nembeliségfelfogás, másrészt pedig a nagy Esztétika divergáló - konvergáló típusú koncepciója. A fiatalkori esztétika és a nagy Esztétika nembeliségfelfogásának alapvető különbözősége mellett megállapítható egy alapvető azonosság is. Mindkét gondolkörben a művészet az a társadalmi tudatforma, mely először még ugyan kizárólagos, de később is a legtipikusabb és legdemokratikusabb útja az egyén partikularitásból való kiemelkedésének. A fiatalkori esztétikán belül a duális nembeliség felfogás egzaktabban megközelíthető, ha a továbbiakban elkülönítem az 1907 és 1918 közötti esztétika három tárgyrétegét: a fenomenológiai, metafizikai és axiológiai tárgyréteget.

2. A fenomenológiai tárgyréteg a korai művekben

Az eddigi LUKÁCS - kutatás felvázolta már a fiatalkori esztétika hatástörténetét; elemezte kategóriáit, koncepcióit. Azonban a lukácsi esztétika vizsgálata az egyetemességre törekvés szempontjából még nem történt meg. Ezt a szempontot a nembeliség problémaköre indokolja elsősorban. Egyetértek ZOLTAI DÉNES hasonló megközelítésével sz. Út a modern filozófia világfogalmához című tanulmányában, bár az egyetemességre törekvés motívumát ZOLTAI a lukácsi "nagy", "transzoendentális honvágyú" filozófiai elmélet létrehozásában látja.⁸ Megközelítésemben LUKÁCS nemcsak a filozófiában keresett "állócsillagokat", hanem egyéb szellemi objektívációkban, így a művészetben, kultúrában, etikában is. A fiatalkori esztétika ezen újabb szempontú megközelítése mindenképpen magyarázatát adná azoknak a kavargó és bizonytalan címkézéseknek is, melyet a LUKÁCS - kutatók e korszak munkáira ragasztanak. Azaz a fiatal LUKÁCS hol platónikus, hol kantianus, neokantianus, hegelianus, weberianus, vagy éppen egzisztencialista volt. Véleményem szerint nem hol ez, hol az, évekre sőt hónapokra megjelölve; hanem mindez együtt. De csak annyiban egyik vagy másik, amennyiben az egyetemességre törekvés szempontjából beépítette saját gondolatvilágába egyik illetve másik filozófus, esztéta nézeteit. E törekvés igényéből nézve a fiatal LUKÁCS gondolatai nem eklektikus hatástörténet. Szellemi érdeklődésének fordulatai nem egy helyben álló ide-oda forgó szélkakashoz hasonlíthatnak, melynek nem lehet felrajzolni "útirányát" sem.⁹ mint ahogy ezt SZERDAHELYI ISTVÁN állítja monográfiájában.

A fentebb vázoltak szerint 1907 és 1918 között három tárgyréteget különítek el: a fenomenológiai, metafizikai és axiológiai réteget. A fiatalkori életműben e három szféra kronológiusan, itt-ott átfedésekkel épül egymásra, úgy, hogy egyben meg is szünteti az előző érvényességét. Például: a fenomenológiai tárgyréteg A modern dráma fejlődésének története című könyvében a legerőteljesebb. Bár a metafizikai szférába tartozó esszékorszakban is foglalkozik LUKÁCS művészetszociológiával, de csak érintőlegesen; míg ez a tárgykör a heidelbergi filozófia és esztétika megírásakor szinte teljesen eltűnik, vagy alapvetően más értelmezésben szerepel.¹⁰ E tárgykörök egymásra épülésének logikája, a lukácsi egyetemességre törekvés nézőpontjából elemezhető és érthető meg teljesebben.

A fiatal lukácsi esztétika tárgyfogalma legáltalánosabb értelemben a művészet. Tehát az esztétika, mint filozófiai tudományág, a művészet filozófiája. De csak a művész nem lehet az esztétika tárgya ezen belül, mert a művész nem reális lényeg, hanem irreális karakter, típus. De az alkotásmód, vagy a befogadói élmény sem lehet csak az esztétika tárgya, mivel a lélektan nem esztétika. Az esztétika igazi tárgya, lényege a forma. Ennek a gondolatnak a folytonossága mindhárom tárgyréteget összeköti. A forma a fiatal LUKÁCS gondolatvilágában egy univerzális kategória, mely egyszerre fenomén - szociológiai, metafizikai és értékelmélet - aspektusú. A forma szociológiai megközelítésben mint az esztétikai alany (alkotó és befogadó) és esztétikai tárgy egymásra vonatkoztatásának fókusza, metafizikai értelemben mint állandó, egyetemes, tiszta forma szerepel, axiológiai értelemben mint az igazi művészet legfőbb értékeként tételeződik.

A művészettörténetben pedig mindinkább csak az marad fenn, ami értékes. Így következik ebből, hogy érték - mint forma és időtlenség összefüggnek, feltételezik egymást.

A fiatal LUKÁCS fenomenológiai esztétikai tárgyköre az esztétikai élményt, objektum és szubjektum, esztétikai alany és tárgy egymásra vonatkoztatását, mint esztétikai szociológiát tárgyalja. Lényegmegragadásra irányul, az esetleges relativizmus elkerülése végett a törvényszerűségek feltárására törekszik.

Összegezve tehát: esztétikai alany és tárgy meghatározott, folytonos fejlődésnek, változásnak kitett kapcsolatát, viszonyát taglalja e tárgykör, empirikusan, a konkrétumhoz kötötten, keresve az "állandót a változásban, és a változót az állandóban."¹¹

A fenomenológiai tárgyréteg két reprezentatív írása az 1907-es A modern dráma fejlődésének története és az 1910-ben íródott Megjegyzések az irodalomtörténet elméletéhez.

2.1. A tragédia, mint a pusztulásra ítéltetett értékes élet

A dráma műfajának változását alapvetően szociológiai kérdésként taglalja Lukács, a műfaji változásokban szociológiai okokat keres és talál. Bizonyítani igyekszik, hogy a dráma legművészeibb elemeinek is szociális határozományai vannak. Így a műfajok fejlődésében ezek szabnak irányt. Fenomenológiai - szociológiai tárgyréteg teóriája, elméleti kiindulópontja már a drámakönyvben szorosan kapcsolódik a nembeliség problémájához. E teória körvonalai: LUKÁCS felfogásában a dráma virágzásának az osztályhanyatlás kedvez. Így a modern dráma szükségszerűen tragédia vagy tragikomédia, mely mögött az a felismerés húzódik, hogy a válságkorszakok, így a kapitalizmus lényege is, hogy benne az értelmes életre való törekvés pusztulásra ítéltetett. A tragédiában az elpusztulásban kap kifejezést az értékes élet, mivel a jelenvalóság értelmetlen, ahol minden érték elpusztul. Másképpen szólva: az élet maximuma a halálban érhető csak el és ezért a tökéletes dráma csak tragédia lehet; az életértékeket csak a halál hősiessé emelésével lehet átmenteni. Az értékes élet tragikus látása az esszékorszak metafizikai szférájában már nemcsak egy műnemen belül, hanem a művészetre általánosítva fogalmazódik meg. A tragikum a metafizikai rétegben "fetisizálódik", tragikus életérzéssé fokozódik, megerősítve a lukácsi létérték dualizmust; tovább mélyíti a fiatalkori esztétikai típusú nembeliség divergáló jellegét:

"Amikor az életben kicsinyesen, csúnyán vagy esetleg rettentő fájdalmak és kegyetlenségek között pusztulnak el a legfőbb életértékek, akkor örömrésznek kell származnia abból, ha a nagyszerű halál van ábrázolva. ... A tragédia tudatossá teszi az életprocesszusokat és szembenézi velük, megérteni szükségességüket mámoros, intellektuális öröm. A tragédia emellett - ez hatásának lényege - kondenzált erejénél fogva magában az életben soha meg nem nyilvánuló életgazdagságot és intenzitást foglal bele a tragikus élménybe; a tragédia emberének az életben megfelelő embert - éppen elbukása által - messze legmagasabb elgondolható lehetőségei fölé emeli."¹²

2.2. A drámakönyv esztétikai kategóriái

E tárgyréteg teóriájának másik alappillére a forma kategóriája, mely objektum és szubjektum, befogadó és alkotó, esztétikai alany és tárgy egymásra vonatkoztatásának közös fókusza.

"Az igazán szociális az irodalomban: a forma.

A forma teszi a költő élményét másokkal, a közönséggel egyáltalán közölhetővé, és - elsősorban legalább - ez által a közölség által, a hatás lehetőségére és a tényleg beálló hatás által válik igazán szociálissá a művészet. Persze, ennek alkalmazásában sok a nehézség, mert éppen a forma nem válik soha tudatos élménnyé a felvevőben, és az alkotóban sem mindig. A felvevő csakugyan azt hiszi, hogy tartalmak hatottak rá, és nem veszi észre, hogy aminek segítségével csak észrevenni is képes volt, amit tartalomnak hisz: a tempó, a ritmus, a kiemelések és elhagyások, a fények és árnyékok elhelyezései stb., hogy ez mind forma, mind része a formának, mind út, ami a formához, mint láthatatlan középponthoz vezet."¹³

Az alkotóban is ritkán válik tudatossá a forma. Hiszen az alkotónak élményei és technikai problémái vannak, de LUKÁCS szerint, minden élményátélésnek van egy a priori mozzanata:

"Az igazi művész igazi formája: állandó a priori a dolgokkal szemben, valami, ami nélkül még észrevenni sem volna képes őket."¹⁴

Az alkotó ezen a priorja egyfajta életfelfogás, világnézet, lelki valóság, mint a forma legbensőbb lényege. LUKÁCS szerint bizonyos életfelfogások csak bizonyos időkben léteznek, szociológián meg határozottak. Az életfelfogás, a világnézet magával hoz bizonyos formákat és másokat eleve kizár, tehát a forma is szociálisan meghatározott.

A forma itt még szociológiailag determinált, szemben a Megjegyzések az irodalomtörténet elméletéhez koncepciójával, ahol a forma már idő- és korfeletti kategória is.¹⁵ A fenomenológiai tárgyrétegben az esztétikai tárgy és alany egymásra vonatkozásának problémaköréhez tartozik a hatás, mely LUKÁCSNÁL az irodalom külső szociális meghatározójaként szerepel. Mivel a hatásnak szociális okai vannak, így vannak korok, melyek egyes drámai műfajoknak különösen kedveznek. Mint már említettük: LUKÁCS szerint a dráma virágzásának az osztályhanyatlás kora kedvez, így a kapitalizmus "drámai korrá" vált:

"Azok az idők ilyenek, amikor az élet teljesen problematikussá válik, s így az etikai ember számára az életnek meg kell szűnnie legfontosabb értékeivel, azok

javára, a már vagy még halálra ítélték javára fog eldőlni az értékelés: megszületik a szép halál ideológiája.”¹⁶

LUKÁCS a drámát olyan írásműnek tekinti, melynek célja a tömeghatás.¹⁷ Ez magával hozza szűk terjedelmét és ezzel együtt azt is, hogy az életet csak mintegy szimbolikusan jelzi kontúrjaival. Részletesen elemzi a dráma által megjelenített élet és valóság problémáját. Olyan kulcsfogalmakkal körülírva, mint a konfliktus, tragikum, tipikusság, intenzív totalitás, szabadságra törekvés - azaz az egyetemességre törekvés kulcsfogalmaival. A dráma LUKÁCS szerint: "az akarat költészete ... drámaivá egy embert és sorsát csak akaratának megfeszülése tehet. ... mert csak akaratában és akarat szülte cselekedeteiben nyilvánulhat meg közvetlen energiával az ember egész lénye.”¹⁸ Az akarat megnyilvánulása a küzdelemben, a konfliktusban tükröződik leginkább. A drámai konfliktus általánossága LUKÁCS szerint megköveteli a tipikusságot: "ha egy ember szerepel benne, kell, hogy az embert (vagy legalább egy bizonyos emberfajtát) reprezentálja, szimbolizálja; ha valami történik vele, kell hogy az az életét illetve annak az emberfajtának tipikus életét, sorsát jelentse. És kell, hogy az az ember és az a sors a számba jövő tömeg számára tipikus ember és tipikus sors legyen.”¹⁹

A tipikusság kategóriája mellett az intenzív totalitás hasonlóan fontos esztétikai kategóriája a drámairodalomnak: "a dráma tartalma az egész élet, egy teljes tökéletes, magában zárt univerzum, ami az egész életet jelenti, ami maga az egész élet kell hogy legyen. Ezen univerzum ábrázolására való eszközei azonban térben és időben rendkívül korlátozottak. Adrámának lehetőleg kis helyen, korlátozott számú személlyel kell egy egész világ illúzióját keltenie.

... minél kevesebb eszközt használni, és mégis minél többet magába foglalni. Ez a terjedelmi korlátozottság mind a történetnek, mind a benne szereplő emberek rajzának stilizálására kényszeríti a drámát; az élet gazdaságának érzéki ereje helyett - a mindig fogalmi, az elvontság felé hajló - általánosítás, a részletek elhagyása segítségével hathat csak.”²⁰ Az igazi dráma elé állított esztétikai norma, az intenzív totalitás kategóriáját, mint láthattuk a fiatal LUKÁCS már hasonló értelemben használja, mint a nagy Esztétikában. De ezt az esztétikai kategóriát még csak a drámai műnemnek tulajdonítja, ezzel szemben felállítja az extenzív totalitás kategóriáját, mely tartalmi egyetemességre irányul és az epikára jellemző.”²¹

A forma homogenizáló funkcióját LUKÁCS a rend, a szükségszerűség, az ok-okozatiság meglétével igazolja. A rend, mint a dolgoknak egymással való bonyolult összefüggése kizár minden véletlen epizódot és a dráma mint az egymásból következő dolgok szigorúan megszerkesztett "szükségszerűségi architektúrája"²² áll előttünk. E szükségszerű ok-okozatiság végoka a drámában az alkotó érzése a világgal szemben, pontosabban: a világnézet. De a világnézet nem tartalmi végok, hanem kizárólag formai.²³ Ez a megállapítás szinte azonos a Megjegyzések az irodalomtörténet elméletéhez című írásában a forma lényegéről mondottakkal:

"A világnézet formai posztulátuma minden formának, tehát tartalma tulajdonképpen közönyös: kell a világnézet megalapozásul, de csak világnézet kell, mindegy, hogy milyen.”²⁴

2.3. A dráma lényege: a mély életérzések tudatosítása

A fenomenológiai tárgyréteg harmadik alappillére - a legmélyebb életérzések tudatosítása - szorosan kapcsolódik a nagy Esztétika nembeliség koncepciójához. Lukács a filozófiai jellegű legmélyebb életérzések tudatosításában látja a maradandó dráma célját. Lényegi vonásait: "A dráma hatásának lényege: a legmélyebb életproblémákat közvetlen szimbólumok segítségével nagy tömegekben tudatossá tenni; a legmélyebb életérzéseket nagyon különböző és - a tömegben - lét által - primitívebbé vált emberekben felkelteni."²⁵ E gondolatcsíra a nagy Esztétika terminológiájában valamely emberi lényegre utaló mozzanatot jelent, melyet minden igazi műalkotás hordoz. Az emberiség valamely lényegi problémájával való azonosulás a katarzis, mely révén bárki felemelkedhet a partikularitásból a nembeli létbe, azáltal, hogy a műalkotás létrehoz egy tudatos viszonyulást saját, nembelivé vált lényegünkhöz. A drámakönyvben az emberi lényeg helyett az "életérzések" szinoním kifejezést találjuk. A lényegibb életérzések tudatosítása hasonlóan demokratikus, mindenki számára átélhető folyamat, mint az öregkori Esztétika nembeli létre való eszmélésének folyamata. Mindkét koncepció a tudatosulás, a tudatos viszony létrehozásában látja a művészet, illetve a dráma hatásának lényegét. Éppen ezen alapvető azonosság magyarázza azt a tényt, hogy a fiatalkori esztétikai nézetek közül a drámakönyvben fordulnak elő a leggyakrabban, - mintegy gondolatcsíra, sejtés formájában - azok az esztétikai kategóriák, melyek később Az esztétikum sajátosságágában a nembeliséget körülíró kategóriákként szerepelnek. A drámakönyvben a tipikusság, az intenzív totalitás, a tragikum, a szabadság, a szimbólumban sűrített ábrázolásmód jelentik ezeket az esztétikai normákat, természetesen még nem a művészet sajátosságaként, hanem csupán e műnem: a dráma jellemzőiként.

LUKÁCS szerint e mély életérzések felkeltésére leginkább alkalmas drámai műfaj a sorstragédia, melyben az emberi akarat, a küzdelem mindig a szabadságra irányul. "Az emberi akarat, az ember (bármilyen kötöttnék gondoljuk is el) mindig a szabadság, a magából iinduló cselekvés elvét fogja szimbólizálni."²⁶ A fiatalkori esztétika e gondolata ismét párhuzamos Az esztétikus sajátosságában az emberi lényeg, mint a szabadságra törekvés értelmezéssel.

Véleményem szerint ebben a korai, 24 évesen írt műben már körvonalazódik a nembeliség problematika, bár még igen szociológiai, fenomén jelleggel. A nembeli létező mint a legmélyebb életérzések átéléseként jelenik meg, és ezt a folyamatot segítik az olyan esztétikai normák, mint a tipikusság, intenzív totalitás, tragikum, a szabadság igénye. Az öregkori esztétika nembeliség felfogásának legfőbb mértéke, a szabadsághoz való viszonyulás gondolata is feltűnik e korai műben. Mint a további fejezetekben ez láthatóvá válik, a fenomenológiai tárgyrétegben, a dráma elemzésének kapcsán felfedezett esztétikai kategóriákat két - három év múlva egész művészetfelfogására kiterjeszti. De az általánosabb érvényűség veszélyekkel is jár, eltávolodik az empirikus, szociológiai értelmezésektől és egyre metafizikáibbá válnak ezek a kategóriák.

2.4. A forma empirikus és apriorisztikus felfogása

Megjegyzések az irodalom történet elméletéhez című tanulmányát LUKÁCS esszékorszakában írja. Ekkor már metafizikai problémák állnak esztétikájának középpontjába, de a fent említett 1910-ben megjelent írásmű még részben szociológiai jellegű. A tanulmányból csupán a forma megközelítéseket emelném ki, hiszen a fogalom különböző megállapításokra vezető megközelítése jelzi a fenomenológiai szféra elégtelenségét és ugyanakkor a metafizikával való szembenállást is. A forma fogalmát három szempontból elemezte egymással meg LUKÁCS.

A megközelítések nem állnak ellentmondásban egymással, eltérően SZERDAHELYI ISTVÁN meglátásától.²⁷ A forma háromféle értelmezése akkor nem ellentettje egymásnak, ha nézőpontom az egyetemességre törekvés, az általánosítás szempontja. Innen közelítve a következő, hierarchikusan egymásra épülő és egyre szélesebb forma - értelmezések olvashatóak ki az 1910-es tanulmányból. A hierarchia csúcsa már a nembeli létezőt érinti, mint a végső emberi vonatkozásokat, mint a legáltalánosabbat.

Először a forma, "mint igazán szociális az irodalomban"²⁸ értelmezésben szerepel. A következő gondolatmenettel jut LUKÁCS erre a megállapításra: az irodalom szociális jelenség, ugyanis lényegében közlés, mely társadalmi hatások alatt élő emberből kiindulva hat ugyancsak társadalmi hatások alatt álló emberekre. A hatás lehetőségének keretei tehát szociológiai szempontból vannak körülhatárolva. És mivel az élmények irodalmi közlésének módja a forma, így a forma alapvetően szociális elemet képvisel az irodalomban, mint szociológiai meghatározottságú, történetileg változik,²⁹ empirikus jellegű kategória.

A forma második megközelítésben lelki aktivitás, végső lényegét tekintve mind alkotó, mind befogadó részéről világnézet, egységes nézőpont. LUKÁCS szerint a forma lelki aktivitása ritkán tudatosodik (akár az alkotóban, akár a befogadóban). Hasonlít az intuitív megismeréshez, mely a torzóban is meglátja az egészet, vagy éppen a matériában a formát. "A forma az, ami egy műben zárt egésszé rendezi a neki anyagul adott életet."³⁰ Ilyen értelemben a forma időnkívüli, nem historikus, nem szociológiai, hanem állandó eleme minden esztétikai tevékenységnek, alkotásnak, befogadásnak egyaránt, és formailag a legkevésbé megragadható, apriorisztikus jellegű.

Végül a formát harmadik megközelítésben, egyetemes, metafizikai kategóriaként mint tiszta formát tételezi LUKÁCS. A tiszta forma mintegy szintézisaként az előző kettőnek, egyszerre szociális és aszociális, konkrét és általános, empirikus és apriorisztikus. "Azt mondtuk: a forma a szociális elem az irodalomban, az alkotót és felfevőt összekapcsoló; most hozzá kell ehhez még tennünk: a forma a disszociatív elem is, a költőt és közönségét egymástól a legmélyebb elválasztó princípium."³¹ A tiszta, nagy forma - szemben az elavuló irodalmak formáival, melyeknek erős a szociális kötöttségük a korhangulattal, ezért könnyebben elavulhatnak - "kiválik minden közösségből, téren kívüli és időnkívüli, ahistorikus és aszociális lesz."³² A tiszta forma azáltal marad fenn, hogy eltakarja az alkotóban az élmény csak személyes voltát, "végső emberi vonatkozások sémái"³³ képes közvetíteni. E séma, mely szimbolikus és általános, állandóbb a tartalomnál, hiszen más időkben más tartalmakkal telítődik fel. "A világirodalom minden igazi nagy alkotását, olyant amely évszázadokon át fennmaradt, minden időben másképpen magyarázták az emberek - és éppen

ezért maradhatott fenn. Mert minden ilyen nagy alkotás képes volt tartalmait egy végső sors - összefüggés sémájában koncentrálni, és ezáltal elérni, hogy minden kor a maga (ez alá a séma alá vonható) sors - összefüggését érezze a mű igazi tartalmának.³⁴

LUKÁCS Megjegyzések az irodalomtörténet elméletéhez című tanulmányában nem önellentmondásba keveredik, hanem szándékosan nyitva hagyja a kérdést, miszerint a forma empirikus vagy apriorisztikus jellegű-e. A forma empirikussága az irodalmi alkotások szinkrón szemléletéhez kötött, apriorisztikussága pedig a műalkotások diakrón szemléletekor bizonyított. LUKÁCS ekkor még egy empirikus - történeti apriori forma - fogalomhoz vonzódik, a kettő kibékítéséhez. Itt a forma még nem kizárólagosan metafizikai aspektusú, mely szemben áll az élet jelenségeivel, a megformálendőval. De nem kell sok időnek eltelnie, hogy ezt a gondolatot, mint simmeli közvetítésű "belső megalkuvást" a legmélyebben megvesse. Egy év múlva született írásában A tragédia metafizikájában a forma kategóriája már elveszítve minden empirikusságát, merev mozdulatlanságban és elérhetetlenségben áll.

A maradandó dráma egyetemességét kifejező esztétikai kategóriák - mint a konfliktus, tipikusság, intenzív totalitás, a nembeli létező, mint mély "életérzések", "végső emberi vonatkozások" -- körvonalazódása a fenomenológiai tárgyrétegben még a konkrét, empirikus ismeretekhez kötötten jelennek meg. Ezek a kategóriák itt még eléggé konkrétak, a műalkotásokhoz kötöttek, és csak később, az esszéekorszakban válnak metafizikussá. E tárgyrétegben megjelenő kategóriák tekinthetők az öregkori Esztétika kategóriáihoz a legközelebbállónak, de megoldásukban nyilván különbözőek.

A fenomenológiai tárgyréteg felvetett olyan problémákat, melyeknek empirikus megoldása lehetetlen. Így a művészetben, annak fejlődésében, változásában megfigyelhető törvényszerűségek, állandóságok kérdése megoldatlan marad. Ennek tisztázására mélyebb, filozófiai alapokra volt szüksége LUKÁCSNAK. Azonban mint látni fogjuk a metafizikai, axiológiai rétegben, az általánosságra törekvés nemcsak a konkrét empiriától való elszakadáshoz vezet, hanem szembenálláshoz is, a konkrétumok tagadásához.

A nembeli létező terminológiai variációi a fenomenológiai tárgyrétegben: az ember legmélyebb életérzése, a végső emberi vonatkozás és a tragikus élmény. Mindkét gondolat: a dráma lényegének magyarázata. Bár a tömeg - lét embere ellenpontosodik a mély és végső emberi vonatkozásokat átélt emberrel, de nem áll végtelenen szemben egymással, nem zárja ki egymást a két élettér, mint később a metafizikai és axiológiai szférában. A tragikus élmény, mint az élet legmélyebb szimbóluma szintén életen és művészetben belül marad. Az értékes élet pusztulásra ítéletettségének gondolata csak később fatalizálódik. Így jön létre élet és művészet áthidalhatatlan szakadéka. A tragédia metafizikája című tanulmányában már teljes a szakadás a nembeli létezőt illetően: az ember a tragikus élményben lényegére talál, de a létezés síkján elveszti önmagát.³⁵ Mind a fenomenológiai, mind a metafizikai tárgyréteg az autentikus, értelmes lét egy-egy variációját teoretizálja.

3. A metafizikai esztétikai tárgyréteg az esszé-korszakban

A metafizikai tárgyréteg problémái: a művészet és valóság kapcsolata; hétköznapi és lényegi élet, mint és "az élet" dualitása; valóság és valóságfelettség. A művészet metafizikusait, így a fiatal LUKÁCSOT - az érdekli, hogy a műalkotás szempontjából milyen fix pontokat lehet találni a kifejezendőtől a kifejezettig, a tartalomtól a formált tartalomig; vagy másképpen szólva: a művészet lényegének ismeretére van szüksége minden metafizikusnak, az esztétikai Abszolútumra, ideára. A fiatal LUKÁCS gondolatvilágában filozófia és esztétika itt, ebben a metafizikai tárgyrétegben kerül közel egymáshoz. Minden esztétikai problémának van egy filozófiai vetülete is. A lukácsi esztétika metafizikai tárgykörén keresztül illeszkedik egy-egy filozófiai rendszerbe. Ha a nembeliség - felfogás, az egyetemességre törekvés szempontjából vizsgálom a lukácsi esztétikát, filozófiát, akkor egyértelműen belátható, hogy a fiatalkori lukácsi esztétika alapjában véve platónikus, életfilozófiai hatásokkal tarkítottan. A metafizikai és axiológiai tárgyrétegben a művészet lényegében értéktényezőket hordoz, őriz, valósít meg. Valóság és művészet viszonya így nem lehet semmitmondó utánzás vagy felületes játék, vagy impressziók, hangulatok kifejezése. A művészet LUKÁCSNÁL olyan valóság, amelyben transzcendens értékek jelennek meg, egyfajta esztétikai Abszolútum képében. De ez az Abszolútum nem a valóságban, az életben, hanem vele szemben az igazi, maradandó művészetben található meg. Itt már megjelenik a dualitás, mely közvetlenül kapcsolódik a nembeli létező problematikájához, úgy mint divergáló esztétikai típusú nembeliség felfogás.

A fenomenológiai esztétika tárgyréteg megsejti a művészetek változásában, fejlődésében a maradandó, állandó elem létét, az esztétikai értékeket. De miért hordoz minden maradandó műalkotás ilyen transzcendens értékeket? A lukácsi művészetfelfogás legbensőbb lényege akkor ismerhető meg, ha abból a platóni megállapításból indulok ki, miszerint egy tökéletes világban nem volna művészet. De mivel LUKÁCS saját világát nem tartja tökéletesnek, így a művészet kiegészítőjévé vált a valóságnak abba az irányába, melyet ő tökéletlennek érzett. A művészetnek tehát szükségképpen előfeltétele egy tökéletlen világ, melynek a nagy emberek nagy kiegészítői. Így a művész alkotómunkája a lukácsi metafizikai esztétikában lényegében tragikus, hiszen a tökéletlen valóság és a tökéletes értékeket hordozó művészet dualitását szem előtt tartva a tragikus látásmód megkívánja, hogy valamely értékes emberi tevékenység a valóságban szükségképpen, szinte végzetyszerűn tönkremenjen. A tragikumot az okozza, hogy az értékes élet nem tud érvényesülni a valóságban. Így minden értékes emberi élet tragikus tehát, mert össze kell ütköznie az értelmetlen világ létmozzanataival. Ám e tragikus életfelfogást enyhíti a művészet küldetése, mivel a lényege ebben a tárgyrétegben: hogy az értékre törekvés folyamatát öröknek, múlhatatlannak tünteti fel. A művészet fejlődése, állandó megújulása a bizonyítéka annak, hogy az érték létigénye soha sem fog megszűnni. Ez a gondolat az értékelméleti tárgykörbe tartozik. Az egyetemességre törekvés szempontjából értelmezve LUKÁCSOT a metafizikai és értékelméleti szféra szervesebb, egymásraépülőbb kapcsolatban van egymással, mint bármelyik a fenomenológiai szférával. Interpretációmban a lukácsi művészetfelfogás lényege ebben a metafizikai - értékelméleti létérték dualitásban rejlik; és erre épül az egyéni lét és nembeli lét, értelmetlen élet és lényegi lét,

élet" és "az élet" distanciája. Tehát a világ, dualításokban való szemlélete: azaz Lukács kétvilág - elmélete.

A metafizikai tárgyréteg dominánsan az esszéekorszak írásaiban jelenik meg. LUKÁCS esszéekorszaka 1908-ban kezdődik és 1911-ben zárul.³⁶ Az esszét autonóm műfajnak tekintette, bár világos volt előtte, hogy "Ez az új stílus filozófikusan önkényes".³⁷ 1911-12-ben az esszéforma teljesen idegenné válik számára, 1912 és 1916 között egyetlen esszét sem ír. A LUKÁCS - szakirodalom elfogadott tényként kezeli, hogy az esszéekorszak írásai személyes életrajzi élményekhez kapcsolódnak.³⁸ Bár a metafizikai tárgyréteg felvetései a legerőteljesebben az esszéekorszakban jelentkeznek, de emellett az esszéekorszak után született több tanulmány alapkérdése szintén metafizikus. Így A tragédia metafizikája, A nem - tragikus dráma problémája, A lelki szegénységről és az Előadás a festészetről című 1911 és 1913 közötti írások is e tárgykörbe tartoznak. E tárgykör dualitás - sorozatának végső és legáltalánosabb megközelítése: a lét - érték distanciája, mely A heidelbergi művészetfilozófia és esztétika alapgondolataként szintén metafizikus ihletettséggű, de értékelméleti - etikai alapon megoldott.

3.1.A kétvilág - elmélet

A metafizikai tárgyréteg LUKÁCS által említett filozófiai "önkényessége" mögött egy jellegzetes, a fiatal LUKÁCS filozófiai attitűdjére jellemző beállítódás látható: két világban való gondolkodás, két világban való élni akarás. A továbbiakban LUKÁCS kétvilág - elméletén - mint egy gyűjtőfogalom alatt - értem mindazokat a dualításokat, melyeket az esszéekben és a fent említett tanulmányokban mint antipólusokat felsorol. E két pólus alá rendelődik minden ekkori írásának különböző megfogalmazású alapproblémája. Így az "élet" és "az élet", a "relatív" és "abszolút" élet, állandóság és változás, élet és művészet. Végül a lét - érték dualitás, mely mint már említettük, az értékelméleti szférára utal. E "kétvilágban" való látás egyértelműen platónikus eredetű. HERMANN ISTVÁN Lukács György élete című monográfiájában az esszéekorszakot hasonlóan platónikus ihletettséggűnek véli.³⁹ Lukács e kétvilág - elmélet dualitásainak megállapításánál megáll az esszéekben. Az esszéekorszak utáni 1911 és 1913 között íródott tanulmányokban és az 1914-15-ben íródott A regény elmélete című könyvében e két világ szétesettségét próbálja feloldani valami új, minden régít elsöpörő nagy egységben, rendben, totalításban, homogenitásban. Szinte kétségbeesetten próbálja a realitás világával összeegyeztetni a platóni ideák lényegi világát. Azokhoz a kultúrákhoz vonzódik, melyekben létezett a "lét spontán teljessége",⁴⁰ szemben a "számunkra kiméretett világ"-gal, ahol a művészet: "már nem képmás, hiszen minden mintakép elmerült; teremtetett teljesség immár, mert a metafizikai szférák természetes egysége mindörökké szétszakadt."⁴¹ E vonzó kultúrák: az ókori görögöké, a primitív kereszténységé. E kétvilág - elméletek különböző megközelítései végül a lényegi különbségig vezetnek a fiatal Lukácsot: a létérték dualitásának "felfedezéséig". E végső kérdés a heidelbergi kéziratok szerzőjét foglalkoztatja leginkább. A létérték ellentétének ihletője HANÁK TIBOR értelmezésében MAX WEBER, aki hasonlóan érték és valóság, érték és tény dichotómiában gondolkodott.⁴² MÁRKUS GYÖRGY "életfilozófia és kantianizmus" szintéziseként láttatja a Művészetfilozófiában megfogalmazott filozófiai alapproblémát.⁴³

E filozófiatörténeti toposzhoz: létezés és értékesség kettéválásának gondolatához nyilván több filozófust is felsorakoztathatunk: LUKÁCS kortársai és kedvelt filozófusai közül is. A gondolat tehát beépült a fiatal LUKÁCS esztétikai felfogásába, e szervessé válásnak azonban kedvező feltétele: a kétvilágban való gondolkodási attitűd - mely platónikus eredetre vezethető vissza. A kétvilág - elmélet esztétikai vonatkozásai a metafizikai tárgyrétegben a fenomenológiai szférában megsejtett "nembeli létező" problematika folytatása, mely mint mély "életérzések", "végső emberi vonatkozások" értelmezésében fordult elő a második fejezetben. A dráma könyvben a nembeli létező létét és értékét a tragikus szituációban, a dráma lényegként mutatta meg LUKÁCS. A metafizikai tárgyrétegben a nembeli létező és létezése közötti dualitás kimondása válik tragikus gondolkodói élménnyé. Hiszen szeretné, hogy ez a világ ne olyan legyen, amilyen, de "amilyenségét" mégis tudomásul kell venni, azonban nem kizárva "másmilyenségének" lehetőségét

3.2. A kétvilág - elmélet dualitásai

Levél a "Kísérlet"-ről esszéjében maga LUKÁCS jogosítja fel az utókort arra, hogy az esszékből, a kritikákból ne csak a kritika tárgyát vegyük észre, hanem a kritikus vágyaira, "beleálmodásaira", sajátos értelmezői "újraelrendezésére" is következtethetünk. Mivel éppen e kritikus szubjektum avatja az esszét, a kísérletet művészetté.⁴⁴ Tehát lényegi mozzanatai a kritikának: a tárgyválasztás, a problémafelvetés, a megközelítés és magyarázat módja. LUKÁCS ezen új művészeti műfajt teremtő gesztusát a szakirodalom élet és művészet ellentétének feloldásaként értelmezi.⁴⁵ Mivel az élettel szemben a művészet jelenti a lehetőséget a teljességre, önmegvalósításra, harmóniára, így LUKÁCS megtalálta a kapcsolatot élet és művészet között az esszé műfaja által. A szakirodalom e meghonosodott felfogásával egyetérteni nem tudok, hiszen LUKÁCS az esszé műfajáról írva többször is világosan leírja: "a kritika: művészet",⁴⁶ "intellektuális költemény".⁴⁷ Ellenvetésünket alátámasztja a Rudolf Kassner - esszéiben kifejtettek is: mely szerint a művészetben két alkotó típus létezik: a művész, mint a "költő", s "vatesz", az alkotó és a kritikus mint "platónikus".⁴⁸ Másrészt élet és művészet ellentétének feloldási kísérlete: - nem az esszével - hanem a gesztussal történik. "A gesztus az egyetlen, ami az életet kifejezi... A gesztus talán ... a paradoxon, az a pont, ahol összeérnek valóság és lehetőség, matéria és levegő, véges és határtalan, forma és élet. ...A gesztus - egyszóval - az az egyetlen ugrás, amellyel az abszolútumok lehetőkké válnak az életben".⁴⁹ A gesztus az életet művészetté formálhatja. A lukácsi kétvilág beállításból szükségszerűen következik, hogy a megformált, műalkotásként megélt élet csak tragikus lehet.

Mint már említettem, a fiatal LUKÁCS esszéinek elemzése során több, a kritikusra utaló mozzanat kiolvasható és erre éppen ő hívja fel a figyelmet. Így talán nem túl nagy tévedés az az álláspont, miszerint egy-egy esszé tárgya, az elemzés, a nézőpont nem a tárgy által determinált, hanem a fiatal gondolkodó probléma-érzékenységet is hűen tükrözi. Így a metafizikai tárgyréteg kétvilág - dualitásai éppen annyira Lukácsé, mint amennyire a kritika tárgyához is tartoznak. Ebből az értelmezői aspektusból közelíték a továbbiakban az esszék és a tanulmányok kétvilág - elméletéhez.

A művészetben tehát kétféle alkotói típus létezik: a költő és a platónikus; és "minden platónikus a költőről beszélve mondja el legdöntőbb szavait".⁵⁰ LUKÁCS

és ADY viszonyát illetően kedvelt megközelítési módja ez a kutatóknak.⁵¹ Témám szempontjából az Adyról szóló Új magyar líra című 1909-ben írt tanulmányából nem a költőre vonatkozó fejtegetések helyességét elemzem, hanem a kritikus "önmegértés"-re következtetek, hiszen minden platónikus alapmagatartása: mások megértésén át közeledni önmaga felé.⁵² LUKÁCS megértette ADYNAK a magyar valósággal kibékülni nem tudó gesztusát. Elfogadta olyannyira, hogy mindenféle kompromisszumot megtagadott; és csak megerősítette romantikus antikapitalizmusának mindent tagadó voltát. A megtagadott ténylegességre, valóságra milyen más realitást tud teremteni ADY illetve LUKÁCS? Milyen a megálmodott lehetőség az ADY - tanulmányban? Melyik a kétvilág - elmélet másik pólusa ebben a tanulmányban? A másik lehetőségi világ: a forradalom, mely csak "lelkiállapot", "vágyódás", "nem felel meg neki a valóságban semmi".⁵³ Így lesz a tragikusan kettészakított világban ADY a "forradalom nélküli magyar forradalmárok poétája".⁵⁴ Így vágyódik LUKÁCS is a megálmodott lehetőség szocialista utópiájára, mely más megálmodott lehetőségek közül csupán az egyik. "A szocializmus csak forma itt, amelyben érzései formára találhatnak..., ez az egyetlen lehetőség, ami még van."⁵⁵ - írja LUKÁCS ADYRÓL, de egyúttal korábbi és későbbi önmagáról is ugyanezt állítja. Korábbi énje hasonlóan reményteljesen tekint a szocializmusra A modern dráma fejlődésének történetében: "A szocializmus rendszere és világnézete, a marxizmus, szintézis. A legkegyetlenebb és legszigorúbb szintézis - talán a középkori katolicizmus óta. ...Hogy az ő (a szocializmus - a szerző) művészetük nem lehet más, mint a nagy rend művészet, a monumentalitásé."⁵⁶ E reményteljesség 1910-ben, az Eszttikái kultúrában már megkérdőjelezett: "A proletárságban, a szocializmusban lehetne az egyetlen remény. Az a remény, hogy barbárok jönnek, és durva kezekkel tépnek szét minden túlfinomodottságot ... De amit eddig láttunk, nem sok jót ígér. A szocializmusnak, úgy látszik, nincsen meg az az egész lelkét betöltő vallásos ereje, amely megvolt a primitív kereszténységben."⁵⁷ HERMANN ISTVÁN "misztikus teljességi"-nek nevezi LUKÁCS szocializmus képét. De joggal nevezhetnénk ezt a képet platóni ragyogású ideának, egy sajátos vallásnak is. Mint a későbbiekben kitarunk rá, a fiatal Lukács kétvilág - elméletének valóságfeletti pólusába hol a szocializmus kap helyet. hol a primitív kereszténység. hol az antik kultúra. E kultúrákhoz való lukácsi vonzódás oka két úton közelíthető meg. Egyrészt - mint már utaltunk rá a 3.1. fejezetben - e kultúrák korábban megvalósult a "lét spontán teljessége", a valóság nem szakadt ketté. Másrészt e kultúrák teremtették meg azt a művészetet, mely zárt, megformált, homogén, rendezett; szemben saját korának túlfinomodott, dekadens művészetével. A kétvilág - elmélet valóságfeletti pólusába behelyettesíthető - konkrétan különböző, de lényegében azonos - kultúra - ideálok LUKÁCS metafizikai hajlandóságát tükrözik, melynek megnyilvánulása a bizonyosságra törekvés, a "kell hogy legyen" gondolkodói sajátosság. Kell, hogy legyen olyan kultúra, mely ezeknek a lukácsi feltételeknek eleget tesz. A kétvilág - elmélet valóságfeletti pólusába helyet kapó néha eltűnő majd újra felerősödő szocializmus - kép platóni ideaként való felfogása teljesebb megértését adja a von LUKÁCS - LUKÁCS elvtárs váltásnak. Az életmű alapproblémájára, az értelmes élet keresésére és megtalálására 1918. decemberében ez az út realizálódott a történelemben LUKÁCS számára. Az utókor számára zavaró a hirtelen váltás és azért retusálták a fiatal LUKÁCSOT már ebben az időben tudatos és meggyőződéses,

MARXOT olvasó kommunistának, holott misztikus szocialistának, platóni utópistának tartható csupán.

A Kierkegaard - esszében egy másképpen megfogalmazott dualitással - a hétköznapi megélt élet, mint relatív élet és a megformált élet, mint Abszolút élet szembeállításával - találkozunk. Az életet megformálttá teheti egy gesztus kiválasztása és ahhoz való hűség. A gesztus a metafizikai értelemben kettészakított világot teljessé, egységessé teheti. Kierkegaard-i választás kell az élet "vagy-vagy" formája és az "így is, úgy is" között. KIERKEGAARD és LUKÁCS dilemmája is egyben: hogyan lehet és kell "fix pontokat megállapítani az élet szüntelenül ingó átmenetei között. ...Abszolútumokat látni az életben és nem sekély megalkuvásokat".⁵⁸ Bár LUKÁCS minden szimpátiája a megformált életé, keserűen de mégis megállapítja: "És a KIERKEGAARD heroizmusa ez volt: formát teremteni akarni az életből. Becsületessége: választakat látni, és végigmenni a választott úton. Tragédiája: hogy élni akarta azt, amit élni nem lehet."⁵⁹ A kétvilág - elmélet relatív - abszolút élet ellentétében LUKÁCS itt tagadja az abszolút módon élés lehetőségét.

Levél a "Kísérlet"-ről című esszében, - melyet közvetlenül a Kierkegaard - esszé után írt - a probléma, más megfogalmazásában és megoldási módozattal ugyanaz. Itt az "élet" és "az élet" variációban "az élet" tagadása már csak részleges: "az élet és az élet, és mindegyik egyformán realitás, de egyszerre csak az egyik lehet az."⁶⁰ Az "élet", - mely számára csak a dolgok, tények kuszasága létezik - kizárja "az élet"-et, mely az emberi lélek legmélyén meglévő összefüggéseket, életérzéseket, mint az élet lényegi vonatkozásait hordozza. A művészet hivatásáról írottak párhuzamosak a drámakönyvben a dráma lényegéről (II. fejezet) állítottakkal. Azaz a művészet kifejezi e vágyott lényegi létet egy "sorsviszony" szimbólumában, tudatossá teszi a vágyódást az igazi lét után a befogadóban.⁶¹ A duálisan kettévált világnak tehát egyik hídja, összekötő eleme: a művészet.

A tragédia metafizikájában az alapprobléma ismét felvetődik, jelezve, hogy az esszékorszakban fellelhető megoldási variációk nem elégitették ki LUKÁCSOT. A kérdés: hogyan lehet valóságosan is megélni a lényegi létet, "hogyan válhat a lényeg elvenné"?⁶² "A valódi élet sohasem valóságos, sőt mindig lehetetlen az élet empiriája által. Banális ösvényein felvillan, villámként felszikkázik valami. Valami megzavaró és csábító, veszedelmes és meglepő - a véletlen a nagy pillanat, a csoda. Gazdagodás és megzavarodás: nem lehet tartós, nem lehet elviselni, magaslatain - saját életünk, saját végső lehetőségeink magaslatán - nem tudnánk élni. Vissza kell hullanunk a homályba, meg kell tagadnunk az életet, hogy élni tudjunk."⁶³ Egy szóval: aki megtalálja magát a lényeg síkján, elveszti önmagát a létezésben. Ennek ellenére az emberi egzisztencia vágya, hogy a közönséges életben periférikusan átélte önmagunkból ráébredjünk "emberré válásunk nagy pillanatára", saját lényegünk ideájára: "...az ember vágya önnönvalóságára. Az a vágy, hogy a lét csúcsát síkságos életűttá, értelmét mindennapi valósággá váltsa".⁶⁴ Azonban minden vágy, ha beteljesedik, megsemmisíti a vágyat. Így a realitás, a megélés síkján csak a vágy marad a lényegi élet iránt. Ezt a vágyat hivatott hordozni a művészet és minden ember számára átélhetővé tenni. E vágyat jelenvalóságként jeleníti meg a művészet, a kétvilág pólusait egymásnak feszíti. E megfeszítettetés szükségképpen tragikus. Így lesz a lukácsi metafizikai művészetfelfogás esztétikai értékkategóriája a tragikusság, a tragikus látásmód. Az igazi művészet tragikusságának modellje: az alkotó kiemeli a közönséges életből annak

rejtett magvát, szemlélhetővé teszi a lényegiség valamely mozzanatát. Minden igazi műalkotás tragikus élményt hordoz magában: a kétvilág egyesíthetetlen dualizmusát és az egyesítésre tett kísérlet kudarcát. A tragikus látásmód mondja ki a legmélyebb ítéletet a hétköznapi élet felett.⁶⁵

A tragikum, mint a lukácsi művészeteória esztétikai értékkategóriája: az autentikus élet meg nem valósíthatóságát jelenti a valóságban; jelenti a kétvilág - elmélet dualitásának végső kimondását; jelenti a lényegi élet utáni vágy soha meg nem szűnését; e vágy művészet által való megjelenítését és a művészi fikcióban e kétvilág egyesítésének szükségszerű tragikusságát. A művészet tragikus lényege tehát a metafizikai tárgyrétegben a fenomenológiaihoz hasonlóan ismételt nembeli létező megélésének problémájára épül. Annak egyfajta megoldása azáltal, hogy a fiatal LUKÁCS önmagát többször is megismételve, más nézőpontokból közelítve, több alkalommal azonos következtetésre jut: hétköznapi és lényegi élet kettéválasztásának megállapításához.

A fenomenológiai tárgyrétegben, a drámakönyvben a dráma lényegének tulajdonított tragikum és a metafizikai tárgyréteg kétvilág - elméletének tragikus dualitása: nem ugyanaz. A fiatal LUKÁCS tragikumelméletének interpretálói többnyire egységesnek látják e két tragikumfelfogást. Egyetértek VERES ANDRÁS: A fiatal Lukács tragikumelmélete és a magyar irodalom című tanulmányának következtetésével, miszerint a drámakönyvben a tragédia "a dráma igazi megvalósulása", s a tragédia: "valamilyen élethelyzetet emel művészi magaslatra"; míg a metafizikai tárgyrétegben a tragikum a lényegi élet megvalósultságát kifejező, egyedül lehetséges szimbólum.⁶⁶

Az első fejezetben vázolt lukácsi átfogó - környezetet, kort, kultúrát - tagadás új művészetfelfogást teremt. Az új művészetfilozófia alap gondolata: a platóni emelkedettségű, lényegi világ tragikus ütköztetése az empirikus valósággal. Az igazi művészet a lényegi lét utáni vágyat őrzi meg, s teszi mindenki számára elérhetővé. E koncepció egy másik filozófiatörténeti toposszal és érintkezik: a "van" és "kell" ellentétpárral. A "van" az empirikus valóság, a relatív élet. A "van" nem transzcendens, nem metafizikai; de jelentése, értelme már igen. A metafizikai tárgyrétegben LUKÁCS nemcsak a "van"-tól a "kell"-ig utat járja be, hanem fordítva: küzd azért, hogy a "Sollenből" "van" legyen. Mindebből logikusan következik, hogy a lukácsi új művészetfelfogásban a mű felveszi magára mindazokat az attribútumokat, mellyel a lényegi világ bír. Így a "Sollenből" a "van" felé csak az esztétizáló út létezik a fiatal LUKÁCS számára. A művészet arra predestináltatott a lukácsi gondolatvilágban, hogy megvalósítsa a létező lényegét: valami nagy szintézisben, teljességben, totalításban, szilárd rendben. E törekvés metafizikai módszert igényel: állandóságok, szubsztanciák, abszolútumok keresését. A metafizikai tárgyrétegben a művészet létének feltétele: "a világ széthullottsága és elégtelensége."⁶⁷

A lukácsi esztétika e tárgyrétegének kétvilág dualitásaira tett feloldási kísérleteinek elégtelenségét két okban látom. Az egyik: LUKÁCS a szubjektum, a személyiség egyéni önmegváltásának lehetőségét járja körül. A belső megváltásban bíz, s nem veszi észre, hogy a puszta tagadása a kor társadalmának - nem elégséges alap az értelmes, autentikus egyéni lét megélésére. A másik ok: a csak esztétizálás, az átfogó társadalomfilozófiai gondolkodás hiánya. Annak a felismerésnek a hiánya, miszerint egy elidegenedett társadalomban a személyiségre, értelmes életre, autentikusságra

törekvés a társadalmi viszonyok miatt szükségszerűen csak tragikus vagy "bornirt" beteljesülés lehet. E "felfedezés"-re A társadalmi lét ontológiájában jut el LUKÁCS, fiatalkori önmagát is megértve.

4. Az axiológiai tárgyréteg a heidelbergi kéziratokban

A fiatal lukácsi esztétika harmadik tárgyrétege a kétvilág -elmélet végső dualitására, a lét - érték ellentétre épül. Míg a metafizikai tárgyrétegben esztétikai és filozófiai kérdésfeltevések keverednek, addig ebben a tárgyrétegben esztétikai és etikai problémák találkoznak. A metafizikai tárgyréteg egy lényeges probléma megoldásával adós maradt: a művészet fejlődésének lényege megmagyarázatlan maradt. Az axiológiai tárgyréteg eddigiektől eltérő "felfedezése" az, hogy a művészet lét - érték dualitáson belül érték - tényezőket hordoz és valósít meg; rajta keresztül örök emberi értékek jutnak kifejeződésre. Ebben a tárgyrétegben az esztétikai Abszolútum nem a forma (mintahogy a fenomenológiai szférában), nem is a tragikum (ahogy a metafizikában), hanem ez az Abszolútum az értékesség síkjában van.

Az axiológiai tárgyrétegben az értékességnek alárendelődik mind a forma, mind a tragikum.

4.1. A lét - érték, mint végső dualitás

Tehát LUKÁCS a tragikusság kategóriája fölé egy még általánosabb dualitást rendel. Minden művészeti alkotás lukácsi lényege a tragikum, ám az ok: az értékmozzanatoknak a létmozzanatokkal való szükségszerű ütközése. Mivel az értékesebbre törekvés egy múlhatatlan vágya az emberiségnek, az érték létigénye így mindig megújítja a művészetet, ez fejlődésének hatóereje. Az értékek hívják elő vagy temetik el a műalkotásokat, attól függően, hogy melyik kor milyen értéket preferál. A viszonylagos értékek mellett a lukácsi Abszolútumokra vágyódó gondolkodásmód önértékel bíró, értékeléstől függetleneket is tételez. E tárgyréteg a metafizikai tárgyréteg platonikussága után dominánsan kantianus hatást mutat, megőrizve a kierkegaard-i életfilozófiai és platonikus kétvilágban való beállítottságot. A kantianus szemléletre utalnak a Művészetfilozófia bevezető sorai: "...mit is jelent tulajdonképpen, hogy műalkotások léteznek, azt kell mondanunk: vannak bizonyos képződmények, amelyeket emberek alkottak, amelyek, noha magukon viselik az őket létrehozó személyiség jegyét, tőle függetlenül, tisztán önmaguk által immanens forma - anyag komplexusok saját ereje által képesek közvetlen hatásokat kiváltani; hatásokat, melyek a maguk élményszerű lényege szerint nem különböztethetők meg élesen a mindennapi élményvalóság hatásaitól, amelyekben azonban - már ismereteinknek ezen a fokán is - egy normatív magatartás, egy értékre való vonatkozás elemei jelennek meg. A műalkotás ... felépítésének immanens önmagában való teljessége és hatásának közvetlen, mégis normatív módja jelenti a lényegét. ... ebben a műben látjuk az esztétika tényét, s belőle kiindulva kíséreljük meg - kanti kérdésfeltevéssel - felépíteni az esztétikát".⁶⁸ A Művészetfilozófiában az élményvalóság szubjektumát (mint a valóságos, empirikus, közönséges egyént) összefüggésbe hozza a normatív szférák (mint a kétvilágban meglévő kantianus valóságáfeletti pólust) általános érvényességű szubjektumával. Így a befogadás lényege LUKÁCSNÁL: "a receptivitás lényege; a

vágy, amely az embereket a művészethez vezérli, egy az életben hiába keresett, önmagában teljes világ megtalálni akarása... a művészetnek az a paradox beosztás jut..., hogy olyan normatív és általános közvetlenséggel rendelkezzen, olyan objektív és egyén feletti értékkel bírjon, amely egyrészt szükségszerűen össze van kötve negvalóságának szubjektív folyamataival, másrészt viszont lényegét tekintve érintetlen marad tőlünk.⁶⁹

A heidelbergi művészetfilozófia és esztétika harmadik fejezete A műalkotás történetisége és időtlensége az esztétikai értéket mind paradox jellegűt elemzi. Az esztétikai érték sajátossága, hogy érték és értékmegvalósulás teljes egysége.⁷⁰ "... az esztétikai érték csak akkor van jelen, ha megvalósult; hogy semmiféle hozzá vezető, őt megközelítő folyamat nem tarthat igényt értékre - hanem csak az elért műben, a megvalósult értékben van jelen az örökké és időtlenül érvényes mozzanat".⁷¹ Az esztétikai érték, mint teremtett érték oldja fel a valóság és valóságfelettség lét - érték dualizmusát. Az esztétikai érték másik paradox vonása, hogy van egy időbeli - történelmi korhoz kötött aspektusa, melyben a mű megvalósul; és a megvalósult műnek van egy időtlen - általános érték aspektusa is. LUKÁCS problémafelvetése: hogyan egyeztethető össze a műalkotáson belül az időbeli - történelmi és örökkévaló érték?⁷² Megoldás kétvilág beállítottságban fogalmazódik meg: minden kettéhasadt korra a szenvedés, a harc a jellemző. A valóság és e valóság utópikus beteljesülésének a vágya mindig korhoz, konkrétumhoz kötötten jelenik meg. De az emberi szenvedés, küzdelem a vágy beteljesüléseért: általános emberi, örök kánon.⁷³ A művészet örök tartama ez, az ember bensőjének örök, időtlen lényege és annak korhoz kötött gyötrődő megvalósultsága az esztétikai érték az axiológiai tárgyrétegben.

4.2. A divergáló esztétikai típusú nembeliség

A heidelbergi kéziratok LUKÁCSA a világ kettéhasadt állapotát mint szükségszerű tényt adottként, realitásként, szinte "elfogadott" társadalmi alapállapotként értelmezi. Ezt az elfogadást bizonyítja LUKÁCS disszonancia viszonyfogalma: "A disszonancia ... az a viszonyfogalom, amely (az alkotó formára törő élményében) kapcsolatot teremt az átélt és az utópikus valóság között: a disszonancia, formája szerint, a mű valóságának előfeltétele, mivel az ő révén válik lehetővé minden, a műben előforduló dolog teodiceiaszerű, azonos létezés - és értékintenzitása".⁷⁴ A disszonancia a mű előfeltétele, viszont a disszonancia létének előfeltétele a kettéhasadt világ, a kétvilág - elméletben való gondolkodás. Azaz a fiatal LUKÁCS szerint a művészet létezésének feltétele: a kettéhasadt kor, a valóság és a vágyott, lényegi, értékes lét közötti különbség. A lényegi, értékes létre utal mindig a művészet, melynek legfőbb esztétikai értéke: az örök emberi szenvedés, tragikum bemutatása. A disszonancia viszonyfogalma érvényesül mind az alkotói, mind a befogadói magatartásban, ennek terminológiai variánsa az "ugrás lehetősége". Az alkotó empirikus személyiségéből kilépve az "ugrás lehetősége" által normatív - időtlen személyiséggé változva, öröklétvágytól vezérelve hozhat létre műalkotást.⁷⁵ A befogadó "egész embere" hasonlóan a műalkotásra irányuló ugrás révén emelkedhet a normatív szférák általánosságába. Azonban a szubjektumnak elkerülhetetlenül "ember egésze" mivoltából vissza kell hullania ismét a mindennapok nyomorúságába. Miért? "A döntő ok azonban mégis magában az élményvalóságban a lényegében rejlik: az élményvalóság az ember

számára "természetes" állapot, amelyből erőnek erejével ki kell szabadítania magát, hogy bejusson valamelyik egynemű szférába..., melyből azonban a teremtményszerű dolgok valamiféle szabadesés törvénye szerint mégis egyre visszatérni törekszik. ... A műben teljesül az, ami még a legmélyebb személyes életmegnyilvánulásokból is hiányzik."⁷⁶ A visszatérés kényszere kettős. Kényszeríti a külső világ "embertelenség", s kényszerít egy belső erő, mely az egyént a tragédiától, az önpusztítástól menti meg: "... elképzelhető, ... hogy önmegsemmisítésbe kergeti az egyént, mielőtt világossá válhatna számára, hogy a magában elért egységnek semmi sem felel meg a külvilágban."⁷⁷ A mindennapi élet "egész embere" szembenáll az alkotói, befogadói magatartásban a normatív szférák "időtlen értékeinek" általánosságába emelt "ember egészével". A kettő közötti kapcsolat divergáló jellegű: hiszen az "egész ember" csak a műalkotásra irányuló ugrás révén emelkedhet a normatív szférák általánosságába (a befogadó esetében); illetve az alkotó esetében szintén ugrással, egy elhatározással hagyhatja el az élményvalóságot, alávétve magát az "érvényességi szféra maximáinak, ... az élet szempontjából természet-ellenes módon."⁷⁸

Az axiológiai tárgyréteghen a lét - érték dualításban az értékesség szférája a valóságfeletti, a vágyott. A nagy közvetítő, a hordozó: a művészet. A művészet így lesz kizárólagos útja az egyén partikularitásból, közönségességből való kiemelkedésének. Az ember nembeli léte csupán "kell"-ként jelenhet meg. A "Sollenből" a "van" felé út nem vezet, e két szféra egymás mellett, párhuzamosan létezik. A szubjektumnak van egy "ugrás lehetősége", de törvényszerű a visszatérés a "van" szférába, az "ember egészéből" az "egész emberbe". E dualitás oka itt is - mint azt a III. fejezetben kifejtettük -, az elidegenedett társadalom. Egy elidegenedett társadalomban a tehetetlenség, értelmetlenség, a normák felbomlása, az elszigetelődés törvényszerűen létrehozza ennek - csak utópikus, elgondolt - ellenvilágát. A lukácsi fiataalkori esztétika erre az idegenségre válszolva teremti meg elgondolt, értelmes teória-valóságát. Majdnem tíz éven át küzd azért, hogy e két világot egyesítse. A közvetítő elem, a lukácsi új művészet: melynek végső lényege: e kétvilág dualitásának, divergenciájának enyhítése. De a szándék ellentmond a megvalósulásnak. A társadalmi lét ontológiájában és Az esztétikum sajátosságában jut el arra a következtetésre, miszerint az igazi művészet feladata nem az elidegenedés feloldása. LUKÁCS hiába fordul a művészet misztikus mélysége, a művészetfilozófia felé, ez csak pillanatnyi kiemelkedés lehet számára, csak pillanatnyi megoldás. Amíg a megtagadott ténylegesség (saját polgári társadalma, a mindennapi, partikuláris lét) és a megálmodott lehetőség (művészet, mint a nembeli lét, mint a "kell" szférája) kibékítése lehetetlen, addig a fiataalkori duális, divergáló esztétikai típusú nembeliség is csupán egyik szellemi produktuma marad az elidegenedett társadalomnak. Ez az esztikai típusú nembeliség, mint az igazi művészet nemhogy feloldani nem tudja az elidegenedés jelenségét, hanem még inkább felerősíti létét.

5. A fiataalkori nembeliség felfogás összefüggése Az esztétikum sajátosságában és A társadalmi lét ontológiájában kifejtett koncepcióval

Az esztétikum sajátosságának nembeliségfelfogása feloldja a divergáló, duális jellegét. Nembeliség és partikularitás nem egymást kizáró entitások. Így a szubjektum (befogadó és alkotó) partikuláris és nembeli lény is. A szubjektum nembelisége

lehet spontán, nem tudatos - mint minden emberre jellemző munkavégzés, kommunikáció, stb. -; és lehet tudatos. A szubjektum tudatos nembeli lényvé válásának egyik lehetősége: az esztétikai tevékenység. Az esztétikai tevékenység a katarzis révén olyan viszonyt teremt, mely áthidalja a szakadékot partikularitás és nembeliség között; mivel e viszony az ember lényegére irányul. A fiatalkori esztétikában a szubjektum szintjén a mindennapiság és nembeliség kizáró, merev, divergáló, duális kapcsolata szinte erőszakosan és arisztokratikusan meg akarta semmisíteni a partikuláris szférát. Az öregkori Esztétika lényeges felismerése: e két szféra egymás mellett élésének; divergáló, konvergáló jellegének belátása. A szubjektum megszüntetve megőrzi partikularitását a magasabb szintre emelkedésben és mindez fordított tendenciában is megtörténik: "... A partikuláris egyediség, a nembelihez közeledve, általánosítást hajt végre és tapasztal önmagán, és pedig olyat, amely ugyan lehántja vagy semlegesíti pusztán partikuláris vonásait, de anélkül, hogy ezzel egyénisége valódi sajátosságát megsemmisítené, sőt, ellenkezőleg, azért teszi ezt, hogy egyénisége lényegét erősítse, intenzívebbé tegye."⁷⁹ Itt már szó sincs a partikularitás, mindennapiság negatív értelmezéséről.

Mint említettem az esztétikai tevékenységen belül a katarzis olyan viszonyt teremt, mely az ember lényegére irányul. "A katarzis lényege: a műalkotás és a világ olyan képét tartja a befogadó elé, amelyet ez a sajátjának fogad el, de ugyanakkor egycsapásra tudatára ébred annak, hogy e világról kialakított elképzelései nem vagy legalább is még nem érték el ennek lényegét."⁸⁰ A katarzisban ezáltal a mindennapiság kizárólagossága rendül meg, azzal, hogy a katarzis átélhetővé teszi az emberi nem sorsdöntő, maradandó, de ugyanakkor számunkra való mozzanatait. A katarzis által létrehozott "megrendülés", "megtisztulás" olyan folyamat, mely egy "helyesebben és mélyebben megragadott evilági valóságha vezet vissza".⁸¹ Egyben a mindennapiság és a szubjektum kritikájához is. A katarzis így magába foglal olyan etikai kategóriát is, mint a "kell" (Sollen) kifejeződést, a vágyódást a jobb, értelmesebb után. A műalkotás katartikus hatása egyúttal felébreszti az emberben a nem tudatát, amelyet minden ember lehetőségként hordoz.⁸² Ezért nevezi LUKÁCS a művészetet az emberi nem öntudatának. Az esztétikai tevékenység így - éppen a nembeliséggel, mint nem eredményt, hanem viszonyt létesítő kapcsolatában - a nembeli tudat fejlesztésében és előremozdításában tevékenykedik. Míg az esztétikai szubjektum számára ez a viszony a katarzis révén jön létre, magába foglalva a "kellés" etikai mozzanatát, addig a történelemben a nembeli léthez fűződő viszonyban éppen a "Sollen" mozzanat válik dominánssá. S e viszonyuló mozzanatot hordozza és őrzi és teszi újból felidézhetővé minden maradandó műalkotás. E viszonyulás - megjelenítés révén érthető meg az esztétikum sajátossága és lényege is. LUKÁCS szerint a műalkotásokban fejeződik ki az egyének (alkotó és befogadó) nembeli tudata, azáltal, hogy a műalkotások katartikus - konfliktusos kapcsolatba állítják az emberiség mindenkor objektív létét egy jövőbeli, csak csírájában létező, de vágyott nembeli léttel, az ember lényegével.. A fiatalkori esztétika kétvilág - elméletében a művészet hasonló funkciót kapott: azaz a művészet hivatása ötven év elteltével is a valóságos, adott és a vágyott, értékes lét közötti feszültség felmutatása. Az öregkori LUKÁCS esztétikájának katarzis - központúságát a nembeli létezőtől való elszakíthatatlan volta magyarázza. Ez az oka annak, hogy LUKÁCS csak azokat a műalkotásokat tekintette értékesnek, maradandónak, melyek katartikus viszonyulással felmutatják a "vágyott nembeli létet", és az

"ember lényegére" irányulnak. Kitérőként megjegyzem: azok a műalkotások, melyek nem váltanak ki kataraktikus hatást, elkerülik az emberi lényegre való utalást, talán éppen ezzel is jelzik - negatívan, hiátust keltve -- az adott korr tarthatatlanságát, nem valóságát. Ahogy LUKÁCS számára az avantgarde nem tartozott az igazi, értékes művészet körébe, úgy LUKÁCSOT továbbgondolva éppen katarzis - hiányuk miatt is lehetnek ezek a műalkotások pozitívak, értékesek, hiszen ezzel is éppúgy kapcsolódnak a nembeliséghez, bár ellentétes irányultsággal.

LUKÁCS már Az esztétikum sajátosságában kifejti, hogy a művészet a nembeli létezőt tükrözöttként mutatja be, márpedig akkor a nembeli létező történelmi, ontológiai dimenzióban is nyomunkövethető. A tükrözött nembeli tartalmak a művészet történetében vagy a "művészet szabadságharcában" hordozzák és őrzik az emberek önértékelésének fejlődését, az embernek emberi lényegével való azonosító-törekvést; az emberi nem, a nembeli lét fejlődését a különböző embertípusok, magatartásformák, sorsok bemutatásával. LUKÁCS éppen ezért kettéválasztja a nembeliséget nembeli tudatra és a valós, adott nembeli létre. Mint látható az eddigiekből: a szubjektumot a nembeli tudatra a leghatékonyabb és legdemokratikusabb - mindenki számára elérhető közvetítő - a művészet ébresztheti rá. Mégpedig oly módon, hogy a nembeli szubjektív tudatot szembesíti az adott fejlettségű egyéni és társadalmi léttel. E folyamatban konfliktus keletkezik a vágyott, magasabbrendű lét tudása és a jelenvalóság között. E magasabbrendű lét "tudása" megközelíthető a katarzis révén. A tükrözött nembeli létező művészet által való bemutatása; a művészet, mint a nembeli tudat hordozója az alapgondolatai az esztétikai típusú nembeliségnek.

LUKÁCS A társadalmi lét ontológiájában a művészet által "felfedezett" nembeli lét létszerű megvalósulásának sajátosságait vizsgálja az emberi történelemben. Az ontológiai típusú nembeliség kettéválasztódik egyéni - emberi és társadalmi pólusra. A pólusok között nembeli fokozatokat tételez LUKÁCS. Így a néma nembeliség társadalmi szintjének megfelelően az egyén nembeliség foka az egyediség; a társadalmi lét magábanvalósága az ember partikularitását, míg a társadalom magáértvalósága az ember személyiséggé fejlődését jelenti. Tulajdonképpen e megkettőződött nembeliség, annak fokozatainak ütközése, az ütközések tipikus konfliktusai jelzik egy adott kor társadalmi milyenségét. Ezeket az ütközéses konfliktusokat őrzik meg a műalkotások, magukba sűrítve egy adott kor, társadalom lényegtipikus jegyeit. A nembeli értékek kontinuitását is szolgálják ezzel, mivel mint maradandó szellemi objektívációk egyben érték-hordozók is. A magában való lét szintjén az egyes ember minden gyakorlati döntésében mindhárom tendenciát hordozhatja. LUKÁCS példájával: az ember azért dolgozik, hogy közvetlenül kielégítse egyéni - biológiai és partikuláris szükségleteit, de munkavégzése már a nembeliség tendenciáit foglalja magában. Ha a kettő szétválik, ellentétbe kerül egymással (hasonlóan MARX elidegenedett munkafelfogásához) az egyes ember arra kényszerül, hogy válasszon közülük. De a választás szökösszerűen kapcsolódik a társadalmi mozgástér által adott korlátokhoz. Így nem tulajdoníthatunk a magáértvaló létnek valamilyen felsőbbrendűséget, hiszen az emberi lét szintjén a fokozatok egymás mellett élnek és szükségszerűen nem zárhatják ki egymást. A fiatalkori esztétikai nembeliség felfogás ezzel a felismeréssel maradt adós, és éppen e felismerés hiányában teremtett szakadékot partikuláris és nembeli lét között. E kétfajta, egyéni és társadalmi nembeliség, ezeknek nem egy szinten történő mozgása olyan konfliktusokat teremt az egyénben, melyek kettéválasztják a

valóságot értéktelen és lényegi világra, széthasítják a valóságot lét és érték dualításra (3. 4. fejezet). Emellett kifejezik az egyén magáértvaló válásáért folytatott küzdelem és a társadalmi nembeli fokozatok mély konvergenciáját is.⁸³

A társadalmi lét ontológiájának elidegenedés fejezetében az idős LUKÁCS szinte korábbi fiatal önmagáról alkotta meg az elidegenedés egyik típusát. LUKÁCS szerint az elidegenedés valamely formája létrejöhet akkor, ha a nembeliség társadalmi és egyes emberi pólusai között egyenlőtlen fejlődés megy végbe. Három formát különít el. A nembeliség kettős fejlődésében a társadalom magábanvaló nembeli szintjén létrejövő magáértvaló szubjektumok csak "bornirt" beteljesülések,⁸⁴ és nagy valószínűséggel valamilyen elidegenedési formához vezetnek. A fiatalkori esztétikai típusú nembeliség felfogásban a nembeli, értelmes életet élő ember a társadalmi fejlődés alacsonyabb szintje miatt arra kényszerül, hogy megtagadja saját partikularitását, a mindennapok világát, mivel azt hiszi, hogy az átlag - életfelfogásnak a tagadásával magát a társadalmat is tagadja. Áthidalhatatlan szakadékot lát ezért a fiatal LUKÁCS partikuláris élet és nembeli, lényegi lét között. De a szakadék nem a szubjektum partikularitása és nembelisége között van - ahogy a fiatalkori nézetekben ez tükröződik -, hanem a társadalom magábanvalósága és a szubjektum magáértvalósága között. A kettős nembeli fejlődés elidegenedés - teremtő folyamata még nem tudatosul a fiatal LUKÁCSBAN. Ő csak a szubjektum szintjén próbálkozott partikularitás és nembeliség feloldásával, de mint láttuk, sikertelenül.

Egy másik elidegenedési forma az, melyet MARX és ENGELS által elemzett, drasztikus, a kizsákmányoló munka révén létrejövő elidegenedése reprezentál, pontosabban: az ember ember - létének kiesése abból a létformából, melyet a társadalmi szinten, nembelileg lehetővé vált lét jelentené.⁸⁵

Végül a nembeliség kettős fejlődésének egyenetlen volta miatt létrejött harmadik forma gyökere az a folyamat, mely során a szubjektumban megszüntetik partikularitását és nembeliség széttephetetlen kapcsolatát, és torzító módon beavatkoznak az ember életvitelébe, megsemmisítik partikuláris szféráját valamely csálhatatlan szellemi és erkölcsi közösség vagy valamely "objektív társadalmi jelentőségű ügy feltétlen szolgálata"⁸⁶ nevében. Ez is egy sajátságos elidegenedéshez vezethet, melyre a legjobb példa a sztálini korszak vagy a totalitásra törekvő társadalmak láttelejét adó ORWELL: 1984 című könyve. E három elidegenedési formában érzékelhető a kategória konfliktusteremtő jellege, melyből következően az elidegenedés a nembeli kettős fejlődés szükségszerű, gerjesztő eleme és emiatt szerepe nem teljesen pejoratív,⁸⁷ bár emellett "az ember igazi emberré válásának" egyik legnagyobb akadálya.

Lukács szerint korunk a társadalmiság, a munkamegosztás, az emberi kommunikáció kialakulása óta a magábanvaló fejlődési szakasszal jellemezhető. E fejlődési intervallumban (mely ma is tart) szükségszerűen kialakultak a társadalmi tudatnak olyan formái, melyek nem a meglévőhöz, hanem a Kell-hez viszonyítanak. Ilyen a nagy művészet, a nagy filozófia, amelyek a Kell-hez való viszonyítással jelzik az adott társadalomban az elidegenedés jelenvalóságát; a valós élet és az emberibb, lényegibb élet közötti különbséget. Az eddigi, csodálatosan felépített, hatalmas gondolatfolyam LUKÁCSNÁL akkor kezd "összedőlni", amikor az idős filozófus a magáértvaló társadalmi póluson létrejövő nembeli fokozatot jellemzi. Szerinte a társadalmi mértékben megvalósuló magáértvaló létben (melyet a kommunizmussal

azonosít) megszűnik az elidegenedés. Egyik "költői" kérdésem a következő a lukácsi koncepción belül maradva: vajon az elidegenedés megszűnésével eltűnik a nembeli fejlődés fő gerjesztője is? Az emberiség fejlődése lezárul? Másik "költői" kérdésem: az Ontológiában a nagy művészet feladata az elidegenedés megmutatása -, de mi lesz a művészettel a magáértvaló nembeli létben, ha nem lesz konfliktus, elidegenedett tendencia? Vagy nem fog megvalósulni a magáértvaló nembeliség és lesz elidegenedés, lesz művészet? Vagy a lukácsi gondolatmeneten belül maradva: megvalósul a magáértvaló társadalmi nembeli lét és nem lesz elidegenedés, de éppen ezért a művészet is meghal, eltűnik? A kérdés: kérdés marad.

J e g y z e t e k

1. LUKÁCS GYÖRGY: Curriculum vitae. Budapest, 1982.20.o.
2. Gondolunk:
FEKETE ÉVA: Lukács György esszékorszakának magyar vonatkozásai című tanulmányára, megjelent: Lukács és a magyar kultúra. Budapest, 1982. 47-59.o.
KIRÁLY ISTVÁN: Lukács György Ady -vonala című tanulmányára, megjelent: Az élő Lukács. Budapest, 1986. 70-78.o.
NOVÁK ZOLTÁN: Thomas Mann és a fiatal Lukács, Budapest, 1988. 75-91. o. című könyvére
3. LUKÁCS GYÖRGY: Curriculum vitae. Budapest, 1982. 451-453.o.
4. LUKÁCS GYÖRGY: Ifjúkori művek. Budapest, 1977. 204.o.
5. U.o. 281.o.
6. U.o. 287.o.
7. U.o. 395.o.
8. ZOLTAI DÉNES: Út a modern filozófia világfogalmához. Új Symposion, 1986/87.
9. SZERDAHELYI ISTVÁN: Lukács György Budapest, 1988. 29.0.
10. Gondolunk LUKÁCS GYÖRGY: A kultúrszociológia lényegéről és módszéről című tanulmányára, mely a heidelbergi esztétika írásának idején egyetlen szociológiai munka, megjelent: LUKÁCS GYÖRGY: Ifjúkori művek. Budapest, 1977. 614.o. - 622.o.
11. LUKÁCS GYÖRGY: Ifjúkori művek. Budapest, 1977. 385.o.
12. LUKÁCS GYÖRGY: A modern dráma fejlődésének története. Budapest, 1978. 62.o.
13. LUKÁCS GYÖRGY: A modern dráma fejlődésének története. Budapest, 1978. 18-19.o.
14. U.o.
15. LUKÁCS GYÖRGY: Ifjúkori művek. Budapest, 1977. 395.o.

16. LUKÁCS GYÖRGY: A modern dráma fejlődésének története. Budapest, 1978. 56.o.
17. U.o. 27.o.
18. U.o. 31-32.o.
19. U.o. 30.o.
20. U.o. 36.o.
21. U.o. 37.o.
22. U.o.
23. U.o. 38-39.o.
24. LUKÁCS GYÖRGY: Ifjúkori művek. Budapest, 1977. 396.o.
25. LUKÁCS GYÖRGY: A modern dráma fejlődésének története. Budapest, 1978. 43.o.
26. U.o. 46.o.
27. SZERDAHELYI ISTVÁN: Lukács György. Budapest, 1988. 47.o.
28. LUKÁCS GYÖRGY: Ifjúkori művek. Budapest, 1977. 393.o.
29. U.o. 391-393.o.
30. U.o. 393-395.o.
31. U.o. 412.o.
32. U.o.
33. U.o. 413.o.
34. U.o.
35. U.o. 493.o.
36. FEKETE ÉVA: Lukács György esszékorszakának magyar kultúra. Budapest, 1982. 47.o.
37. LUKÁCS GYÖRGY: Curriculum vitae. Budapest, 1982. 434.o.
38. HELLER ÁGNES: Portrévázlatok az etika történetéből. Budapest, 1976. 385-423.o.
39. HERMANN ISTVÁN: Lukács György élete. Budapest, 1985. 26-43.o.
40. LUKÁCS GYÖRGY: A regény elmélete. Budapest, 1975. 500.o.
41. U.o. 499.o.
42. HANÁK TIBOR: A filozófus Lukács. Magyar Műhely, Párizs, 1972. 29.o.
43. MÁRKUS GYÖRGY: Lukács első esztétikája. Új Symposion, 1986/7-8.
44. LUKÁCS GYÖRGY: Ifjúkori művek. Budapest, 1977. 315-317.o.
45. Tanulmányok a fiatal Lukácsról. A filozófia időszerei kérdései. 56. Budapest, 1983. 9-25.o.
46. LUKÁCS GYÖRGY: Ifjúkori művek. Budapest, 1977. 305.o.
47. U.o. 320.o.
48. U.o. 144-154.o.
49. U.o. 287-288.o.
50. U.o. 152.o.
51. Gondolunk:
- KENYERES ZOLTÁN: Lukács György és a magyar irodalom. Kritika, 1971/3.
- NYIRI KRISTÓF: Ady és Lukács. Világosság, 1978/2.
- KIRÁLY ISTVÁN: Lukács György "Ady-vonala". Az élő Lukács. Budapest, 1986. 70-78.o.

52. LUKÁCS GYÖRGY: Ifjúkori művek. Budapest, 1977. 146.o.
53. U.o. 248.o.
54. U.o.
55. U.o. 250-251.o.
56. LUKÁCS GYÖRGY: A modern dráma fejlődésének története. Budapest, 1978. 392.o.
57. LUKÁCS GYÖRGY: Ifjúkori művek. Budapest, 1977. 429.o.
58. U.o. 291-292.o.
59. U.o. 301.o.
60. U.o. 308.o.
61. U.o. 310-312.o.
62. U.o. 496.o.
63. U.o. 493.o.
64. U.o. 503.o.
65. U.o. 516.o.
66. VERES ANDRÁS: A fiatal Lukács tragikum-elmélete és a magyar irodalom. Lukács és a magyar kultúra. Budapest, 1982. 64-65.o.
67. LUKÁCS GYÖRGY: A regény elmélete. Budapest, 1975. 500.o.
68. LUKÁCS GYÖRGY: A heidelbergi művészetfilozófia és esztétika. Budapest, 1975. 15.o.
69. U.o. 44-45.o.
70. U.o. 162.o.
71. U.o.
72. U.o.
73. U.o. 169.o.
74. U.o. 171.o.
75. U.o. 166.o.
76. U.o. 27.o.
77. U.o. 60.o.
78. U.o. 267.o.
79. LUKÁCS GYÖRGY: Az esztétikum sajátossága. Budapest, 1985. I. kötet 586.o.
80. LUKÁCS GYÖRGY: Az esztétikum sajátossága. Budapest, 1985. II. kötet 881.o.
81. U.o.
82. U.o.
83. LUKÁCS GYÖRGY: A társadalmi lét antológiája. Budapest, 1985. II. kötet 281.o. antológiája.
84. U.o. II. kötet 573.o.
85. U.o. II. kötet 582.o.
86. U.o. II. kötet 594.o.
87. U.o. II. kötet 622.

A KULTÚRA FOGALMÁNAK ÉS LÉNYEGÉNEK KÉRDÉSÉHEZ (*)

A.A. CSUNYAJEVA - M.C. DIMITRIJEVA

Az utóbbi két évtizedben a szovjet tudományban megnövekedett a kultúra problémaköre tanulmányozása iránti érdeklődés. Ennek kapcsán a konkrét történelmi és etikai jelenségekben folytatott kultúraelemzések résztudományos vizsgálódások mellett megfigyelhető a kultúra mint általános tudomány, mint filozófiai fogalom elméleti problémáiról szóló publikációk számának növekedése. Ez távolról sem véletlen.

A kultúra problémái iránti érdeklődés az emberi társadalom életében játszott szerepének növekedésével magyarázható, azzal a fontos körülménnyel, hogy a társadalom kultúrája és az ember kultúráltsága a társadalmi haladás vezető tényezőivé váltak. LENIN közismert kijelentését átalakítva azt mondhatjuk, hogy a kultúrálatlan ember kívül marad a politikán, süket a társadalmi érdekek iránt, közömbös a kor társadalmi problémáival szemben. Ez a népek történelmére is vonatkoztatható. A népek alacsony kultúrális fejlődése azt eredményezi, hogy könnyen a politikusok játékszerévé válhatnak, az eszmei fanatizmus hatása alá kerülhetnek. A kultúrálatlanság a XX. sz.-ban nem ártatlanság (jámorság), hanem veszély az emberiségre!

Ennek értelmében a kultúraelmélet problémájának kutatása, lényegének, szereketének, alkotórészei szerepének és kölcsönhatásának megmagyarázása nagy jelentőségű a társadalmi gyakorlat, a társadalmi tájékozódási pont meghatározása szempontjából a gazdaság, a nevelés, a politika területén s a társadalmi prioritás számára.

Míg az elméleti publikációkban a kultúra elméleti kérdéseivel kapcsolatosan, mondhatnánk az elemi kérdésekben - mi a kultúra, mi a lényege - egyező vélemények fogalmazódnak meg, holott nincs egységes, közös (abban az értelemben, hogy minden szovjet kutató elfogadná) definíció a kultúra fogalmára. De könnyű-e egy ilyen definíciót megalkotni, amikor több mint százötven kultúra fogalommeghatározást tartanak számon a világ kutatói?¹

A szovjet filozófiai irodalomban nincs egységes kultúra-értelmezés. A kultúra természetére vonatkozó különböző nézőpontok alapján az alapvető álláspontokat figyelembe véve a következő irányzatokat különböztethetjük meg:

1. Az 50-es 60-as években a kultúra fogalma, mint az emberiség által létrehozott anyagi és szellemi értékek összessége fogalmazódott meg. Ez a megfogalmazás található a *Filozófiai Enciklopédiában*.² A szovjet kutatók ennek a meghatározásnak az értékét abban látják, hogy logikus, hogy a történelem materialista értelmezésének megfelelően a kultúrát nem csupán a szellemi értékek szférájára korlátozza, hanem kiterjeszti az anyagi értékek területére is.

Ennek a meghatározásnak a gyengesége abban van - egy sor szerző véleménye szerint -, hogy az érték kategóriája, értelmezése viszonylagos, az értékelésben szervesen kapcsolódnak a szubjektív mozzanatok.³

2. A 70-es 80-as években széleskörben elterjedt a kultúra tevékenység értelmezése. Ennek az álláspontnak egy sor szerző az ember alkotó tevékenységében látja a kultúra lényegét és ennek megfelelően alkotja meg a kultúra definícióját (BALLER, E.A., ARNOLDOV, A.I., ZLARKIN, N.Sz. és mások).

Az alkotó tevékenység felfogás alapján megfogalmazott kultúrafogalom található a XVII. Filozófiai Világkongresszusra készült tézisekben is. A "Kultúra-ember-filozófia" cikkben ez található: "A kultúra felfogás alapját történelmileg az ember aktív alkotó tevékenysége és következtetésképpen magának az embernek a fejlődése képezi, annak az embernek, aki ennek a tevékenységnek az alanya. A kultúra fejlődése ebben a megközelítésben egybeesik a személyiség fejlődésével...a társadalmi élettevékenység bármely területén".⁵

3. A kutatók más csoportja - MARKARJAN, E.Sz., KAGAN, M.Sz. és mások - a kultúrát specifikus emberi tevékenységként tartja, amely a társadalmat és az egyént megkülönbözteti a biológiai léteztől. Ez a nézőpont a legvilágosabban és legerőteljesebben MARKARJAN műveiben fejeződik ki, aki a kultúrát úgy fogalmazza meg, mint: "a tevékenység általános módja, amely a természetben, munkaeszközökben, szokásokban, a jóról és a rosszról, a szépről és csúfról alkotott elképzelésekben, a kommunikációs eszközökben, az emberi tevékenység eredményeiben realizálódik."⁶ Megjegyzi, hogy a kultúra lényege technológiai, az embernek a valósághoz és annak változásához való alkalmazkodásának eszköze. MARKARJAN vitába száll a kultúrának alkotó tevékenységként való értelmezésével, megemlíti ennek gyenge és erős oldalait. Egyrészt a kultúrának alkotó tevékenységként való felfogása produktívan hasznosítható az ember nevelésével összekapcsolt területeken, amennyiben a nevelési folyamatot az alkotó tevékenységre mint értékre és a kulturális fejlődés céljára orientálja.

És MARKARJAN véleménye szerint ebből a szempontból úgy tekinthető mint a kultúra fogalmának kiegészítése, mint az emberi tevékenység speciális módja.

Az alkotó tevékenységként értelmezett kultúra felfogásnak éppen ez a gyengesége, mert e meghatározás szerint a kultúrához csupán a pozitív jelenségek, értékek sorolhatók, amelyek az ember alkotó tevékenysége fejlődéséhez vezetnek. De mi lesz a kultúra rutinszerű és negatív elemeivel? -- latolgatja MARKARJAN. Aligha van jogunk ezek jelölésére az "antiérték", "antikultúra" fogalmakat alkalmazni.

A kultúrának mint értékek összességének értelmezése és alkotó tevékenységként értelmezése lényegében axiológiai meghatározások. És éppen ebben látják ellenzői ezeknek a meghatározásoknak a gyengeségét és korlátoltságát. Ezzel a megközelítéssel MARKARJAN és társai a kultúra funkcionális meghatározását állítják szembe, mint az emberi tevékenység módját, a társadalom biológián túli technológiáját, s ezt dezakszológiai, tudományos meghatározásnak nevezik.⁷ "Úgy gondoljuk - írja MARKARJAN idézett művében -, hogy az axiológiai irány a kultúrakutatásban a kulturológia tárgyának szűkítéséhez vezetne. Egyrészt beismerik az axiológiai irány

képviselői, hogy a kultúraelmélet a tudományos ismeretek területének egyike, másrészt ennek tárgyához csupán a "pozitív, haladó jelentőséggel bíró jelenségeket sorolják".⁸

MARKARJAN véleménye szerint a kultúra tevékenységhez kötött dezaksziológiai értelmezése tűnik a perspektivikusabbnak, mint ahogy írja: "ez a felfogás a legelterjedtebb a szovjet kulturológiai irodalomban."⁹

4. Megvizsgáljuk azt a kérdést: sikerült-e a tevékenység megközelítést vallóknak megcáfolni a kultúra axeológiai értelmezését. Lehetséges-e a kultúratudományban egyetlen, szigorú kultúra-meghatározás, amely minden más meghatározást kizár, vagy legalábbis magába szívná azokat mint rész, - lentebb álló fajfogalmakat?

Ennek a kérdésnek a megválaszolásához feltétlenül szükség van arra, hogy magát a kultúra elnevezést nyelvfilozófiai vizsgálódásnak vessük alá, feltárjuk alapvető értelmét, jelentését, elemezzük a fogalom tartalmát és terjedelmét. Ezáltal lehetőségünk lesz a szakkifejezés jelentésének figyelembe vételére s így a fogalom tartalma nemcsak a benne tükröződő tárgy tulajdonságaival, hanem a nyelvben használatos kifejezéssel együtt nyer meghatározást.

A kultúra fogalma mindenekelőtt a jelenségek (tulajdonságok, minőségek) összességének jellemzésére szolgál, amely a társadalmat, mint egészt megkülönböztetik egyes szociális és etnikai csoportjaitól, az egyes individuumokat a biológiai csoportoktól és egyedektől. Ilymódon a kultúra mint a társadalom minőségi jellemzése kerül elő, mint ami megkülönbözteti a természettől. Vagy mint ahogy az első kultúrteoretikusok egyike PUFFENDORF írta: "Kultúra az, amit az ember hozott létre a természet hozzájárulása nélkül."¹⁰ Ebben az értelmezésben a kultúra jelenség az emberi tevékenység eredményeinek összességét, minden emberi tevékenységmódot és viselkedést, az emberi eszmék és törekvések sokszínűségét, az értékek egész rendszerét átfogja.

A kultúra komplex jelenség, amely az emberi élet folyamatában szakadatlanul fejlődik, a társadalmi életfeltételek meglétéhez szükséges eszközök és mechanizmusok dinamikus rendszere.

A kultúra fentebbi értelmezése alapján az ismert szovjet etnográfus BROMLEJ szerint 3 szakaszt lehet megkülönböztetni:

- interior állapot, amely az emberi egyének pszichikai folyamatainak világát fejezi ki, céljai, eszméit, törekvéseit;
- viselkedés állapot, amelyben a kultúra a megfelelő tevékenységekben, magatartásokban, cselekedetekben objektivizálódik;
- lét állapot, amelyben a kultúra az emberi szervezettől független objektív létformákban jelenik meg. (POPPER 3. világa)

Ha a kulturát ily módon értelmezzük, vagyis olyasvalamiként, ami a társadalmat és alkotó elemeit, az egyéneket a természettől megkülönbözteti, akkor a "kultúra" fogalom logikus ellentétéként a "természet" fogalom jelenik meg. A "kultúra-természet" logikus ellentétet alkot mint a "társadalom-természet". Ez a két ellentétpár azonban csupán analógikus, de nem azonos.

A társadalom (és az individuumok, csoportok) mint a kultúra hordozója és alkotója (szubjektuma) jelenik meg, a kultúra pedig a társadalom sajátos jellemzője, a társadalmat alkotó egyének tevékenységének eredménye.

A kultúra fogalmának ilyen tág értelmezése - a társadalom és a természet elkülönítése - található az etnográfusoknál, az archeológiában és más konkrét történettudományi diszciplínában.

Emellett a kultúrákutatók a vizsgálódás és a tudományos érdeklődés körébe vonják a népek kultúrájánál sokszínű anyagi és szellemi jelenségeit: a technikát, a gazdasági viszonyokat, magatartásnormákat, szokásokat, vallásos és más eszméket, szertartásokat, a művészeti jelenségeket. De felvetődhet a kérdés: indokolt-e a kutatások körébe vonni az érték kategóriát, vagy ez inkább tiszta pszichológiai és viszonylagos volta miatt kizárandó, mivel a kultúra kutatásait a szubjektív szféra felé vinné? (Éppen ez utóbbi érv kerül elő rendszerint a kultúra axiológiai felfogásával szemben.)

Nem kétséges, hogy bármely tudományterület tudományosságának fő kritériuma a kutatás objektivitásának követése, amelynek megfelelően a tudós kötelessége a szubjektivitást kiküszöbölni vagy legalább minimális mértékre csökkenteni a kutatási eredményeknél. A kultúra történetének kutatása során azonban gyakorlatilag lehetetlen a szubjektív szféra vizsgálata az érték kategória figyelmen kívül hagyásával. Ez a szubjektívizmus azonban nem a kutatónak, hanem a vizsgált tárgynak a jellemzője. Hiszen az etnográfusok, archeológusok, történészek például az ősi vagy maradvány-kultúrák vizsgálata során arra törekszenek, hogy feltárják ezeknek a társadalmaknak a nyelvben, a rítusokban vagy más kulturális jelenségekben tüdőződő értékrendszerét.

Azonkívül maga a vizsgált kultúra elemeihez való viszony, ezeknek a kiválogatása és a kultúra jelenség hasonlítása, amiből a kutató kiindul - mindez tartalmat axiológiai mozzanatot, és következésképpen szubjektív mozzanatot, de nem a kutató individuális vonzódása, hanem a kortárs tudomány "meghatározó kortárs adottságai" értelmében.

A kultúra jelenségeinek objektiv kutatása következésképpen, feltétlenül megköveteli, hogy megkíséreljük ezeket értékük szerint magyarázni. Ezáltal nyilvánvalóvá válik a vizsgált kultúrák értékmaradványainak sajátossága, más népek, más korok kultúrájától való eltérése. Hiszen az, ami a XX. sz. emberei számára kegyetlenségnek számít (például a foglyok megölése) a vadság és a barbárság korának emberei számára hasznos, tehát értékes cselekedet volt.

Bár az érték beállítottságok viszonylagosak, mégis fontos kutatási terület a kultúrtörténészek számára. Nem kevésbé fontos mint a munkaeszközök, létfeltételek, szokások, művészeti emlékek. Sőt mitöbb, az objektiv kulturális emlékekből igyekeznek feltárni azok szellemi, pszichológiai tartalmát, mintegy "dematerializálni" az anyagot, a kulturális jelenségek testi burkában meglelni az őket átható emberi lényegét, a szociális, társadalmi gondolatokat, rendeltetésüket.

Éppen itt zajlik a társadalmilag kutatott objektumok "anyagtalánítása", és az elavult, a lekötött vagy anyagiasodott információ a kutató szubjektum rendelkezésére áll és feltétel nélkül érthetővé válik számára azon a szinten, amelyen kultúrájának képviselői állnak, a kultúra kritériumainak megfelelő keretekben, fogalmi képzetekben.

Ily módon a kultúra jelenségeinek világa, amely a természeti szükségszerűség alapján jött létre (amennyiben objektiválódott) nem érthető meg és nem magyarázható meg

az érték kategóriájának, a szabadság kategóriájának és céljának feltárása nélkül (amennyiben a kultúra legmagasabb szintű megnyilvánulásai az alkotó emberi aktivitás eredményei).

Nem meggyőző MARKARJAN magyarázata arról, hogy az ő tudományos kultúrafelfogása mint szociális technológiának a kifejeződése ellentmond az értékfelfogásnak és dezakszológiai jellegű, s hogy mindkét felfogásnak kiegészítésre van szüksége. Éppen ellenkezőleg: a kultúra tudományos és értékfelfogása nem mond ellent egymásnak, hanem szervesen kapcsolódnak egymáshoz. Pontosabban fogalmazva: a kultúra tudományos értelmezése csak a benne rejlő, őt alkotó értékek feltárása esetén válik lehetővé.

MARKARJAN "A kultúra elmélete és a modern tudomány" című könyvében a következőt olvashatjuk: "A tudományos-megismerő szint feladata mindenekelőtt az, hogy megalkossa a kultúra általános modelljét, kiemelve a kultúrális jelenségek közül az objektív általánosítható tulajdonságokat. Ennek a modellnek az emberiség fejlődésének bármely szakaszában, és kivétel nélkül minden kultúrára vonatkoztatva érvényesnek kell lennie. A kultúra axiológiai értelmezése esetén a kultúrális-történelmi folyamat konkrét helyzetelemzésére van szükség, az emberi tevékenység alanyainak megfelelő szükségletek és érdekek szempontjából, akiknek a helyzetéből kiindulva megy végbe az elemzés (társadalmi osztályok, rétegek, egyének)."¹²

A MARKARJAN által adott kultúra értelmezés pontatlansága abban lelhető fel, hogy ő a kultúra értékfelfogását lényegében a kutató értékfelfogására vezeti vissza, ugyanakkor az ilyen értelmezés mindenekelőtt magának a kutatás tárgyának, magának az értékek rendszerébe, mint saját szellemi magjába kapcsolódó kultúrának a természetét feltételezi.

Ez nem azt jelenti, hogy tagadjuk a funkcionális kultúrafelfogás ismert természetességét, annak a felfogásnak, amely a kultúrát az ember és az emberiség természeti és társadalmi környezetéhez való kapcsolódásának eszközeként értelmezi. Ez a felfogás a többihez viszonyítva teljes joggal és eredményesen "működik" - mint MARKARJAN kimutatja, az etnográfiaiban és más tudományágaknál, minthogy megengedi, hogy a kultúrális jelenségekhez ne csak a kutató szempontjából értékesnek tartott mozzanatokot soroljuk, hanem az egyik vagy másik kultúra teljes ellentmondásokkal teli világát, annak pozitív és negatív vonásaival együtt. A mi ellenvetésünk MARKARJANNAL szemben az, hogy a kultúra funkcionális, "technológiai" értelmezése logikailag is lényegében magában foglalja az értékértelmezést, s hogy ezek nemcsak egymás kiegészítői. Az "eszköz" kategóriája (széles technológiai értelmezésben) lényegét tekintve axiológiai. Már ARISZTOTELESZ úgy határozta meg az eszközt, mint ami a "célt szolgálja"¹³. Következésképpen még a kultúrának a tevékenység eszközeként, a társadalmi technológiaként való elemzése is szükségszerűen ráirányítja a kutatást arra a pályára, amelyik egyik vagy másik közösség értékarányainak elemzéséhez vezet.

Miért ölték meg az elfogott ellenséget az ősi közösségekben, miért mutattak be olyan véraldozatokat, amelyek emberi élet kioltását követelték, s miért veti el ezt korunk kultúrembere? Ezekre a kérdésekre lehetetlen válaszolni anélkül, hogy egyik vagy másik népcsoport, egyik vagy másik kor embereinek értékrendszere felé ne fordulnánk. A cél és az eszköz fogalma viszonylagos és kétségtől teljesen axiológiai.

De miképpen viszonyuljunk a kulturológiai kutatás ilyen képződményeihez, milyen magának a kultúrtörténet kutatójának az értékorientációja? Ennek a jelenlétét az ilyen kutatásokban felesleges tagadni. Az értékalkotó jelenlétének ez a ténye maga - mondhatni -, a második vonal (eltérően magának a kutatás tárgyának értékösszetevőitől, amelyeket az első vonal értékalkotóinak nevezhetünk) egymagában is bizonyíték mellett, hogy a kutatótudomány területén teljesen lehetetlen mellőzni a kutatás értékértelmezését

A kutató értékorientációiban, a tanulmányozott kultúrának másokkal való összehasonlítása alkalmával éppen annak a kultúrának a hatása nyilvánul meg (társadalomnak, csoportnak, etnikumnak), amelyhez éppen hozzátartozik. A kulturális jelenségek vizsgálatának bonyolultságát éppen az adja, hogy feltétlenül észre kell venni az értékek első sorának a tanulmányozott tárgyhöz való szerves kötődését, s el kell tudni különíteni a vizsgált kultúrához tartozó értékeket a kutató tudás értékebeállítódásával.

5. Összefoglalásul, a mi meghatározásunkat, kultúrafelfogásunkat széles értelemben adjuk meg. (Feltételezzük, hogy a kultúrák történetének kutatása során használható lesz.)

A kultúra a társadalom, az egyének és szociális csoportok anyagi és szellemi vívmányainak szintje (állapota), amely kifejezi szocializációjuk és fejlődésük mértékét.

Funkciója - az egyének és közösségek alkalmazkodása a természeti és a társadalmi környezethez, elősegíti szociális fejlesztését.

Összetevői:

- A kultúra belső léte ismeretek, értékbeállítottságok formájában
- megnyilvánulása a magatartás, nevelés, emberek közötti viszonyok szférájában
- objektív léte a kulturális alkotásokban

Ebben a tág értelmezésben a kultúra nem csak a pozitív (a kultúrakutató szempontjából), hanem a negatív (vagyis antikulturális) elemeket is magába foglalja. A kultúra meghatározás másik alapvető jelentősége, amely a nyelvi kifejezéssel kapcsolatos, kifejezi ellentétét az ilyen fogalmakkal, mint "kultúrátlanság, antikultúra, barbárság" (a kultúrátlatlan magatartás értelmében) éppen ilyen jelentésben használják leggyakrabban ezt a fogalmat, amikor például a személyiség kultúrájáról, a munka kultúrájáról, erkölcsi esztétikai kultúráról beszélnek.

Ilymódon áll szembe "kultúra (kultúráltság) - kultúrahiány (kultúrátlanság)".

A kultúra fogalom e használata lehetővé teszi, hogy a lelkiismeret, az ösztön, a jó, a szépség, valamint a képesség, a hozzáértés, a lelkiismeretesség, humanizmus és hasonló fogalmakat alkalmazzuk. Ezért például KATARBINSZKIJNAK "A jó munkáról" szóló értekezése nem csak azért kulturális jelenség, mert a XX. szd. tudományának a területére tartozik, hanem azért is, mert a jó munka, a kultúra egyik specifikus tárgyának kutatására irányul, a tevékenység racionális módszereire tanít, vagyis hozzájárul a modern ember kultúrájának megformálásához (munkakultúra, irányításkultúra stb.)

A kultúra fogalomnak e másik értelmezését figyelembe véve a következő definíciót adhatjuk: a kultúra a társadalmi-történelmi ember (közösség, egyén, csoport) tevékenységének minőségi jellemzőit jelöli, ami konkrét társadalmi körülmények között fejezi ki szocializációja és fejlődése szintjét.

6. De miként értékeljük a tevékenység és a magatartás minőségét, melyek a "kultúráltság" értékelésének kritériumai? Hogy erre a kérdésre válaszolhassunk megvizsgáljuk a tevékenység struktúráját, alkotóelemeinek egymáshoz való viszonyát.

A tevékenység modern viszonyai között alapvetően két, a struktúrát jellemző modellt különböztethetünk meg.

Az első modell - a praxiológiai (amit szubsztrátnak is mondanak) a tevékenység 3 komponensét különbözteti meg:

szubjektum - közvetítő (eszköz) - objektum ¹⁴

A másik modell, amely ugyancsak ismert a praxiologiában s a pszichológiában s a pszichológiai tudományokban, a tevékenységben a célt, eszközöket, a körülményeket és az eredményeket különbözteti meg. Ezt a modellt axiológiának nevezzük.

Ha a tevékenységet az első modell keretében, mint az alany és a tárgy kölcsönhatását meghatározott eszközök segítségével vizsgáljuk, akkor a tevékenység hatásfokának, minőségének és kultúráltságának kritériuma összekapcsolódik a szubjektumnak a tárggyal végzett tevékenységével, annak használhatósága esetén (képzettség, hozzáértés eredményeként) kölcsönhatás áll fenn az adott tárgy és a szubjektum között. A tevékenység kultúrája például az anyagi termelés szférájában azt jelenti, hogy a munkás meghatározott ismeretekkel a munka tárgyáról, a technológiai folyamatról, a munkában kellő jártasságot ért el s képes arra, hogy a feladatot a munka tárgyának és a termelési technológia objektív törvényszerűségeinek figyelembe vételével oldja meg.

Általánosságban is megállapítható, hogy az ember, a társadalmi csoport és az emberiség tevékenysége csak akkor lehet egészében valóban sikeres és kultúrált, ha az emberek saját erőfeszítéseiket egyeztetik a természetnek, mint általánosabb, egyetemesebb egésznek a törvényeivel, hiszen az emberi tevékenység s magának az embernek a létezése is csak természeti környezetben képzelhető el. Szükségszerű, hogy a tevékenység alanya s mindaz, amit alkot végső soron összhangban legyen az objektív világgal. Ezzel kapcsolatosan nem hagyható figyelmen kívül az ókori vélemény: "A bölcsesség azt jelenti, hogy hallgatunk a természetre s megfelelő módon bánunk vele."

Az elmondottak értelmében az olyan emberi tevékenység, amely nincs összhangban az objektív világgal, csupán a róla alkotott illuzórikus elképzelésekből indul ki, hatástalan, s a kultúra veszélyes. Ily módon a praxeológia vagy szubsztrátmodell keretében a tevékenységkultúra legfontosabb kritériuma a dolgok léttörvényeinek ismerete, a hozzáértés, a cselekvő ember és a tárgy összehangoltsága, az a képesség, hogy a tevékenységet az emberi szükségletek kielégítésének szolgálatába állítsuk. A tevékenység, következésképpen alkalmazkodó jellegű, s a tevékenységkultúra ennek az alkalmazkodásnak a fokát (szintjét) fejezi ki.

A második, az axiológiai tevékenységmodellben, ahol a célt, eszközt, a körülményeket és az eredményt különböztetjük meg, mint lényeges momentumokat, a tevékenység hatékonyságának és minőségének kritériuma a cél és az eredmény egyezése. Ez a mutató sem lehet közömbös a cselekvő ember vagy csoport kultúrájának jellemzésénél. Ez természetesen nem jelentheti azt, hogy az elgondolás realizálásában elért bármely siker a valóra váltó személy kultúráltságának bizonyítéka. De ha bizonyos időre eltekintünk a tevékenység motivációjától, attól, hogy mi a célja, úgy a fentebb említett kritériumot figyelembe kell vennünk. Ez kétségtelenül fontos nem csupán a termelő szférában, hanem a szellemi tevékenység számos területén is. Vitathatatlan például, hogy egy kultúráltabb, nagy tudású pedagógus, aki a fejlődés általános törvényszerűségeit és a gyermek egyedi sajátosságait is figyelembe veszi, nagyobb sikereket ér el a nevelésben, mint egy kevésbé kultúrált, kevésbé felkészült nevelő.

De azt is szem előtt kell tartani, hogy a tevékenység céljai az objektív és a szubjektív egységeként lépnek fel. A tevékenység körülményei lehetőségei és a szubjektum szükségletei előre meghatározottak, objektív momentumokat tartalmaznak, de a kívánságok, szenvedélyek és az érdekek szféráján át szubjektív mozzanatokkal telítődnek. Azonkívül, minthogy a cselekvő szubjektum nem ismeri teljes egészében a tevékenység körülményeit, a tevékenység eredményeinek előreláthatósága csaknem minden esetben csak részleges, megközelítő. Emiatt a gyakorlatban mindig van eltérés a tevékenység eredménye és a kidolgozott cél között. De kétségtelen, hogy minél magasabb szintű a cselekvő ember vagy csoport kultúrája, annál nagyobb fokú az egyezés az eredmény és a tevékenység céljai között. (Hasonló körülmények esetén.) De elégségesek-e a fenti kritériumok (a cselekvő szubjektum és az objektum összehangolása, a tevékenység céljainak és eredményének egyezése) a társadalom, az egyén és a szociális csoport kultúrális szintjének és kultúráltságának eldöntéséhez? A megvizsgált kritériumok mindenekelőtt a társadalmi ember tevékenységében megnyilvánuló szakértelem szintjét, civilizáltságának, a természeti és a társadalmi törvények ismeretének szintjét jellemzik. Kétségtelen, hogy ezzel nem merülhet ki a kultúráltság kritériumainak elemzése.

Elsőrendűen fontos kérdés, milyen célokat tűznek ki maguk elé az emberek az egyes korszakokban, különböző körülmények között, mit tekintenek meghatározónak (vezetőnek, legfőbb célnak) tevékenységükben. Minél magasabb az egyén és a társadalom kultúrális színvonala, a fejlődés szintje, annál nagyobb szerepet kezdenek játszani az életcélok és a tevékenységi célok rendszerében az eszmei motívumok és egyre inkább előtérbe kerülnek azok a célok, melyek az ismeretszerzés, önfejlődés, a társadalmi érintkezés szükségleteinek kielégítésével kapcsolatosak. A társadalmi szabályozók rendszerében fejlődni kezdenek s a nem könnyű pályára lépnek a humanizmus, a társadalmi igazságosság, az összemberi konszenzus és a kölcsönös segítségnyújtás eszméi. Az igazán nemes életcélok kialakításának ebbe a formájába bekapcsolódnak a filozófusok, a művészet, a vallás és a szellemi kultúra más szférái.

7. Csodálatos időszakban élünk. Olyan időben, amikor az utópikusnak tűnő álmok az örök békéről reális valósággá válnak, amikor az összemberi értékek egyre nagyobb jelentőségűek lesznek, s a népek, államok közötti ellenségeskedések, konfrontációk történelmileg elavulnak, anakronizmusokká válnak.

Előreláthatóan jövendőlte meg az ilyen szituáció bekövetkezését SZTANI-SZLAV LEM, amikor kijelentette, hogy az axiológia a civilizáció fő gerincét jelöli, ami az új kulturális értékek, új gondolkodásmódja nélkül az emberi civilizáció halálra van ítélve.¹⁵

Az értékrendszer bármely kultúra szellemi magvát képezi, az emberek és az egész emberiség sorsa attól függ, hogy milyen lesz az elkövetkező évtizedekben. Lehetetlen megérteni a kultúra lényegét, ha nem vesszük figyelembe az értékek rendszerét.

Irodalom

1. KREVER, A. - KLUCKHOLM. C.: Culture. A critical Review of Coucepts and Definitions. New York 1952.
2. Filozófiai enciklopédia III. kötet 118.o.
3. MARKARJAN, E. Sz.: A kultúra elmélete és a modern tudomány. Moszkva, 1983. 32.o.
4. BOLLER, E. Sz.: Folyamatosság a kultúra fejlődésében. Moszkva, 1969.
ARNOLDOV, A. I.: A kultúra és a modernség. Moszkva, 1973.
ZLOBIN, Ny. Sz.: A kulturális tevékenység. Moszkva, 1981.
MEZSUJEV, V. M.: A kultúra és a történelem. Moszkva, 1977.
5. Kultúra-ember-filozófia: Az integráció és a fejlődés problémájához = A filozófia kérdései. 1982. Isz. 36.o.
6. MARKARJÁN, E. Sz.: A kultúra elméletének alapvonásai. Jereván, 1969. 66.o.
7. MARKARJÁN, E. Sz.: A kultúra elmélete és a modern tudomány. Moszkva, 1983. 33-36.o.
- 8-9. Ugyanott, 85., 38..
10. Idézve: DAVIDOVICS, V. E. - ZSDANOV, Ju.A.: A kultúra lényege c. könyvből. Rosztov (Don melletti). 1979. 36.o.
11. BROMLEJ, Ju. V.: Népeesség és etnográfia. Moszkva, 1973. = Szovjet etnográfia. 1981. 2.3.szám (Vitaanyagok)
12. MARKARJÁN, E. Sz.: A kultúra elmélete és a modern tudomány. Moszkva, 1983. 88.o.
13. ARISZTOTELESZ: Metafizika. Moszkva, 1934. 79.o.
14. KONIJECZNY, I.: A prakszeológiai modell = Prakseologia. Warszawa, 1971. 39/40.sz. 94.o.
15. LEM SZTANYISZLAV: A technológia összessége. Moszkva. 1968.

A NÉPMŰVELÉS TANÁCSI IRÁNYÍTÁSÁNAK VÁLTOZATAI

1957 UTÁN (*)

LACZÓ KATALIN

A kulturális élet állami irányításából, szervezéséből jelentős feladat hárult mindig a tanácsokra.

"A tanácsok első esztendeiben – írta HADNAGY LÁSZLÓ – különösen járási, községi szinten – csak perifériális helye volt az oktatási és népművelési feladatoknak. A tanácsi munkának más, főleg gazdasági jellegű területei voltak előtérben, évekig kevés erő és figyelem jutott ezért a művelődésügyre. A tanácsok, a végrehajtóbizottságok rábízta a kulturális terület a szakigazgatási szervekre, gyenge volt irányító és ellenőrző szerepük a művelődési munka felett. Ennek magyarázataként részben más fontosabb feladatokra, részben a hozzáértés hiányára hivatkoztak... Az utóbbi esztendőkhöz jelentős változás ment végbe ezen a területen is, ha nem is történt meg a "döntő fordulat"... a művelődésügyi igazgatás átszerveződött, egészséges decentralizáció következtében megnövekedett területen is a helyi tanácsok hatásköre s ezzel együtt a felelőssége is... Tanácsaink egyre jobban felismerik, hogy feladatuk az iskolák kereteiben folyó nevelőmunka irányítása, az iskolán kívüli, társadalmi művelődési munka szervezeti, gazdasági és tartalmi vezetése, látják, hogy e feladatok megoldását nem gyors győzelmek, gyökeres azonnali változtatások jellemzik, hanem szívós, türelmes, tervszerű munkát igénylő terület ez".¹

Alapvetően fontos gondolatokat vetett fel HADNAGY LÁSZLÓ az átalakult tanácsi igazgatási szervekre vonatkozóan.

1957-ben jelentős szervezeti változás volt a tanácsoknál. A minisztérium átszervezése után /1957-ben jött létre a Művelődésügyi Minisztérium/ megtörtént a tanácsi osztályok egyesítése is. Már 1957-ben létrejöttek az egységes művelődésügyi osztályok a korábbi oktatási és népművelési osztályokból. Megjelent a miniszterhelyettesi utasítás², mely a tanácsokról szóló 1954. évi X. törvény /tanácstörvény/ 55. paragrafusa alapján elrendelte, hogy "a tanácsok művelődésügyi szakigazgatásának szervezetét és feladatait... ideiglenes jelleggel kiadott és az érdekelt szerveknek külön megküldött szabályzat alapján kell kialakítani".

Az osztályok egyesítése nem volt problémátlan. IBOS FERENC 1958-ban ezt írta erről a Népművelésben: "Nehéz lenne megmondani, hogy az oktatási és népművelési osztályok tavalyi egyesítése érdekes vagy félelmes volt-e inkább? Az oktatási emberek talán érdekesnek, a népművelésiek kissé félelmetesnek tartották... Az egységes osztályok létrejöttét ugyan nem lehet még teljesen befejezett folyamatnak tekinteni, de az aggályok, fenntartások nagy része mégiscsak eloszlott, a jól végrehajtott egyesítés nyomán az oktatás és a népművelés is megtalálta a maga számítását".³

Több olyan kérdés vetődött fel abban az időben a tanácsi irányítással kapcsolatban, amelyek ma is aktuálisak. Így az irányítás szempontjából tisztázásra várt, hogy a tanácsi népművelési munkában milyen legyen a kifejezetten irányító jelleg és az operatív tevékenység aránya.⁴ A Csongrád megyei Tanács Végrehajtó Bizottságának akkori anyagában olvashatjuk, hogy "a tanácsi irányításban még mindig hiányoznak a tartalmi munkára vonatkozó elvi döntések és határozatok".⁵ Abban az időben is sok gyakorlati feladat volt a tanácsoknál. A helyi tanácsok anyagai elsősorban az intézmények létesítésével foglalkoztak. A Csongrád megyei Tanács Végrehajtó Bizottsága pl. sokat foglalkozott a megyei könyvtár és a hódmezővásárhelyi művelődési központ ügyével. Gyakran tértek vissza a megyei szimfonikus zenekar létesítésének kérdésére is.

Megyei szinten az irányítás fő feladatai voltak: "a megyei művelődési munkájának megtervezése, ebben közös munkával a tömegszervezetek feladatainak megjelölése is: tanácsadás a tömegszervezetek művelődési munkájához, műsorpolitikai javaslatok, tanfolyamok szervezése a tömegszervezetek kulturális káderei képzésére, művelődési tapasztalatcserék, versenyek, találkozók rendezése, közös művelődési akciók előkészítése és lebonyolítása".⁶

PÁLDY RÓBERT akkor az irányítás középső szintjét tartotta a legproblematikusabbnak /a középső szinten a megyei és a járási szintet értette/. Szerinte a népművelés felső vezetésében megvannak a feltételei annak, hogy a kulturális irányítás sajátos módszerét megvalósítsák. Véleménye szerint nincs nagy nehézség az alsó fokokon sem, mert ott ezt a munkát alapvetően a pedagógusok végzik. A legtöbb tennivalót az irányítás középső szakaszain látta: "Itt akad el rendre sok helyes központi elgondolás, eltorzul és visszajára fordul számtalan kezdeményezés, szürke taposómalom lesz a szellem irányító központja... meg kell oldani a megyei népművelési osztályok és a járási népművelési csoportok személyi összetételének... megjavítását is".⁷

Milyen változás történt az átszervezés után? HADNAGY LÁSZLÓ így értékelte a járási tanácsok akkori helyzetét: "Az 1957. évben történt művelődésügyi igazgatási átszervezéskor a járási tanácsok VB apparátusában megszűnt a művelődés szakigazgatási szerve, hatáskörét részben a megyei művelődésügyi osztály, részben a járási tanács végrehajtó bizottsága, részben az általános iskola igazgatója vette át. Ez az átszervezés nem csökkentette, csak növelhette a járási tanács és végrehajtó bizottság gondját és felelősségét a művelődésügyi munkában annál inkább, mert hatáskörében olyan fontos intézmények működnek, mint a járási művelődési házak, járási könyvtárak... a múltban a sok szakigazgatási feladat, a hatósági jogkörök gyakorlása, a kislétszámú oktatási, illetőleg népművelési csoportot teljesen lefoglalta, úgyszólván semmi ideje, ereje nem maradt a tartalmi ellenőrzésre, a segítő felügyeletre. Most a járási felügyelet végre eljuthat az iskolákba, művelődési intézményekbe, alaposabb tartalmi ellenőrzést tud végezni... szükséges lenne, ha a járáskoránál a csökkent óraszámú tanító jelenlegi népművelési felügyelő helyett teljesen függetlenített felügyelő működne. A népművelési munka tartalmi, szakmai, művészi színvonala emelése érdekében sürgősen létre kellene hozni a megyéhez hasonlóan a különböző művészeti ágak járási kabinetjeit, amelyek szakmai, tartalmi segítséget adnának a művelődési otthonok, művészeti csoportok munkájához".⁸

Nem volt azonban problémátlan szint a községi sem. HENCZ AURÉL akkori cikkekre hivatkozva felvetette, hogy "községi vonatkozásban túlzott feladatok hárulnak a tanácsokra. Ezeknek a feladatoknak, illetőleg a feladatok egy részének ellátására számos község nem vállalkozhat... A község hatáskörébe utalt kérdések egy részének a járás hatáskörébe való áttétele mindinkább sürgető probléma. A járási művelődési szervek folyamatos visszaállítása során e szervek hatáskörének megfelelő megállapításával a községi népművelési munka színvonalát és szervezettségét is fokozni lehet. A járási szervnek részben a községtől, részben a megyétől kell feladatokat átvállalnia".⁹

HENCZ AURÉL tehát a járások hatáskörének növelésével javasolta megoldani a máig is megoldatlan problémát, a községek irányításának kérdését. Igaz, ezzel a javaslatával nem mindenki értett egyet. Így pl. VASS GYULA azt írta, hogy semmiképpen sem ajánlja a községi hatáskör korlátozását... "Ez különben is ellentmondana általános jogfejlődésünknek is, hiszen az utóbbi években következetesen érvényesült jogalkotásunkban az az egészséges gyakorlat, hogy a felvetődő problémát lehetőleg azon a szinten oldjuk meg, ahol felmerülnek".¹⁰ Hozzátehetjük, hogy a közigazgatási gyakorlat azóta is a decentralizáció irányába halad. Ezt támasztotta alá az 1971-es tanácstörvény, s a 80-as évek közigazgatásának alakulása is. A községi művelődés irányítása azonban valójában ma sem megoldott kérdés.

Felvetődött akkor, hogy az egyesített osztályoknak "új módon" kell dolgozni. Mit értettek ezen? Azt, hogy a népművelés felelős vezetőinek a megyében a társadalmi szervezeteket kell alkalmassá tenni a sokrétű operatív munka elvégzésére. "A tanácsi népművelési szerveink ne a tömegszervezetekkel versenyezve, hanem azok munkáját segítve és koordinálva irányítsák a közművelődést" - írta BIRÓ VERA a Népművelésben.¹¹ Ugyanezt fogalmazta meg HADNAGY LÁSZLÓ is, aki szerint az állami, tanácsi irányítás a társadalmi, tömegszervezetek felé nem operatív részletkérdésekbe beleszóló utasítgató és parancsoló, bürokratikus, hanem elsősorban elvi, összefoglaló, koordináló, segítő irányítás.

Az új osztályok létrejöttével felvetődött a decentralizáció kérdése is. Pl. A Csongrád megyei Tanács Végrehajtó Bizottsága utasította a Művelődésügyi Osztály vezetőjét, hogy tegyen előterjesztést a Művelődésügyi Minisztériumhoz a tanácsi apparátushoz közvetlenül nem tartozó intézményeknek a megyei tanács hatáskörébe való leadás érdekében.¹²

Hogy a koordináció valóra váljon, létrehozták az Országos Népművelési Tanács mintájára a megyei, járási és községi művelődési tanácsokat. A művelődési tanácsokat a végrehajtó bizottságok hozták létre, a szakigazgatási szervek mellett működtek, mint azok javaslattevő szervei. A megyei és a járási állandó bizottságok hatáskörét nem sértették, sőt munkájukhoz segítséget adtak. Általában a tanács elnöke az iskolai igazgatója volt, s részt vehetett a tanács munkájában mindenki, aki a terület kulturális munkájából tettekkel kivette a részét. Sokat vártak a művelődési tanácsok munkájától. IBOS FERENC írta a Népművelésben, hogy éppen az egységes állandó bizottságok mellett működő népművelési tanácsok /megyéknél, járásoknál, városokban/ teremthetik meg az összehangolt tevékenység olyan módszereit, amelyek minden surlódást kiküszöbölhetnek.

És hogy hogyan működtek később ezek a népművelési tanácsok, erről GÖ-
NYEI ANTAL tanulmányából tájékozódhatunk.¹³

Véleménye szerint a megyei népművelési tanácsok munkáját - helyzetükből adódóan - operativitás jellemzi. Pl. Pest megyében megvitatták a megye könyvellátottságát, Békésben a könyvterjesztés feladatait. Több megye és a főváros behatóan foglalkozott az ismeretterjesztés kérdéseivel. Nógrádban értékelték a nógrádi és középszlovákiai közös barátsági hét tapasztalatait. Borsodban napirenden szerepelt a fiatal értelmiségiek szerepe a megye népművelési életében. A Fővárosi Népművelési Tanács tájékozódott az egészségügyi felvilágosítás kérdéseiről. A megyei művelődési tanácsok munkáját igen jelentősnek értékeli.

A tanácsi irányításban mindig fontos szerepet játszottak a felügyelők.

A félfüggetlenített felügyeletet 1957-ben hozták létre. A minisztérium Tanácsigazgatási Főosztálya vezetője, ZAGYVA IMRE leiratából értesülhetünk, hogy "elfogadták egyes városokban és járáásokban félfüggetlenített tiszteletdíjas népművelők beállítását. Olyan felügyelőket kellett megbízni, akik alkalmasak az iskolai munkák általános felügyeletének ellátására is. A leirat közli, hogy a felügyelők 3-400 forintos tiszteletdíjban részesülnek, s a beállított félfüggetlenített előadók 6 óránál többet lehetőség szerint ne tanítsanak. E levél jelzi, hogy a minisztériumi kollégium hamarosan tárgyalni fogja a művelődési apparátus helyzetét. A kollégium - a levél szerint - áttekinti az ország művelődési apparátusának színvonalát is."¹⁴

1957-ben minisztériumi körlevél intézkedett a népművelési felügyelői hálózat működéséről.¹⁵ MIHÁLYFI ERNŐ miniszterhelyettes a Kormány Titkársága Tanácsszervek Osztályával, valamint a pénzügyminiszterrel egyetértésben intézkedett a felügyeletről. Félfüggetlenített felügyelet jött létre. Órakedvezményes pedagógusok lettek a felügyelők. Ezt a megoldást akkor nagyon kedvezőnek találták, alkalmasnak a községek irányítására. Mivel a felügyelők pedagógusok voltak, ezért az oktatás és népművelés kapcsolatának kialakításán különösen sokat fáradoztak.¹⁶ A felügyelők feladata volt az iskolán kívüli népművelés elvi, tartalmi és szervezeti munkájának szakmai irányítása. Feladatuk lett a járási és a járásban levő népművelési intézmények /művelődési házak, művelődési otthonok, járási könyvtárak, közkönyvtárak, zeneiskolák, mozik, múzeumok/ munkájának irányítása, ellenőrzése. Munkájuk során a működési területük szerint illetékes járási tanács végrehajtó bizottságát kellett tapasztalataikról tájékoztatni.

Fontos szerepet játszottak az irányításban a felügyeleti megbeszélések is, amelyeken általában részt vettek: a népművelési felügyelő, a szakfelügyelők, a járási és városi intézmények vezetői, a párt és állami vezetők.

A felügyeleti munka egységesebbé tétele érdekében adta ki a Művelődésügyi Minisztérium 1960-ban a népművelési felügyelők útmutatóját, "Útmutató a népművelési felügyeletet ellátó dolgozók részére" címmel, s rendszerbe foglalta a felügyeleti munka mozzanatait, a teljes népművelési tevékenységet. Segítette az egységes művelődéspolitikai szemlélet kialakítását. Az útmutató /mivel a minisztérium az országos társadalmi és tömegszervezetekkel együtt adta ki/ hozzájárult ahhoz, hogy a népművelési munka egységes szervezeti keretei kialakuljanak és az évek folyamán megszilárduljanak.¹⁷

Már az ötvenes években a kiemelt nagyvárosok megyei jogokkal rendelkeztek. Ezek a városok, mint a kulturális élet vezető központjai, kialakították saját területük kulturális arculatát. A megyei jogú városok munkájának koordinálását biztositotta az, hogy a Művelődésügyi Minisztérium már az ötvenes-hatvanas években rendszeresen megszervezte a megyei jogú városok népművelési dolgozóinak tapasztalatcsere értekezletét. 1958-ban a Népművelés is hírt adott egy ilyen jellegű értekezletről. A minisztérium szervezte a megyei jogú városok közös értekezletét. Ennek kapcsán a népművelési dolgozók a közös problémák megbeszélése során közelebb kerültek egymáshoz és elhatározták, hogy ezentúl rendszeresebbé és szervezettebbé teszik a tapasztalatcserét. Elhatározták, hogy minden évben megrendezik a megyei jogú városok népművelési dolgozóinak tapasztalatcsere értekezletét, hogy ezekkel a módszerekkel is eredményesebbé tegyék további munkájukat.¹⁸

Ez a forma a hatvanas években, sőt még a hetvenes években is élt, bár kevésbé széleskörű találkozásokra kerülhetett sor, inkább a népművelési csoportvezetők találkozójává alakult át.

A népművelés gyakorlati munkájának segítésére a Művelődési Minisztérium 1959-ben hét megyében létrehozta a népművelési tanácsadókat. Egy év alatt bizonyosodott, hogy a tanácsadók eredményes munkát végeztek, ezért 1960-61-ben minden megyében létrehozták ezeket az intézményeket. Azt a feladatot kapták, hogy széleskörű, magasszínvonalú és konkrét módszertani munkát végző tanácsadó központok legyenek. Hozzájuk kapcsolták a megyei filmtárat, diatárat, szemléltető eszközök táráát. A tanácsadó feladata, hogy felkutassa, tanulmányozza, általánosítsa és terjessze a népművelés legjobb módszereit, segítse elő hatásának fokozását és hatáskörének szélesítését.

A népművelési tanácsadók függetlenített és tiszteletdíjas dolgozókból, a megyei művészeti szakreferensekből alakultak meg. A vezetőt a megyei tanács művelődésügyi osztályának vezetője, a szakszervezet megyei tanácsával egyetértésben nevezte ki a népművelés legjobb elméleti és gyakorlati szakemberei közül. A tanácsadó a megyei tanács végrehajtó bizottsága művelődésügyi osztályának szerve, munkáját a művelődésügyi osztály a szakszervezetek megyei tanácsával egyetértésben irányítja a megyei politikai, gazdasági és kulturális célkitűzései alapján a művelődésügyi osztály határozza meg az éves és negyedéves feladatát¹⁹ – mondta ki az alaprendelkezés.

Mit várunk a népművelési tanácsadóktól? - tette fel VARGA EDIT a kérdést 1960-ban a Népművelésben? Válasza: "A népművelési tanácsadóknak a népművelési munka megyei módszertani központjaivá kell nőniök...a tanácsadóknak kell el látniok a megyéinkben lévő művelődési otthonok hálózatának központi, módszertani feladatait... ez nem jelent változást az irányításban, azt továbbra is a fenntartó szervek végzik. Jelent ellenben módszertani irányítást, szakmai segítségnyújtást minden művelődési otthon, minden népművelő számára".²⁰ Azt javasolta a tanácsadóknak, hogy a helyi tapasztalatok továbbadása legyen munkájuk lényege. Elsősorban gyakorlati módszertani segítségnyújtást végezzenek, ne módszertani irodalmat akarjanak írni, fő területük a gyakorlati módszertani segítségnyújtás legyen. Feladataik közé sorolta a népművelők továbbképzésének megoldását. Tanfolya-

mok szervezésével, szakmai viták megrendezésével is hozzásegíthetik a népművelőket a jobb munka végzéséhez.

A tanácsadók munkájukat az országos és megyei művelődési irányelvek, határozatok és útmutatók /tanácsi és szakszervezeti/ alapján a megye sajátos gazdasági és kulturális helyzetéhez, adottságaihoz alkalmazva végezték. A megyei népművelési tanácsadók a megyei tanácsok intézményei voltak. Felügyeletüket a megyei tanács VB Művelődésügyi Osztálya látta el. Baranyában, Borsodban, Csongrád megyében feladatkörük kiterjedt az illetékes megyei városok területére is. A tanácsadók főfoglalkozású munkatársakkal, tiszteletdíjas szakreferensekkel látták el feladataikat.

Később, 1964-ben megjelent egy rendelkezés, amely a SZOT és a Művelődésügyi Minisztérium közös közleménye volt. Eszerint "azokban a megyékben, ahol a megyei művelődési ház még nem kezdte meg működését, e feladatot átmenetileg a megyei Népművelési Tanácsadó látja el. A megyei Népművelési Tanácsadó tehát a megye területén működő tanácsi, szakszervezeti művelődési otthon jellegű intézmények /művelődési otthon, ház, terem, kör, klub/ hálózati központja. Ezen intézményekben folyó népművelési tevékenység szakmai, módszertani segítője".²¹ A megyei népművelési tanácsadók jelentős irányító, módszertani feladatot láttak el évekig.

1962-ben szabályozták a tanácsi szakigazgatási szervek munkáját is. Megszületett a 2061/1960. (IX.4.) Korm. számú határozat végrehajtási utasítása. Az utasítás a megyei tanácsok, megyei jogú városi tanácsok és járási tanácsok művelődésügyi szakigazgatási szerveinek szervezeti felépítését adta.²²

Ennek alapján a megyei tanácsok és megyei jogú városi tanácsok művelődésügyi szakigazgatási szerveinek szervezeti rendje az alábbi lett:

iskolai csoport

népművelési csoport

gazdálkodási, elvi-tervezési előadó/k/

személyzeti és munkaügyi előadó.

A megyei művelődésügyi osztály feladata lett az utasítás szerint a megyei ifjúságra és felnőtt lakossága szocialista világnézeti nevelésének, korszerű műveltsége megszerzésének, illetve műveltségi színvonala emelésének, valamint szórakozási igényei kulturált kielégítésének biztosítása.

Az általános feladatok között a népművelés a következőképpen szerepelt: "Irányítja, ellenőrzi, a kultúra eszközeivel támogatja a népművelési intézményeknek a dolgozók szocialista tudatformálása, műveltségi és szakmai színvonalának emelése, továbbá szocialista emberhez méltó szórakoztatása érdekében végzett munkáját, biztosítja a megyében folyó népművelési munka összhangját". A népművelési csoport feladatai között részletesen elemzi a konkrét feladatokat.

A megyei jogú városi tanács művelődésügyi osztályának szervezeti felépítése megegyezett a megyei tanácsokéval és feladataik is alapvetően megegyeznek. Felépítés: iskolai csoport, népművelési csoport, személyzeti és munkaügyi előadó, gazdasági elvi előadó.

A városnál természetesen több a közvetlen fenntartási és működési feladat.

A járási tanácsok és járási jogú városi tanácsok akkori szervezeti felépítése el-
tért a megyéktől és a városi tanácsokétól, egymással azonban megegyezett.

Felépítésük: osztályvezető, tanulmányi felügyelő/k/, népművelési felügyelő/k/,
művelődési gazdasági felügyelő/k/.

A megyei tanácsok szakigazgatási szervei és a járási tanácsoké hasonló volt
olyan szempontból, hogy tevékenységüknek csak egy része volt a közvetlen fenntar-
tó tevékenység, a munkájuk nagyobb része a különböző szintű tanácsok tevékeny-
ségének irányítása.

1968-ban ismét utasítás jelent meg a tanácsok végrehajtó bizottságai szakigaz-
gatási szerveinek feladatairól, hatásköréről, és szervezeti tagozódásának elveiről.²³
Részletesen szabályozták a népművelés irányítását, ellenőrzését. 1969-ben Buda-
pest főváros tanácsa és a fővárosi kerületi tanácsok népművelési szakigazgatási
szerveinek feladatait, hatáskörét, szervezeti tagozódását is meghatározták.²⁴ Ezek
az utasítások voltak érvényben egészen 1971-ig, az új tanácstörvényig. Az új tanács-
törvény megjelenése után ismét szabályozták a szakigazgatási szervek munkáját.

A hatvanas évek tehát a szabályozást hozták az igazgatás területén. Talán még
azt is mondhatjuk, hogy túl gyakran foglalkoztak vele, s túl gyakran szabályozták
újra.

Sor került a szakigazgatási szerveknél vezető és ügyintéző munkakörök betöl-
téséhez szükséges képesítések meghatározására is. Egyik legfontosabb kérdés volt
akkor és azóta is a képesítés kérdése. Ezt mutatja az a tény, hogy a főhatóság visz-
sza-visszatérően foglalkozott ezzel a kérdéssel is.

1960-ban jelent meg a művelődésügyi miniszter 107/1960. /M.K.:2/ MM. sz.
utasítása a tanácsok művelődésügyi szakigazgatási szerveinél vezető és ügyintéző
munkakörök betöltéséhez szükséges képesítésekről. Ebben az utasításban még
csak egyetemi és főiskolai végzettség szerepel, hiszen 1961-től kezdődött el az
egyetemi oktatás a népművelés terén.

Ehhez a szabályozáshoz képest jelentős előrelépés volt 1963-ban a
180/1963/M.K.23/ MM. számú utasítás a tanácsok művelődésügyi szakigazgatási
szerveinél népművelési munkakörben alkalmazott dolgozók szakképesítéséről. Az
utasítás a tanácsnál a vezető munkakörökben dolgozó népművelőknél a munkakö-
rök betöltését szakképesítéshez kötötte, ugyanakkor szabályozták az egyes népmű-
velési intézményi munkakörök betöltéséhez szükséges szakképesítéseket a művelő-
dési miniszter 181/1963/M.K.23/ MM. számú utasításával. Ebben népművelési
szakképesítésnek minősül az egyetemi népművelési szak mellett más egyetemi szak
kiegészítő népművelési vizsgával együtt.

A képesítési rendelet fogadtatása nem volt egyértelmű. Erről tanuskodik Bu-
dapest Főváros Tanácsa Népművelési Osztályának feljegyzése, melyet a Közműve-
lődési Főosztály részére készítettek. E feljegyzés szükségesnek tartotta felhívni a fi-
gyelmet néhány ellentmondásra és várható kulturpolitikai következményre. Meg-
kérdőjelezte az utasítás szükségességét, pontosabban azt, hogy népművelési szak-
képesítést ír elő egyes munkakörökben. Sőt, nemcsak a szakképesítés szükségessé-
gét kérdőjelezte meg, hanem a népművelés tudomány voltát is. Mindezt abban az
időszakban, amikor lezajlottak a szakmai viták a népművelés tudományosságáról, s

megindult az egyetemen a népművelés szak. "A népművelés mint önálló tudomány, vagy mint önálló szakma, tudomásom szerint eddig sehol semmilyen állami törvényben meg nem fogalmazódott, mint a tudományok és a művészetek terén végzett tevékenység gyűjtőfogalma volt ezideig használatos" - írja a feljegyzés. Igaz, a népművelés tudomány voltáról ma is viták zajlanak, azt azonban, hogy a népművelés önálló szakma-e vagy sem, azt már eldöntötte az idő.

Elgondolkodtató a következő felvetett probléma is:

"Amennyiben a népművelési tanszak elvégzése azt jelenti, hogy egy ugyanazon személy az összes tudomány- és művészetek elsajátításával kíván egyetemi szintet elérni, a tudomány mai állása szerint elképzelhetetlennek tartom, illetve amennyiben a hallgatók 5 éven keresztül ennek a megoldhatatlan feladatnak a megoldásával bírkóznak is, végeredményben minden tudományhoz konyít, de semmihez sem értő emberekké válnak, vagyis olyanokká, akiket tudomásuk alapján egyetlen tudományos vagy művészeti terület szakemberei sem fogadnak el vezetőnek, tehát csakis az államhatalom erejével lesznek vezetőnek elfogadtathatók".²⁵

Ez a veszély még ma is kísért. Ugyanakkor ma már valóban szakmává vált a népművelés, kialakult /alakul/ a tananyag, s olyan ismereteket sajátítanak el, amit egyetlen más egyetemi vagy főiskolai szak tananyagában sem találunk meg.

Felveti a feljegyzés azt is, hogy "amennyiben a népművelési tanszak elvégzését úgy kell értelmezni, hogy a hallgatók egy tudományágban egyetemi szintet érnek el és ebben valamilyen speciális népművelési tudományos képzésben is részesülnek, az előbb elmondott ellentmondások semmisnek tekintendők, viszont ... ez csak úgy oldható meg, ha a tudományegyetemeket, közgazdasági-, műszaki-, agrár-, orvosi stb. egyetemeket, főiskolákat megkettőzzük a népművelési káderverszükségletét szakszerű kiképzése érdekében. Szerintem a népgazdaság teherbíró képessége ezt vállalni nem tudja." Ez a probléma is megoldódott azóta. Kialakult a kiegészítő képzés a többi szakhoz hasonlóan. Más szakos egyetemi végzettséggel /akár közgazdasági vagy agrártudományi végzettséggel/ rendelkezők, vagy főiskolán népművelésszakot végeztek jelentkezhetnek. Mindkét egyetemen van kiegészítő képzés. A gyakorlat azt mutatja, hogy elég jelentős azoknak a száma, akik másoddiploma megszerzésére vállalkoznak.

A képesítési rendeletet nem tudták, vagy nem is akarták a tanácsok figyelembe venni. Ezt bizonyítja a Művelődésügyi Minisztérium 1964. október 21-i körlevele²⁶, melyben az alábbiakat olvashatjuk: "Az ismertetett adatok arra utalnak, hogy a megyei művelődésügyi osztály nem tudta kellő mértékben biztosítani a jelzett utasítások tervszerű és kívánt ütemű végrehajtását. Javasoljuk azért, hogy az Osztály elemezze az elmaradás okait: ennek alapján vizsgálja felül, és szükség szerint módosítsa az iskoláztatási tevet. Egyes megyékben az új alkalmazásoknál nem veszik figyelembe a képesítési utasítások előírásait... Egyben kérjük, hogy a jövőben megüresedő vagy újonnan rendszeresített státuszok betöltésénél számítsanak a jövő év nyarán a tanítóképzőkben első ízben végző népművelés-könyvtáros szakos hallgatókra, illetve az egyetemen népművelő szakot végzett fiatalokra". 1968-ban megjelent egy képesítési rendelet a művelődésügyi szakigazgatási szervezet vezetői részére. A népművelés terén vezető beosztásba /csoportvezető/ a népművelés szak szerepelt előírásként.²⁷ Ebben a rendeletben is benne van, hogy népművelési mun-

kakörben bármely egyetemi vagy főiskolai végzettséggel rendelkező egyén alkalmazható, azzal a feltétellel, hogy a 136/1966/M.K.9/MM. számú utasítással szabályozott kiegészítő népművelési szakmai vizsgát az alkalmazástól számított két éven belül leteszi. Ezen túlmenően az utasítás kimondta, hogy minden vezető és ügyintéző köteles az általános államigazgatási ismeretekből szakvizsgát tenni.

A megyei tanácsok szakigazgatási munkáját segítette, hogy 1962-ben megalakították a megyei osztályvezetői munkaközösségeket. A munkaközösségek létrehozásának az volt a célja, hogy néhány fontos, főként az irányítással összefüggő téma igényes írásbeli feldolgozása útján a megyei osztályvezetők az eddiginél jobban bekapcsolódjanak a minisztérium elvi irányító munkájába. Az osztályvezetői munkaközösségek témajavaslatokat kaptak. Ebből kellett egy-egy munkaközösségnek /mely négy megye osztályvezetőit foglalta magába/ két témát kidolgozni. A tanulmányok elkészítéséhez a Tanácsigazgatási Főosztály illetékesei adták a segítséget. A témajavaslatokat ismertetjük, mert ezek annak az időszaknak a legfontosabb témái voltak:

- A megyei művelődésügyi osztályvezető irányító munkája
- A járási /kerületi/ művelődésügyi osztályok irányítása.
- Az iskolai és népművelési felügyelet /általános és szakfelügyelet/ irányítása, módszerei.
- Iskolaigazgatók, intézményvezetők /oktatás és népművelés/ irányító, ellenőrző munkája.
- A Népművelési Tancsadó feladata, munkamódszere.
- A politechnikai képzés, munkaoktatás tapasztalatai, problémái.
- A tananyagcsökkentéssel, túlterhelés megszüntetésével kapcsolatos feladatok végrehajtása mennyire segítette elő a nevelőmunka eredményességét.
- A falusi népművelési munka eredményei és problémái.
- Az irodalmi színpadok munkája.²⁸

A megyei művelődésügyi osztályok vezetőinek munkáját a Művelődésügyi Minisztérium azzal is segítette, hogy rendszeresen tartott az osztályvezetőknek értekezletet. Ezeken mindig az időszerű kérdéseket tárgyalták meg. A minisztérium értesítése minden év levéltári anyagában megtalálható, amelyben értesíti az osztályvezetőket az értekezletről és valamilyen előzetes anyag elkészítésére szólítja fel őket. Az osztályvezető értekezletek folyamatos együttműködést és információcserét biztosítottak

+

A fentiekben az ötvenes évek tanácsai irányítása néhány vonását próbáltam összegezni. Elsősorban a szervezeti változásokat kívántam kiemelni. A tanulmány része a korszak művelődésigazgatása teljesebb áttekintését végző munkának.

J E G Y Z E T E K

- Dr. HADNAGY LÁSZLÓ: Az MSZMP művelődési politikájának irányelvei és a tanácsok feladata. Állam- és Igazgatás. 1959. április 254-255. p.
- 2 A művelődésügyi miniszter 20/1957/M.K.2./ számú utasítása a tanácsai művelődésügyi szakigazgatásszervezete és feladatátárgyában. Művelődési Közlöny. 1957. 21. p.
- 3 Dr. IBOS FERENC: Új módon dolgozni. Népművelés. 1958. március.
- 4 SZŐ NYI JÓZSEF: Amire választ kaptunk és amire nem. Népművelés, 1957. november.
- 5 Csongrád megyei Tanács VB. 1958. febr. 5. XXIII/38.
- 6 Dr. HADNAGY LÁSZLÓ: i.m.
- 7 PÁLDY RÓBERT: A népművelés Achilleusz-sarka: A megye és a járás. Népművelés, 1956. 4-5. p.
- 8 Dr. HADNAGY LÁSZLÓ: i.m.
- 9 Dr. HENCZ AURÉL: A művelődési intézmények és a művelődésigazgatás fejlődése. 1945-1961. KJK. 1962. 149. p.
- 10 Dr. VASS GYULA: HENCZ AURÉL: A művelődési intézmények és a művelődésigazgatás fejlődése 1945-1962. Népművelési Értesítő, 1964. 1-2. sz.
- 11 BIRÓ VERA: Visszapillantás és előretekintés. Népművelés, 1958. június.
- 12 Csongrád megyei Tanács VB 1957. augusztus.
- 13 GÖNYEI ANTAL: A népművelési tanácsok munkájáról. Állam és Igazgatás. 1967. március.
- 14 Csongrád megyei Levéltár. 1300/1957.
- 15 Csongrád megyei Levéltár 4350/957.
- 16 ma: Hárman elmondják. Népművelés, 1958. szeptember.
- 17 Útmutató a népművelési felügyeletet ellátó dolgozók részére. Népművelés, 1960. szeptember.
- 18 N.H.: A megyei jogú városok népművelési dolgozóinak tapasztalatcseréje értekezlete. Népművelés, 1958. augusztus.
- 19 A megyei népművelési tanácsadók szervezete és működése. Művelődésügyi Közlöny, 1964. 436-437. p.
- 20 VARGA EDIT: Mit várunk a népművelési tanácsadóktól? Népművelés, 1960. december.
- 21 A megyei népművelési tanácsadók szervezete és működése. Művelődésügyi Közlöny, 1964. nov. 1.
- 22 A művelődésügyi miniszter 143/1962/M.K.13/MM. számú utasítása a megyei, megyei jogú városi, járási és járási jogú városi tanács végrehajtó bizottság művelődésügyi szakigazgatási szerveinek szervezeti felépítéséről és működéséről. Művelődésügyi Közlöny, 1962. 251. p.
- 23 A művelődésügyi miniszter 188/1968. /M.K.23/ MM. számú utasítása a megyei, a megyei jogú városi, a járási és a járási jogú városi tanácsok végrehajtó bizottságai művelődésügyi szakigazgatási szerveinek feladatairól, hatásköréről és szervezeti tagozódásának elveiről.

- 24 A 121/1969/M.K.7/ MM. számú utasítás.
- 25 Új Magyar Levéltár 72/411/63.
- 26 Új Magyar Levéltár. XIX-J-4. 74 117/64.
- 27 A 126/1968/M.K.11/ MM. számú utasítás a tanácsok végrehajtó bizottságainak művelődésügyi szakigazgatási szerveinél a vezető és ügyintéző munkakörök betöltéséhez szükséges képesítések megállapításáról.
- 28 Új Magyar Levéltár. XIX-J-4. 96 118.

A TÁPLÁLKOZÁS RENDJE SZENTESEN (*)

SZÜCS JUDIT

Egy alföldi mezőváros földműves népessége táplálkozásának körülményeit: az idő, a tér és a munka által megszabott rendjét, a tálból evés szokásának megőrzését; a társas élet alkalmait: a multságokat, a disznótort, a névestét, a bálakat, a cu-hárét, az emberélet fordulóit és az egyházi ünnepek, böjtök étkezési rendjét tárgyaljuk.

Az évszázadok alatt több hullámban bekövetkezett történeti-gazdasági változások hatására kialakult állandó étkezések számát, idejét, tartalmát, illetve annak a XX. század fordulójára, első felére kialakult változatát - 1977-81-ben gyűjtött recens anyag alapján - rögzítettük. A vizsgált népesség gazdasági-társadalmi rétegződését /kis-, középparasztok és nagygazdák/ és felekezeti megoszlását /re- formátusok és katolikusok/ figyelembe vettük.

A napi étkezések rendje

A reggeli 7-8 óra között, ebéd délben volt, a vacsora ideje mire besötétedett. Ez a rend tavasztól ősziig volt érvényes. A nyári háromszori étkezés alól kivétel az aratás, a cséplés időidőszaka, amikor uzsonna is járt. Ezt öt-hat óra között fogyasztották el. Télen, ahol a hagyományos kétszeri étkezést is betartották, 8-10 óra között reggeliztek, és délután 3-5 óra között ebédeltek, ettek meleg ételt.

Hogyan étkeztek, ha a megmunkálendő föld nagyobb távolságra volt?

"Vót ojan melléfköd, ahun nem vót tanya. Oda kihoszták ... Vagy messze vót, vittük a kényeret, szalonnát." /POLGÁR JÓZSEF/. Az adatközlő a kisparaszti családban kialakult szokásokat idézi. A földek nagy távolsága a vizsgált rétegeknél ritka. A kis- és középparaszt távolabbi földjén dolgozva hideget evett.

A többszáz holdas gazdánál kocsival vitték ki az ételt. Gyakoribb volt az a változat, amit ERDŐHÁTI NAGY ANTAL mondott el: "Béméntünk flöstökre a tanyába ... gyalog. Dülbe, mikor mékfőtt az ebéd, ha távol vótunk a tanyától, akkor féllett eresztve a kútgém. Az annak a jele volt, hogy kisz az ebéd." Ez a jelzés mód valószínűleg az egész Alföldön általános volt.²

A reggeli, kényér vagy lángos, cipó, tehát kenyérféleség, mellé valamilyen zsiradékfajta: szalonna nyersen vagy sütvé, disznó vagy liba-, kacsaszír, tej, tejtermék italként, tej, ritkán tejeskávé, ételként: tejföl, túró, hirkasajt. A kisparaszti családokból a nagygazda családokig társadalmi rétegenként a reggeli tartalmában eltérést nem találunk. A mennyiségben valószínűleg volt eltérés.

A napi háromszori étkezés közül a mai étkezési szokások szerint a fő étkezés az ebéd. Mivel a hét napjainak megfelelően változik, a heti étrendnél nézzük meg.

Ezért az uzsonna leírása következik: "Tjenkor /ti. aratás, cséplés idején/ nem hatyták félbe a munkát annyira, hogy lő is üjjenek, hanem az asszonyok kazsbú atták a kőnyeret még egy-egy pohár pálinkát." /SZÉL IMRE/.

Szombaton "uzsonna vót. Sült kalács, túrós lepény, lőkvároskifli, mikor mi." /ERDŐHÁTI NAGY ANTAL/. Nem beszélnek végzesebédéről, -kalácsról, de szombaton, a heti munka befejezésekor a legtöbb gazdánál uzsonnára kalács sült.

Kisparaszti családban is előfordult, hogy maguknak főztek tarhonyát, köleskását vacsorára, de nagygazda családban is lehetett az a szokás, hogy hideget vagy ebédmaradékot ettek, ha magukban voltak; tarhonyát, köleskását főztek, ha fogadott emberekkel dolgoztak. Hideg vacsorának számított általában a kenyér, szalonna, esetenként a kenyér, birkasajt, ősszel sült tők. Idézzük TÁRKÁNY SZÜCS IMRÉNÉT, hogy készített meleg vacsorát nagygazda feleségként: "Este szintén főt vacsora vót. Főtt étel ... Aszt a legjobb vót bográcsba főzni, mert akkor kimentem a teheneket fejni az istállóba, oszt mikor béméntem, mőkfött a kása. Az nem ragat lő."

A napi kétszeri étkezés

A késő középkorban Európában az egész társadalomban általános kétszeri étkezés; Magyarországon a XVII. században is általános, főúri körökben is érvényes volt.³ A napi háromszori étkezés megszilárdulásáról a XVIII. századból vannak az első adatok.⁴

Szentes 1731. évi adófizetőinek jegyzékében a személynevek között a Dél Ebéd is szerepel.⁵ A név értelmezése - mivel az ebéd a kétszeri étkezés gyakorlatában nem feltétlenül déli étkezést jelentett - a következő lehet: a XVIII. század első harmadában a lakosok között volt már olyan, aki a szokásostól eltérően az ebédet jelentő étkezést délben tartotta; ezért válhatott a dél-ebéd fogalma megkülönböztető névvé, tulajdonnévvé. /Feltehetően olyan vidékről betelepülő hozhatta a szokást magával, ahol az ebéd déli étkezést jelentett napi háromszori étkezés mellett/.

Itt említendő a legidősebb adatközlőtől egyszer hallott késő ebéd megfogalmazás /POLGÁR JÓZSEF/. A fogalom kialakulása visszavezethető a dél-ebéd meghatározás létrejöttére, használatára.

Miután a kétszeri étkezésről a háromszorira történő áttérés "területenként és társadalmi rétegenként más-más időpontban történt",⁶ a paraszti életforma évszázadokon át hasonló maradt, számolhatunk a kétszeri étkezés XX. századig való fennmaradásával.

A paraszti társadalom rétegeitől, vallási hovatartozástól függetlenül tanyán, városban élő parasztságnak a fele, háromnegyede télen kétszer evett. Eltérés az indoklásban /Miért ettek kétszer?/ és tartalmában /Mit ettek?/ van. A miéltre a válasz egyrészt: "Hát ugyē nem úgy dógozott az embēr, rövidebb vót a nap, vagy mi." /POLGÁR JÓZSEF/. Tehát az időjárás és az életrend által meghatározott szokásként értelmezték. Másrészt: "Éhēsen fekűttek azok lő ... Zsugori embēr vót. Sajnálta ű magátú az énnivalót." /GRÁNITZ IMRE/. Tehát így próbáltak takarékoskodni, több földhöz jutni. Végleges változata volt a takarékoskodásnak, ha valaki rendszeresen kenyéren és hagymán élt.

Kisparaszti családban fő étkezésként télen tarhonyát, lebbencset, zsíroskását, görhét, málét ettek /CSONKA ISTVÁN/. De a kis- és középparaszti, nagygazda ha be is tartotta a kétszeri evés szokását, ugyanakkor jól is akart, tudott enni, akkor az AGÓCSNÉ által felsorolt ételeket ette: "Paprikáskrumpli ódalással, kolbásszal, meg órjaleves babbal... süttőtünk lepényt mék kalácsot." Az említett ételek a fő étkezést jelentették. A reggeli, vagyis az első étkezés tartalmában megfelelt, hasonló volt a háromszori étkezés reggelijéhez.

A kétszeri étkezés nagyobb időközben oszlott el mint a háromszori étkezésé; a reggeli nyolc és tíz óra között, az ebéd a fő étkezés három és öt óra között lehetett.

A városban élő földművesek téli kétszeri átkelésére is van adatunk /NYIRI ANTAL és SZÉL SÁNDOR közlése alapján/.

Tehát a XX. század közepéig ahogyan a szakirodalom tanúsága szerint az ország több részében, Szentesen is megvolt a téli kétszeri étkezés szokása.

A heti étrend: az ebéd

Az adatközlők kötöttebb és kötetlenebb heti étrendeket mutattak be. Az utóbbi oka egyrészt az, hogy kötetlenebb étrend szerint főztek, másrészt már nem emlékeztek rá részleteiben. A heti étrend fő étkezésének, az ebédnek ismétlődő fogásai: kedd, péntek: tészta napok; csütörtök: húsos étel; gyakran hableves füstölt hússal; szombaton: tarhonya vagy paprikáskrumpli; vasárnap: húsleves, hús; hétfő: gyakran a vasárnapi maradék.

A szombati egytálétel ugyanúgy megtalálható kisparaszti családban mint nagygazdánál. Bizonyos társadalmi rétegenkénti eltérés volt. Középparaszti, nagygazda helyek egy részén, ahol a cselédséggel és időszaki munkásokkal kellett számolni, szombaton ebédre krumpli leves főtt, utána kalács vagy túróslepény, esetleg hajtogatott pite sült. Szegény- és kisparaszti családban nem sült tészta hetenkénti rendszerességgel.

Étkezés az aratás, cséplés idején

A paraszti életben a munkák között létfontosságúnak számított az aratás, cséplés. Nézzük, hogyan módosította ez a két nagy nyári munka a táplálkozás rendjét! Először vessük össze a Papp Imre által leírt, az 1875-95-ös és az 1895-1914-es időszak aratás, cséplés idején érvényes étrendjét! Két, egymással összefüggő különbség állapítható meg: az ételek tartalmasabbá váltak, az első időszakban három fő étkezés volt, a második tárgyalt időszakban már négy, és a hagyományos gabona betakarítási mód ideje alatt ez is maradt végig.⁷

A munkák és ünnepek a paraszti életben is összekapcsolódhattak. "Aratás az ünnep. Nagy bálát rendeztek. Vót tekerő, tambura. Muzsikáltak a kocsiszinbe, még jártak. Ittak, ha hosztak a tarisznýába. Mindénütt így vót, ahun csapatos arató vót." - emlékszik RÚZS MOLNÁR LAJOSNÉ. Az aratást megelőző spontán szerveződő mulatozási alkalmak mellett gazdakörök szervezte aratóbálákat is tartottak.

Mit ettek egy-egy középparasztnál, nagygazdánál az aratók a XX. század első felében? VAJDA SÁNDORNÉ a következőképpen mondja el. "Egész kosztot at-

tunk. Reggel vót tej mők szalonna. Ebédre mindén másnap hús vót ... Szombaton igencsak túróslepény, kalács sült. Péntéken vót száraztészta: lëkvárosdereje, túrós-tészta. Ha nem vót hús, akkor sült szalonna, tojás, Krumplileves, zöldbableves. SZÉL IMRE kiegészítése: A vacsora mindig tarhonya vagy paprikáskrumpli vót. Időnként gyümölcs ... Az uzsonna kényér mők gyümölcs. Az élelemmel való ellátásnak egy másik változata: "Nem mindig főzött a gazda. ... Ahogy egyeztek, vagy attak bizonyos mennyiségű tésztát, lebbencsét, lisztét, Kommenciót attak a munkásnak." - emlékezett a 98 éves POLGÁR JÓZSEF.

A XX. század első felében már általános a géppel cséplés. Néhány napi kemény munka, sietni kell, a szomszéd tanyában is várják a gépet. Ilyenkor különösen jó "kosztot" ad a gazdák többsége: "Egyik esztendőbe hízót váktak, a másikba birkát cséplésre. Őrült a jónép, mer vout jou koszt." A cséplés alkalmához fűződhetett az ősi szabadtéri főzési mód: "Bográcsba kint, a kút mellett vót állítva három rúd össze, oszt ot csüngött a lánc, oszt ot főtt a júhús paprikás ... Máskor nem főztünk kint a szabadba." /ERDŐHÁTI NAGY ANTAL/

A kaszálás

A jelentősebb munkák között az első kaszálás is fontos esemény, de nem jelent ünnepi alkalmat, mint egyes vidékeken. RÚZS MOLNÁR LAJOSNÉ, aki Szentés két egymástól távol eső határrészén is élt, következőképpen fogalmaz: "A szénakaszálás nem ünnep. Ojankor van a legnagyobb rohanás." Még főzni is alig volt, alig hagytak időt, hogy haladjon a kaszálás, szénafordítás; hiszen az első kaszálás szénája a legértékesebb /vö. még az ünnepek között a pünkösöd leírásával/.

Legeltetés a "tallón"

Aratás után éjjelenként a "tallón" legeltették a lovakat leginkább a család fiatal férfitagjai; ez a szokás a század elején még előfordult. RÚZS MOLNÁR LAJOS szívesen emlékszik rá. PAPP IMRE írja: a tarló legeltetése közben "árvaganéból tüzet raktak, majd a kialudt tűznek a paraszán kukoricát sütittek."⁸

Nyomtatás

Munka közben kemencében főtt kukoricát eszegettek.⁹ Inkább a múlt század második felében általános nyomtatás jellegzetes étke volt.

Szüret

A borszőlő leszedése is egy az ünnepi munkaalkalmak között. Szentés határában a Nagyhegyen, a Tiszaszigetben, korábban a Berki Szőlőkben termesztettek szőlőt. Általában a rokonság jött össze, napközben szedték a szőlőt. Ebédre birkát vágtak, a paprikás hús előtt húsleves vagy savanyúleves főtt. Vacsorára a birka maradékát adták. Ha másnapra maradt szüretelni való, birkahúsos tarhonya készült.

A tálból evés szokása

Az irodalomban megtaláltuk az egy tálból¹⁰ közös tálból evés¹¹ arató tálból¹² tálból evés¹³, elnevezés alatt. Lényege, hogy az ételt vagy abból az edényből ették, amiben főzték: hográcsból, vasfazékból, -lábasból, tepszből, vagy főzés után tették át egy másik edénybe, ami Szentesen általában tál, cseréptál volt. Az edényt, tálat az asztal közepére helyezték, és mindenki abból evett. Az adatközlők szerint Szentesen, a városhoz tartozó tanyavilágban a tarhonyát, kását, paprikáskrumplit hográcsból, a csiramálét, pergelt káposztát tepszből. A miért kérdésre a következő indoklást kaptuk: "Ha mán kivéttük, nem ojan íze vót." /ERDŐHÁTI NAGY ANTAL/. Az asztal közepére állított edényből, tálból evés szokásában társadalmi rétegenként nem volt eltérés.

PAPP IMRE szerint a nagypénteki ciberét is tálból ették, ha nem volt vendég.¹⁴ Sőt a levesnek általánosan tálból evését is megfogalmazza az "Öreg tanya" című dolgozatában. "A rítés elé pedig egy nagy cseréptálban valamilyen leves az asztal közepére helyezve, és eszt a levest ebből a tálból... kanalazgatták ki."¹⁵

Tehát a szilárdabb halmazállapotú ételek tálból evése a XX. század első felében általános. A leveseknek is tálból evését, vagyis a főtt ételeknek általában tálból evését PAPP IMRE még szóbeliséggel utólérhető /egyes jelenségeket a múlt század 70-es éveitől kezdődően tárgyalt/ időszakra rögzítette. A bemutatott étkezési szokás megőrződésének lehetséges oka: a célszerűség, az együttes élmény igénye, öröme; mindkét ok azzal a háttérrel, hogy önellátó paraszti gazdaságban zajlik az élet, ahol egy gazdaság egy család.¹⁶

Az ülés rendje

Az evés körülményei között a ki hol ül kérdése, mivel minden nap többször is lezajló cselekvést jelent, a családban betöltött szerep szimbóluma lett, és így nem lényegtelen kérdés. BÁLINT SÁNDOR e témát "A szögedi nemzet"-ben külön fejezetben dolgozta fel.¹⁷

Étkezéskor nem mindenki ült az asztal mellett. A már mozgó, önállóan hagyható gyerekeknek a küszöbön volt a helyük. A nagyobbak sámlin, kissszéken ültek az étkezés helyén: szobában, konyhában, tornácra. Csak a már felnőttek számító legények sorakoztak az asztal mellé életkor szerint.

Az asszonyok helye bizonytalan volt. Korábban álltak, megvárták, hogy a férfiak végezzenek. A mai 60-70 évesek idejében az asszonyok helye a férfiakéhoz hasonlóan alakult: koruk szerint közelebb ültek az asztalfőhöz. /GILICZE LÁSZLÓ/.

Hasonlóan fogalmaz SZÉL SÁNDOR: "Az ajtóval szemben ült az apa, körülötte, hozzá leközelebb az öregebb családok. Az egész kis gyerekek a macskaasztalnál ültek. Régén az asszonyok nem ültek az asztalnál. /Az adatközlő életében/ Az asszonyok is oda ültek, ha ráérték; de vótak ojan családok, ahol hagyomány szérint nem ülhetek az asztalhoz, mert a férfiak léalázónak találták, ha a nők az asztalnál ültek." /SZÉL SÁNDOR kismemesi származását számontartó, középparaszti gazda volt, aki a család történetének több vonatkozását számontartja/.

A kisgyermek külön ültetése a Szeged környéki paraszti világban is általában szokásban volt.¹⁸

"Ki hun tért, ott hajult, aki nem tért, még fére ült." AGÓCSNÉ szinte verses, bizonyára mások ajkán is élő megfogalmazása, GILICZE LÁSZLÓ és mások adata is jelzi, hogy a szentesi paraszti életrendben a XX. században már nincs merev rendje.

Általában az apának és az anyának maradt állandó helye az asztalnál. Az ülés patriarchális rendjének lazulását, eltűnésének folyamatát rögzítettük.

Évszakonként is változott az étkezés helye. A század elején, a szabadkémények átfordítása előtt a következő rend volt: "Télen, tavasz elején a szobába, amikor már jou idők vótak, elkesztük az évest a konyhába, amikor már egész jou idő vót, akkor az eresz alatt ..." /ERDŐHÁTI/. "Nyáron a fa alatt. Vótak az epérfák még más gyümölcsfák." /POLGÁR JÓZSEF/

Az étkezést helyének előbbieken leírt rendje minden vizsgált rétegnél megegyezett.

Vendégfogadás

Hogyan fogadták a tanyavilágban a hívott, várt esetleg hívatlan vendéget?

Álljon itt egy POLGÁR LAJOS által elmondott, hajdan iskolában tanult Mátyás-monda egy részlete:

"Hát éppen akkor ért oda /ti. Mátyás deák/, mikor mékfőtt a tarhonya. Hát osztán oda köszön. Fogaggya a juhász:

- Na, öcsém, éhetné-é? Gyere, egyé! Jut nekéd is. Nemnagyon uraltatta magát Mátyás deák."

A kínálás egyszerű fordulata: éhetné-é, jut, nem uraltatta magát, a helyi nyelvben használatosak. Ez utóbbi megfogalmazást BÁLINT SÁNDOR is említi,¹⁹ mint a szegedi nép ajkán élő azonos jelentésű kifejezést.

Ha a tanya előtt rokon, ismerős ment el, akkor befordultak a tanyaába, a kocsi-ról le se szállva beszélgettek egy negyedórát, majd az udvaron megfordultak a kocsival, és tovább hajtottak /RÚZS MOLNÁRNÉ/. Általános szokás lehetett egy vagy szomszédos határrészen lakó rokonok és ismerősök körében.

Ha a szomszédból átjöttek kölcsönkérni, a háziak megkínálták őket az éppen kisült téstával /KÁTAJNÉ/. Ha főzés közben rokonok érkeztek, akkor "Szaporicsd a levest! Sokan gyüttünk! felkiáltással szálltak le a kocsiról /RÚZS MOLNÁRNÉ/. Evés, ebéd közben érkező vendéget: "Tarcson velünk!" - felszólítással invitálták asztalhoz /GRÁNITZ IMRE/. Bár nem mindenütt és nem mindenki fogadta el a meghívást; voltak akik nem is tartották ezt illőnek /SZÚCS IMRE/.

A disznótör

A disznótör egybeeshetett névestével, a disznóölés karácsony-szombatján is történhetett. Bár ez reformátumoknál volt szokásban. PAPP IMRE szerint e mellett még házassági évforduló, házszentelis is egybeeshetett a disznótörrel.²⁰

A vacsora étrendje általában: a délre főzött orjaleves maradéka, frissen sült hurka, kolbász, töltött káposzta; tészta is sültetett, például tőpörtös, hájas pogácsa, fánk és bort ittak rá. Köszöntőt is mondtak: "Aggya isten, hogy jövőre nagyobb-
bat ölhessünk!" - kívánsággal ürítették poharukat /SZÚCS IMRÉNÉ/.

A disznótor a tréfálkozás és mulatozás alkalma volt. A disznótóri maskarázásra - a néprajzban bevett elnevezés ismerete nélkül - RÚZS MOLNÁRNÉ is emlékezett.²¹ /vö. a szövegmutatvánnyal/. A pucorköszöntés is szokásban volt. /vö. a szövegmutatvánnyal/.

A disznótóri mulatozás szokása hasonló volt a város és tanyavilág paraszti és iparos társadalmában; danolással, tánccal, kártyázással töltötték az időt.

Néveste, névnap

"Kimondottan hívogató nem vót, aki szerette a báraccságot, elgyött." /SZÉL IMRE/. "Hívásra mentek." /LENGYEL MÁTYÁS/.

A névnapok, névesték az azonos, közeli határrészen lakók, azonos társadalmi réteghez tartozóak, rokonságban állók ünnepi találkozási alkalmak voltak téli időszakban, de a naptárban megjelölt névnap szerint.

A szokás léte nem, de a tálalt ételek, italok minősége eltérhetett társadalmi rétegenként.

POLGÁR JÓZSEF emlékezik a kisparaszi családban tartott 1910-es évekbeli névnapokra: "Vacsorával kezdődött. Kocsonya, bor vót. A kocsonya vót a lekkifizetődőbb." A kocsonya marhalábszárból készült, és felöntött törkölyből csinálták a bort.

Jobb módú kisparaszt, középparaszt, nagygazda birkát vágott, disznót ölt, illetve a disznóölés estéjén tartotta a névnapját. Bora vagy termett, vagy Tizsasáról, Cserkeszlőről, Tizsakürtről hozta, hozatta.

VAJDÁNÉ a váratlanul érkezett vendégek láttán "néhány csirkének lérántota gramancát". GRNITZ IMRE mamája malacot süített a kemencében Imre napra.

Egy-egy télen tartott névestén éjfélkor újra terítettek, és hajnalig tartott a mulatság. A felsőpárti reformátusoknál az volt a szokás, hogy nem hívogattak. "Aki tartotta a báraccságot, elgyött." A kisériek, alsórétiak névnapra hívogattak.

Gyűjtésünk során egy esetben találkoztunk olyan családdal /AGÓCSNÉ/, akik nem tartottak névnapot. Kérdés, hogy ez egyedi esetnek számít, vagy azon a határrészen általánosabb volt-e a névnap elmaradása.

Mulatságok, bálók

A disznótoroknak, névnapoknak fontos része volt az evés, étkezés; amely több fogásból is állhatott. A gazdaköri, katolikus köri és iparos bálakon, amelyek meghívóval, engedéllyel szerveződtek, csak paprikást, leginkább birkapaprikást főztek mészárossal vagy hozzáértő gazdával, például Tóth Dániel mészárossal, Rúzs Molnár Lajos nagygazdával. Bort, sört vettek hozzá, télen rumos teát is főztek. Az iparos bálak után a maradékból a rendezőség morzsavacsorát tartott.

A házibálban, padkaporos bálban²² /döntően református vidéken mondták így/,
cuhárében /katolikus vidéken használták ezt az elnevezést/ bort, vizezett bort ihat-
tak, pattogatott kukoricát, tökmagot csemegézhetek a lányok, legények /POL-
GÁR J., GRÁNITZ IMRE, AGÓCSNÉ/. Sőt előfordult, hogy házszenteléskor vi-
zen táncoltak /ti. nem volt bor vagy más ital/ /POLGÁR J./.²³

Az emberélet fordulói

Nézzük meg a keresztelő, lakodalm, halotti tor étkezési szokásait!

A keresztelő a keresztény egyházba fogadás ritusa,²⁴ PAPP IMRE szerint a
már a születést követő vasárnap összejöttek a keresztelőre.²⁵ POLGÁR JÓZSEF
presbiterként nem tartotta olyan merev időpontú szertartásként számon, mint
PAPP IMRE; a születés után néhány héttel, egy hónappal is később rendezett egy-
házi szertartás és családi összejövétel lehetett.

Délben ebéd a meghívott családtagok számára, délután keresztelő, helyenként
nem ebéd, hanem yacsora. "Leginkább csak az ebéd volt szokásban, ami tyúkhúsle-
ves csigatésztával, paprikáshús és tésztafélékből állott, természetesen megfelelő
mennyeiségű borral". A gyermekágyas asszonynak tyúkhúsleves, csirkehús becsinált,
tejbe kása.²⁶ Ez az étrend általános volt a református városrészben. A berki sze-
gényparaszt családban a keresztelön yacsora volt, amin a család vett részt. Általá-
ban paprikást főztek. A szülés, keresztelés alkalmával, a hozzájuk fűződő hiedel-
mekkel, szokásokkal itt nem foglalkozunk.²⁷

Alakodalm

A polgári és egyházi esküvőt közvetlenül megelőző és követő szertartások és
játékok sorozata a lakodalm, miközben évésre, ivásra bőven van alkalom. A szá-
zadforduló és a század első felének szokásait írja le PAPP IMRE²⁸ és FÜSTI
MOLNÁR BÁLINT²⁹. Mindketten részletesen bemutatják a szentesi lakodalmak
menetét, ceremóniáit.

Csak a táplálkozáshoz tartozó adatokat használjuk fel gyűjtésünkben és a két
jelzett dolgozatból.

A lakodalmat megelőző munkák voltak a csigacsinálás, főtt percc, kalács süté-
se, tyúkok kopasztása.³⁰ Vidám szórakozási alkalmakat is jelentettek ezek a mun-
kák.

A menyasszony ágyáért érkező vőfély a boros üvegre húzott kalácskoszorúval
és borral kínálta a házbelleket, akik a visszaútra pótolták az elfogyasztott ételt,
italt.³¹

A lakodalmi ebéd általában csigaleves, tyúkból, paprikás birka, borjú, sült tyúk,
kalács, percc, cukmis, bor. Az ételeket sorba beköszöntötték. A tortavitel a két vi-
lágháború között alakult ki. Éjfél után újra terítették. Ajándékba is vihettek ételt,
annak nyersanyagát is.³² A Bereken is szokásban volt ez /CSONKA ISTVÁN/.

Halotti tor

Az emberéletet lezáró ünnepi étkezés, a család, a rokonok, az ismerősök találkozásának, kapcsolattartásának egy alkalma. Gyűjtésünk során reformátusoknál, katolikusoknál egyaránt megtaláltuk.

RÚZS MOLNÁR LAJOSNÉ szerint, aki katolikus nagygazda családban nőtt fel, és református nagygazda felesége lett, természetes és általános volt, hogy a halott tiszteletére temetés előtt aprójószág levesből, paprikásból, egyféle süteményből álló ebédet vagy vacsorát jelentett. Csendes mulatozásig is eljuthattak.³⁵

A szegényebb katolikusoknál a temetés utáni egytálétel lehetett az általános. A Berekben tor nem volt. A meghívott siratóasszonyoknak adtak enni, de az nem volt jellegzetes étel. /CSONKA/. A derekegyházi uradalomban tort nem tartottak.

A halotti tor lexikonbeli ismertetésében szerepel a halottnak terítéssel, koldusok megvendégelésével történő engesztelése. Ennek sajátos változataként értelmezhető a SZÚCS IMRE által elmondott eset. A 30-as években bálból hazatérve az eresz alatt egy tányéron kenyeret talált. Megette. Másnap édesanyja kereste a kenyeret, ő ugyanis a kevéssel azelőtt meghalt anyjának tette ki. Az adatközlő szerint már csak szokásszerű cselekvésről volt szó.

/Érdemes lenne a halotti torral, halottsíratással kapcsolatos szokásokat részletesebben feldolgozni, számottevő recens anyag feltételezhetően még gyűjthető/

Böjtök, egyházi ünnepek

A legfontosabb, a XX. században is számontartott keresztény ünnepek: karácsony, húsvét, pünkösd, és az első kettőhöz kapcsolódó böjtök étkezési szokásait vesszük sorra.

A késő középkorban Európában még egységesen érvényesült böjtnek recens anyagban már utól nem érhető időszakáról ír BÁLINT SÁNDOR.³⁴ A régi idők szigorú böjtje kenyér, só, száraz növényi eledel lehetett napjában egyszer. Tehát főtt ételt, tejet, tejterméket nem ehettek. A RÚZS MOLNÁRNÉTÓL ide kerülő idézet erre a feltételezhetően középkorba nyúló rendre utal, ennek nevében figyelemztet:

„Aki a tejet megészí, a tehenet is megéheti.

Aki a tojást megészí, a tyúkot is megéheti.”

A XX. századi böjti étrend hús és zsíros étel nélküli táplálkozást jelent általában,³⁵ a kialakult napi háromszori étkezés betartása mellett.

A fogadott böjtök recens anyagban meglétével nem foglalkoztunk. Kérdés, van-e nyoma. A XVIII., XIX. századbéli létét a Szentesi Református Ekklésia Históriaja bizonyítja. Sajnos az ételek leírása nem szerepel a feljegyzésekben. Alkalmai: templomavatás, üldöztetés, természeti csapások voltak.³⁶

Karácsonyszombattya”

A karácsonyi böjt „Ádámnak és Évának nevenapja emlékezete”, „az emberi megújulásra való előkészület, vigília”, „egyres helyeken karácsony szombatja”.³⁷

A katolikusok ilyenkor böjtöt tartottak. KÁTAINÉ pár naposra emlékezik, ci-berét, tojásos bodagot vagy főtt perecet ettek. Más katolikus családokban karácsony szombatján mézes- mákos tésztát tettek az asztalra /SZÚCS IMRE Szentés, KISÉR, NAGY BÁLINTNÉ derekegyházi uradalom/.

A reformátusok a tárgyalt időszakban nem böjtöltek, előfordult, hogy ezen a napon öltek disznót. Ilyenkor már fagyott, elállt a hús.

Karácsony

"A kereszténység egyik legnagyobb ünnepe, Jézus születésének napja."³⁸

Az ünnepet jó étellel, itallal ülték meg. A "disznóságokon" kívül különleges étel nem volt a református családokban. A katolikusok a BÁLINT SÁNDOR által is említett mézes diót ettek /KÁTAINÉ/. Karácsonyra kocsonya inkább a katolikusoknál készült. Mindkét felekezet tagjai karácsonykor, szilveszterkor este éjfélig dióra kártáztak /RÚZS MOLNÁRNÉ, KÁTAINÉ/³⁹.

Nagyböjt

A hamvazószerdától nagyszombat esti harangszóig tartó böjtöt nevezik így. A katolikusok "Jézus negyven napi böjtölésének, majd kinszenvedésének emlékére szentelt negyvennapos időszakaként tartották meg."⁴⁰

A szentesi katolikusok és reformátusok között a húshagyó kedd utáni napon kezdődő böjtről a következő szólás járja: "Hogyha kedden nem eszitek még a sonkát, rakjátok mán ki a mézsgyére vagy a düllőútra! Majd mink reformátusok, majd mink felszéggyük." /KÁTAINÉ, SZÚCSNÉ/.

Az ókeresztény szokással, előírással szemben⁴¹ tejet, túrót, vaját, sajtot, tojást vagyis "fehér eledelt" ettek. A részletes böjti étrend, ahogyan azt Kátaiék a tési tanjájukon betaratották: reggeli: tej, túró, érett túró, főtt krumpli, hagyma; a leggyakoribb vacsora: sárgakása, /köleskása olajjal/, főtt vagy pattogatott kukorica; ebéd: szerda: korpacibere leves, tojásbodag; csütörtök: laposhorsó; péntek: savóleves, tojásbodag; szombat: krumplistarhonya; vasárnap: mákosguba vagy mézescsík; hétfő: lebbencsleves, tojásbodag; kedd: krumplileves.

Az egyébként zsírral készített ételeket tejjel, vajjal, máshol olajjal főzték. Főtt tojást ettek, a második fogástjelentő tojásbodagot tojással ízesítették. Ahol a halat könnyen be lehetett szerezni, halászlét is főztek.

Szentés egyetlen pápai prelátussá lett papja⁴² szerint megehatték a sóba-vízbe sonkát /AGÓCSNÉ/.

A nagypénteki böjt

A keresztény vallás szerinti, a megváltó keresztre feszítésének ünnepén a katolikusoknál szigorú böjt /KÁTAINÉ/ van; pattogatott kukoricát eszegettek, csirémálét kanalazgattak, esetleg babot főztek tejjel /AGÓCSNÉ/.

A reformátusoknál ez az egyetlen böjt /POLGÁR JÓZSEF/; leggyakrabban csíramálét, aszalt gyümölcsöt nyersen, ciberének megfőzve, halas krumpli levest, főtt tojást⁴³ ettek. Ahol a férj református volt, a feleség is ezt tartotta.

Húsvét

Jézus feltámadásának ünnepe. A hosszú böjt végét a szombat esti harangszó, a vacsoracsillag feljövele jelentette. Ekkorára megfőtt a sonka, a tojás, esetleg kolbász is. Izesítőként általában tormát ettek.

A katolikusok egy részénél szokásban lehetett, hogy nem gyújtottak tüzet húsvét vasárnap /NAGY BÁLINTNÉ/. Tehát előző nap készített ételt ettek. A szokás valószínűleg az ősi tüztisztelet csökevénye.⁴⁴

A locsolókat húsvét hétfőn sonkával, tojással, kaláccsal a nagykorúakat borral kínálták. Helyenként kocsonya készült. Hagyományörző helyeken a locsolóknak piros tojást adtak. CSONKA ISTVÁN a Berekben máig is köszöntővel kéri a piros tojást, fiait is megtanította a versre. A gyerekeknek még néhány fillér, a legényeknek virág járhatott /VAJDÁNÉ/.

Pünkösöd

A reformátusok és katolikusok között egyaránt - karácsony és húsvét után - pünkösöd következik, és tartozik a nagyobb ünnepek közé a szentlélek kitöltésének ünnepeként.

Ha időben egybe esett a kaszálassal, akkor gyakran előfordult, hogy a református gazdák, azok családjai, munkásai nem jöttek be pünkösöd vasárnap a templomba: "Forgatták a herét, kaszáltak." /ERDŐHÁTI/. Ebédet főzni is alig értek rá.

KÁTAINÉ szerint ők bejöttek ünnepre a városba, a templomba, a berkiek úgyszintén; tehát a katolikusok jobban tisztelték az ünnepeket, nem tették függővé a kaszálandó here állapotától. Ők így minden alkalommal ünnepi ételt főztek. Ilyenkor "nem tarhonya vót főzve" szegény helyeken sem. Sonka, kocsonya főtt, vagy csirke, kacsa, pulyka volt /CSONKA/.

BÁLINT SÁNDOR recens anyagként megtalálta a pünkösöd előtti böjt nyomát.⁴⁵ Eddigi gyűjtésünk során nem akadunk rá.

Az ünnepi: az egyházi és az emberélet fordulóinak étkezése megegyezett vagy hasonlított; első fogásként húslevest, második fogásként főként paprikáshúst főztek. Télen elsősorban friss, tavasszal füstöltból és baromfiból készítették. Módosabb helyeken gyakrabban főztek birkát vagy borjút.

A böjtök archaikus ételeket, készítési technikákat és étkezési módokat őriztek meg.⁴⁶ Szentesen böjti időszakban fogyasztották a bodagot /a kelesztetlen kenyert/, a csíramálét /a búzacsíra levéből és búzalisztből kevert, önédesítésű csemegét/ és az erjesztett korpából vagy gyümölcsből főzött ciberét /rántás és habarás nélküli lét, levest/. Mindkét étel fogyasztásában megőrződött a tálból evés szokása. A lassan kivesző konzerválási móddal, a napon és a kemencében szárítással a böjtben fogyasztott aszalt gyümölcsök készültek.

A főként télen és ünnepeken fogyasztott, húsos és zsíros ételek és a bőjtben evett, tejhaszonból, tojásból álló, olajjal, vajjal főzött ételek váltakozása adta meg a táplálkozás egészséges egyensúlyát.

Irodalomjegyzék

- 1 Jelen munka része Szentés és környéke táplálkozása a századfordulón és a XX. század első felében című kéziratot dolgoztatnak. Ebből megjelent és megjelenőben van: Halászat, maradászat Szentésen. A Juhász Gyula Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei. Szeged, 1983., A társadalmi rétegződés és táplálkozás összefüggése Szentésen. Móra Ferenc Múzeum Évkönyve /MFME/ 1984/85-1. Szeged, 1986., A kásák, a lepények, a kenyér és tésztafélék Szentésen. MFME 1986-1. Szeged, 1986., A táplálkozáshoz fűződő hiedelmek nyoma Szentésen. MFME 1987. Megjelenőben.
- 2 BÁLINT SÁNDOR: A szögedi nemzet. A szegedi nagytáj népelete. II. MFME 1976/77-2. 1977. 194.
- 3 KISBÁN ESZTER: Korszakok és fordulópontok a táplálkozási szokások történetében Európában. Ethnographia 1984. 3. 385., KISBÁN ESZTER: Az étkezések napi rendjének újkori alakulása és az ebéd. Magyar Nyelv 1975. 171-181.
- 4 KISBÁN ESZTER, 1975. 181-184.
- 5 BARTA LÁSZLÓ - PÁHI FERENC: Szentés utcanévei. Csongrád megyei könyvtári füzetek 12. Szeged, 1980. 9.
- 6 KISBÁN ESZTER 1975. 179.
- 7 PAPP IMRE: Tanyai ember élete Szentés tanyavilágában. Kézirat. 1955. 10., 35-36. TÖRÖK KÁROLY. Alföldi népszokások. Magyarország képekben. Szerk. Nagy Miklós. 1867. 295-296. A múlt század közepén a vásárhelyi munkásemberek nyomtatása idején négyszer ettek.
- 8 PAPP IMRE 1955. 17.
- 9 U.o.
- 10 KISBÁN ESZTER: A népi táplálkozás alakulásának problémái. Műveltség és Hagyomány. 1963. 198.
- 11 GÖNCZI FERENC: a Göcseji és hetési nép étele, itala és étkezése. A Magyar Néprajzi Múzeum Néprajzi Osztálya Értesítője. 1907. 237., SZ. MORVAI JUDIT: Asszonyok a nagycsaládban. Magvető Könyvkiadó. Budapest, 1956. 109.
- 12 A magyarság néprajza. 1934-37. 271.
- 13 BOLLA JÓZSEF: A népi konyhamesterség műszókincse Felsőőrzsönyben /Bakonyalja/ Debrecen, 1939. 17.
- 14 PAPP IMRE: Nagypénteki bőjtös eledetek készítése gyermekéveimben. Kézirat 1960. 9.
- 15 PAPP IMRE: Az öreg tanya. Kézirat. 1967. 4.
- 16 SZŰCS JUDIT: Az étkezés rendje Szentésen a XX. század első felében. Honismeret. 1981. 6. 44-47.
- 17 BÁLINT SÁNDOR 1977. 190-198.
- 18 U.o. 195.
- 19 U.o.
- 20 PAPP IMRE: A régi szentesi disznótorok. Kézirat. 1973. 126.
- 21 U.o. 169.
- 22 KANFI HORVÁHT ISTVÁN: Önéletrajzom. In. Emléklül hagyom... Szerk. Hoppál-Külöls-Manga. Gondolat, Bp. 1974. 250.

- 23 Ezt a témát a Néprajzi Társaság 1981. évi vándorgyűlésén Tanya és város az ünnepek tükrében címmel dolgoztam fel.
- 24 MAGYAR NÉPRAJZI LEXIKON /-MNL/ Főszerk. Ortutay Gyula. 3. 1980. 158-159. A kereszteleő szócikk.
- 25 PAPP IMRE: A kereszteleő a jelen század fordulóján és ma a szentesiek körében. Kézirat 1954. 1.
- 26 U.o.
- 27 SZÜCS JUDIT: Szüteleő a szentesi tanyákon. Honismeret. 1980. 4. 19.
- 28 PAPP IMRE 1954.
- 29 FÜSTI MOLNÁR BÁLINT: Házasságkötés, lakodalmi szokások Szentesen. Kézirat. 1969.
- 30 PAPP IMRE 1954. 6-7.
- 31 U.o.
- 32 FÜSTI MOLNÁR BÁLINT 1969. 21.
- 33 PAPP IMRE: Halotti tor tartása a szentesi református és más felekezeti vallású családok körében. Kézirat. 1971-72.
- 34 KISBÁN ESZTER 1984. 386-387., BÁLINT SÁNDOR: Karácsony, húsvét, pünkösd. Szent István Társulat. Budapest, 1976. 183.
- 35 MNL 1. 1977. 361-362. A böjt szócikk
- 36 BÉLÁDI ISTVÁN - BÁL ISTVÁN - KIS BÁLINT: A Szentesi Református Ekklesia Históriaja. 1700-1800. 1-2. 213.
- 37 BÁLINT SÁNDOR 1976. 51.
- 38 MNL 3. 1980. 59-61. A karácsony szócikkból.
- 39 CS. PÓCS ÉVA: Étel és étkezés a magyar néphitben és népszokásban. Néprajzi Értesítő. 1961. 35., 43. A dióra kártyázás szokását a Baranya megyei Szörényben találja. - BÁLINT SÁNDOR 1976. 86. Általános szokásként írja. - A karácsony és az újév ételei és hiedelmei: SZÜCS JUDIT: A tisztántúli magyarok és szlovákok táplálkozásának hiedelmei. Békési Élet. 1985. 3. 327-328.
- 40 BÁLINT SÁNDOR 1976. 183., TÖRÖK KÁROLY 1867. 229. Vásárhelyi szokásként említi.
- 41 U.o.
- 42 SZENTES. Szerk. Nagy Imre. Szentes, 1928. 153-154.
- 43 PAPP IMRE: Nagypénteki böjtös eledelek készítése gyermekeimben. Kézirat. 1960. Részletesen felsorolja a lehetséges böjtöi ételeket.
- 44 A MAGYARSÁG NÉPRAJZA II. 185.
- 45 BÁLINT SÁNDOR 1976. 335.
- 46 MORVAY JUDIT 1962. 47.

Adatközlők voltak

AGÓCS JÁNOSNÉ FEKETE NAGY ROZÁLIA sz. 1902-1988.
 CSONKA ISTVÁN sz. 1905.
 ERDŐHÁTI NAGY ANTAL sz. 1896.
 GILICZE LÁSZLÓ sz. 1915.
 GRÁNITZ IMRE sz. 1906.
 KÁTAI ISTVÁNNÉ sz. 1893.
 LENGYEL MÁTYÁS sz. 1905.
 NAGY BÁLINTNÉ LADÁNYI ROZÁLIA sz. 1902.
 POLGÁR JÓZSEF sz. 1883.
 POLGÁR LAJOS sz. 1891.
 RÚZS MOLNÁR LAJOS 1891-1981.

RÚZS MOLNÁR LAJOSNÉ RÁCZ ERZSÉBET sz. 1901.

SZÉL IMRE sz. 1891.

SZÉL SÁNDOR sz. 1901.

SZÜCS IMRE 1916-1983.

SZÜCS IMRÉNÉ NYIRI JULIANNA sz. 1921.

TÁRKÁNY SZÜCS IMRÉNÉ VAJDA JULIANNA sz. 1901.

VAJDA SÁNDORNÉ KISS JULIANNA 1891-1979.

Az adatközlőktől származó idézetek a nyelvészetben elfogadott nagyolt fonetikus átírásban szerepelnek. Az idézetekben tükröződik a felsőpárti reformátusok í-zó és a kíséri katolikusok ő-zó nyelvjárása.

S z ö v e g m u t a t v á n y o k

Disznótori maskarázás

"Vótak ojan hejkek ... cigányoknak mindig ... Juhász Annus néniné /ti. öltöztek fel/, karjára ötöttek nagygarabojt, cigányasszonynak, a másik asszony embernek /ti. cigányembernek öltö-zött/. Hozzánk is bégýöttek, de mégismertem őket, osztán mán nem érdekés...

Ellopták a kolbászt este. Átjöttek a másik tanyábú. Bégýütt kettő-három. Odabén monták nagyon. Köszöntötték a pálányát. A másik mék kin maratt. Mindénki hallgatta /ti. a köszön-tőt/, el vót foglalva, Ezék mék kilopták a keméncébú, oszt kívül szalattak vele. Észrevették, utánna, elfokták.

Játék vót az egész."

/RÚZS MOLNÁR LAJOSNÉ RÁCZ ERZSÉBET/

Pucorköszöntők

"Méggyöött a vendég, avval lépett bē:

Heptikás koromba

ültem a kuckóba.

Egy nagy bolhát foktam

a gatyám korcába.

Kisütöttem a zsírját,

több lett száz akónál.

Csizmát csináltattam,

több lett tizenkét párná. Vivát! - oszt akkor szólt a zene."

/BAZSÓ JÁNOS sz. 1907./

"Köszöntöm a pucrot, a pálannát!

Álgya még az Isten a háznak gazdáját!

Aggyon Isten a magyarnak erőt, egészségét, bort, búzát, békességét!

A gazdának jó hízt, a béllérnek ördögbőrből készült bugyogót!"

/Szűcs Imrénének elmondta VÁCZI BÁLINT sz. 1900. Szentés Felsőpárt/

FÜGGELÉK

**A JUHÁSZ GYULÀ TANÁRKÉPZŐ FŐISKOLA TUDOMÁNYOS
KÖZLEMÉNYEI**

ACTA ACADEMIAE PAEDAGOGICAE SZEGEDIENSIS

1974-1988

REPERTÓRIUM

Összeállította:

GÁBOR KÁLMÁNNÉ

BEVEZETÉS

A repertórium az *Acta Academiae Paedagogicae Szegediensis* 1974-től 1988-ig terjedő időszakának anyagát tartalmazza. Előzményét Nagy Júlis állította össze és *A Szegedi Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei Repertórium*a (1956-1973) címmel jelent meg 1973-ban.

A jelenleg feldolgozott időszakban a tudományos kiadványunk címe és megjelenési formája is változott: 1975-től *A Juhász Gyula Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei* címmel jelenik meg. 1981-ig az indulás óta megszokott forma maradt, évenkénti megjelenés 2 kötetben. 1983-tól minden második évben 5 Series kötetet bocsát ki a Juhász Gyula Tanárképző Főiskola az alábbi címekkel:

ACTA ACADEMIAE PAEDAGOGICAE SZEGEDIENSIS
SERIES BIOLOGICA GEOGRAPHICA
TANULMÁNYOK A BIOLÓGIA ÉS A FÖLDRAJZTUDOMÁNYOK
KÖRÉBŐL

ACTA ACADEMIAE PAEDAGOGICAE SZEGEDIENSIS
SERIES LINGUISTICA, LITTERARIA AESTETICA
TANULMÁNYOK A NYELVÉSZET, AZ IRODALOM ÉS AZ
ESZTÉTIKA KÖRÉBŐL

ACTA ACADEMIAE PAEDAGOGICAE SZEGEDIENSIS
SERIES MARXISTICA-LENINISTICA ET HISTORICA
TANULMÁNYOK A MARXIZMUS-LENINIZMUS ÉS A TÖRTÉNET-
TUDOMÁNY KÖRÉBŐL

ACTA ACADEMIAE PAEDAGOGICAE SZEGEDIENSIS
SERIES PAEDAGOGICA ET PSYCHOLOGICA
TANULMÁNYOK A PEDAGÓGIA ÉS A PSZICHOLÓGIA KÖRÉBŐL

ACTA ACADEMIAE PAEDAGOGICAE SZEGEDIENSIS
SERIES PHYSICA CHEMICA MATHEMATICA
TANULMÁNYOK A FIZIKA, KÉMIA, MATEMATIKA TUDOMÁ-
NYOK KÖRÉBŐL

Az anyagot két részre tagolva tártuk fel, a tanulmányok megjelenési időrendje és betűrendes szerzői és tárgymutató szerint.

Az időrendi rész folyamatos tételszámot kapott. Az egyes tanulmányok címeit azon a nyelven vettük fel, amilyen nyelvű a tanulmány (ez legtöbbször a magyar), kivételt az orosz nyelv jelentett, a cirill betűk okozta komplikációk elkerülése végett ezeknél magyar nyelvű címfordítást adtunk, de jeleztük, hogy a cikk orosz nyelvű. Az egyes tanulmányok címei után kerek zárójelben idegen nyelvű címfordítást adunk, annak megfelelően, hogy a rezümé milyen nyelven jelent meg (ez legtöbbször német).

A mutatóban az időrendi rész tételszámaira utalunk.

EINLEITUNG

Das Repertorium enthält das Material der Acta Academiae Paedagogicae Szegediensis von 1974 bis 1988. Es setzt A Szegedi Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei repertórium (1956-1973) fort, das von Júlia Nagy in 1973 zusammengestellt wurde.

In der von uns repertorisierten Periode veränderte sich sowohl der Titel als die Erscheinungsform unserer wissenschaftlichen Zeitschrift auch: seit 1975 erscheint sie unter dem Titel A Juhász Gyula Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei. Bis 1981 erschien sie jährlich in zwei Bänden, seit 1983 erscheinen 5 Serienbände in jedem zweiten Jahr unter dem Titel:

ACTA ACADEMIAE PAEDAGOGICAE SZEGEDIENSIS
SERIES BIOLOGICA GEOGRAPHICA
TANULMÁNYOK A BIOLÓGIA ÉS A FÖLDRAJZTUDOMÁNYOK
KÖRÉBŐL

ACTA ACADEMIAE PAEDAGOGICAE SZEGEDIENSIS
SERIES LINGUISTICA, LITTERARIA ET AESTETICA
TANULMÁNYOK A NYELVÉSZET, AZ IRODALOM ÉS AZ ESZTÉ-
TIKA KÖRÉBŐL

ACTA ACADEMIAE PAEDAGOGICAE SZEGEDIENSIS
SERIES MARXISTICA-LENINISTICA ET HISTORICA
TANULMÁNYOK A MARXIZMUS-LENINIZMUS ÉS A TÖRTÉNET-
TUDOMÁNY KÖRÉBŐL

ACTA ACADEMIAE PAEDAGOGICAE SZEGEDIENSIS
SERIES PAEDAGOGICA ET PSYCHOLOGICA
TANULMÁNYOK A PEDAGÓGIA ÉS A PSZICHOLÓGIA KÖRÉBŐL

ACTA ACADEMIAE PAEDAGOGICAE SZEGEDIENSIS
SERIES PHYSICA CHEMICA MATHEMATICA
TANULMÁNYOK A FIZIKA, KÉMIA, MATEMATIKA TUDOMÁ-
NYOK KÖRÉBŐL

Das Material ist in zwei Teile gegliedert - in chronologischer Reihenfolge des Erscheinens der Studien, mit alphabetischem Autoren- und Sachregister - dargestellt.

Der chronologische Teil erhält laufende Ziffern. Die Titel der Studien wurden in der Sprache wiedergegeben, auf der sie geschrieben wurden (am meisten ungarisch), ausgenommen die russische Sprache. Um die Komplikationen der zyrillischen Buchstaben zu vermeiden, gaben wir ungarische Titelübersetzungen mit der Bemerkung, daß die Originalsprache des Artikels Russisch ist. Nach den Titeln der einzelnen Artikel folgen in runden Klammern die fremdsprachlichen Titelübersetzungen - je nach dem, in welcher Sprache das Resümee erschienen ist (am meisten deutsch).

Im Index wird auf die Nummern des chronologischen Teiles verwiesen.

- 1 BEZDÁN Sándor: A szentesi Népkör indulása (1870--1874) (Der Beginn des Szenteser Volksvereins /1870--1874/) 3--14.
- 2 KALLÓS Gábor: Az ideológia értelmezésének kérdéséhez (Zur Frage der Interpretation der Ideologie) 15--22.
- 3 NAGY István: Kísérlet a demokratikus ifjúsági mozgalom szervezeti egységének megteremtésére Csongrád megyében (1944. október-1945. március) (Versuch zur Schaffung einer Organisationseinheit der demokratischen Jugendbewegung im Komitat Csongrád/Október 1944-März 1945/) 23--40.
- 4 TÓTH Ferencné JÓNÁS Irma: A Magyar Kommunista Párt értelmiségi politikájának alakulása Csongrád megyében a szocialista forradalomért folyó harc idején (1945--1948) (Die Gestaltung der Intelligenz-Politik der Kommunistischen Partei Ungarns im Komitat Csongrád zur Zeit des Kampfes um die sozialistische Revolution /1944--1948/) 41--54.
- 5 VÉKÁS István: A beruházások hatékonyságának néhány kérdése az állami gazdaságokban (Einige Fragen der Wirksamkeit der Investitionen in den staatlichen Landwirtschaften) 55--72.
- 6 BARÓTI Tibor: Tyutsev négyütemű jambusainak statisztikai és összehasonlító elemzése (Statistische und vergleichende Analyse der Viertakt-Jamben von Tjutscheff) 73--88.
- 7 BENKŐ László: Juhász Gyula költői nyelvének gyakorisági szójegyzéke (II.) /Häufigkeitsvokabulat der Dichtersprache von Gyula Juhász [A tanulmány I. része a Tudományos Közlemények 1973. 1. részében jelent meg.] 89--160.
- 8 BÉKÉSI IMRE: Az ötmondatos bekezdésnyi beszédmű kísérleti vizsgálatáról (Über die experimentelle Untersuchung von Sprachwerken mit Fünfsatz-Alineen) 161--184.
- 9 FENYVESI István: A magyar munkásmozgalom és M. Gorkij (1902--1919) I.A. művek útja (Die ungarische Arbeiter-Bewegung und M. Gorkij /1902--1919/ I. Der Weg der Werke) 185--202.
- 10 HEGEDŰS András: Móra Ferenc ismeretlen levelei Pósaékhoz (Unbekannte Briefe des Ferenc Móra an Familie Pósa) 203--247.
- 11 KESZTHELYI György: Szemlélet és formálás összefüggése Füst Milán epikájában (Der Zusammenhang von Anschauung und Formung in der Epik des Dichters Milán Füst) 249--265.
- 12 ROZGONYINÉ MOLNÁR Emma: A szólások és közmondások irodalmi felhasználásának előzményeiből (Über die Vorgeschichte der literarischen Verwendung der Redewendungen und Sprichwörter) 267--273.

- 13 SZEGFÜ László: A Thonuzoba-monda (Interpretációs kísérlet Janus Pannoni-
nius két sorához) (Die Thonuzoba -- Sage /Versuch zur Interpretation von
zwei Zeilen des Janus Pannonius/) [Szent István király fiának, Imre herceg
halálának egy lehetséges magyarázata] 275--284.
- 14 VASZILCSENKO, Sz. M.: A szél elnevezései és az általuk motivált szavak a
mai orosz irodalmi nyelvben (Die Benennungen des Windes und die durch
sie motivierten Wörter in der heutigen russischen Literatursprache) 285--
302.
- 15 BALOGH Tibor: Gondolatok az esztétikai megismerés pszichológiai termé-
szetéről (Gedanken über die psychologische Natur des ästhetischen Erken-
nens) 303--312.
- 16 GERÉB György--TÓTH Károly--RUDAS Lenke: Érzelmi trauma elviselésé-
nek vizsgálata siketnéma gyermekek fogászati beavatkozásakor (Untersu-
chung des Ertragens emotioneller Traumen bei zahnärztlichen Eingriffen an
taubstummen Kindern) 313--329.
- 17 GERÉB György--TÓTH Károly--PAPP Piroska: Fogeltávolítás érzelmi hatá-
sa idióta gyermekeken (Der emotionelle Einfluß der Zahnextraktion bei
idiotischen Kindern) 331--337.
- 18 NÁNÁSI Miklós: NDTK/I. (Adalékok a népi demokrácia pedagógusképzésé-
nek történetéhez) I. (Ein Beitrag zur Geschichte der Pädagogenausbildung
der Volksdemokratie) [A cím jelentése: a N...i DOLGOZÓK TANÍTÓKÉP-
ZŐINTÉZETE I. kísérleti évfolyamának iktatókönyvi szignója.] 339--357.
- 19 SZABÓ G. Mária: A szülők véleménye iskolarendszerünk és az iskolastruktú-
ra kérdéseiről (Die Meinung der Eltern über die Fragen unseres Schulsys-
tems und der Schulstruktur) 359--370.
- 20 AVASI Béla: Össz-intervallum dallamok pentaton hangközökből (Gesamt-
Intervall-Melodien aus Pentaton-Intervallen) 371--393.
- 21 FRANK Oszkár: Bartók Béla: Mikrokozmosz. Az I. kötet elemzése (Béla
Bartók: 'Mikrokosmos' Analyse des I. Bandes) 395--406.
- 22 BERECSKI Sándor: A gyakorlati képzés fejlődése a tanárképző főiskolán. II.
(1947--1973) (Die Entwicklung der praktischen Ausbildung an der Pädago-
gischen Hochschule II. /1947--1973/) [A dolgozat első része a Szegedi Tanár-
képző Főiskola Tudományos Közleményeinek 1972-es kötetében jelent
meg.] 407--430.
- 23 BOKÁNYINÉ KOCSIS Margit: A házi olvasmányok helye, anyaga, terjedel-
me és ellenőrzési formái az orosz szakos tanárképzésben. (II.) (Ort, Stoff,
Umfang und Kontrollierungsformen der Haus-Lektüre in der Lehrerausbil-
dung für das Russisch-Fach /II./) [Az I. rész a Szegedi Tanárképző Főiskola
Tudományos Közleményei 1973. évi kötetében jelent meg.] 431--441.

- 24 FARKAS Katalin--WALDMANN József: Ifjúsági klub -- ifjúsági akadémia (Jugendklub--Jugendakademie) 443--452.
- 25 GERÉB György: Különböző ritmusú ingerhalmaz hatása az éberségi szintre főiskolai hallgatók erős érzelmi megterhelésénél. (Die Wirkung von Reizaggregaten verschiedener Rhythmik auf das Wachsamkeitsniveau von Hoch- schulhörern bei starker Gefühlsbelastung) 453--469.
- 26 HUSZKA László Imre: Történelem szakos tanárképzésünk száz éve (1873-1973) (Hundert Jahre Geschichtslehrer-Bildung an unserer Pädagogischen Hochschule/1873--1973/) 471--493.
- 27 SZÖRÉNYI József--ZENTAI Károly: A pályaválasztás motívumainak vizsgálata a főiskolai hallgatók egy csoportjánál (Untersuchung der Motive der Berufswahl bei einer Gruppe von Studenten der Pädagogischen Hochschule) 495--512.
- 28 ZEHNER, Kurt--FRANZ, Sigrid: Untersuchungen über die Selbsteinschätzung von Schülern (Ein Beitrag zur Psychologie der Schülerbeurteilung) (Vizsgálatok a tanulók önértékeléséhez) 513--523.
- 29 SIMON Gyula: előadása. Elhangzott a tanárképző főiskolák iskolatörténeti kiállításának megnyitásakor, 1973. október 5-én, a Móra Ferenc Múzeum Képtárában. [Az általános iskolai tanárképzés 25 éves évfordulóján, a Szegedi Tanárképző Főiskola 100 éves jubileumi és névadó ünnepségén elhangzott beszédek. 1973. október 5-én és 6-án.] 525--530.
- 30 SZABÓ G. László: előadása. Elhangzott a tanárképző főiskolák képzőművészeti kiállításának megnyitásakor. 1973. október 5-én, a Móra Ferenc Múzeum Képtárában. [Az általános iskolai tanárképzés 25 éves évfordulóján, a Szegedi Tanárképző Főiskola 100 éves jubileumi és névadó ünnepségén elhangzott beszédek. 1973. október 5-én és 6-án.] 531--533.
- 31 POLINSZKY Károly: ünnepi beszéde. Elhangzott a díszünnepélyen, a Szegedi Nemzeti Színházban, 1973. október 6-án. [Az általános iskolai tanárképzés 25 éves évfordulóján, a Szegedi Tanárképző Főiskola 100 éves jubileumi és névadó ünnepségén elhangzott beszédek. 1973. október 5-én és 6-án.] 535--540.
- 32 HEGEDŰS András: Juhász Gyula nevével... Elhangzott a díszünnepélyen a Szegedi Nemzeti Színházban, 1973. október 6-án. [Az általános iskolai tanárképzés 25 éves évfordulóján, a Szegedi Tanárképző Főiskola 100 éves jubileumi és névadó ünnepségén elhangzott beszédek. 1973. október 5-én és 6-án.] 541--547.
- 33 HEGEDŰS András: Tisztelegés és köszöntés. Az Ünnepi Tanácsülés megnyitó beszéde. [Az általános iskolai tanárképzés 25 éves évfordulóján, a Szegedi Tanárképző Főiskola 100 éves jubileumi és névadó ünnepségén elhangzott beszédek. 1973. október 5-én és 6-án.] 547--548.

- 34 MIKLÓSVÁRI Sándor: ünnepi beszéde. Elhangzott az Ünnepi Tanácsülésen, 1973. október 6-án. [Az általános iskolai tanárképzés 25 éves évfordulóján, a Szegedi Tanárképző Főiskola 100 éves jubileumi és névadó ünnepségén elhangzott beszédek. 1973. október 5-én és 6-án.] 549..
- 35 ÁBRAHÁM Ambrus: ünnepi beszéde. Elhangzott az Ünnepi Tanácsülésen, 1973. október 6-án. [Az általános iskolai tanárképzés 25 éves évfordulóján, a Szegedi Tanárképző Főiskola 100 éves jubileumi és névadó ünnepségén elhangzott beszédek. 1973. október 5-én és 6-án.] 551--552.
- 36 KRATOFIL Dezső: ünnepi beszéde. Elhangzott az Ünnepi Tanácsülésen, 1973. október 6-án. [Az általános iskolai tanárképzés 25 éves évfordulóján, a Szegedi Tanárképző Főiskola 100 éves jubileumi és névadó ünnepségén elhangzott beszédek. 1973. október 5-én és 6-án.] 553--554.

1974.2.r.

- 37 KISS István: Három Bugac-környéki szikes tó mikroflórájának és mikrovegetációjának összehasonlító vizsgálata (Vergleichende Untersuchung der Mikroflora und Mikrovegetation dreier Natronseen in der Umgebung von Bugac) 3--38.
- 38 BÁBA Károly: Adatok a Salánci-hegység csigaközösségeihez (Beiträge zu den Schneckenzoöosen des Salancer-Gebirges) 39--43.
- 39 MEGYERI János: Hidrobiológiai vizsgálatok a bugaci szikes tavakon, II. (Hydrobiologische Untersuchungen an den Bugacer Natronseen, II.) 45--59.
- 40 KÁROSSY Csaba: A Bükk-fennsík talajhőmérsékletének jellemzői (Die Charakteristika der Bodentemperatur der Bükk-Hochebene) 61--74.
- 41 KÁROSSY Csaba--KISS ÁRPÁD: A hőmérséklet napi ingásának jellemzői a Dél-Alföldön a különböző makroszinoptikus helyzetekben (Die Charakteristika der Tagesschwankungen der Temperatur in der südlichen Tiefebene in verschiedenen makrosynoptischen Situationen) 75--84.
- 42 MOHOLI Károly: A tanyatelepülések várható alakulásának gazdasági, társadalmi problémái a Duna--Tisza köze déli felében (Die wirtschaftlichen und gesellschaftlichen Probleme der zu erwartenden Gestaltung der Gehöftssiedlungen in der südlichen Hälfte des Duna--Tisza-Zwischenstromlandes) 85--96.
- 43 HERZFELD Rozália--NAGY Pál: Amincsere vizsgálata a Schiff- bázisok fémkomplexeinél, II. Bisz(szalicilidén-iminátó-N- fenil)-nikkel(II) reakciója alifás aminokkal (Untersuchung des Aminaustausches bei den Metallkomplexen der Schiff-Basen, II. Die Reaktion des Bis(Salicyliden-N-phenyl)-Nickel(II) mit aliphatischen Aminen) 97--105.

- 44 NAGY Pál--PUSKÁS Eszter--TÖRŐCSIK Ibolya: Benzilidén-anilin amin-cseréje hidroxil-ammal (Aminausch des Benzilydin- Anilin mit Hydroxyl-Amin) 107--113.
- 45 HEGYI Árpád--RAUSCHER Ádám: A DCHA inhibitor szerepe az acélok katódos védelménél (Die Rolle des DCAH-Inhibitors im kathodischen Schutz der Stähle) 115--122.
- 46 SÁROSINÉ KIRÁLY Irén--HEGYI Árpád: Kénsav oldatban korrodeálódó vas aktiválási energiájának meghatározása, I. (Bestimmung der Aktivierungsenergie von in Schwefelsäurelösung korrodierendem Eisen, I.) 123--127.
- 47 MISKOLCZI József: Minimális területű háromszögmetszetek száma speciális rácstéglákban (Die Anzahl der Dreieckschnitte mit minimalen Umfange in speziellen Gitterquadern) 129--132.
- 48 SZENDREI János: Kommutatív félcsoporth ideáljairól (Über die Ideale von kommutativen Halbgruppen) 133--135.
- 49 KONDÁSZ István: A nyúltenyésztési kísérletek szerepe és jelentősége a népgazdaság hústermelésének bővítésére (Die Rolle und Bedeutung der Kaninchenzucht-Versuche für die Erweiterung der Fleischproduktion der Volkswirtschaft) 137--142.
- 50 BOR Pál--KOVÁCS László: A Boltzmann-féle állandó mérése translációs Brown-mozgás alapján (Messung der Boltzmann'schen Konstante auf Grund der Brown'schen Translationsbewegung) 143--152.
- 51 HALÁSZ TIBOR: A Boltzmann-féle állandó meghatározása laboratóriumi gyakorlaton tranzisztor alkalmazásával (Bestimmung der Boltzmann'schen Konstante mittels Transistor) 153--157.
- 52 KOVÁCS László: Alfa-sugarak hatótávolságának mérése ionizációs kamrával (Messung der Wirkungsweite von Alpha-Strahlen mittels Ionisationskammer) 159--167.
- 53 MIHÁLY Endre: A mezőgazdasági ismeretek és gyakorlatok szakra jelentkező és a felvételt nyert tanárjelöltek szakmaválasztását befolyásoló körülmények vizsgálata a tanárképzés szempontjából (Untersuchung der die Berufswahl von Lehreranwärtern, die sich für das Fach Landwirtschaft gemeldet und Aufnahme gefunden haben, beeinflussenden Faktoren vom Gesichtspunkte der Fachlehrerausbildung) 169--182
- 54 SZABÓ Lászlóné: A Mezőgazdasági Ismeretek és Gyakorlatok Tanszéken végzett hallgatók pedagógiai tevékenységének és társadalmi beilleszkedésének néhány problémája (Einige Probleme der pädagogischen Betätigung und gesellschaftlichen Einfügung der Hochscholstudenten nach Absolvierung ihrer Studien am Lehrstuhl für Landwirtschaft) 183--191.

- 55 DUKKON Ágnes: Eszmék és emberek a XVII. század második felében Erdélyben (Ideen und Menschen in der II. Hälfte des XVII. Jahrhunderts in Siebenbürgen) 3--11.
- 56 MAYER Gyula: Adalékok Miszla község két világháború közötti birtokviszonyainak vizsgálatához (Ein Beitrag zur Untersuchung der Besitzverhältnisse der Gemeinde Miszla zwischen den beiden Weltkriegen) 13--24.
- 57 NAGY István: A koalíciós pártok ifjúsági szervezeteinek megalakulása és tevékenysége Csongrád megyében (1945--1948) (Entstehung und Wirken der Jugendorganisationen der Koalitionsparteien im Komitat Csongrád /1945--1948/) 25--37.
- 58 RIGÓ Jázon: Információ és filozófia. (Information und Philosophie) 39--50.
- 59 VIDÁCS Ferenc: Gondolatok a magyar--fejlett tőkés relációjú termelési kooperációk feltételének kedvezőbbé tételéről (Gedanken über die Günstigkeitsgestaltung der Bedingungen der Produktions--Kooperationen zwischen Ungarn und entwickelten kapitalistischen Ländern) 51--60.
- 60 BARÓTI Tibor: Puskin költői világképe és a műfordítások hűsége (Das poetische Weltbild Puschkins und die genaue Wiedergabe in den Übersetzungen) 61--72.
- 61 BARÓTINÉ GAÁL Márta: Polarizált nőalakok E. T. A. Hoffmann műveiben (Polarisierte Frauengestalten in den Werken von E. T. A. Hoffmann) 73--81.
- 62 BÉKÉSI Imre: Kétmondatos hírek tematikai és logikai jellemzői (Thematische und logische Charakteristika von Zweisatz-Zeitungs-Nachrichten) 83--91.
- 63 FENYVESI István: A magyar munkásmozgalom és M. Gorkij (1902--1919) (II.) (Die ungarische Arbeiterbewegung und Maxim Gorkij /1902--1919/ II/) 93--104.
- 64 HEGEDŰS András: Babics Mihály (Mihály Babics) [A tanulmány az író pedagógiai nézeteivel foglalkozik.] 105--137.
- 65 KECSKÉS István: a preverbáció kérdéseiről a mai orosz nyelvben (Zur Fragen der Präverbation in den heutigen russischen Sprache) 139--148.
- 66 KESZTHELYI György: A formabontó és az újító Cholnoky László (Der formaufhebende, erneuernde László Cholnoky) 149--159.
- 67 KOCSONDINÉ BÉKÉSI Márta: Tárgyas és tárgyatlan igék az orosz nyelvben (Transitive und intransitive Verben in der russischen Sprache) 161--167.

- 68 KRISTOF, Stefan: *MLádeznicky slang* (Der Jugend--Slang) 169--182.
- 69 ROZGONYINÉ MOLNÁR Emma: A műfaj és téma szerepe Csokonai szó-
lás- és közmondáshasználatban (Die Rolle der Gattung und des Themas im
Gebrauch von Redensarten und Sprichwörtern bei Csokonai) 183--193.
- 70 GERÉB György: Általános iskolai tanulók vigilancia-nívójának változása is-
kolai terhelés hatására (Änderungen des Vigilanzniveaus bei Grundschulern
infolge schulischer Belastung) 195--205.
- 71 VESZPRÉMI László: Szociálpszichológiai jellemzők 'vezetők' választáskor --
10--14 éves tanulóknál -- (Sozialpsychologische Charakteristika bei der 'Le-
iter' -- Wahl 10--14 jähriger Schüler --) 207--218.
- 72 AVASI Béla: Írásbeli beszámoltatás a zenei alapfogalmak témaköréből
(Schriftliche Rechenschaftsgabe über die Themen der musikalischen Grund-
begriffe) 219--233.
- 73 FRANK Oszkár: Bartók Béla: Mikrokozmosz. Az I. kötet elemzése (folyta-
tás) (Béla Bartók: 'Mikrokosmos' --Analyse des ersten Bandes) 235--249.
- 74 BERECSKI Sándor: A tanárképzés tantervelméleti történetéből: a polgári is-
kolai tanárképzés szakcsoportjainak fejlődése (Aus der lehrplantheoretis-
chen Geschichte der Lehrerbildung: die Entwicklung der Fachgruppen der
Lehrerbildung an der Bürgerschule) 251--262.
- 75 DRIEN Károly: Tervtanulmány a pedagógusok egységes posztgraduális stú-
diumának megvalósítására (Plan-Studie zur Verwirklichung des einheitli-
chen postgradualen Studiums der Pädagogen) 251--277.
- 76 RIESZ Béla: Többszemponútú szociometria vizsgálat főiskolai hallgatók köré-
ben (Soziometrische Untersuchung von Hochschulhörern von mehreren Ge-
sichtspunkten) 279--287.
- 77 SZABÓ G. Mária--KOVÁCS Józsefné: A napközis nevelési gyakorlatok he-
lye, szerepe, tapasztalatai a Szegedi Tanárképző Főiskolán (Ort, Rolle und
Erfahrungen der Erziehungspraktik in Tagesheimen an der Pädagogischen
Hochschule in Szeged) 289--294.

1975.2.r.

- 78 KISS István: A Fülöpháza-környéki szikes tavak, a Szappanos- szék, a Zsíros-
szék, a Hattyús-szék és a Kondor-tó mikroflórájának és mikrovegetációjának
összehasonlító vizsgálata (Vergleichende Untersuchung der Mikroflora und
der Mikrovegetation der Natrongewässer bei Fülöpháza: Szappanos- szék,
Zsíros-szék, Hattyús-szék und Kondor-tó) 3--35.

- 79 BÁBA Károly: Erdők állapotának minősítési lehetőségei a csigák mennyiségi változásai segítségével (Möglichkeiten zur Qualifizierung des Zustandes von Wäldern mit Hilfe des quantitativen Veränderungsindex des Schneckenbestände) 37--51.
- 80 MEGYERI János: A fülöpházi szikes tavak hidrozoológiai vizsgálata (Hydrozoologische Untersuchung der Natronseen bei Fülöpháza) 53--72.
- 81 ANDÓ Mihály--IVANICS János--BAGDI Sándor: Korai újbungonyák fenofázisainak és mikrometeorológiai viszonyainak összehasonlító vizsgálata (Vergleichende Untersuchung der Phenophasen und mikrometeorologischen Verhältnisse von Frühkartoffeln) 73--85.
- 82 KÁROSSY Csaba: Adatok a Bükk-fennsík rövidhullámú sugárzásforgalmának tanulmányozásához a talajhőmérséklet napi menetének vizsgálata alapján (Daten zum Studium des kurzwelligen Strahlungsumlaufs im Hochplateau des Bükk-Gebirges auf Grund der Untersuchung des Tagesganges der Bodentemperatur) 87--103.
- 83 KÁROSSY Csaba--KISS Árpád: A napi hőmérsékleti ingadozások statisztikai jellemzői különböző makroszinoptikus időjárási helyzetekben a Dél-Alföldön (Untersuchungen der Beziehungen zwischen Tagestemparaturschwankungen und den einzelnen makrosynoptischen Witterungssituationen in der südlichen Tiefebene) 105--118.
- 84 MOHOLI Károly: A népesség számának várható alakulása Bács-Kiskun megyében 1971--1991 között különös tekintettel a mezőgazdasági munkaerő helyzetére (Die zu erwartende Gestaltung der Bevölkerungszahl im Komitat Bács-Kiskun zwischen 1971 und 1991 mit besonderer Hinsicht auf die Versorgung mit landwirtschaftlichen Arbeitskräften) 119--133.
- 85 HERZFELD Rozália--NAGY Pál: Amincsere vizsgálata a Schiff- bázisok fémkomplexeinél, III. Szubsztituenshatás anilingyűrűn szubsztituált szalicidilén-anilinek réz(II) komplexe és butil- amin reakciójában (Untersuchung des Substituentenwirkung in der Reaktion der Kupfer(III)-Komplexes der am Anilinring substituierten Salicylidene mit Butylamin) 135--144.
- 86 KÓBOR Jenő: Vizsgálatok az izokinolin sorban. A bisz(6,7-dimetoxi-3,4-dihidro-1-izokinolil)-metán (Untersuchung des Bis(6,7-Dimethoxy-3,4-Dihydro-1-Isochinolyl)-Methan) 135--153.
- 87 KÓBOR Jenő: Vizsgálatok az izokinolin sorban. Az 1-(etoxi-karbonil-metilén)-6,7-dimetoxi-,1,2,3,4,-tetrahidroizokinolin fenil-izocianát adduktjának vizsgálata (Untersuchung der Adduktion des 1-(Aethoxy-Karbonyl-Methylen)-6,7-Dimethoxy-1,2,3,4,-TetrahydroisochinolinPhenyl-Isocyanat) 155--163.

- 88 NAGY Pál--PINTÉR Zsuzsanna: Amincsere vizsgálata 2- naftilidén-anilin és benzil-amin reakciójában (Untersuchung des Aminaustausches in der Reaktion von 2-Naphthyliden-Anilin und Benzyl-Amin) 165--171.
- 89 SÁROSINÉ KIRÁLY Irén--HEGYI Árpád: Kénsav oldatban korrodeálódó vas aktiválási energiájának meghatározása, II. (Bestimmung der Aktivierungsenergie von in Schwefelsäurelösung korrodierendem Eisen, II.) 173--179.
- 90 PUKÁS ALBERT: A FORTRAN--PZ programozási nyelv (Die FORTRAN-PZ-Programmierungssprache) 181--191.

19761.r.

- 91 BEZDÁN Sándor: Az alföldi mezővárosi olvasóköri körök századforduló körüli tevékenységéről (Über das Wirken der Lesegesellschaften in den Marktflecken der Ungarischen Tiefebene um die Jahrhundertwende) 3--13.
- 92 FÓRISZ Sándor: A mezőgazdasági ingatlanok tagosítása Csongrád megyében és hatása a termelőszövetkezeti mozgalom fejlődésére (1949--1956) (Die Koppelung der landwirtschaftlichen Immobilien im Komitat Csongrád und ihr Einfluß auf die Entwicklung der produktionsgenossenschaftlichen Bewegung/1949--1956/) 15--26.
- 93 KONCZ János: A tudományos-technikai forradalom és hatása a pedagógusok munkájára a fejlett szocialista társadalom építésének folyamatában (Die Wirkung der wissenschaftlich-technischen Revolution auf die pädagogische Tätigkeit im Bau der entwickelten sozialistischen Gesellschaft) 27--42.
- 94 RIGÓ Jázon: Információ és filozófia, II (Information und Philosophie, II.) 43- 52.
- 95 TÓTHNÉ JÓNÁS Irma: Dél-Alföld értelmiségi rétegének szerkezete és területi elhelyezkedése a felszabadulás után (Struktur und territoriale Platzierung der Intelligenz des Alföld /Südliche Ungarische Tiefebene/ nach der Befreiung) 53--67.
- 96 BARÓTI Tibor: Megjegyzések Lermontov 'A költő halála' című versének magyar fordításához (Bemerkungen zu den ungarischen Übersetzungen des Gedichtes 'Des Tod des Dichters' von Lermontow) 69--80.
- 97 BARÓTI Tiborné: E. T. A. Hoffmann mesehősei (Die Märchen- Helden von E. T. A. Hoffmann) 81--89.
- 98 BÉKÉSI Imre: A hárommondatos újsághírek konstrukciós formái (Die Konstruktionsformen der Dreisätze-Zeitungsnachrichten) 91--100.

- 99 KEMÉNY G. Gábor: A szomszédos szocialista országok magyar nyelvű sajtójáról (Über die ungarisch-sprachige Presse der sozialistischen Nachbarnländern) 101--110.
- 100 KOCSONDINÉ Békési Márta: Az igekötők hatása a mozgást jelölő intranszitiv igék tranzitívá válásában az orosz és a magyar nyelvben (Die Wirkung der Verbalpräfixe im Transzitivwerden der intransitiven Zeitwörter) 111--121.
- 101 MADÁCSY Piroska: Bérczy Károly, a beszélyíró (Károly Bérczy, der Epiker) 123--133.
- 102 FENYVESI István: Gorkij darabjai magyar színen (1903--1919) (Maxim Gorki's Werke auf ungarischen Bühnen /1903--1919) 135--148.
- 103 BERECSKI Sándor: A differenciáló-orientáló képzés hazai előzményeinek történeti áttekintése (Historischer Überblick der heimischen Tendenzen der differenzierend-orientierenden Bildung) 149--159.
- 104 BOKÁNYINÉ KOC SIS Margit: Az országismeret oktatásának kérdéséhez orosz szakos tanárképzésben (Zur Frage des Unterrichts der Landeskennntnis im Rahmen der Ausbildung der Russisch-Lehrer) 161--171.
- 105 FARKAS Katalin--ZENTAI Károly: A szegedi tanulóifjúság szabadidőprogramjának néhány jellemző adata (Einige typische Daten de Freizeit-Programms der studierenden Jugend von Szeged) 173--187.
- 106 GERÉB György: A vigilancia-nívó szerepe általános iskolai tanulók egyszerű számolási feladatának alakulásában (Die Rolle des Vigilanz-Niveaus in der Gestaltung der einfachen Rechenaufgabe bei Grundschulern) 189--203.
- 107 TÓTHPÁL József: A művelődési folyamatok tudományos irányításának néhány kérdése a fejlett szocializmus feltételi között (Einige Fragen der wissenschaftlichen Steuerung Kulturprozesse unter den Bedingungen des entwickelten Sozialismus) 205--215.
- 108 WALDMANN József: A tévé és az iskoláskorú gyermek (Das Fernsehen und das schulpflichtige Kind) 215--224.
- 109 AVASI Béla: A Trisztán-akkord (Tristan-Akkord) 225--240.
- 110 VINKLER László: Stilisztikai jellemcsoportok képződése a képzőművészeti alkotás folyamatában (Die Bildung /Entstehung/ stilistischer Zeichengruppen im Prozess des bildkünstlerischen Schaffenst) 241--252.

1976.2.r.

- 111 MOHOLI Károly: Településfejlesztés és munkaerőkoncentráció Bács-Kiskun megyében az V. ötéves terv időszakában (Siedlungsentwicklung und Arbeitskräftekonzentration im Komitat Bács-Kiskun im Zeitsabschnitt des V. Fünf-jahrplanes) 3--22.
- 112 KÁROSSY Csaba: A napi hőmérsékleti szélső értékek gyakorisági eloszlásai különböző makroszinoptikus helyzetekben Kecskeméten (Verteilung makrosynoptischer Witterungslagen welche die täglichen Maximum- und Minimum-Temperaturen verschiedener Größe verursachen, untersucht in der Stadt Kecskemét) 23--31.
- 113 NAGY Pál--HERZFELD Rozália: Amincsere vizsgálata a Schiff-bázisok fémkomplexeinél, V. A látszólagos stabilitási állandók meghatározása (Aminaus-tausch-Untersuchung in den Metallkomplexen der Schiff-Basen, V. Bestimmung der anscheinenden Stabilitätskonstante) 33--38.
- 114 SIPOS Sándor--SIPOSNÉ KEDVES Éva--TOMBÁCSZ Etelka: Huminsavak szerkezetének vizsgálata, III. (Struktur der Huminsäuren, III.) 39--49.
- 115 KISS István: Magyarország szikes tavaiban végzett hidrológiai és algológiai vizsgálataim áttekintése (Der Durchblick meiner hydrologischen und algologischen Untersuchungen, die in den alkalischen Teichen von Ungarn gemacht wurden) 51--69.
- 116 DÓZSA József: Természetvédelem Csongrád megyében (Naturschutz im Komitat Csongrád) 71--75.
- 117 TÁNCZOS József: A tavi kagyló (anodonta cygnea L.) záróizmának mikroszkópos beidegzése (Die mikroskopische Innervation der Schließmuskel der Teichmuscheln /Anodonta Cygnea L/ 77--88.
- 118 MAGYAR Levente: Újabb adatok a seregély táplálkozásbiológiájához (Neuere Daten zur Ernährungsbiologie der Staren) 89--91.
- 119 BÁBA Károly: Néhány alföldi gyeptípus és a nagytatársánci löszgyep összehasonlító malakológiai vizsgálata (Malakologische vergleichende Untersuchung einiger Rasentypen der Tiefebene und des Lössrasens von Nagytatársánc) 93--100.

1977.1.r.

- 120 FÓRIZS Sándor: A Magyar Dolgozók Pártja agrárpolitikájának hatása a mezőgazdasági ingatlanok tulajdonviszonyaira Csongrád megyében (Der Einfluß der Agrarpolitik der Ungarischen Arbeiter-Partei auf die Eigentumsverhältnisse der landwirtschaftlichen Immobilien im Komitat Csongrád) 3--13.

- 121 KALLÓS Gábor: A vallás és az erkölcs viszonyának néhány aktuális kérdéséről (Über einige aktuelle Fragen zum Verhältnis von Religion und Moral) 15--21.
- 122 SZEGFÜ László: A kerlési (cserhalmi) ütközet leányrablás epizódjának nyomozása (Erhebungen über die Mädchenraub-Episode des Gefechts bei Kerlés /Cserhalom/) 23--31.
- 123 TÓTHNÉ JÓNÁS Irma: A Magyar Kommunista Párt szervezeti befolyásának alakulása az értelmiség között Dél-Alföldön a felszabadulástól a III. kongresszusig (Die Gestaltung des organisatorischen Einflusses der Kommunistischen Partei Ungarns unter der Intelligenz im Südlichen Alföld von der Befreiung bis zum III. Kongress) 33--42.
- 124 BARÓTINÉ GAÁL Márta: E. T. A. Hoffmann Don Juan-interpretációja (Die Don Juan-Interpretation von E. T. A. Hoffmann) 43--50.
- 125 BÉKÉSI Imre: A négy- és ötmondatos újsághírek konstrukciós formái (Die Konstruktionsformen der aus vier und fünf Sätzen bestehenden Zeitungsnachrichten) 51--61.
- 126 FENYVESI István: Gorkij darabjai magyar színen (1903--1919) II. Az éjjeli menedékhely (1904--1919), A nap gyermekei (1906--1919) (Gorkij's Werke auf ungarischen Bühnen /1903--1919/, II. Das Nachtsyl /1904--1919/, Die Kinder der Sonne /1906--1907/) 63--75.
- 127 GYÖRKE Zoltán: Az orosz frazeologizmusok magyarra történő fordításának néhány sajátossága (Einige Einheiten der Übersetzung des russischen Phraseologismus ins Ungarische) [a tanulmány orosz nyelvű] 77--86.
- 128 KOCSONDINÉ BÉKÉSI Márta: Az igekötők tranzitiváló hatása egyes intranszitiv igéknél (Die transitivierende Wirkung, der Verbalpräfixe bei einzelnen intransitiven Zeitwörtern im Russischen) 87--94.
- 129 KRÉKITS József: Az ingresszív akcióminőségű orosz igék és magyar nyelvi megfelelőik (Die russischen Zeitwörter mit ingressiver Aktionsqualität und ihre ungarischsprachigen Entsprechenden) 95--106.
- 130 OLTYÁN Béla: A pályakezdő Déry lírája (1920--1924) (Die Lyrik des Tibor Déry am Beginn seiner Laufbahn /1920--1924/) 107--116.
- 131 SÓVÁGÓ Mária: A német nyelvtanítás néhány kérdése a természettudományos szakszövegek megértése és fordítása szempontjából (Einige Fragen des deutschen Sprachunterrichts vom Gesichtspunkte des Verstehens und Übersetzens wissenschaftlicher Fachtexte) 117--128.
- 132 VANCSEA Vilmos: Petőfi-kultusz Erdélyben és Romániában a XIX. században (Petőfi-Kult in Siebenbürgen und Rumänien im 19. Jahrhundert) 129--136.

- 133 BEREZKI Sándor: A tanárképzés tantervtörténetéből: a Polgári Iskolai Tanárképző Főiskola kötelező tantárgyainak fejlődése (Aus der Lehrplangeschichte der Lehrerbildung: die Entwicklung der obligaten Unterrichtsgegenstände der Pädagogischen Hochschule der Bürger-Schulen) 137--148.
- 134 GERÉB György: A figyelmi jelenségek megközelítésének újabb lehetséges kísérleti modellje (Ein neueres mögliches Versuchsmodell zur Näherung der Wachsamkeitserscheinungen) 149-162.
- 135 HERRMANN, Helmut--ZEHNER, Kurt: Psychologische Untersuchungen über einige Entwicklungsbesonderheiten älterer Schüler (13--16 Jahre) 163--170.
- 136 KOCZKÁS Imre: Adatok egy kollégiumi közösség erkölcsi szintjének pszichológiai vizsgálatához, I. (Daten zur psychologischen Untersuchung des moralischen Niveaus einer Kollegiums-Gemeinschaft, I.) 171--179.
- 137 MIHÁLY Endre: A szaktárgy választását befolyásoló tényezők hatása a Mezőgazdaságtan Tanszék tanárképző munkájára (Die Wirkung der die Wahl des Fachgegenstandes beeinflussenden Faktoren auf die Lehrerbildungsarbeit des Lehrstuhls für Landwirtschaftslehre) 181--186.
- 138 VESZPRÉMI László: Az értékelés, osztályozás korszerűsítésének problémáitörténetéből (Aus der Problemgeschichte der Bewertung, der Zensierung) 187--197.
- 139 AVASI Béla: Hangszerek és moduszok (Tonsysteme und Modi) [A szerző Bárdos Lajos rendszerezési elveit alkalmazta.] 199--210.
- 140 DOMBI Józsefné: Az 1976-ban felvételt nyert ének-zene szakos főiskolai hallgatóink zenei képességvizsgálata (Musikalische Fähigkeitsprüfung unserer 1976 aufgenommenen Hochschulstudenten vom Gesang- und Musikfach) 211--219.

19772.r.

- 141 MOHOLI Károly: Kenderfeldolgozó iparunk nyersanyagellátása a hazai termesztésből és importból (Die Rohmaterialversorgung der hanf-verarbeitenden Industrie Ungarns aus heimischem Anbau und Import) 3--12.
- 142 KÁROSSY Csaba: A napi hőmérsékleti szélsőségek dekádankénti eloszlása a Dél-Alföldön (Die Verteilung der Tagestemperatur-Extreme nach Dekaden in der Südlichen Tiefebene Ungarns /im Alföld/ 13--23.
- 143 BAGDI Sándor--KÁROSSY Csaba: Adatok az orográfiai viszonyok városklímát befolyásoló szerepének vizsgálatához (Ein Beitrag zur Untersuchung der das Stadtklima beeinflussenden orographischen Verhältnisse) 25--30.

- 144 KÓBOR Jenő--SZABÓ Mátyásné: A 8-as helyzetben helyettesített ecetsav-, propionsav- és amino-metil-teofillin-származékok szintézise (Die Synthese der in 8-Position substituierten Essigsäure-, Propionsäure- und Alkylamin-Theophyllinderivate) 31--40.
- 145 SIPOS Sándor--SIPOSNÉ KEDVES Éva: Huminsavak szerkezetének vizsgálata, IV. (Struktur der Huminsäuren, IV.) 41--51.
- 146 HERZFELD Rozália--NAGY Pál--BERECZ Árpádné: Amincsere vizsgálata a Schiff-bázisok fémkomplexeinél, VI. Az anilingyűrűn szubsztituált szalicilidén-anilinek Co(II)komplexe és butil-amin reakciója (Untersuchung des Aminaustausches bei den Komplexen der Schiff-Basen, VI. Die Reaktion des Co(II)-Komplexes von am Anilinring substituierten Salicyliden-Aniline und seine Butyl-Amin-Reaktion) 53--62.
- 147 DÓZSA József: Vízhasznosítás a Duna--Tisza közti homokhát fenyőfiatalosai-ban (Die Wasserbenützung in den Jungtannen- Beständen des Sandrückens im Zwischenstromland zwischen Donau und Theiss) 63--67.
- 148 TÁNCZOS József--TÁNCZOS Józsefné: Morfológiai és hisztokémiai vizsgálatok a *Helix pomatia* bélcsatorna falában elhelyezkedő idegsejteken (Morphologische und histochemische Untersuchungen an den in der Wand des Darmkanals von *Helix pomatia* befindlichen Nervenzellen) 68--73.
- 149 MAGYAR Levente: A házi veréb (*Passer domesticus*) urbanizálódásának ökológiai problémái Szegeden (Die ökologischen Probleme der Urbanisierung des Haus-Sperlings /*Passer domesticus*/) 75--84.
- 150 CSIZMAZIA György: A zombói erdő és láprét emlősfaunájának vizsgálata (Untersuchungen über die Säugetierfauna in Zsombóer Wald und der dortigen Moorbiese) 85--97.
- 151 IVANICS János--ANDÓ Mihály--BAGDI Sándor: Adatok az 1975/76. évi fencs szállási primörburgonya termesztési kísérletek eredményeiről, különös tekintettel az időjárás és a betegségek viszonylatára (Witterungsbedingte Viralegefahr und mykologische Schädigung des Kartoffelbestandes) 99--117.
- 152 KONDÁSZ István: Takarmányozási költségek és a tiszta jövedelem alakulása fajtatiszta és keresztezett nyúltenyésztésben (Die Gestaltung der Futter-Kosten und des Reinertags bei der reinrassigen und der gekreuzten Kaninchen-züchtung) 119--124.
- 153 PUSKÁS Albert: A WANG--BASIC programozási nyelv (Die WANG-- BASIC Programmierungssprache) 125--130.
- 154 SZILASSI Lajos: Egy poliéder, melynek bármely két lapja szomszédos (Der Polyeder, dessen jegliche zwei Flächen benachbart sind) 131--139.

- 155 HEGYI Árpád: Az elektrokémiai korrózió elméletének néhány alapkérdése (Einige Grundfragen der Theorie der elektrochemischen Korrosion) 141--153.

18781.r.

- 156 BEZDÁN Sándor: A mezővárosi olvasóköri századforduló körüli szervezetéről és típusairól (Über die Organisation und die Typen der Lesezirkel in den Marktflecken um die Jahrhundertwende) 3--15.
- 157 KOVÁTS Zoltán: A fogamzások idényhullámozása a XVII--XIX. században Magyarországon és Franciaországban (Die saisonale Schwankung der Konzeptionen in 17--19. Jahrhundert in Ungarn und in Frankreich) 17--25.
- 158 LACZÓ Katalin: Gaál Gábor művelődésméleti gondolatai (Kulturtheoretische Gedanken des Gábor Gaál) 27--36.
- 159 SZEGFÜ László: I. László alakja a középkori forrásokban Die Gestalt König László I. in den mittelalterlichen Quellen) 37--46.
- 160 BÉKÉSI Imre: A funkcionális szövegten kezdetei (Die Anfänge der funktionellen Textlehre) 47--53.
- 161 GYÖRKE Zoltán: Az orosz szólások és közmondások mondattani szerkesztésének néhány sajátossága (Einige Besonderheiten der syntaktischen Struktur der russischen Redewendungen und Sprichwörter) [orosz nyelvű a tanulmány.] 55--67.
- 162 FENYVESI István: M. Gorkij művei a magyarországi sajtóban (1899--1919. VIII. 1.) Bibliográfia (Gorkis Werke in der ungarischen Presse /1899--1. August 1919/ Bibliographie) 69--84.
- 163 KRÉKITS József: A delimitatív és a deminutív-iteratív akcióminőségű orosz igék morfológiai és szemantikai összefüggése (Der morphologische und semantische Zusammenhang der russischen delimitativen und der deminutiven-iterativen Zeitwörter) 85--95.
- 164 KORCSIC, M. A.: A hallgatók 'kotorűj' kötőszó használata közben elkövetett hibáinak néhány problémájáról (Einige sprachtheoretische Fragen in der Verbindung mit dem Studium der unterordnenden zusammengesetzten Sätze) [a tanulmány orosz nyelvű] 97--107.
- 165 LEPAHIN, Valerij: L. Tolsztoj: érzelm és gondolat a műalkotásban (Lev Tolsztoj: Das Gefühl und der Gedanke im Kunstwerk) 109--117.
- 166 RAKONCZÁS PÁL: A szinkronitás kiépítése a főiskolai orosz szakos tanárképzés feltételei között (Der Ausbau der Synkronität unter den Bedingungen der Russisch-Lehrerbildung an der Pädagogischen Hochschule) 119--126.

- 167 ROZGONYINÉ MOLNÁR Emma: A szólások grammatikájához (Zur grammatik der Redewendungen) 127--133.
- 168 SZABÓ Klára: Az o'Neill-i tragédiaelfogás elemeinek megjelenése korai műveiben (A Glencairn-ciklustól a Szőrös majomig) /Das Erscheinen der Elemente der O'Neill-schen Tragödienauffassung in seinen frühen Werken /Vom Glencairn-Zyklus bis zum Behaarten Affen) 135--142.
- 169 BÁCSKAI Erzsébet: Beszélt és írott nyelvi megnyilatkozások elemzésének, értékelésének lehetősége különböző életkorúak pszicholingvisztikai szempontú vizsgálata alapján (Eine Möglichkeit zur Analyse und Interpretation gesprochener und geschriebener sprachlicher Äusserungen auf Grund psycholinguistischer Untersuchungen der Individuen unterschiedlichen Alters) 143--150.
- 170 FARKAS Katalin--GÁCSEI József--RIESZ Béla--VARGA Sándorné: A közösségi nevelés rendszerszemléletének néhány kérdése és a pedagógusközössége (Einige Fragen der Systemanschauung der Gemeninschaftserziehung) 151--159.
- 171 GERÉB György--BENKŐ Katalin: Figyelemzavarban szenvedő gyermek szomatopszichológiai vizsgálata kazuisztikai anyaguk tükrében (Somatopsychologische, Untersuchung von an Aufmerksamkeitsstörungen leidenden Kindern im Spiegel unseres kasuistischen Materials) 161--176.
- 172 KOCZKÁS Imre: Adatok egy kollégiumi közösség erkölcsi szintjének pszichológiai vizsgálatához, II. (Beiträge zur psychologischen Untersuchung des moralischen Niveaus einer Kolegiumsgemeinschaft, II.) 177--185.
- 173 VARGA Sándorné: Az önismeret néhány kérdése a szakirodalom és egy longitudinális vizsgálat tükrében (Einige Frangen der Selbstkenntnis im Spiegel der Fachliteratur und einer longitudinalen Untersuchung) 187--196.
- 174 VESZPRÉMI László: Az értékelés és osztályozás korszerűsítésének kérdései (Fragen der Modernisierung der Wertung bzw. Zensierung) 197--208.
- 175 AVASI Béla: Hangrendszerek és moduszok (Tonsysteme und Modi) [A szerző Bárdos Lajos rendszerezési elveit alkalmazta.] 209--217.

19782.r.

- 176 MOHOLI Károly--ABONYINÉ PALOTÁS Jolán: Csongrád megye könnyűiparának néhány jellemzője (Einige Charakteristika der Leichtindustrie des Komitat Csongrád) 3--9.
- 177 ABONYINÉ PALOTÁS Jolán--MOHOLI Károly: Csongrád megye infrastruktúrája (Die Infrastruktur des Komitates Csongrád) 11--24.

- 178 KÁROSSY Csaba--SOÓS Gábor: Adatok a felszín alatti légterek hőmérséklet viszonyainak vizsgálatához (Ein Beitrag zur Untersuchung der Temperatur-verhältnisse in den Lufträumen unterhalb der Erdoberfläche) 25--38.
- 179 KÁROSSY Csaba: A hőmérséklet periodikus és aperiodikus napi ingása Magyarországon (Das Ausmaß der periodischen und aperiodischen Temperatur-Tagesschwankungen in Ungarn) 39--49.
- 180 ZSIGA Attila László: A Hortobágy vízföldrajzának és kialakulásának vizsgálata térképészeti módszerekkel (Untersuchung der Hydrogeographie des Hortobágy und seiner Entstehung mittels kartographischer Methoden) 51--62.
- 181 KISS István: A szabadszállási szikes tavak algaflórájának és egyes taxonok ozmotikus károsodásának vizsgálata (Untersuchung der osmotischen Schädigung der Algenflora und einiger Taxone in den Natronseen bei Szabadszállás) 63--80.
- 182 TÁNCZOS József--TÁNCZOS Józsefné: Az epehólyag működésének neurohisztológiai alapjai (Neurohistologische Grundlagen der Gallenblasenfunktion) 81--91.
- 183 CZIZMAZIA György: A szegedi Fehértó emlősfauájáról (Über die Säugetier-Fauna des Fehértó /Weißen Sees/ bei Szeged) 93--105.
- 184 KAMARÁS Gábor: Adatok nagygombák hő- és csapadéki igényére, a gomba-prognózis lehetőségére Szeged környékén (Beiträge zum Wärme- und Niederschlagsbedarf von Großpilzen, zur Pilzprognose in der Umgebung von Szeged) 107--111.
- 185 MIHÁLY Endre--CSORBA Sándor: A cukorrépa hozamának vizsgálata különböző trágyák hatása alapján (Untersuchung des Zuckerrüben-Ertrages bei Verwendung verschiedener Düngemittel) 113--131.
- 186 KÓBOR Jenő: A 8-amino-metil és amino-etil-teofillin szintézise (Synthese von 8-Aminomethyl und Aminoäthyl-Theophyllin) 133--136.
- 187 SIPOS Sándor--SIPOSNÉ KEDVES Éva: Hazai szénminták infravörös spektroszkópiai vizsgálata, IV. (Infrarot- spektroskopische Untersuchungen ungarischer Kohlennproben, IV.) 137--144.
- 188 HERZFELD, Rozália--NAGY Pál: Amincsere vizsgálata Schiff-bázisok fémkomplexeinél, VII. Bisz(szalicilidén-iminató-N-fenil)7(Cu(II) és etilén-diamin reakciója (Untersuchung des Aminaustausches bei Metallkomplexen der Schiff-Basen, VII. Die Reaktion von Bis(salicilyden-iminato-N-phenyl)-Cu(II) und Äthylen-diamin) 145--151.
- 189 PUSKÁS Albert: Csoportkódok előállítása a WANG--2200/C számítógépen (Herstellung von Gruppen-Codes am Rechner WANG--2200/C) 153--162.
- 190 HOROGH Emília: Egy gyűrűelméleti reprezentációs tétel általánosításáról (Über eine Verallgemeinerung eines ringtheoretischen Satzes) 163--165.

- 191 CZABAY Ilona: Az értékelemzésről (Über die Wertanalyse) 3–9.
- 192 KALLÓS Gábor: Az élet céljának és értelmezésének néhány kérdése a világra nyitottság tükrében (Einige Fragen über den Zweck und Sinn des Lebens im Spiegel der Weltoffenheit) 11–18.
- 193 LACZÓ Katalin: Gaál Gábor művelődéspolitikai gondolatai (Die bildungspolitischen Gedanken des Gábor Gaál) [A tanulmány első része a Tudományos Közlemények 1978. évi kötetében jelent meg.] 19–29.
- 194 MAYER Gyula: Megjegyzések a társadalmi lét és társadalmi tudat dialektikájához kérdéséhez (Bemerkungen zur Frage der Dialektik der gesellschaftlichen Existenz und des gesellschaftlichen Bewußtseins) 31–40.
- 195 TÓTH Ferencné: A Magyar Kommunista Párt politikájának főbb vonásai az egyházi iskolák államosítása idején a Dél-Alföldön (Die wichtigeren Züge der Politik der Ungarischen Kommunistischen Partei zur Zeit der Verstaatlichung der kirchlichen Schulen in der Südlichen Ungarischen Tiefebene /im Dél-Alföld/) 41–50.
- 196 BARÓTINÉ GAÁL Márta: A metamorfózis szerepe A. Platonov 'Szemétfúvó szél' c. elbeszélésében (Die Rolle der Metamorphose in der Erzählung 'Kehrichttreibender Wind' von A. Platonov) 51–56.
- 197 GALGÓCZI László: Betegségneveink történetéből: a köszvény 'gicht, podagra' szavunk eredete (Aus der Geschichte unserer Krankheitsnamen: die Ursprung unseres Wortes köszvény 'Gicht, Podagra') 57–61.
- 198 GYÖRKE Zoltán: A szólások és közmondások frazeológiához tartozásának kérdései (Der Disput über den Gegenstand der Phraseologie in der sowjetischen Sprachwissenschaft) 63–70.
- 199 FENYVESI István: M. Gorkij művei a magyarországi sajtóban (1899–1919) Az egyes művek közléstörténete és fordítás- textológiája (Die Werke M. Gorki's in der Presse Ungarns /1899–1919/ Publikationsgeschichte und Übersetzungstextologie der einzelnen Werke) 71–82.
- 200 KRÉKITS József: Lexikai és grammatikai jelentésváltozások a deliminatív történésminőségű orosz igékben (Lexikalische und grammatische Bedeutungsänderungen in den deliminativen russischen geschehnis-qualitativen Zeitwörtern) 83–92.
- 201 KORCSICS, M.A.: A beszédfolyamat értelmezésének szintaktikai eszközei L. N. Tolsztoj 'Anna Karenina' c. regényében (Die syntaktischen Mittel der an den Vorgang der Sprache geknüpften Kommentare des Autors im Roman 'Anna Karenina' von L. N. Tolstoi) 93–102.

- 202 NAGYNÉ SZABÓ Klára: Az abszurd dráma műfajiségének kérdéséhez Ionesco 'Székek' c. darabja alapján (Zur Frage der Kunstgattung des absurden Dramas auf Grund des Stückes 'Stühle' von Ionesco) 103--110.
- 203 OLTYÁN Béla: A Füst Milán-i modellregény (Der Milán Füst'sche Modellroman) 111--119.
- 204 BERECSKI Sándor: Tantervelméleti kérdések jelentkezése a felsőoktatás pedagógiájában a felszabadulás előtt és után (Das Erscheinen der lehrplantheoretischen Fragen in der Pädagogie des Hochschulwesens vor und nach der Befreiung) 121--129.
- 205 BÁCSKAI Erzsébet: Írott és beszélt nyelvi megnyilatkozások elemzése pszicholingvisztikai szempontból (Analyse geschriebener und gesprochener Sprachlicher Äußerungen von psycholinguistischem Gesichtspunkt) 131--140.
- 206 DOMBI Alice: Serdülőkorú tanulók erkölcsi ítéletei és magatartása (Moralische Urteile und Verhalten heranwachsender Schüler in der Pubertät) 141--147.
- 207 GÁCSEI József--FARKAS Katalin--RIESZ Béla--VARGA Sándorné: A tanulás és közösség kapcsolatának néhány kérdése (Einige Fragen der Beziehungen des Lernens und der Gemeinschaft) 149--158.
- 208 GERÉB György--BENKŐ Katalin: Figyelemzavarban szenvedő gyermekek dominánsan pszichés eredetű zavarainak vizsgálata (Untersuchung der Dominant psychogenen Störungen bei Kindern mit Vigilitätsschwierigkeiten) 159--172.
- 209 KECZER Tamás: Középiskolások személyközi kapcsolatainak vizsgálata fakultatív tantárgycsoportos oktatási kísérletben (Untersuchung der interpersonalen Beziehungen von Mittelschülern im Unterrichtsexperiment mit fakultativen Lehrgegenstandsgruppen) 173--184.
- 210 KOCZKÁS Imre: Adatok egy kollégiumi közösség erkölcsi szintjének pszichológiai vizsgálatához, III. (Beitrag zur pädagogischen Untersuchung des moralischen Niveaus eines Kollegium-Kollektivs, III.) 185--194.
- 211 VARGA Sándorné: A didaktikai ismeretek évközi ellenőrzése és értékelése (Kontrolle und Bewertung der didaktischen Kenntnisse Inmitten des Unterrichtsjahres) 195--203.
- 212 AVASI Béla: Hangszerek és moduszok. (II. folytatás) (Tonsysteme und Modi. /II. Fortsetzung/) [A szerző Bárdos Lajos rendszerezési elveit alkalmazta.] 205--218.

- 213 TÁNCZOS József--TÁNCZOS Józsefné: Elektronmikroszkópos vizsgálatok a Helix pomatia bélcsatorna falában lévő idegvégződésekről (Licht-und elektronmikroskopische Untersuchungen über die in der Wand des Darmkanals der Helix pomatia befindlichen Nervenendigungen) 3--13.
- 214 CSIZMAZIA György: Mammológiai vizsgálatok a homokbuckás átotthalmi 'Emlékerdő'-ben (Mammologische Untersuchungen in dem Sanddünen-Wald 'Emlékerdő' bei Ásotthalom) 15--23.
- 215 BÁBA Károly: Magyarországon védendő puhatestű fajok (Die in Ungarn zu schützenden Molluskenarten) 25--30.
- 216 KISS István: Szikes algatömegtermelésektől az 'időérzékenység' rejtvényének újabb megközelítése felé (Von Natron-Wasser Algenmassenproduktionen zur neuen Näherung des Rätsels der 'Wetterempfindlichkeit') 31--46.
- 217 MIHÁLY Endre--NAGY Éva: A különböző trágyákkal kezelt cukorrépa levélszövet sejtseinek összehasonlító vizsgálata (Vergleichende Untersuchung der Zellen des Blattgewebes von mit verschiedenen Düngern behandelten Zuckerrüben) 47--64.
- 218 TÁNCZOS József--MAGYAR Levente--METZGER, Roland: A szegedi 'Juhász Gyula Tanárképző Főiskola és a potsdami 'Karl Liebknecht' Pedagógiai Főiskola közötti biológiai csere-terepgyakorlat eredményei és tapasztalatai (Ergebnisse und Erfahrungen der biologischen Austauschgeländeübungen der Pädagogischen Hochschule 'Gyula Juhász' und der Postdamer Pädagogischen Hochschule 'Karl Liebknecht') 65--74.
- 219 KÖVESDI Pál: Az energiáról (Über die Energie) 75--84.
- 220 MOHOLI Károly: Mélyföldek hasznosítása Hollandiában (Ijssel-tó) (Nutzung von Tieferden in Holland/Ijssel-See/) 85--98.
- 221 MOHOLI Károly--ABONYINÉ PALOTÁS Jolán: Strukturális változások és a társadalmi-gazdasági fejlődés kapcsolatai (Die Beziehungen zwischen strukturellen Veränderungen und der gesellschaftlich-wirtschaftlichen Entwicklung) 99--110.
- 222 KÁROSSY Csaba--GYARMATI Zoltán: Horizontkorlátozási vizsgálatok a Szeged belvárosát övező körút útkereszteződési pontjain (Horizonteinschränkungs-Untersuchungen an den Straßenkreuzungspunkten der die Innensand Szegeds umgebenden Ringstraße) 111--123.
- 223 NAGY Pál--HERZFELD Rozália: Szubsztituenshatás a Schiff-- bázisok amincseréjénél, III. (Substituentenwirkung beim Amin-Austausch der Schiff-Basen, III.) 125--129.

- 224 SIPOS Sándor--SIPOSNÉ KEDVES Éva: Hazai szénminták infravörös spektroszkópiai vizsgálata, V. (Infrarot-spektroskopische Untersuchung ungarischer Kohlenproben, V.) 131--142.
- 225 SZENDREI János: Megjegyzések a félgyűrűk bővítéseihez (Bemerkungen zur Erweiterung von Halbringen) 143--148

19801.r.

- 226 KOVÁTS Zoltán: A történeti demográfiai kutatások új módszerei (Die neuen Methoden der geschichtlich-demographischen Forschungen) 5--15.
- 227 MAYER Gyula: Gondolatok a társadalmi tudatról (Gedanken über das Gesellschaftsbewußtsein) 17--27.
- 228 SZABÓ Lászlóné: A főiskolai hallgatók életmódjának néhány szociológiai problémája (Einige soziologische Probleme der Lebensweise der Hochscholstudenten) 29--38.
- 229 SZEGFÜ László--SZŐKE Katalin: A felszabadult Szeged sportéletének megindulása, I. (A korabeli sajtó tudósításai alapján) (Neubeginn des Sportlebens des befreiten Szeged) 39--46.
- 230 BALÁZS József: A sorrendcsere problematikájához oroszról magyarra történő fordításkor (Einige Fragen des Übersetzens aus dem Russischen ins Ungarische) 49--55.
- 231 DORÓ Gézáné: Olasz jövevényszavak kutatásának története (Geschichte der Forshung unserer italienischen Lehnwörter) 57--64.
- 232 GALGÓCZI László: Betegségneveink történetéből: orbánc' erysipelas' (Aus der Geschichte unserer Krankheitsnamen: orbánc-Rotlauf'Erysipelas') 65--74.
- 233 KOCSONDINÉ BÉKÉSI Márta: Tárgyas szó szerkezetek az orosz nyelvben (A tárgy kifejezése tagadás esetén) (Akkusativ--Wortgefüge in der russischen Sprache /Ausdruck des Objekts bei Verneinung/) 75--81.
- 234 KORCSIC, M. A.: A beszédkézség fejlesztésének gyakorlatából (Aus der Praxis der Förderung der Redefertigkeit) [a tanulmány orosz nyelvű] 83--90.
- 235 KRÉKITS József: Metszéspontok a perduratív és a delimitatív orosz igék jelentéseiben (Schnittpunkte in der Bedeutung der perdurativen und der delimitativen russischen Zeitwörter) 91--98.
- 236 LACZÓ Katalin: Bródy Sándor képzőművészeti tárgyú írásai (Die Schriften Sándor Bródy's über die bildende Kunst) 99--103.

- 237 MADÁCSY Piroska: Szóösszetételek Vörösmarty költészetében (Wortzusammensetzungen in der Dichtung Vörösmarty's) 115--123.
- 238 BÁCSKAI Erzsébet: Különböző életkorúak érzelmeinek, önismeretének kísérletes vizsgálata verbális és nem-verbális megnyilvánulásaik alapján, I. (Experimentelle Untersuchung der Gefühle, der Selbstenntnis von Personen unterschiedlichen Lebensalters auf Grund ihrer verbalen und nicht-verbalen Äußerungen, I.) 127--137.
- 239 BEREZKI Sándor: A tanszékek fejlődése a Szegedi Tanárképző Főiskolán, I. (Die Entwicklung der Lehrstühle an der Pädagogischen Hochschule zu Szeged, I.) 139--146.
- 240 DOMBI Alice: Serdülőkorú tanulók erkölcsi ítélei és magatartása, II. (Die moralischen Urteile und das Verhalten von Schülern im Pubertätsalter, II.) 147--154.
- 241 GERÉB György--BENKŐ Katalin: Néhány pszichológiai összefüggés a pavor nocturnus értelmezésében a szegedi Idegyógyászati és Lélektani Gyermekgondozó Intézet anyagából (Einige psychologische Zusammenhänge in der Interpretation des Pavor nocturnus aus dem Material der Szegeder Neurologischen und Psychologischen Kinder-Fürsorgeanstalt) 155--164.
- 242 KISS Ferenc: Hallgatóink főiskolai beilleszkedésének pszichológiai vizsgálata (Psychologische Untersuchung der Einfügung unserer Hochschüler in das Hochschulwesen) 165--174.
- 243 LENGYEL Zsolt: Első lépések: a 4--6 éves magyar gyermekek orosz tanulásának néhány kérdése (Pszicholingvisztikai esettanulmány) Erste Schritte: Einige Fragen des Russischlernens der 4--6 jährigen Kinder /Psycho-linguistisch kasuistische Studie/) 175--184.
- 244 AVASI Béla: Hangrendszer és moduszok (3. folytatás) (Tonsysteme und Modi, III.) [Bárdos Lajos rendezési elvei alapján.] 187--197.

19802.r.

- 245 TÁNCZOS József--TÁNCZOS Józsefné: Elektronmikroszkópos vizsgálatok a földigilisztá (lumbicus terrestris) emésztőkészülékének szövettani felépítéséről (Elektronenmikroskopische Untersuchungen über den histologischen Aufbau des Verdauungsapparates des Regenwurmes/) 5--18.
- 246 CSIZMAZIA György: A Tisza magyarországi hullámterén végzett mammológiai-ökofaunistikai vizsgálat, I. (Mammologisch-ökofaunistische Untersuchungen im ungarischen Wellemraum der Theiß, I.) 19--38.

- 247 KONDÁSZ István: Hogyan hatnak az árváltozások a nyúltenyésztés jövetelmezőségére? (Wie beeinflussen Preisänderungen die Rentabilität der Kaninchenzüchtung?) 39--42.
- 248 BAGDI Sándor--IVANICS János--ANDÓ Mihály: A korai burgonya természetének természeti adottságai és lehetőségei Szeged körzetében (Natürliche Gegebenheiten und Möglichkeiten des Anbaus von Frühkartoffeln im Kreis Szeged) 43--64.
- 249 DOBOS Katalin: A vanádium-pentoxid egykristály nemlineáris abszorpciójáról (Über die nichtlineare Absorption des Vanadium-pentoxid-Einkristalls) 65--74.
- 250 ABONYINÉ PALOTÁS Jolán--MOHOLI Károly: A gazdasági növekedés és a struktúra kapcsolatának vizsgálata a kiskunhalasi járás példáján (Untersuchung des Zusammenhanges zwischen wirtschaftlichem Anstieg und der Struktur am Beispiel des Bezirkes von Kiskunhalas) 75--99.
- 251 KÁROSSY Csaba: A napi hőmérsékleti szélsőségek együttes gyakorisági eloszlása Kékestető adatai alapján (Die gemeinsame Häufigkeitsverteilung der Tagesstemperaturextreme auf Grund der Daten von Kékestető) 101--110.
- 252 KÁROSSY Csaba--GYARMATI Zoltán: Városi hősziget kialakulása Szeged légterében (Entstehung einer städtischen Wärmeinsel an heiteren, windstillen Tagen im Luftraum der Stadt Szeged) 111--120.
- 253 ZSIGA Attila László: A Hortobágy ösvízrajának vizsgálata a Landsat--1 műhold Magyarországot ábrázoló felvételei alapján (Untersuchung der Paläohydrographie des Hortobágy auf Grund einer Ungarn darstellenden Aufnahme des Satelliten Landsat--1) 121--133.
- 254 KÓBOR Jenő--EL-GARIB, M.S.--BERNÁTH Gábor: Szintetikus és sztereo kémiai vizsgálatok a tetrahydroizokinolinok körében (Synthetische und stereochemische Untersuchungen im Bereich der Tetrahydro-isochinolin-Gruppen) 135--142.
- 255 NAGY Pál: A Schiff-bázisok közötti amincsere kinetikai vizsgálata (Kinetische Untersuchung des Aminaustausches zwischen den Schiff-Basen) 143--149.
- 256 SZILASSI Lajos--SOÓS Gábor: Egy algoritmus a háromszorosan összefüggő síkbeli gráfok előállítására (Ein Algorithmus zur Herstellung der dreifach zusammenhängenden planaren Graphen) 151--166.
- 257 SZEDERKÉNYI Antal: Mérhető függvények terének egy nevezetes projekciójáról (Über eine merkwürdige Projektion des Raumes von meßbaren Funktionen) 167--170.

258 VÁROSMONOSTORY Endre: A φ – mintafüggvények funkcionális teljessége (Über die funktional Vollständigkeit von φ -Musterfunktionen) 171--175.

19811.r.

259 Dr. Geréb György (1923--1982) [nekrológ] 3.

260 CZABAY Ilona: A szolgáltatás fogalmának és osztályozásának néhány aktuális kérdéséről (Über die Dienstleistungen) 5--15.

261 LACZÓ Katalin: Művelődéspolitikai és művelődésigazgatás (Kulturpolitik und Kulturverwaltung) 17--25.

262 MAYER Gyula: A társadalmi tudat szocialista átalakításának néhány sajátosságáról (Über einige Besonderheiten der sozialistischen Umwandlung des Gesellschaftsbewußtseins) 27--37.

263 SZEGFÜ László--SZÓKE Katalin: A felszabadult Szeged sportéletének megjelenése (A korabeli sajtó tudósításai alapján) II. (Das Einsetzen des Sportlebens im befreiten Szeged) 39--45.

264 GALGÓCZI László: Szitokszóvá vált betegségneveink: nyavalya (Unsere zu Schimpfwörtern gewordenen Krakheistnamen nyavalya (=Krankheit, Übel, Elend, Not) 47--54.

265 KRÉKITS József: Metszéspontok a kezdő és a szemelflaktív orosz igék lexikai és grammatikai jelentéseiben (Schnittpunkte in den lexikalischen und grammatischen Bedeutungen der ingressiven und semelflaktiven russischen Verben) 55--63.

266 KORCSIC, Mihail: Tolsztoj: Anna Karenina c. regénye egyik portréjának jellemzése (Über die qualitative Charakterisierung eines bestimmten Details des Außeren der Darsteller in dem Roman 'Anna Karenina' von L. N. Tolsztoi) [A tanulmány orosz nyelvű] 65--75.

267 NAGYNÉ SÜLYOK Hedvig: Két Csongrád megyei földrajzi név nyomában (Auf der Spur zweier geographischer Namen des Komitates Csongrád) 77--83.

268 NAGYNÉ SZABÓ Klára: A szocialista dráma néhány jellegzetessége Visnyevszkij dramaturgiájának tükrében (Einige Besonderheiten des sozialistischen Dramas im Spiegel der Dramaturgie von Vischnevskij) 85--91.

269 OLTYÁN Béla: Az önvizsgálat útja Déry Tibor lírájában (Der Weg der Selbstuntersuchung in der Lyrik von Déry) 93--102.

270 SÓVÁGÓ Mária: Adalékok József Attila német nyelven és nyelvterületen kiadott műveinek számbavételéhez és a velük kapcsolatos magyar sajtóviszhang ismertetéséhez (Attila József--deutsch) 103--109.

- 271 BERECSKI Sándor: A tanszékek fejlődése a Szegedi Tanárképző Főiskolán, II. (Die Entwicklung der Lehrstühle an der Pädagogischen Hochschule Szeged, II.) 111--119.
- 272 BOKÁNYI Dezsőné: Országismeret és nyelvi-országismeret az orosz szakos tanárképzésben (Landeskenntnis und sprachliche Landeskenntnis in der Russisch-Lehrer-Ausbildung) 121--129.
- 273 DOMBI Alice: Ahogy a jövő tanárai látják (Mit den Augen der Lehrer der Zukunft gesehen) 131--139.
- 274 DOMBI Józsefné KEMÉNY Erzsébet: A zenei képességek vizsgálatával foglalkozó Seashore-teszt hazai revidiált bemutatása (Revidierte ungarische Vorführung des sich mit der Untersuchung der musikalischen Fähigkeiten befassender Seashore-Test) 141--147.
- 275 GERÉB György: A vigilanciát befolyásoló neurotikus jegyek vizsgálata főiskolai hallgatókon (Untersuchung der die Vigilanz beeinträchtigenden neurotischen Merkmale bei Hochschulstudenten) 149--159.
- 276 VESZPRÉMI László: A tanárképzés korszerűsítésének kérdései (Fragen der Modernisierung der Lehrerbildung) 161--167.
- 277 AVASI Béla: A tonális választ Bach 'Das wohltemperierte Klavier' c. műve fugáiban (Die tonale Antwort in den Fugen des Werkes 'Das wohltemperierte Klavier') 169--180.

19812.r.

- 278 TÁNCZOS József--TÁNCZOS Józsefné: Az óriás amőba (Amoeba proteus) szaporodásbiológiai vizsgálata (Fortpflanzungsbiologische Untersuchung an Riesenamöben /Amoeba proteus/) 5--15.
- 279 KISS István: Környezetvédelmi vonatkozások az algák szervesanyag-értékesítő képessége és az alga-indikáció területén (Umweltschutzbeziehungen auf dem Gebiete der Fähigkeit der Algen zur Verwertung organischer Stoffe und der Algen-Indikation) 17--32.
- 280 CSIZMAZIA György: Adatok Szeged város mammalia-faunájához (Ein Beitrag zur Mammalien-Fauna der Stadt Szeged) 33--47.
- 281 ABONYINÉ PALOTÁS Jolán--MOHOLI Károly: A dél-alföldi szénhidrogén kitermelés néhány hatása Csongrád megye gazdasági életére (Einige Wirkungen der Kohlenwasserstoffausbeute in der südlichen ungarischen Tiefebene /Alföld/ auf das Wirtschaftsleben des Komitates Csongrád) 49--59.
- 282 PÁL Ágnes: Az ipari fejlettségi szint térbeli eltérései Szolnok megyében (Die räumlichen Abweichungen des industriellen Entwicklungsstandes im Komitat Szolnok) 61--82.

- 283 ORKONYI Ede: Makó kereskedelme a felszabadulástól 1962-ig (Der Handel der Stadt Makó von der Befreiung an bis zum Jahre 1962) 83--94.
- 284 RINGLERNÉ SZENTPÉTERI Mária: A zivatargyakoriság évi menete Magyarországon (Der Jahresgang der Gewitterhäufigkeit in Ungarn) 95--104.
- 285 RINGLERNÉ SZENTPÉTERI Mária: A zivatargyakoriság területi eloszlása Magyarországon (Territoriale Verteilung der Gewitterhäufigkeit in Ungarn) 105-113.
- 286 NAGY Pál: Oldószerhatás a Schiff-bázisok amincseréjénél, I. A sebességi állandó változása etanol-benzol, etanol-ciklohexán elegyben (Lösungsmittelwirkung beim Amin austausch der Schiff-Basen, I. Veränderung der Geschwindigkeitskonstante in Aethanol-Benzol- und Aethanol-cyclohexan-Gemischen) 114--120.
- 287 SIPOS Sándor--SIPOSNÉ KEDVES Éva--NAGY Ágnes: Huminsavak szerkezetének vizsgálata, V. (Untersuchung der Struktur von Huminsäuren, V.) 121--130.
- 288 MIECZYSLAW, Franasek--VÁRKONYI Nándor: A képzési folyamat korszerűsítése az elektronika területén a krakkói Pedagógiai Főiskolán (Die Modernisierung des Bildungsprozesses im Bereich der Elektrotechnik an der Pädagogischen Hochschule zu Krakau) 131--139.
- 289 LUGOWSKI, Herbert: A számkörbővítés motivációjáról (Zur Motivierung von Zahlenbereichserweiterung) 141--152.

1983/Biol.

- 290 KISS István: Szikes vizek, szikes talajok algológiai vizsgálata a Nyírség és a Hajdúság területén (Algologische Untersuchung von Natrongewässern und Natronböden im Gebiete der Nyírség und Hajdúság /Ungarn/) 3--26.
- 291 BÁBA Károly: A Szatmár-Beregi sík szárazföldi csigái és környezetükre levonható következtetések (Die kontinentalen Schnecken der Szatmár-Bereg-Ebene und die auf ihre Umwelt abzuleitenden Schlüsse) 27--42.
- 292 CSIZMAZIA György: A dankasirály (*Larus ridibundus* L.) táplálkozási ökológiájának változása és a zoonózisok kapcsolata (Beziehung der Veränderung der Ernährungsökologie der Danka-Möven /*Larus ridibundus*/ und der Zoonosen) 43--52.
- 293 MOHOLI Károly: Bács-Kiskun megye községeinek demográfiai és népességmozgalmi helyzete (Die demographische und bevölkerungskinetische Situation der Gemeinden im Komitat Bács-Kiskun in Ungarn) 53--66.
- 294 PÁL Ágnes: Adalékok az NDK gazdasági földrajzához (Beiträge zur Wirtschaftsgeographie der DDR) 67--83.

- 295 SZENTPÉTERI Mária: Villogás- és jégeső-gyakoriság évi megoszlása Magyarországon az 1968--77-es évek adatai alapján (Jahresverteilung der Blitzund Hagelhäufigkeit in Ungarn auf Grund der Daten von 1968 bis 1977) 85--94.
- 296 ZSIGA Attila: A városmorfológiai típusok és a városi hőmérséklet összefüggései Szegeden (Die Zusammenhänge der stadtmorphologischen Typen und der Stadttemperatur in Szeged) 95--102.

1983/Fiz.

- 297 PINTÉR Ferenc--VIZE László--GÁTI László--KLEBNICZKI József: Impulzusüzemű festék-lézer sugárzás polarizációs tulajdonságainak elméleti és kísérleti vizsgálata (Theoretische und experimentelle Untersuchung der Polarisations-eigenschaften Farbstofflaserstrahlung) 3--29.
- 298 SZAGARDA, V. V.--KERESZTÉNYI István--HALÁSZ Tibor: Az optika jelentősége az oktatott fizikában (Die Bedeutung der Optik im Physikunterricht) 31--34.
- 299 NAGY Pál: Oldószerhatás a Schiff-bázisok aminocseréjénél, III. A sebességi állandó változása 1,2-diklóretán-benzol oldószerkezeletben (Lösungsmittelleffekt beim Amin austausch der Schiff-Basen, III. Veränderung der Geschwindigkeitskonstante in 1,2-Dichloräthan-Benzol-Lösungsmittelgemischen) 35--42.
- 300 SZILASSI Lajos: Extremális tulajdonságú toroidok (Extremale Toroide) 43--56.
- 301 JABLONSKAJA, N. V.: A majdnem geodetikus $\Pi^3(\mu, e)$ leképezésének egy osztályáról (Über eine Klasse der fast-geodetischen Abbildungen von Typ $\Pi^3(\mu, e)$ [A tanulmány orosz nyelvű] 57--61.

1983/Marx.

- 302 BÁRÁNYNÉ ÁRVA Edit: A Kínai Népköztársaság külpolitikájának néhány vonatkozása 1953--1957 között (Internationale Rolle der Volksrepublik China zwischen 1953--1957) 3--11.
- 303 HALÁSZNÉ HETESI Erzsébet: A főálláson kívül végzett tevékenységek néhány társadalmi, politikai hatása (Einige gesellschaftliche, politische Wirkungen der Tätigkeit neben dem Hauptberuf) 13--24.
- 304 KOVÁTS Zoltán: A debreceni és a szegedi népesedéstörténeti kutatások módszertani tapasztalatai (Methodische Erfahrungen der bevölkerungshistorischen Untersuchungen in Debrecen und Szeged) 25--36.
- 305 LACZÓ Katalin: Művelődéspolitikai és művelődésigazgatás, II. (Kulturpolitik und Kulturverwaltung) 37--45.

- 306 SZEGFÜ László: A 'láthatatlanok' (Adatok mezővárosaink XVI. század eleji lélekszámának kutatásához) (Die 'Unsichtbaren' /Angaben zur Forschung der Bevölkerungszahl unserer Marktflecken am Anfang des XVI. Jahrhunderts/) 47--58.

1983/Nyelv.

- 307 GALGÓCZI László: Szitokszóvá vált betegségneveink: KÓRSÁG (Eins von unseren Schimpfwort gewordenen Krankheitsnamen: die Sucht) 3--7.
- 308 GYÖRKE Zoltán: Azonosságok és eltérések az orosz és magyar szólások és közmondások szemantikájában és kultúrkomponenségekben (Identität und Divergenz in der Semantik und Kulturkomponente der russischen und ungarischen Redewendungen und Sprichwörter/ [A tanulmány orosz nyelvű] 9--15.
- 309 KOCSONDINÉ BÉKÉSI Márta--BALÁZS József: A jelzős szerkezetek néhány kérdése a szakszövegoktatás és -fordítás területén (Einige Fragen der präpositionalen Attribute bei Textübersetzung aus dem Russischen ins Ungarische) 17--26.
- 310 KRÉKITS József: Die russischen po--Komposita der determinierten Verben (A po-igekötős motív igék jelentései) 27--32.
- 311 FÁBIÁN Ilona, K.: A határozott névelő használata a XVI--XVII. századi úri-széki perszövegekben (Verwendung des bestimmten Artikels in den Rechtstexten der Patrimonialgerichte in den XVI--XVII. Jahrhunderten) 33--43.
- 312 LENGYEL Zsolt: The correlation of linguistic and pragmatic knowledge in speech-act (A nyelvi és pragmatikai ismeretek kölcsönviszonya a beszédtevékenységben) 45--33.
- 313 NAGYNÉ SZABÓ Klára: Aktuális problémák a nem orosz szakos hallgatók nyelvoktatásában: a tananyag szerkezete és a nyelvoktatás követelményei (Aktuelle Probleme im Sprachunterricht der nicht Russischstudenten: Struktur des Lehrstoffes und Anforderungen des Sprachunterrichts) [A tanulmány orosz nyelvű] 55--61.
- 314 ROZGONYINÉ MOLNÁR Emma: Das Gesicht der Redewendungen und der Sprichwörter in Sprache und Sprachgebrauch (A szólások és közmondások nyelvi és nyelvhasználati arculata) 63--71.
- 315 SZABÓNÉ CSILLIK Éva--SZÁSZ Zoltánné: Eljárások a szókincsoktatásban (Verfahren im Wortschatzunterricht) 73--81.
- 316 SZÖGI Istvánné: Általános iskolai tanulók orosz szöveg visszamondásakor tapasztalt beszédmagatartásának néhány sajátossága (Einige Eigenarten des Sprachverhaltens von Schülern in der Grundschule bei Reproduzierung russischer Texte nach Zuhören) [A tanulmány orosz nyelvű.] 83--89.

- 317 SZÚCS Judit: Halászat, vadászat, madarászat Szentesen (Fischerei, Jagd und Vogelfang in Szentes) 91--100.
- 318 GREZSA Ferenc: Az 'ellenállás--dráma' kifejlődése Németh László pályáján (Entfaltung des 'Oppositionsdramas' auf Laufbahn von László Németh) 101--109.
- 319 JVOR György: A kirgíz epikai folklór elemei és szerepük Cs. Ajtmatov Fehér hajó c. kisregényének jelentésszerkezetében (Elemente der kirgisischen epischen Folklore und ihre Rolle in der Bedeutungsstruktur des Kleinromans von Tsch. Aitmatow 'Das weiße Schiff') 111--119.
- 320 KOVÁCS Kristóf András: Valorisation de l'objet poétique. La nue de Théophile Gautier (A verstárgy értékelése. Théophile Gautier: La nue) 121--127.
- 321 OLTYÁN Béla: Illúzió és valóság Déry: X-városában. (A 'G.A. úr X-ben' értelmezéséhez (Illusion und Realität in Dérys Werh 'Die Stadt X.') 129--139.
- 322 AVASI Béla: A dúr és a moll akkordok tercfordulatai és a modell-dallamok (Terzwendungen der dur- und moll-Akkorde sowie die Modellmelodien) 141--157.

1983/Ped.

- 323 BÁCSKAI Erzsébet: Különböző életkorúak érzelmeinek, önismeretének kísérletes vizsgálata verbális és nem-verbális megnyilvánulásaik alapján, II. (Experimentelle Untersuchung der Gefühle, der Selbstkenntnis von Personen unterschiedlichen Lebensalters auf Grund ihrer verbalen und nicht-verbalen Äußerungen, II.) 3--15.
- 324 BAKAC SINÉ GULYÁS Mária--VARGA István: Tanári magatartásformák néhány jellemzője tanulói és hallgatói vélemények tükrében (Charakteristiken der Verhaltensformen der Lehrer im Spiegel der Meinungen von Schülern und Studenten) 17--22.
- 325 DOMBI Alice: Értékek szerepe a főiskolai hallgatók hivatásra nevelésében (Rolle der Werte in der Erziehung zur pädagogischen Berufung der Hochschüler) 33--40.
- 326 HELEMBAI Kornélia: A munkára való beállítódás pedagógiai és pszichológiai vizsgálata (Pädagogisch-psychologische Analyse der Einstellung zur Arbeit) 41--51.
- 327 KISS Tamás: Felnőttnevelés Magyarországon 1922--1931. (Erwachsenenziehung in Ungarn in den Jahren 1922--1931) 53--63.
- 328 KLEIN Sándor: A gondolkodás fejlődése és fejlesztése (Entwicklung und Schulung des Denkens) 65--70.

- 329 KOCZKÁS Imre: A pszichológia tárgy oktatásában folyó világnézeti nevelés helyzete és problémái (Lage und Probleme der weltanschaulichen Erziehung im Unterricht der Psychologie) 71--75.
- 330 PÁLENIK, Jozef: Az állampolgári neveléstan szerepe a tanulók magasabb szintű erkölcsi tulajdonságainak eszmei-politikai formálásban (Rolle der staatsbürgerlichen Erziehungslehre in ideologisch-politischer Gestaltung der moralischen Eigenschaften der Schüler auf höherem Niveau) 77--84.
- 331 RÁCZ FODOR Benő: Az információáramlás optimalizálhatóságának néhány elvi kérdése a pszichológiai-didaktikai rendszerben (Einige prinzipiellen Fragen zur Optimalisierung der Informationsströmung in psychologisch-didaktischen Systemen) 85--91.
- 332 SZABÓ Lászlóné: A főiskolai hallgatók életmódjának néhány szociológiai problémája (Einige soziologische Probleme der Lebensweise der Hochschüler) 93--107.
- 333 VESZPRÉMI László: Pedagógiai fogalmak eltérő megfogalmazása, értelmezése a tanárképzésben és az iskolai gyakorlatban (Verschiedene Abfassung, Erklärung pädagogischer Begriffe in der Lehrerbildung und Schulpraxis) 109--120.

1985/Biol.

- 334 KISS István: A légköri ionizáló szerepe az algatömegprodukciók kialakulásában (Die Rolle der atmosphärischen Ionisation in der Entstehung von Algenmassenproduktionen) 3--22.
- 335 CSIZMAZIA György: A szegedi temetőkertek madártani vizsgálata (I.rész) (Ornithologische Untersuchung der Friedhofsgärten /Szeged/ während der Jahre 1955--1985. I. Teil) 23--40.
- 336 KINCSEK Irén: Magdiszperzió vizsgálata homoki gyepcönózisokban (Untersuchung der Samendispersion in den Rasenzönosen auf Sandböden) 41--53.
- 337 ABONYINÉ PALOTÁS Jolán--MOHOLI Károly: Táplálkozási struktúránk felszabadulás utáni változása különös tekintettel a tej- és tejtermékfogyasztás időbeni és területi alakulására (Die Veränderung unserer Ernährungsstruktur nach der Befreiung Ungarns mit besonderer Berücksichtigung der zeitlichen und territorialen Gestaltung des Konsums an Milch und Milchproduktion) 55--67.
- 338 PÁL Ágnes: Változások Szolnok megye gazdasági térképén (Veränderungen an der ökonomischen Karte des Komitates Szolnok) 69--82.

- 339 PINTÉR Ferenc--SERES Ferenc--VIZE László--GÁTI László: Adalékok a többkomponensű rendszerek kényszerített Raman-szórásának elméletéhez (Beiträge zur Theorie der erzwungenen Raman-Steuerung zusammengesetzter Systeme) 3--13.
- 340 NAGY Pál--HERZFELD Rozália: Oldószerhatás vizsgálata a Schiff-bázisok amincseréjével, IV. N-(2-hidroxi-1-naftiliden)anilin és n-butyl-amin reakciójának aktiválási paraméterei etanol-benzol oldószerkeverékben (Untersuchung der Lösungswirkung beim Amin austausch der Schiff-Basen, IV. Die Aktivierungsparameter der Reaktion von N-(2-Hydroxy-1-Naphthyliden) Anilin und n-Butyl-Amin in Aethanol-Benzol-Lösungsmittelgemischen) 15--23.
- 341 LUGOWSKI, Herbert: A valós számok tizedestörteként való bevezetése (Zur Einführung der reellen Zahlen als Dezimalbrüche) 25--20.
- 342 MISKOLCZI József: A hiperbolikus paraboloid egy származtatási lehetőségéről (Über eine Erzeugung des hyperbolischen Paraboloids) 31--35.
- 343 VÁRMONOSTORY Endre: A -mintafüggvényének funkcionális teljessége, ha rendezés (Die funktionelle Vollständigkeit von -Musterfunktionen, wenn eine Ordnung ist) 37--39.

- 344 JUNGHÄNEL, Günther: Zur marxistisch-leninistischen Auffassung von Sinn des menschlichen Lebens und der Rolle der Werte im Sozialismus (Az emberi lét értelmének és az értékek szerepének marxista-leninista értelmezése a szocializmusban) 3--7.
- 345 KALLÓS Gábor: A politikai szerepe a magyar egyetemi és főiskolai hallgatók szocialista erkölcsi tudatának formálásában (Rolle der Politik in der Gestaltung der sozialistischen Moralbewußtseins ungarischer Studenten) [A tanulmány orosz nyelvű.] 9--13.
- 346 KISS Tamás, T: Tudományos intézményrendszer kiépülése Magyarországon 1922 és 1931 között (Ausbau des wissenschaftlichen Institutionssystem in Ungarn zwischen den Jahren 1922 und 1931) 15--23.
- 347 KOVÁTS Zoltán: Epidémiák és endémiák Szegeden a XVIII. században és a XIX. század első felében (Epidemien und Endemien in Szeged im 18. Jahrhundert und in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts) 25--31.
- 348 LACZÓ Katalin: A szabadművelődési korszak művelődésgazgatása (Die Kulturverwaltung in der Epoche der freien Bildung) 33--42.

- 349 SZEGFÜ László: Adalékok Szent Gellért görög műveltségének kutatásához (Beiträge zur Forschung über die griechische Bildung von Sankt Gerhard) 43–49.
- 350 FEHÉR István: Marxizmus és tanárképzés [A Marxizmus--Leninizmus Tanszék fennállásának 25. évfordulója alkalmából, 1984. november 1-én rendezett emlékülés előadásai.] 53--58.
- 351 RIGÓ Jázón: Dialektikus gondolkodásra nevelés tanárjelöltjeink körében [A Marxizmus--Leninizmus Tanszék fennállásának 25. évfordulója alkalmából, 1984. november 1-én rendezett emlékülés előadásai.] 59--66.
- 352 KALLÓS Gábor: Az ateista nevelés szerepe a tanárképzésben [A Marxizmus--Leninizmus Tanszék fennállásának 25. évfordulója alkalmából, 1984. november 1-én rendezett emlékülés előadásai.] 67--69.
- 353 HEINRICH, Ingeborg: A tanárjelöltek ateista nevelésének néhány kérdése [A Marxizmus--Leninizmus Tanszék fennállásának 25. évfordulója alkalmából, 1984. november 1-én rendezett emlékülés előadásai.] 71--73.
- 354 NAGY Antal: A hivatástudat és az etika oktatása [A Marxizmus--Leninizmus Tanszék fennállásának 25. évfordulója alkalmából, 1984. november 1-én rendezett emlékülés előadásai.] 75--78.
- 355 SZÖLÖSI Erzsébet: A tanárjelöltek felkészítése a világnézeti nevelőmunkára [A Marxizmus--Leninizmus Tanszék fennállásának 25. évfordulója alkalmából, 1984. november 1-én rendezett emlékülés előadásai.] 79--83.
- 356 TÓTH Ferencné: A magyar munkásmozgalom története oktatásának szerepe a történeti tudat alakításában [A Marxizmus--Leninizmus Tanszék fennállásának 25. évfordulója alkalmából, 1984. november 1-én rendezett emlékülés előadásai.] 85--89.

1985/Nyelv.

- 357 BÉKÉSI Imre: Die konfrontative, Untersuchung eines Typus der Textkonstruktion (Egy szövegkonstrukciós típus konfrontatív vizsgálata) 3--13.
- 358 DEMIANOVA, Jelena Mihajlovna: Nyelvi országismereti aspektus az orosz mint idegen nyelv tanításában (Der Aspekt der sprachlichen Landeskunde im Unterricht der Russischen als Fremdsprache) [A tanulmány orosz nyelvű.] 15--20.
- 359 GALGÓCZI László: Szitokszóvá vált betegségneveink, III.: SÜLY (Krankheitsbezeichnungen unserer Sprache, die zu Schimpfworten geworden sind, III.: SÜLY) 21--27.

- 360 GYÖRKE Zoltán--FÖLDES Csaba: Idegen nyelvi frazeológiai kutatások Magyarországon /Összefoglaló bibliográfiai melléklettel: 1950--1985/ (Fremdsprachige phraseologische Forschungen in Ungarn /Mit einer zusammenfassenden bibliographischen Beilage von 1950--1980/) [A tanulmány orosz nyelvű.] 29--43.
- 361 KRÉKITS József: Potenzielle und aktuelle Bedeutung russischer Verben (Potenciális és aktuális jelentés az orosz igékben) [A tanulmány orosz nyelvű.] 45--52.
- 362 LENGYEL Zsolt: Jegyzetek a kétnyelvűség kérdéséhez (Notizen zur Frage der Zweisprachigkeit) 53--61.
- 363 NAGY L. János: Tiltó szólásaink gyakorisági adatai (Häufigkeitsdaten unserer Prohibitionsredewendungen) 63--70.
- 364 SZABÓNÉ CSILLIK Éva: Vándorszavak a matematika nemzetközi terminológiájában: a melléknevek (Anleitung zur internationalen Terminologie der Mathematik: die Adjektive) 71--76.
- 365 SZÖGI Olga: A kifejező olvasás tanításának néhány módszertani kérdése az orosz beszédgyakorlat órákon (Methodische Fragen des Unterrichts des ausdrucksvollen Lesens in den russischen Sprachübungsstunden)[A tanulmány orosz nyelvű.] 77--81.
- 366 SZOBOSZLAI Ildikó: Szinonim térbeli jelentésű jelzők a mai orosz nyelvben (Sinnverwandte Raumverhältnisse ausdrückende Attribute in der russischen Sprache) [A tanulmány orosz nyelvű.] 83--91.
- 367 VASS László: Az igeképzők gyakorisági adatai Nagy László költészetében (Häufigkeitsdaten der Verbssuffixe in der dichterischen Sprache von László Nagy) 93--99.
- 368 VIDRA Klára: Az akusztikai tényezők szerepe a szövegszegmentálásban (Über die Rolle der akustischen Faktoren im Textsegmentieren) 101--105.
- 369 HARMAT Márta: Orosz óda, magyar óda a felvilágosodás korában (Die russische und die ungarische Ode in der Epoche der Aufklärung) 107--112.
- 370 KISS István: Az időérzékenység tükröződése néhány szépirodalmi alkotásban (Die Darsellung der Empfindlichkeit gegen das Wetter in den belletristischen Werken) 113--121.
- 371 KULACSIK Júlia: Az 'értelem vagy szív?' dilemmája A. Platonov tudományos-fantasztikus trilógiájában ('Potomki szolnca' 1921; 'Holdbomba' 1926; 'Efirnűj trakt' 1928--1930) (Das Dilemma 'Sinn oder Herz?' in der wissenschaftlich-phantastischen Trilogie von A. Platonov /'Potomki solnca' 1921; 'Mondbombe' 1926; 'Efirnűj trakt' 1928--1930/) [A tanulmány orosz nyelvű.] 123--130.

372 NAGY Erzsébet: A XIV--XV. századi orosz irodalom új stílusa, az 'ékes szöfűzés' (Der neue Stil in der russischen Literatur des 14.--15. Jahrhunderts, die 'reichverzierte Wortfügung') 131--137.

373 AVASI Béla: A tonális válasz kialakulása az európai többszólamú műzenében (Die Entstehung der tonalen Antwort in der europäischen polyphonischen Konstmusik) 139--146.

1985/Ped.

374 BAKACSINÉ GULYÁS Mária--DOMBI Alice: A főiskolai hallgatók életvitele a szabadidős tevékenység elemzése alapján (Lebensführung der Hochschulstudenten auf Grund der Analyse der Freizeittätigkeit) 3--11.

375 BERECSKI Sándor: Imre Sándor gondolatai a tanárokról és a tanárképzésről (Die Gedanken von Sándor Imre über die Lehrer und die Lehrerausbildung) 13--21.

376 DOMBI Alice--FARKAS Katalin: Az oktató-nevelő munka korszerűsítésének tendenciái a Neveléstudományi Tanszék tízéves munkájában (Modernisierungstendenzen der Ausbildungs- und Erziehungsarbeit in der 10 jährigen Tätigkeit des Wissenschaftsbereiches für Pädagogik) 23--29.

377 DOMBI Józsefné: Standard zenei tesztek világa (Die Welt der standardisierten musikalischen Tests) 31--36.

378 HELEMBAI Kornélia: A szociális-interperszonális magatartás vizsgálata egészségügyi szakiskolai tanulók körében (Untersuchung des sozialen-interpersonalen Verhaltens bei den Schülern der Fachschulen für Gesundheitswesen) 37--43.

379 KLEIN Sándor: Mit nyújthat a pszichológia a pedagógusoknak? (Was kann die Psychologie den Pädagogen bieten?) 45--51.

380 VARGA Sándorné: A tanuláshoz való viszonyulás vizsgálati tapasztalatai (Untersuchungserfahrungen des Verhältnisses zum Lernen) 53--62.

381 VERES Jozef: A hegedűjáték-tanítás kibernetikus felfogásának néhány jellemzője (Zur kybernetischen Konzeption des Geigenspielunterrichts) 63--71.

1987--1988/Biol.

382 GYÖRFFY György--KINCSEK Irén: Homoki gyepcönózisok és Cicadinea közösségeik a Dél-Alföldön (Rasenzönosen auf dem Sand und ihre Cicadinea Gemeinschaften im Süden der Tiefebene) 3--22.

383 KISS István: Az Alpári-medence algáinak tanulmányozása a környezetvédelem érdekében (Untersuchung der Algen im Alpári-Becken im Interesse des Umweltschutzes) 23--45.

- 384 SZALMA Elemér: A Sulymos-tó hínárvegetációjának synökológiai analízise (Synökologische Analyse der Wasservegetation des Sulymos-Sees) 47--61.
- 385 PÁL Ágnes: Bács-Kiskun megye ipari szerkezetének vizsgálata faktoranalízis segítségével (Industriestruktur im Bezirk Bács-Kiskun) 63--78.
- 386 ZSIGA Attila: Szeged beépítettségének városklimatológiai vonatkozásai (Stadtklimatologische Beziehungen der Bebauung von Szeged) 79--97.

1987--1988/Fiz.

- 387 KISS Lajos--PINTÉR Ferenc: A holográfia számítógépi szimulációjának szeizmikus alkalmazása (Die Rechenmachinensimulation der Holographie zu seismischer Anwendung) 3--10.
- 388 NAGY Pál--HERZFELD Rozália: Schiff-bázisok hirdolízise etanol--víz és metanol--víz oldószerkegyben (Die Hydrolyse der Schiffbasen in Ethanol--Wasser und Methanol--Wasserlöschgemisc) 11--18.
- 389 HERZFELD Rozália--NAGY Pál--MAHLER Hajnalka: Néhány oldószerkegy aciditási és bázicitási paraméterének (E_t^n, B_t^k) változása az elegy összetételével (Veränderung des Azidität -- und Basizitätparameters (E_t^n, B_t^k) nach der Zusammensetzung des Löschgemisches) 19--27.
- 390 KURBATOVA, I.N.--JABLONSKAJA, N.V.: Az F-planáris görbék variációs elméletének kérdéséhez (Zu der Variationstheorie der F-planaren Kurven) [A tanulmány orosz nyelvű.] 20--34.
- 391 KURBATOVA, I.N.--JABLONSKAJA, N.V.: Maximálisan mozgatható teretek a $\Pi \mathbb{A}(\xi, \mu)$ tanszformációkra vonatkozóan (Über maximal bewegliche Räume bezüglich der Transformationen $\Pi \mathbb{A}(\xi, \mu)$) [A tanulmány orosz nyelvű.] 35--37.
- 392 MISKOLCZI József: Néhány megjegyzés az euklideszi, az affin és a projektív tér nevezetes leképezéseit biztosító alaptételekhez (Bemerkungen zu den Fundamentalsätzen, die die merkwürdigen Abbildungen der euklidischen, affinen und projektiven Räume liefern)[.] 39--43.
- 393 POKASZ, Sz.M.--JABLONSKAJA, N.V.: Affinösszefüggő és Riemann-terek speciális, majdnem geodetikus leképezéséről (Über spezielle fastgeodetische Abbildungen von affinzusammenhängenden und Riemannschen Räumen) [A tanulmány orosz nyelvű.] 45--50.
- 394 VÁRMONOSTORY Endre: Az általánosított diszkriminátor és duális diszkriminátor-függvény függényteljességéről (Über die Vollständigkeit des verallgemeinerten Diskriminators bzw. des dualen Diskriminators) 51--56.

- 395 ÁRVA Edit–CZABAY Iona: Főiskolás hallgatók világképének jellemzői (Charakterzüge des Weltbildes bei den Hochschulstudenten) 3--12.
- 396 BORZÁKNÉ NACSA Mária--SZEGLŐ László: Egy Délkelet-Európát bemutató földrajzi munka a XIV. század elejéről (Descripio Europae Orientalis) (Über eine Südosteuropa darstellende Arbeit vom Anfang des XIV. Jahrhunderts) 13--27.
- 397 FÓRIZS Sándor: Az állami gazdaságok és a halászati termelőségfejlesztés Szegeden 1949--1975 között (Entwicklung der Staatsgüter und der Produktionsgenossenschaft für Fischerei in Szeged zwischen 1949--1975) 29--38.
- 398 GALGÓCZI Anna: Adalékok az iskolán kívüli népművelés kibontakozásához Szegeden a felszabadulás után (1945--1946) (Beiträge zur Entfaltung der Volksbildung außerhalb der Schule in Szeged nach der Befreiung /1945--1946/) 39--50.
- 399 GOMBOS József: A Finn Szociáldemokrata Párt 1903-as forssai programja (Das forssaer Program der Finnischen Sozialdemokratischen Partei im Jahre 1903) 51--60.
- 400 HINZE, Judit: A szükségletek és az érdekek mint a tudományos technikai forradalom hajtóerői a szocializmusban (Bedürfnisse und Interessen als Triebkräfte der wirtschaftlich--technischen Revolution im Sozialismus) 61--65.
- 401 KALLÓS Gábor: A teológiai antropológia néhány kérdéséről (Über einige Fragen der theologischen Anthropologie) 67--77.
- 402 KISS Tamás, T: A tömegkommunikáció helye és szerepe Klebelsberg Kúnó kultúrpolitikájában (Stelle und Rolle der Massenkommunikation in der Kulturpolitik von Kúnó Klebelsberg) 79--85.
- 403 LACZÓ Katalin: Lenin gondolatai a kultúráról (Gedanken von Lenin über die Kultur) 87--95.
- 404 MÁLOVICS Jánosné: A marxi elidegenedés-elmélet hatása Erich Fromm munkásságára (Wirkung der marxistischen Entfremdungstheorie auf die Tätigkeit von E. Fromm) 97--103.
- 405 OPIJARI, V.I.--CSEPINOGA, V.G.--JAREMA, V.O.: A Szovjetunió társadalmi-gazdasági fejlődésének meggyorsítása: szükségszerű és lényegi feladat (Beschleunigung der gesellschaftlich- wirtschaftlichen Entwicklung in der Sowjetunion: Notwendige und wesentliche Aufgabe) 105--115.

- 406 SZÉNÁSI Éva, D.: A munkásmozgalom kezdetei Franciaországban [Adalékok a júliusi monarchia politikai-ideológiai arculatához (1830–1848)] (Anfänge der Arbeiterbewegung in Frankreich [Beiträge zur politisch-ideologischen Physiognomie der Julimonarchie: 1830--1848]) 117--125.

1987–1988/Nyelv.

- 407 BÉKÉSI Imre: Benkő László köszöntése [A Magyar Nyelvtudományi Társaság szegedi csoportjának rendezvénye Benkő László 75. születésnapja alkalmából] 5--6.
- 408 HORVÁTHNÉ SZÉLPÁL Mária: Benkő László munkássága 1934--1986-ig [Bibliográfia] 7--14.
- 409 BÉKÉSI Imre--VALACZKAI László: Ein Argumentationstypus in der Rede eines humanistischen Orators (Egy argumentációtípus egy humanista szónok orációjából) 15--21.
- 410 FÁBIÁN Ilona, K.: A váradi Regestrum helyneveinek szókezdő G, GY betűi (Anlautende G, GY Buchstaben der Ortsnamen im Regestrum von Várad /1208--1235/) 23--27.
- 411 FEJES Katalin, B.: A szintmélységmutató környezetstruktúrája (Umgebungsstruktur des Niveautiefenzeigers) 29--35.
- 412 FÖLDES Csaba: Phraseologie im Lernbereich Deutsch als Fremdsprache (Frazéológia a német mint idegen nyelv tanításában) 37--51.
- 413 GALGÓCZI László: Szitokszóvá vált betegségeink IV.: franc, fránca, francu (Unsere zu Schimpfwörtern gewordenen Krankheitsbezeichnungen IV.: franc, fránca, francu) 53--62.
- 414 KRÉKITS József: Schnittpunkte in der Bedeutung der russischen finitiven Verben (Metszéspontok az orosz finitív igék jelentésében) 63--69.
- 415 LENGYEL Zsolt: A metanyelv jelentőségéről (Über die Bedeutung der Metasprache) 71--81.
- 416 MOLNÁR Emma, R.: A cselekmény színhelye Elek Artúr novelláiban (Schauplatz der Handlung in den Novellen von Artur Elek) 83--91.
- 417 NAGY L. János: Fogalmazások szintakszisének konfrontatív vizsgálata (Konfrontativische Syntaxuntersuchungen der Schulaufsätze) 93--100.
- 418 PORDÁNY László: Priorities in language teaching (A nyelvoktatás prioritásai) 101--106.
- 419 VASS László: Szófaji frekvenciák és kulcszók Nagy László lírájában (Wortartendenzen und Schlüsselworte in der Lyrik von László Nagy) 107--114.

- 420 CVENGROS, Gustav: Romain Rolland et Paul Fort (Contribution á l'étude de l'itinéraire ideologique de R. Rolland) (Romain Rolland és Paul Fort /Adalékok Romain Rolland eszmei fejlődéséhez/) 115--127.
- 421 KEREKES Gábor: Ein bißchen, gutgemeinte Illustration zu Tagesfragen -- 25 Jahre 'Ankunft im Alltag' (Brigitte Reimann: 'Megérkezés a hétköznapiakba' c. regényének elemzése) 129--139.
- 422 MADÁCSY Piroska: Francia filozófiai--társadalomelméleti-- politikai eszmék interpretálása és befogadása a reformkori magyar folyóiratokban (Interpretation und Aufnahme französischer philosophisch--gesellschaftstheoretisch--politischer Ideen in der ungarischen Zeitschriften des Reformzeitalters) 141--151.
- 423 NAGY Erzsébet: A XIV--XV. századi orosz gondolkodás és irodalom emberképe (Das Menschenbild des russischen Denkens und der Literatur im 14. und 15. Jahrhundert) 153--161.
- 424 SZABÓ Klára: On the periodical development of American one- act plays (Az amerikai egyfelvonásos drámák periodikus fejlődéséről) 163--171.
- 425 AVASI Béla: Tonális válasz-motívumok Palestrina műveiben (Tonale Antwortmotive in den Werken von Palestrina) 173--185.

1987--1988/Ped.

- 426 DOMBI Alice: Gyermekek közelben (Pályakezdő tanárok Csongrád megyében) (In der Nähe von Kindern. Lehrer-Anfänger im Komitat Csongrád) 3--12.
- 427 DOMBI Józsefné: Főiskolai hallgatók zenei képességvizsgálata a Seashore-teszt alkalmazásával (Musikalische Eignungsprüfung bei Hochschulstudenten mit dem Seashore-Test) 13--20.
- 428 GÁCSEI József: A világnézeti nevelés kérdései a főiskolai oktatásban (Die Fragen der weltanschaulich-sittlichen Wirkung im Hochschulunterricht) 21--24.
- 429 HELEMBAI Kornélia: A pályaidentifikáció szakaszai és tartalmi sajátosságai (Die Phasen und die inhaltlichen Eigenheiten der Berufsidentifikation) 25--30.
- 430 KISS István: Kísérletek a botanikai tantárgyak hatékonyságának fokozására (Unsere Versuche, die Wirkung des Botanik-Unterrichts zu erhöhen) 31--43.
- 431 KLEIN Sándor--FARKAS Katalin: Mit kaptam a pszichológiától? (Hallgatói szemmel a személyközpontú pszichológia-tanulási kísérletekről) (Was bekam ich von der Psychologie?) /Studenten über den Versuch des Psychologiestudiums, der die Persönlichkeit in den Mittelpunkt stellt/) 45--53.

- 432 PUKÁNSZKY Béla: Két tanítói kézikönyv a múlt század első feléből (Zwei Handbücher für den Lehrer vom Anfang des vorigen Jahrhunderts) 55--67.
- 433 SZENES Márta: A pszichodráma alkalmazási lehetősége a főiskolai tanárképzésben (Die Anwendungsmöglichkeiten des Psychodramas im Hochschulterrich) 69--73.
- 434 VARGA Sándorné: Tanulói vélemények a tanulásirányítás módszereiről (Schülermeinungen über die Methoden der Lernenslenkung) 75--84.
- 435 SZENDREI János: Előszó [Tízéves a közművelődési szakemberképzés a Juhász Gyula Tanárképző Főiskolán. Előadások az országos ünnepségen 1986. április 21--22-én.] 85--86.
- 436 LACZÓ Katalin: Tízéves a közművelődési szakemberképzés a Juhász Gyula Tanárképző Főiskolán [Tízéves a közművelődési szakemberképzés a Juhász Gyula Tanárképző Főiskolán. Előadások az országos ünnepségen 1986. április 21--22-én.] 87--94.
- 437 KORMOS Sándor: A közművelődés feladata, különös tekintettel a szakemberképzésre [Tízéves a közművelődési szakemberképzés a Juhász Gyula Tanárképző Főiskolán. Előadások az országos ünnepségen 1986. április 21--22-én.] 95--99.
- 438 HIDY Péter: A művelődéskutatás tapasztalatai [Tízéves a közművelődési szakemberképzés a Juhász Gyula Tanárképző Főiskolán. Előadások az országos ünnepségen 1986. április 21--22-én.] 101--108.
- 439 SOÓS Pál: Politikatudomány és művelődéspolitikaelmélet [Tízéves a közművelődési szakemberképzés a Juhász Gyula Tanárképző Főiskolán. Előadások az országos ünnepségen 1986. április 21--22-én.] 109--116.

NÉV- ÉS TÁRGYMUTATÓ

ABONYINÉ PALOTÁS Jolán 176, 177, 221, 250, 281, 337
 ÁBRAHÁM Ambrus 35
 abszurd dráma 202
 agrárpolitika 120
 Ajtmatov, Csingiz 319
 alfa-sugarak 52
 alföldi mezővárosok 91
 algaflóra 37, 78, 181
 algák 216, 279, 290, 334, 383
 algavegetáció 37, 78
 algebra 225
 algológia 115

állami gazdaságok 5, 397
 államosítás 195
 állampolgári nevelés 330
 állattan 245
 Alpári-medence 383
 általános iskolai tanulók 106
 alvászavar 241
 amerikai irodalom 424
 amincsere 43, 44, 85, 88, 113, 146, 188, 223, 255, 286, 299, 340, 389
 analízis 257, 341, 343, 394
 ANDÓ Mihály 81, 151, 248
 angol irodalom 168
 angol nyelv 418
 ÁRVA Edit, ld. BÁRÁNYNÉ ÁRVA Edit
 ásványi 'Emlékerdő' 214
 ateista nevelés 352, 353
 AVASI Béla 72, 109, 139, 175, 20, 212, 244, 277, 322, 373, 425
 BÁBA Károly 119, 215, 291, 38, 79
 Bach, Johann Sebastian 277
 Bács-Kiskun megye 84, 111, 293, 385
 BÁCSKAI Erzsébet 169, 205, 238, 323
 BAGDI Sándor 81, 143, 151, 248
 BAKACSNÉ GULYÁS Mária 324, 374
 BALOGH Tibor 15
 BALÁZS József 230, 309
 BÁRÁNYNÉ ÁRVA Edit 302, 395
 Bartók Béla 21, 73
 BARÓTI Tibor 6, 60, 96
 BARÓTNÉ GAÁL Márta 61, 97, 124, 196
 beilleszkedés 242
 BÉKÉSI Imre 8, 62, 98, 125, 160, 357, 407, 409
 BENKÓ Katalin 171, 208 241
 BENKÓ László 7
 Benkő László 408
 Bérczy Károly 101
 BERECS Árpádné 146
 BERECSKI Sándor 74, 103, 133, 204, 22, 239, 271, 375
 BERNÁTH Gábor 254
 beruházás 5
 beszéd 312, 368
 beszédkésztség fejlesztés 234
 BREZDÁN Sándor 1, 91, 156
 biológia szak 218
 birtokviszonyok 56
 BOKÁNYINÉ KOCSIS Margit 23, 104, 272
 Boltzmann-állandó 50, 51
 BOR Pál 50

BORZÁKNÉ NACSA Mária 396
 botanika tanítása 430
 Bródy Sándor 236
 Brown-mozgás 50
 Bugac 37, 39
 Bükk-fennsík 40, 82
 burgonyatermesztés 81, 151, 248
 Cholnoky László 66
 coccejanizmus 55
 Csanád megye 123
 CSEPINOGA, V.G. 405
 cserekapcsolat: Szeged--Potsdam 218
 csigák 38, 79, 119
 CSIZMAZIA György 150, 183, 214, 246, 280, 292, 335
 Csokonai Vitéz Mihály 69
 Csongrád megye 3, 4, 57, 92, 116, 120, 123, 176, 177, 267, 281
 CSORBA Sándor 185
 cukorrépa termesztés 185, 217
 CVENGROS, Gustav 420
 CZABAY Ilona 191, 260, 395
 dankasirály 292
 Debrecen 304
 Dél-Alföld 142, 41, 83, 95
 DEMIANOVA, Jelena Mihajlovna 358
 demográfia 293
 demográfiai előrejelzés 84
 Déry Tibor 130, 269, 321
 dialektikus gondolkodásra nevelés 351
 DOBOS Katalin 249
 dodekafónia 20
 DOMBI Alice 206, 240, 273, 325, 374, 376, 426
 DOMBI Józsefné 140, 274, 377, 427
 Don Juan motívum 124
 DORÓ Gézáné 231
 DÓZSA József 116, 147
 drámaelmélet 168, 268, 318
 drámatörténet 424
 DRIEN Károly 75
 DUKKON Ágnes 55
 Duna--Tisza köze 42, 147
 éghajlat 222
 egyfelvonásosok 424
 egyházi iskolák 195
 egysejtűek 278
 EL-GARIB, M.S. 254
 Elek Artúr 416
 elektrokémiai korrózió 155
 elektromágneses tér 390, 391

életmód 228, 332
elidegenedés 404
emlősök 150, 183, 214, 246, 280
ének-zene szak 140
energia 219
epehólyag 182
érdek 400
Erdély 132
erdő minősítése 79
erkölcs 121
erkölcs kialakulása 136, 172, 210
érték 325
értékelemzés 191
értékelés 138
értelmiség 95, 123
értelmiségi politika 4
érzelmek 16, 238, 323
esztétikai megismerés 15
éti csiga 148, 213
etika 192, 206, 240
etika oktatása 354
etimológia 197, 231, 232, 264, 267, 307, 359 413
FÁBIÁN Ilona, K. 311, 410
FARKAS Katalin 24, 105, 170, 207, 376, 431
FEHÉR István 350
Fehértó 183
FEJES Katalin, B. 411
fejlett tőkés országos 59
fejlődépszichológia 331
félcsoporthelmélet 48
félgyűrűk 225
felnőttnevelés 327
felszín alatti légterek 178
felsőoktatás 204, 239, 271, 329, 356, 376, 428
felsőoktatási didaktika 211
felvilágosodás 369
fémek korróziós védelme 45
fénytán 339
FENYVESI István 9, 63, 102, 126, 162, 199
fenyőtelepítés 147
festék-lézer sugárzás 297
figyelem 25, 70, 106, 134, 275
figyelemzavar 171, 208
filozófia 58, 94, 344
Finnország 399
fizika szak 50, 51, 52
fizikatanítás 298
fogeltávolítás 17

fogyatékos gyermek 16, 17
fordítás 129, 230, 309
FÓRIZS Sándor 92, 120, 397
forráskritika 122
FORTRAN 90
FÖLDES Csaba 360, 412
földigilisza 245
főiskolai hallgatók 27, 76, 228, 242, 332, 374, 395, 427
francia eszmék 422
francia irodalom 320, 420
Franciaország 157, 406
FRANK Oszkár 21, 73
FRANZ, Sigrid 28
frazológia 198, 360, 412
frazológia, fordítás 127
Fromm, Erich 404
Fülöpháza 78, 80
Füst Milán 11, 203
Gaál Gábor 158, 193
GÁCSER József 170, 207, 428
GALGÓCZI Anna 398
GALGÓCZI László 197, 232, 264, 307, 359, 413
GÁTI László 297, 339
Gautier, Théophile 320
gazdaságföldrajz 141, 282, 294, 337, 338, 385
gazdasági együttműködés 59
gazdasági élet 281
gazdasági növekedés 250
gazdasági struktúra 250
gazdasági szerkezet 221
gazdaságosság 247
gazdaságpolitika 303
gazdaságtörténet 56
gélkromatográfia 114, 145, 287
Gellért, Szent, püspök 349
geometria 47, 154, 256, 300, 301, 342, 392, 393
GERÉB György 16, 17, 25, 70, 106, 134, 171, 208, 241, 275
gombahozam 184
GOMBOS József 399
gondolkodás 328
Gorkij, Maxim 9, 63, 102, 126, 162, 199
gráfok 256
GREZSA Ferenc 318
gyakorlati képzés a tanárképzésben 22
GYARMATI Zoltán 222, 252
gyermek ideggyógyászat 241
GYÖRKE Zoltán 127, 161, 198, 308, 360
GYÖRFFY György 382

gyűrűelmélet 190
 Hajdúság 290
 halászati szövetkezet 397
 hallás utáni megértés 316
 halmazok 258
 HALÁSZ Tibor 51, 298
 HALÁSZNÉ HETESI Erzsébet 303
 HARMAT Márta 369
 házi olvasmányok 23
 házi veréb 149
 HEGEDŰS András 10, 32, 33, 64
 HEGYI Árpád 45, 46, 89, 155
 HEINRICH, Ingeborg 353
 HELEMBAI Kornélia 326, 378, 429
 helytörténet 1, 91, 156
 HERRMANN, Helmut 135
 HERZFELD Rozália 43, 85, 113, 146, 188, 223, 340, 388, 389
 hidrobiológia 39
 hidrológia 115, 253
 hidrozoológia 80
 HIDY Péter 438
 hínárvegetáció 384
 HINCZE, Judit 400
 hiperbolikus paraboloid 342
 hivatástudat 354
 Hoffmann, E.T.A. 61, 97, 124
 Hollandia 220
 holográfia szimultációja számítógépen 387
 homoki gyepek 336, 382
 HOROGH Emília 190
 Hortobágy 180, 253
 HORVÁTHNÉ SZÉLPÁL Mária 408
 hőmérséklet 178, 179, 251, 252
 hőtan 50
 huminsav 114, 145, 287
 hústermelés 49
 HUSZKA László Imre 26
 ideológia 2
 ideológiai nevelés 355
 időjárási érzékenység 216, 370
 ifjúság 105
 ifjúsági klub 24
 ifjúsági mozgalom 3
 ifjúsági szervezetek 57
 igék 100, 128, 129, 163, 200, 235, 265, 310, 361, 414
 Imre Sándor 375
 információ 58, 94, 331
 infrastruktúra 177

infravörös spektroszkópia 187, 224
 Ionesco, Eugéne 202
 ipar 282
 iparszerkezet 385
 irodalmi nyelv 201
 irodalom 421
 irodalomelmélet 196, 202, 203
 irodalomesztétika 61, 66, 97, 165
 iskolarendszer 19
 iskoláskorú gyermek 108
 ismeretszintmérés 72
 IVANICS János 81, 151, 248
 izokinolin sor 86, 87
 JABLONSKAJA, N.V. 301, 390, 391, 393
 JAREMA, V.O. 405
 járványok 347
 jelzők 366
 JGYTF Neveléstudományi Tanszék 376
 József Attila 270
 Juhász Gyula 7
 JUNGHÄNEL, Günther 344
 JÁVOR György 319
 kabócafauna 382
 KALLÓS Gábor 2, 121, 192, 345, 352, 401
 KAMARÁS Gábor 184
 KÁROSSY Csaba 40, 41, 82, 83, 112, 142, 143, 178, 179, 222, 251, 252
 kartézianizmus 55
 Kecskemét 112
 KECSKÉS István 65
 KECZER Tamás 209
 Kékestető 251
 KEMÉNY G. Gábor 99
 kémiai szintézis 144, 186
 kenderfeldolgozó ipar 141
 képzőművészet 110, 236
 KERÉKES Gábor 421
 kereskedelem 283
 KERESZTÉNYI István 298
 KESZTHELYI György 11, 66
 kétnyelvűség 362
 Kína 302
 KINCSEK Irén 336, 382
 kirgíz folklór 319
 kiskunhalasi járás 250
 KISS Árpád 41, 83
 KISS Ferenc 242
 KISS István 37, 78, 115, 181, 216, 279, 290, 334, 370, 383, 430

KISS Lajos 387
KISS Tamás, T. 327, 346, 402
Klebelberg Kúnó 402
KLEBNICZKI József 297
KLEIN Sándor 328, 379, 431
klimatológia 41, 83, 112, 142, 143, 284, 285, 295, 296, 386
koalíciós pártok (1945--1948) 57
KÓBOR Jenő 86, 87, 186, 254
KOCSONDINÉ Békési Márta 67, 100, 128, 233, 309
KOCZKÁS Imre 136, 172, 210, 329
kollégiumi közösség 136, 172, 210
KONCZ János 93
KONDÁSZ István 49, 152, 247
KORCSICS, M.A. 164, 201, 234, 266
KORMOS Sándor 437
KOVÁCS Józsefné 77
KOVÁCS Kristóf András 320
KOVÁCS László 50, 52
KOVÁTS Zoltán 157, 226, 304, 347
költészet 60, 269
költői szótár 7
könnyűipar 176
környezetvédelem 279, 383
KÖVESDI Pál 219
középiskolások 209
közgazdaságtan 191
közmondások 12, 69, 161, 198, 308, 314
közösség 207
közösségi nevelés 170
KRATOFIL Dezső 36
KRÉKITS József 129, 163, 200, 235, 265, 310, 361, 414
KRISTOF, Stefan 68
KULACSIK Júlia 371
kultúra 403
kultúrpolitika 402
KURBATOVA, I.N. 390, 391
kutatás 304
külpolitika 302
LACZÓ Katalin 158, 193, 236, 261, 305, 348, 403, 436
László, I., magyar király 159
légköri ionizáció 334
LENGYEL Zsolt 243, 312, 362, 415
Lenin, Vlagyimir Iljics 403
LEPAHIN, Valerij 165
Lermontov, Mihail Jurjevics 96
LUGOWSKI, Herbert 289, 341
MADÁCSY Piroska 101, 237, 422
magdiszperzió 336

Magyar Dolgozók Pártja 120
 magyar irodalom 11, 64, 66, 203, 237, 269, 270, 318, 321, 367,
 369, 416, 419, 422
 magyar irodalom története 101
 magyar irodalom története 20. század 130
 Magyar Kommunista Párt 4, 123, 195
 MAGYAR Levente 118, 149, 218
 magyar munkásmozgalom 9, 63
 magyar neveléstörténet 103
 magyar nyelv 100, 197, 230, 231, 232, 264, 267, 307, 308, 309, 311,
 314, 359, 363, 410, 411, 413, 417
 magyar színháztörténet 102, 126
 Magyarország 157, 179, 204, 221, 284, 285, 295, 59
 Magyarország története, 11. sz. 13, 122, 159
 MAHLER Hajnalka 389
 Makó 283
 MÁLOVICS Jánosné 404
 marxizmus 350
 második gazdaság 303
 matematika 364
 matematik tanítása 289
 MAYER Gyula 56, 194, 227, 262
 MEGYERI János 39, 80
 mélyföldek hasznosítása 220
 mesehős 97
 metamorfózis 196
 metanyelv 415
 METZGER, Roland 218
 mezőgazdasági ismeretek szak 53, 54
 mezőgazdaságtan szak 137
 mezőváros 156, 306
 MIECZYSLAW, Franasek 288
 MIHÁLY Endre 53, 137, 185, 217
 MIKLÓSVÁRI Sándor 34
 mikrometeorológia 81
 MISKOCZI József 47, 342, 392
 Miszla község 56
 módszertan 289
 MOHOLI Károly 42, 84, 111, 141, 176, 177, 220, 221, 250, 281,
 293, 337
 MOLNÁR Emma, R. ld. ROZGONYINÉ MOLNÁR Emma
 mondattan 164, 368, 411, 417
 Móra Ferenc 10
 munkerő 111
 munkásmozgalomtörténet 406
 műfordítás 60, 96
 művelődés 398
 művelődéstudomány 158

művelődéspolitikai 107, 193, 261, 305, 348
 művelődéstörténet 156
 művészi alkotás 110
 NAGY Antal 354
 NAGY Erzsébet 372, 423
 NAGY Éva 217
 NAGY István 3, 57
 NAGY L. János 367, 419
 Nagy László 367, 419
 NAGY Pál 43, 44, 85, 88, 113, 146, 188, 223, 255, 286, 299,
 340, 388, 389
 NAGY Ágnes 287
 NAGYNÉ SULYOK Hedvig 267
 NAGYNÉ SZABÓ Klára 168, 202, 268, 313, 424
 Nagytatársánc 119
 NÁNÁSI Miklós 18
 NDK 294, 421
 német irodalom 61
 német nyelv 131, 412
 Németh László 318
 néprajz 317
 neurohisztológia 182
 neveléstudomány 64
 nevelési gyakorlat 77
 neveléstörténet 64, 74, 432
 nyelvoktatás 313
 nyelvtanítás 131, 315, 418
 nyelvtanulás 362
 nyelvtanulás gyermekkorban 243
 nyelvtörténet 311, 410
 Nyírség 290
 nyúltenyésztés 49, 152, 247
 O'Neill, Eugene 168
 OLTYÁN Béla 130, 203, 269, 321
 olvasóköri 1, 91, 156
 OPIJARI, V.I. 405
 optika 249, 298
 ORKONYI Ede 283
 ornitológia 335
 orosz irodalom 6, 165, 266, 268, 369, 371
 orosz irodalom, XIV--XV. sz. 372, 423
 orosz nyelv 65, 67, 100, 127, 128, 129, 161, 163, 164, 198,
 200, 201, 230, 233, 234, 235, 243, 265, 272, 308, 309, 310,
 313, 315, 316, 361, 366, 414
 orosz nyelv tanítása 358, 365
 orosz szak 23, 104, 166
 orosz szakos tanárképzés 272
 országismeret 104

orvostörténet 347
osztályozás 138, 174
ökológia 149
önértékelés 28
önismeret 173
PÁL Ágnes 282, 294, 338, 385
PÁLENIK, Jozef 330
Palestrina, Giovanni Pierluigi 425
pályalélektan 326, 378
pályaválasztás 27, 53, 137, 429
PAPP Piroska 17
pedagógia 434
pedagógus 93
Pedagógia Főiskola Krakkó 288
pedagógiai nomenklatura 333
pedagógusmagatartás 324
pedagógusok továbbképzése 75
pentaton 20
Petőfi-kultusz 132
PINTÉR Ferenc 297, 339, 387
PINTÉR Zsuzsanna 88
Platonov, Andrej Platonovics 196
POKASZ, Sz. M. 393
polarizáció 297
poliéder 154, 300
POLINSZKY Károly 31
PORDÁNY László 418
Pósa Lajos és családja 10
programozás 189
programozási nyelv 90, 153
pszichodráma 433
pszicholingvisztika 169, 205
pszichológia 15, 25, 70, 134, 171, 208, 238, 275, 323, 379, 431
pszichológia oktatása 329
pszichológiai vizsgálat 136, 172, 210
puhatestűek 215
PUKÁNSZKY Béla 432
Puskin, Alekszandr Szergejevics 60
PUSKÁS Albert 90, 153, 189
PUSKÁS Eszter 44
RÁCZ FODOR Benő 331
RAKONCZÁS Pál 166
Raman-effektus 339
RAUSCHER Ádám 45
reformkor 422
regény 203
regényelmélet 11, 321
RIESZ Béla 170, 207, 76

RIGÓ Jázon 351, 58, 94
 RINGLERNÉ SZENTPÉTERI Mária 284, 285, 295
 Rolland, Romain 420
 Románia 132
 romantikus zene 109
 ROZGONYINÉ MOLNÁR Emma 12, 69, 167, 314, 416
 rövidhullámú sugárzás 82
 RUDAS Lenke 16
 sajtó, magyar 99
 sajtótörténet, magyar 162, 199
 Salánci-hegység (Csehszlovákia) 38
 SÁROSINÉ KIRÁLY Irén 46, 89
 Schiff-bázisok 43, 85, 113, 146, 188, 223, 255, 286, 299, 340, 388, 389
 Seashore-teszt 274
 serdülők 206, 240
 serdülők pszichológiája 135
 seregély 118
 SERES Ferenc 339
 SIMON Gyula 29
 SIPOS Sándor 114, 145, 187, 224, 287
 SIPOSNÉ KEDVES Éva 114, 145, 187, 224, 287
 SOÓS Gábor 178, 256
 SOÓS Pál 439
 SÓVÁGÓ Mária 131, 270
 sporttörténet 29, 263
 stilisztika 12, 69, 110, 237, 367, 372, 409, 416, 419
 Sulymos-tó 384
 szabadidő 105, 374
 Szabadszállás 181
 SZABÓ G. László 30
 SZABÓ G. Mária 19, 77
 SZABÓ Klára ld. NAGYNÉ SZABÓ Klára
 SZABÓ Lászlóné 54, 228, 332
 SZABÓ Mátyásné 144
 SZABÓNÉ CSILLIK Éva 315, 364
 SZAGARDA, V. V. 298
 szakszókincs 364
 SZALMA Elemér 384
 számolás 106
 szaporodásbiológia 278
 szárazföldi csigák 291
 SZÁSZ Zoltánné 315
 Szatmár-Beregi sík 291
 SZEDERKÉNYI Antal 257
 Szeged 105, 149, 183, 222, 229, 248, 252, 263, 273, 280, 296, 304, 335, 386, 397, 398
 Szegedi Tanárképző Főiskola 239, 271

SZEGFŰ László 13, 122, 159, 229, 263, 306, 349, 396
 személyiségpszichológia 28, 173
 szén 187, 224
 SZENDREI János 48, 225, 435
 SZENES Márta 433
 szénhidrogén 281
 Szentés 1, 317
 SZENTPÉTERI Mária ld. RINGLERNÉ SZENTPÉTERI Mária
 SZÉNÁSI Éva, D. 406
 szépirodalom 370
 szikes talaj 290
 szikes tó 37, 39, 78, 80, 115, 181, 216
 szikes víz 290
 SZILASSI Lajos 154, 256, 300
 színomímák 14
 szintetikus kémia 254
 szleng 68
 szlovák nyelv 68
 SZOBOSZLAI Ildikó 366
 szociáldemokrata párt 399
 szocialista országok 99
 szocializmus 400
 szociálpszichológia 71
 szociometria 76, 209
 szókincs 315
 szólások 12, 69, 161, 167, 198, 308, 314, 363
 szolgáltatás 260
 Szolnok megye 282, 338
 szótan 14, 233
 szovjet irodalom 319
 Szovjetunió 405
 SZÖGI Istvánné 316, 365
 SZÓKE Katalin 229, 263
 SZŐLŐSI Erzsébet 355
 SZÖRÉNYI József 27
 szövegtan 8, 62, 98, 125, 160, 357
 sztereokémia 254
 szükségletek 400
 SZŰCS Judit 317
 talajhőmérséklet 40, 82
 tanári hivatás 379
 tanárképzés 18, 23, 26, 50, 51, 52, 53, 54, 74, 77, 104, 133, 137,
 140, 166, 218, 273, 288, 325, 350, 351, 352, 353, 355, 375,
 426, 430, 433
 tanárképzés korszerűsítése 276
 tanárképzés, ének szak 72
 TÁNCZOS József 117, 148, 182, 213, 218, 245, 278
 TÁNCZOS Józsefné 148, 182, 213, 245, 278

tantervelmélet 74, 204
tantervtörténet 133
tanulás 207, 380
tanulók 71
tanyák 42
táplálkozás 118
társadalmi lét 194
társadalmi tudat 194, 227, 262, 345
tavi kagyló 117
tej és tejtermék fogyasztása 337
településfejlesztés 111
településföldrajz 42
teológiai antropológia 401
terepgyakorlatok 218
térképészet 180
termelőszövetkezet 92
természetvédelem 116, 215
tesztek 377, 427
tévézés 108
Tisza hullámtere 246
Tolsztoj, Lev Nyikolajevics 165, 201, 266
TOMBÁCS Etelka 114
Tóthfalusi Kis Miklós 55
TÓTH Ferencné JÓNÁS Irma 4, 95, 123, 195, 356
TÓTH Károly 16, 17
TÓTHPÁL József 107
tömegkommunikáció 402
TÖRŐCSIK Ibolya 44
történelem szak 26
történeti demográfia 157, 226, 304, 306
történeti földrajz 396
történeti tudat formálása 356
tudományos intézményrendszer 346
tudományos-fantasztikus irodalom 371
tudományos-technikai forradalom 93
Tyutsev, Fjodor Ivanovics 6
újságnyelv 98
úthálózat vizsgálata 222
VALACZKAI László 409
vallás 121
valós számok 341
VÁNCSA Vilmos 132
VARGA István 324
VARGA Sándorné 170, 173, 207, 211, 380, 434
VÁRKONYI Nándor 288
VÁRMONOSTORY Endre 258, 343, 394
városklíma 143
vas korróziója 46, 89

VASS László 367, 419
 VASZILCSENKO, Sz. M. 14
 VÉKÁS István 5
 VERES, Jozef 381
 verstan 6
 VESZPRÉMI László 71, 138, 174, 276, 333
 VIDÁCS Ferenc 59
 VIDRA Klára 368
 világnézeti nevelés 428
 VINKLER László 110
 Visnyevszkij, Vszevolod Vitaljevics 268
 VIZE László 297, 339
 vízföldrajz 180
 vízhasznosítás 147
 Vörösmarty Mihály 237
 Wagner, Richard 109
 WALDMANN József 24, 108
 WANG--2200/C számítógép 189
 WANG--BASIC 153
 ZEHNER, Kurt 28, 135
 zeneelmélet 20, 21, 73, 109, 139, 175, 212, 244, 277, 322, 373, 425
 zenei képességek vizsgálata 140, 274, 377, 427
 zenetanítás 381
 ZENTAI Károly 27, 105
 ZSIGA Attila László 180, 253, 296, 386
 Zsombó 150

Inhaltsverzeichnis

HORVÁTH, Á. T.: Bischofsportraits in den Briefen von Sidonius Apollinaris

SULYOK, H.: Italianische Politik des Königs Mathias Corvinus

PAPP, S.: Drei türkische Dokumente über die Machtergreifung des siebenbürgischen Fürsten Ákos Barcsai

GOMBOS, J.: Unifizierende Bestrebungen des zaristischen Russlands und das finnische Großherzogtum (1809-1905)

GOMBOS, J.: Russisch-finnischer Winterkrieg 1939-1940

HETESI, E.--MÁLOVICS, É.: "Warum gerade uns...?"

MÁTÉ, ZS.: Varianten zur Realisierung des authentischen Seins

CUNJAEVA, A. A.--DIMITRIEVA, M. C.: Zur Frage des Begriffs und Wesens der Kultur

LACZÓ, K.: Wandlungen der Ratsverwaltung des Volkskulturwesens nach 1957

SZÜCS, J.: Die Ordnung der Ernährung in Szentes

Appendix

Repertorium der Acta Academiae Paedagogicae Szegediensis von 1974 bis 1988.
(Red. GÁBOR, I.)